

**KLAIPĖDOS VALSTYBINĖ KOLEGIJA
SOCIALINIŲ MOKSLŲ FAKULTETAS**

Tarptautinių konferencijų mokslinių straipsnių
rinkinys

**STUDIJOS – VERSLAS –
VISUOMENĖ: DABARTIS IR
ATEITIES IŽVALGOS II**

**STUDIES – BUSINESS – SOCIETY:
PRESENT AND FUTURE INSIGHTS II**

International Conference proceedings

**KLAIPEDA STATE UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES
FACULTY OF SOCIAL SCIENCES**

www.kvk.lt

Žurnale publikuojami nacionalinės konferencijos „Kultūra ir turizmas: pasiekimas, iššūkiai, galimybės“ (KVK, 2017-06-21) bei tarptautinės konferencijos „Mokslas – Verslas – Visuomenė: dabartis ir ateities išvalgos III“ (KVK, 2017-09-19) pranešimų pagrindų parengti straipsniai.

Leidinio mokslinis komitetas / Scientific committee :

Prof. dr. Vilma Žydžiūnaitė (Vytauto Didžiojo Universitetas / Klaipėdos valstybinė kolegija, Lietuva)

Doc. dr. Ilvija Piktornaitė (Klaipėdos valstybinė kolegija, Lietuva) mokslinio komiteto pirmininkė

Prof. habil. dr. Ligita Šimanskienė (Klaipėdos Universitetas, Lietuva)

Prof. Chris Cooper (Oxford Brookes Universitetas, Jungtinė Karalystė)

Dr. Malgorzata Karczewska (Zielona Góra Universitetas, Lenkija)

Dr. Binur Illter (Akdeniz Universitetas, Turkija)

Dr. Saka F. Ozlem (Akdeniz Universitetas, Turkija)

Charles Landreth (Edukacinis centras Character for Kids, JAV)

Cathrine Korjuhina (Latvija, ISMA Universitetas)

Doc. Dr. Andželika Bylaitė-Žakaitienė (Klaipėdos Valstybinė Kolegija, Lietuva)

Dr. Jurga Kučinskienė (KVK Taikomosios mokslinės veiklos centro vadovė)

Dr. Eduardas Spiriajevas (Klaipėdos Valstybinė Kolegija, Lietuva)

Dr. Laima Kuprienė (Klaipėdos Valstybinė Kolegija, Lietuva)

Doc. dr. Giedrė Slušnienė (Klaipėdos valstybinė kolegija, Lietuva)

Lekt. Remigijus Kinderis (Klaipėdos valstybinė kolegija, Lietuva)

Leidinio internetinis puslapis / home page:

<http://www.kvk.lt/lt/mokslo-zurnalai/>

Straipsniai recenzuoti / All articles are peer reviewed.

ISSN 2538-7928 (print)
ISSN 2538-7960 (online)

© Klaipėdos valstybinė kolegija, 2017

TURINYS

1. Advilonienė Živilė, MOKSLO TAIKOMOSIOS VEIKLOS PATIRTIS IR POREIKIS PIETVAKARIŲ LIETUVOS REGIONE	4
2. Balkytė Giedrė, Budrienė Liucija, Liniauskaitė Rėda, Meškeliene Audronė, PERSONAL FINANCES MANAGEMENT ASPECTS OF YOUTH FROM SOCIALLY EXCLUDED GROUPS	22
3. Budrienė Liucija, Meškeliene Audronė, Juškaitė-Smilgienė Snieguolė, Vaitiekienė Janina, SRAIGIŲ PERDIRBIMO SAVIKAINOS KALKULIAVIMO METODIKOS TOBULINIMAS	30
4. Bukauskienė Rūta, Valaitienė Aurelija, PRIEŠMOKYKLINIO AMŽIAUS VAIKŲ KŪRYBIŠKUMO UGDYMAS MENINE VEIKLA.....	44
5. Karczewska Małgorzata, GLOBAL ENGLISH TEACHING AT UNIVERSITY: IMPLICATIONS FOR HIGHER EDUCATION.....	55
6. Klizaitė Jūratė, Rupkuvienė Silva, Varneckienė Aniuta, Valaitienė Aurelija, KITAKALBIŲ ŠEIMŲ IKIMOKYKLINIO AMŽIAUS VAIKŲ ADAPTACIJOS PROCESAS IKIMOKYKLINIO UGDYMO ĮSTAIGOJE	63
7. Mioduchowska-Jaroszewicz Edyta, Szczepkowska Malwina, ANALYSIS OF THE ACTIVITY OF THE INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION IN THE FIELD OF COOPERATION WITH ENTERPRISES BASED ON WEST POMERANIAN VOIVODESHIP, POLAND	75
8. Nikadimovs Olegs, Zvereva Olga, Ezerina Zane, Korjuhina Jekaterina, KEY COMPETENCIES OF MANAGERIAL LEVEL EMPLOYEES FOR SUSTAINABILITY IN HOSPITALITY BUSINESS: A CONCEPTUAL OVERVIEW	85
9. Sėlenienė Laura, LIETUVA – JŪRINĖ VALSTYBĖ: JOS ĮVAIZDŽIO KONTŪRAI ŽINIASKLAIDOJE.....	99
10. Statkuvienė Daiva, KODĖL GIDAI NEDIRBA GIDAIŠ?.....	108
11. Rukuižienė Rasa, LITHUANIAN PUBLIC TOURISM INFRASTRUCTURE: CHALLENGES OF DEVELOPMENT	117
12. Statkuvienė Daiva, KLAIPĖDOS APSKRITIES GIDŲ VEIKLA: NUO TEORIJS IKI PRAKTIKOS.....	125
13. Tamašauskienė Rūta, PENKERIŲ – ŠEŠERIŲ METŲ VAIKŲ EMPATIJS IR GERUMO UGDYMAS ŠEIMOJE	137
14. Tekutov Jurij, Tamolė Kristina Rasa, Rupšienė Ilona, Kučinskas Gintaras, GROŽIO SALONO VERSLO VALDYMO SISTEMOS PROJEKTAVIMAS	147
15. Žegunienė Vaida, Parišauskienė Dalia, CROSS-CULTURAL COMMUNICATION: PREREQUISITE FOR EFFICIENT PARTICIPATION IN THE CONTEMPORARY SOCIETY	164
16. Gawliczek Piotr, REVIEW OF GENERIC REFERENCE CURRICULUM ON CYBERSECURITY. THEORY MEETS PRACTICE AT CUIAVIAN UNIVERSITY IN WLOCLAWEK.....	173
17. Šatienė Salomėja, BOOK REVIEW ADULT EDUCATION AND LIFELONG LEARNING IN EUROPE AND BEYOND	179

MOKSLO TAIKOMOSIOS VEIKLOS PATIRTIS IR POREIKIS PIETVAKARIŲ LIETUVOS REGIONE

*Živilė Advilonienė,
Marijampolės kolegija*

Anotacija

Straipsnyje pristatomi rezultatai tyrimo, skirto mokslo taikomųjų tyrimų ir eksperimentinės plėtros veiklos patirčiai ir poreikiams Pietvakarių Lietuvos regione nustatyti. Tyrime gilintasi į 129 institucijų patirtį ir poreikius šioje srityje. Tyrimas grįstas tuo, jog mokslo taikomoji veikla šiandien tampa vis aktualesne ir reikšmingesne mokslo, verslo, paslaugų ir kitų veiklos sektorių tarpusavio sąveikos sfera. Straipsnyje remiamasi tyrimo metu išryškėjusia tendencija, kad mokslo taikomosios veiklos dėka galimi kryptingi šiandienos situacijas, poreikius, realijas atitinkantys sprendimai mokslo, švietimo, kultūros, paslaugų, verslo, gamybos, technologijų ir kitose srityse. Mokslo taikomosios veiklos patirties ir poreikio Pietvakarių Lietuvos regione tyrimas - viena iš galimybių nustatyti, kokiose srityse ir kokio pobūdžio, krypties, masto, tematikos mokslo taikomieji tyrimai aktualūs ir reikalingi šiame regione savo veiklą plėtojančioms įvairias veiklos sferas atstovaujančioms institucijoms, kiek jos suinteresuotos dalyvauti mokslo taikomojoje veikloje ir pasirengę bendradarbiauti su kitomis institucijomis, tame tarpe ir aukštojo mokslo įstaigomis.

Reikšminiai žodžiai: mokslo taikomoji veikla, eksperimentinė plėtra.

Įvadas

Tyrimo aktualumas ir problematika. Šiandienos visuomenėje vis dažniau plėtojama mokslo taikomoji ir eksperimentinė veikla, ieškoma sąsajų tarp mokslo, verslo, paslaugų ir kitų visuomenės gyvenimo ir veiklos sektorių. To siekiama, pvz., rengiant inovacijų strategijas (Lietuvos inovacijų 2010-202 metų strategija, 2010), tiriant aukštųjų mokyklų sąsajas su darbo rinka (Guščinskienė, Čiburienė, 2011) ir kt. Mokslo taikomoji veikla padeda identifikuoti šiandienos visuomenės poreikius, priimti pagrįstus sprendimus, inicijuoti pokyčius. Vienas iš pavyzdžių, kiek svarbūs nuolatiniai, situaciją į priekį numatantys ir galimus optimalius sprendimus siūlantys mokslo taikomosios veiklos tyrimai, yra ES šalyse išgyvenama pabėgėlių krizė. Tokiam reiškiniui masiškumui nebuvo iš anksto ruošasi, nenumatyti galimi jo sprendimo modeliai, neiširta visuomenės ir institucijų, galinčių palengvinti pabėgėlių integraciją į visuomenę pozicija bei galimybės teikti realią pagalbą. Vienas iš sėkmingų taikomojo pobūdžio visuomenės interesus, verslą ir aukštąjį mokslą integruojančių tyrimų pavyzdžių yra Wels'e (Austrija) naujakurių mikrorajone įkurta parapija, kurios bažnyčia statyta vadovaujantis gyventojų apklausos (1996) rezultatais: pastatytas ekologinius standartus atitinkanti bažnyčia, įkurtos erdvės bendruomenės reikmėms pastato viduje ir aplinkoje (Krieger, Sieberer, 2008). Kitas mokslo ir viešojo sektoriaus bendradarbiavimo pavyzdys 2007-2013 m. Marijampolės P.Kriaučiūno ir Černiachovsko (Rusijos Federacija) viešųjų bibliotekų jungtinis projektas, kuriame, remiantis skaitytojų poreikių ir lūkesčių analize, atnaujintas Marijampolės P.Kriaučiūno viešosios bibliotekos filialas, įdiegtos programinės naujovės, suburtos bendruomenės grupės, Černiachovske atnaujintas viešosios bibliotekos interjeras ir eksterjeras (Advilonienė, 2013; Advilonienė, 2014). Dar vienas mokslo ir verslo bendradarbiavimo pavyzdys - edukacinėje atskirtyje esančių asmenų motyvavimo mokyti modelio realizavimo Marijampolės regione tyrimas, leidęs nustatyti šių asmenų poreikius edukacinėms paslaugoms ir sukurti jų motyvavimo dalyvauti edukaciniuose projektuose modelį (Staskevičienė, Jurkuvienė, Advilonienė, 2015).

Straipsnyje pristatoma dalis mokslo taikomosios veiklos patirties ir poreikio Pietvakarių Lietuvos regione tyrimo (2015-2016 m.) rezultatų. Tyrimas atliktas kaip viena iš galimybių nustatyti, kokiose srityse ir kokio pobūdžio, masto, tematikos mokslo taikomieji tyrimai aktualūs šiame regione savo veiklą plėtojančioms institucijoms, kiek jos suinteresuotos plėtoti mokslo taikomąją veiklą ir bendradarbiauti su aukštojo mokslo sektoriumi. *Tyrimo objektas:* mokslo taikomosios veiklos patirtis ir poreikis Pietvakarių Lietuvos regione. *Tyrimo tikslas:* nustatyti mokslo taikomosios veiklos poreikį ir patirtį Pietvakarių Lietuvos regione. Tyrimo tikslui pasiekti išskirti *uždaviniai:* 1) nustatyti, kokius tyrimus ir kaip dažnai vykdo institucijos; 2) nustatyti esamus ir numatomus tyrimų finansavimo modelius institucijose; 3) identifikuoti, kokie mokslo taikomieji tyrimai institucijoms aktualūs; 4) nustatyti, kokius pokyčius patyrė tokiuose tyrimuose dalyvavę ar juos vykde institucijos;

5) nustatyti, kas institucijas skatina dalyvauti mokslo taikomojoje veikloje ir kas trukdo. Tyrimu siekta nustatyti sąlyčio taškus tarp aukštojo mokslo ir atskiras veiklos sritis atstovaujančių institucijų.

1. Tyrimo metodologija

Tyrimui pasirinkta kiekybinio tyrimo strategija, suteikianti galimybę tirti reiškinį platesniame geografiniame areale, įtraukti į tyrimą įvairius veiklos sektorius atstovaujančias institucijas, nustatyti tendencijas ir susidaryti pirminį vaizdą apie mokslo taikomosios veiklos paplitimą, pobūdį ir poreikį. Tyrimas vykdytas pasitelkiant mažiausiai žmogiškųjų sąnaudų ir finansinių išlaidų reikalaujantį duomenų rinkimo būdą - anketavimą elektroniniu būdu. Atrinktoms institucijoms elektroniniu paštu buvo siunčiamas kvietimas dalyvauti tyrime, pateikiant nuorodą į internete patalpintą anketą, priėjimas prie kurios buvo galimas ribotą laiką, tik į tyrimą atrinktoms institucijoms ir tyrėjams. Kaip įprasta tokiuose tyrimuose, duomenų rinkimas vyko keliais etapais, apimančiais pirminį anketų siuntimą, priminimą apie tyrimą ir pakartotinį paraginimą dalyvauti tyrime. Tai padidino anketų grįžtamumą (grįžo n-129 anketos, 21,9 proc. nuo N-588). Tyrimo rezultatai pateikiami 95 procentų patikimumu.

Institucijų atrankos kriterijai. Taikant tikslinę atranką į tyrimą įtrauktos institucijos: a) kuriose dirba ne mažiau kaip dešimt darbuotojų, b) kurios įsikūrusios Pietvakarių Lietuvos regione (tinklinių institucijų atveju nuoroda į anketą siūsta centrinei institucijai), c) institucijos atstovauja šias veiklos sritis: pramonės, gamybos, žemės ūkio, kultūros, sporto, švietimo, socialinių ir kitų paslaugų. Taip siekta nustatyti, į kurį veiklos sektorių, plėtodamos mokslo taikomąją veiklą ir siekdamos bendradarbiavimo su verslo, paslaugų ir kitomis institucijomis, galėtų orientuotis regione įsikūrusios aukštojo mokslo įstaigos. Į tyrimą atrinktų ir į kvietimą jame dalyvauti atsiliepusių institucijų pasiskirstymas pagal veiklos sritis buvo netolygus, svyravo nuo 5,6 proc. (prekybos sfera) iki 40,9 proc. (švietimo sritis). Atrankos pagal atstovaujamą sritį netolygumą lėmė skirtingas veikiančių ir atrankos kriterijus atitinkančių institucijų skaičius regione, o jų dalyvavimo tyrime netolygumą – skirtinga į kvietimą atsiliepusiųjų dalis. Gausiausiai atstovautos švietimo (grįžtamumas 40,9 proc.), paslaugų (40,2 proc.), žemės ūkio (38,9 proc.) sferos. Kitas sferas atstovaujančių institucijų užpildytų anketų grįžtamumas buvo mažesnis nei 20 proc. (kultūros 19,3 proc., gamybos 16,7 proc., sporto 5,9 proc., prekybos 5,6 proc.). Bendras anketų grįžtamumo vidurkis siekė 21,9 proc. Tokie pirminiai tyrimo rezultatai neleido pateikti gilesnių apibendrinimų apie kiekvieną veiklos sektorių atskirai, tačiau dėl žvalgomojo tyrimo pobūdžio padėjo identifikuoti bendras tendencijas, įgalinančias ieškoti galimų bendradarbiavimo ryšių su atskiras sritis atstovaujančiomis institucijomis mokslo taikomojoje veikloje.

Tyrimo naujumas ir praktinė reikšmė. Tokio pobūdžio tyrimai Pietvakarių Lietuvos regione nebuvo vykdomi, todėl šis tyrimas buvo galimybė nustatyti skirtingų sektorių bendradarbiavimo galimybes mokslo taikomojoje veikloje. *Tyrimo ribotumai* sietini su keliais aspektais. Pirmiausia, su ribotu tyrimui parinktu geografiniu arealu, kuris tiriamą reiškinį leido analizuoti tik Pietvakarių Lietuvoje, tad tyrimo rezultatai neatspindi situacijos ir tendencijų šalies mastu. Kitas tyrimo ribotumas sietinas su tuo, kad tyrime orientuotasi tik į atrankos kriterijus atitinkančias institucijas, todėl gauti duomenys negali atskleisti situacijos platesniu mastu. Be to, tyrimui atrinktos tik tam tikras veiklos sferas atstovaujančios institucijos, todėl tyrimo rezultatai atspindi tik šiose srityse veikiančių institucijų patirtį ir poreikius. Tyrimo ribotumą sąlygojo ir nedidelė imtis, kurią lėmė institucijų atrankos kriterijai ir jų aktyvumas tyrime, pasirinktas duomenų rinkimo metodas. Dėl netolygaus atskiras veiklos sritis atstovaujančių institucijų skaičiaus sudėtinga tapo ir lyginamoji reiškinio analizė. Nepaisant to, tyrimo metu gauti duomenys leido identifikuoti pagrindines tendencijas: institucijų patirtį, lūkesčius ir poreikius mokslo taikomojoje veikloje, jų galimybes ir ketinimus ją vykdyti, ją skatinančius veiksnius ir jos trukdžius. *Tyrimo etikos klausimai.* Kadangi tyrimas vykdytas elektroninio anketavimo būdu pildant internetinėje erdvėje patalpintą anketą, duomenų rinkimo ir analizės etapuose užtikrintas tyrime dalyvavusių institucijų anonimiškumas bei jų pateiktos informacijos konfidencialumas.

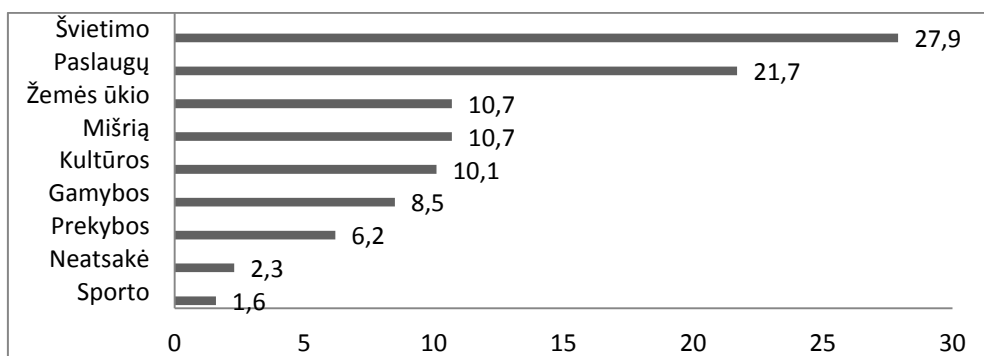
2. Mokslo taikomosios veiklos samprata, iššūkiai ir tendencijos Lietuvoje

Moksliniai tyrimai (tiek fundamentalieji, tiek mokslo taikomieji) ir eksperimentinės plėtros veikla šiandien tampa neatsiejama mokslo ir atskirų visuomenės gyvenimo sferų sąveikos dalimi. Tokios sąveikos rezultatai dažnai reiškiasi kaip naujausiomis mokslo žiniomis, technologijomis, inovatyviais sprendimais grįsti produktai, paslaugos, technologijos ir pan. Svarbiu veiksmu šioje sąveikoje tampa aukštojo mokslo ir atitinkamas veiklos sferas atstovaujančių institucijų bendradarbiavimas. Lietuvos situacijos analizė rodo, kad toks bendradarbiavimas regionuose išplėtotas silpniausiai, todėl aktualu analizuoti juose sukauptą mokslo taikomosios veiklos patirtį, galimybes ir perspektyvas. Be to, svarbu aptarti su mokslo taikomąja veikla susijusias sąvokas. Terminas “moksliniai tyrimai” - daugiasluksnė sąvoka, apimanti tiek fundamentinius, tiek taikomuosius tyrimus, kurie ne tik orientuoti į skirtingas veiklos kryptis, bet ir kelia skirtingus tikslus bei rezultatų panaudojimo siekius. Jei fundamentiniai moksliniai tyrimai orientuoti į tiriamų reiškinių/procesų esmės suvokimą ir tikrovės pažinimą neturint tikslo konkrečiai panaudoti gautus rezultatus, tai mokslo taikomieji tyrimai siejami su praktiniais tikslais. Kita vertus, mokslo taikomieji tyrimai gali būti siejami ir su eksperimentinės plėtros bei inovacine veikla (Inovacijų sistemos pertvarkos koncepcijos gairės, 2015), kurioje, remiantis mokslinių tyrimų ir praktinės patirties dėka sukauptomis žiniomis, siekiama kurti naujas technologijas, produktus, juos tobulinti, diegti naujus procesus, paslaugas etc. Šių sąvokų apibrėžtumas tampa svarbus tiek praktiškai plėtojant minėtą veiklą, tiek ją reglamentuojant teisiniuose dokumentuose. Lietuvos Respublikos Mokslo ir studijų įstatyme (2009, nauja redakcija 2017 08 01 d.) moksliniai tyrimai ir eksperimentinė plėtra apibūdinami kaip “sisteminga kūrybinė gamtos, žmogaus, kultūros ir visuomenės pažinimo veikla ir jos rezultatų panaudojimas“, o eksperimentinė (socialinė, kultūrinė) plėtra kaip „moksliniais tyrimais ir praktine patirtimi sukauptu pažinimu grindžiama sisteminga veikla, kurios tikslas - kurti naujas medžiagas, produktus ir įrenginius, diegti naujus procesus, sistemas ir paslaugas arba iš esmės tobulinti jau sukurtus ar įdiegtus, taip pat kurti, diegti arba iš esmės tobulinti moksliniais tyrimais ir praktine patirtimi sukauptu pažinimu grindžiamus žmogaus, kultūros ir visuomenės problemų sprendinius” (LR Mokslo ir studijų įstatymas, 2009, 4 str.). Problemiška tai, kad skirtingos institucijos savo srities dokumentuose naudoja skirtingus tų pačių terminų apibrėžimus. Santrumpos MTEP (moksliniai tyrimai ir eksperimentinės plėtros veikla) ir MTEPI (moksliniai tyrimai, eksperimentinės plėtros ir inovacinė veikla) dažnai vartojamos nevienarietiškiškai. Pvz., veikla, susijusi su moksliniais tyrimais, neretai tapatinama su eksperimentine veikla ir/ar tik su mokslo taikomąja veikla. LR Ūkio ministerijos “Inovacijų sistemos pertvarkos koncepcijos gairėse” (2015) teigiama, kad dėl teisinio reglamentavimo mokslo taikomosios ir eksperimentinės plėtros veiklos srityje ir atsakomybės už šią sritį fragmentiškumo Lietuva “stokoja vieningos šios srities sąvokų ir jų apibrėžimų vartojimo kultūros, o tai, savo ruožtu, sąlygoja nepalankią inovacijoms vertybinę ir kultūrinę aplinką, nesusikalbėjimą ir kitas problemas tiek formuojant valstybės politiką MTEPI srityje, tiek rengiant ir taikant susijusius teisės aktus” (Inovacijų sistemos pertvarkos koncepcijos gairės, 2015, p. 3). Be to, su šiomis veiklomis susiję sąvokos taikomos plačiai, stinga vieningos, koordinuotos jų interpretacijos, todėl “Lietuvoje susiformavo dvi gana skirtingos, kartais net viena kitą neigiančios, vertybinės dviejų šios srities veiklos rūšių – mokslinių tyrimų ir inovacinės veiklos – interpretavimo sistemos, sąlygojančios mokslo ir verslo bendruomenių nesusikalbėjimą ir nekoordinuotus už šias sritis atsakingų viešojo sektoriaus institucijų sprendimus” (Inovacijų sistemos pertvarkos koncepcijos gairės, 2015, p. 3). Pvz., technologijos srityje moksliniai tyrimai neretai tapatinami tik su eksperimentine veikla; dalis mokslo taikomąją veiklą plėtojančių institucijų vykdo ne mokslo taikomąją, o eksperimentinės plėtros veiklą, pasitelkia ne savo atliktų/užsakomųjų mokslo taikomųjų tyrimų rezultatus, o institucijos specialistų praktinę patirtį ar viešai prieinamas mokslo, technologines žinias. Dėl mokslo taikomosios ir eksperimentinės plėtros veiklos terminų neapibrėžtumo ir skirtingo šių veiklų suvokimo neretai su šia veikla susiję statistiniai duomenys yra netikslūs. Pvz., institucijoje vykdoma MTEP veikla nedeklaruojama ar nepripažįstama kaip tokia, nes plėtojama tik eksperimentinė plėtra, kuri nepasižymi mokslinės veiklos požymiais, pagal kuriuos vertinama MTEP veikla. Kita vertus, technologijos neretai sukuriamos aukštojo mokslo institucijose, yra mokslo taikomosios veiklos rezultatas, tačiau dėl neišplėtooto mokslo-verslo sektorių

bendradarbiavimo, kryptingos mokslo ir verslo sektorių sąveikos strategijos bei tam palankių sąlygų nebuvimo jos nediegiamos praktiškai. Tai sąlygoja situaciją, kad inovatyvių sprendimų įgyvendinimo rodiklis Lietuvoje yra vienas žemiausių ES. Viena iš pagrindinių to priežasčių - mokslo ir verslo bendradarbiavimo stoka, mokslininkų ir išradėjų idėjų neapsaugojimas patentais. Siekiant spręsti minėtus prieštaravimus, parengta Lietuvos inovacijų strategija (2010-2020 m.), Lietuvos inovacijų plėtros 2014–2020 metų programa, kuriose siekiama mokslininkų sukurtas žinias taikyti praktikoje, išplėstos mokslo ir verslo bendradarbiavimo skatinimo programų prioritetinės sritys, numatytas papildomų veiklos sričių finansavimas, pvz., mašinų ir prietaisų gamybos, medienos apdirbimo ir baldų, tekstilės ir aprangos pramonės, chemijos pramonės, informacinių ir komunikacinių technologijų, kūrybinių industrijų ir kt. srityse. Galima teigti, kad mokslinių tyrimų (fundamentinių ir taikomųjų) dėka visuomenėje plečiamos pažinimo ribos, galima priimti įrodymais grįstus sprendimus, kryptingai panaudoti sukurtas inovacijas. Moksliniai tyrimai ilgalaikėje perspektyvoje turi įtakos socialinėms, technologinėms ir kt. inovacijoms, nors tiesioginę mokslinių tyrimų naudą ne visada lengva išmatuoti. Bet koku atveju mokslo taikomosios ir eksperimentinės plėtros veiklos vykdymas yra vienas iš požymių, kuri nusakoma institucijų orientavimąsi į savo veiklos tobulinimą ar naujų produktų kūrimą (Skirmantas, Masevičiūtė, Umbrasaitė ir kt., 2013). Šiame straipsnyje mokslo taikomosios veiklos sąvoka siejama su institucijose plėtojama mokslo taikomaisiais tyrimais, numatančiais ir mokslo taikomosios-eksperimentinės plėtros galimybes.

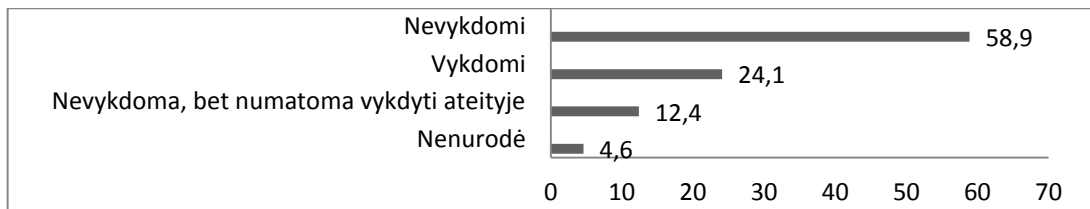
3. Mokslo taikomosios veiklos galimybės, patirtis ir poreikis Pietvakarių Lietuvos institucijose

Tyrimo dalyvavo verslo, paslaugų, žemės ūkio, kultūros, sporto, švietimo ir kitas veiklos sferas atstovaujančios institucijos. Minėtos institucijų veiklos sferos parinktos kryptingai, siejant jas su tyrimą vykdžiusios aukštosios mokyklos mokslinių tyrimų kryptimis ir plėtojamos studijų programomis, kas įgalina kryptingesnį aukštosios mokyklos ir institucijų bendradarbiavimą mokslo taikomojoje veikloje. Kaip minėta, anketų grįžtamumas pagal institucijų atstovaujamą veiklos sektorių pasiskirstė netolygiai, todėl straipsnyje labiau atspindima gausiausiai atstovautų institucijų – švietimo (27,9 proc.), paslaugų (21,7 proc.), prekybos ir gamybos (14,7 proc.), žemės ūkio (10,7 proc.), kultūros (10,1 proc.) – patirtis ir pozicija (1 pav.). Pirminiai tyrimo rezultatai leido kelti prielaidą apie labiau tikėtiną bendradarbiavimo tarp aukštojo mokslo ir švietimo bei paslaugų sektorių galimybę ir kur kas mažiau tikėtiną bendrą mokslo taikomąją veiklą sporto (1,6 proc.), prekybos (6,2 proc.), gamybos (8,5 proc.) sektoriuose. Tokią prielaidą leido kelti menkas šias veiklos sferas atstovavusių institucijų aktyvumas tyrime, kas, tikėtina, rodo, kad mokslo taikomoji veikla joms nėra prioritetinė veiklos sritis.

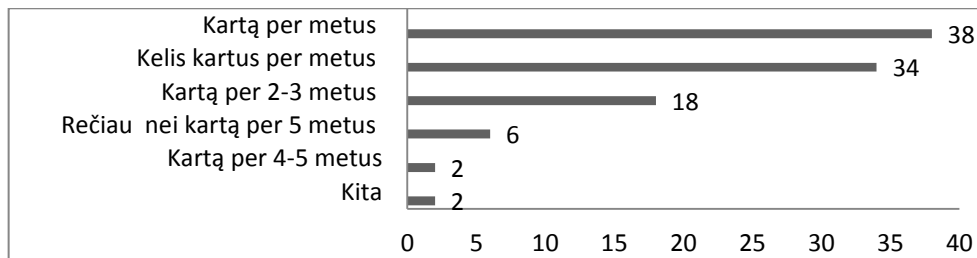
1 pav. Tyrimo dalyvavusių institucijų pasiskirstymas pagal veiklos sferas, procentais (n-129)

Minėtas prielaidas patvirtino tai, kad tik dalis (36,5 proc.) institucijų turi ar siekia tyrimų patirties: 24,1 proc. juos vykdo, 12,4 proc. numato jų galimybę ateityje. Tuo tarpu didžioji dalis (58,9 proc.) tyrimų neatlieka ir neplanuoja jų ateityje, 4,6 proc. savo pozicijos neišsakė (2 pav.). Tai leidžia kelti prielaidą, kad dalis institucijų tyrimų nelaiko svarbia savo veiklos sritimi ir/ar priemone institucijos veiklos tobulinimui. Kita vertus, kaip matysime, tyrimas atskleidė, kad mokslo taikomąją veiklą plėtoję institucijos vertina praktinę tyrimų naudą institucijai (9 lent.).

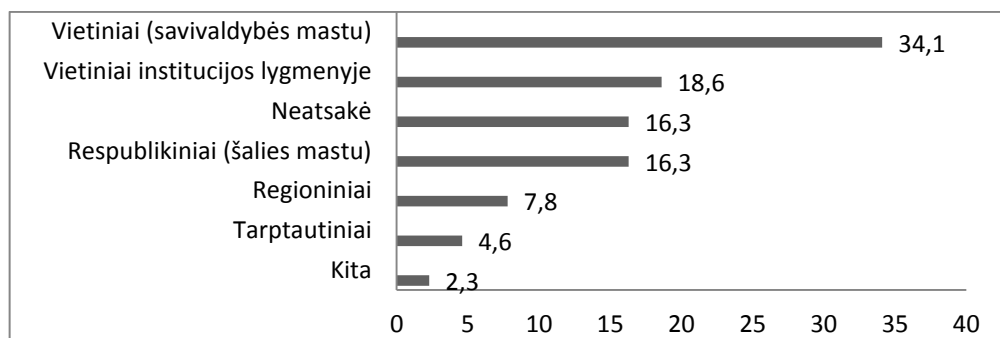
2 pav. **Institucijų pasiskirstymas pagal vykdomus mokslo taikomojus tyrimus, procentais (n-129)**

Tyrimus kelis kartus per metus ar bent kartą metuose planuoja vykdyti 72 proc. nuomonę išsakiusių institucijų (n-50). Trečdalyje jų tyrimai vykdomi arba numatomi vykdyti kelis kartus per metus (34 proc.), daugiau nei trečdalyje kartą per metus (38 proc.), beveik penktadalyje kartą per du-tris metus (18 proc., 3 pav.). Tai rodo šių institucijų atvirumą mokslo taikomajai veiklai. Remiantis tyrimo duomenimis galima teigti, kad 27,9 proc. *visų* (n-129) tyrime dalyvavusių institucijų, vykdančių ir/ar numatančių vykdyti tyrimus kartą ar kelis kartus per metus, tyrimus vertina kaip vieną iš priemonių sėkmingam institucijos veiklos plėtojimui. Dar 7,7 proc. *visų* (n-129) tyrime dalyvavusių institucijų tyrimus vykdo ar ketina vykdyti bent kartą per 2-5 metus, kas rodo palankų jų požiūrį į mokslo taikomąją veiklą institucijoje ir tikėtiną praktinį jos rezultatų taikymą.

3 pav. **Institucijose vykdomų tyrimų dažnumas, procentais (nuo vykdančių tyrimus institucijų, n-50)**

Tyrimė gilintasi ir į tai, kokio masto tyrimai aktualūs institucijoms. Dažniausiai minėti vietinės reikšmės, savivaldybės mastu atliekami tyrimai (34,1 proc.), tyrimai institucijos lygmenyje (18,6 proc.). 16,3 proc. minėjo tyrimus šalies mastu, 7,8 proc. regioninius, 4,6 proc. tarptautinius tyrimus (4 pav.). Tai leidžia kelti prielaidą apie didesnę ar mažesnę institucijų atvirumą moksliniams tyrimams, nes tik 2,3 proc. jie neaktualūs, 16,3 proc. nuomonės šiuo klausimu neišsakė.

4 pav. **Institucijų pasiskirstymas pagal joms aktualių mokslinių tyrimų mastą, procentais (n-129)**

Rezultatai atskleidė, kad institucijos linkę moksliniams tyrimams pasitelkti savus darbuotojus, aukštųjų mokyklų atstovus (studentus, dėstytojus, mokslo darbuotojus). Nustatyta, kad *dažnai* tokius tyrimus atlieka institucijų darbuotojai (61,4 proc., n-44), *kartais* socialiniai partneriai (64,3 proc., n-28), dėstytojai, mokslo darbuotojai (63,3 proc., n-30), baigiamuosius darbus rašantys (66,7 proc., n-36) bei praktiką atliekantys studentai (70,3 proc., n-37), *kartais* ir užsakovųjų tyrimų bendrovės (32,3 proc., n-32, 1 lent.). Be to, institucijos nelinkę į mokslo taikomąją veiklą investuoti papildomų lėšų (1 lent.; 3 lent., 6 pav., 7 pav.), todėl tikėtis tyrimų finansavimo iš institucijų netikslinga. Labiau būdinga

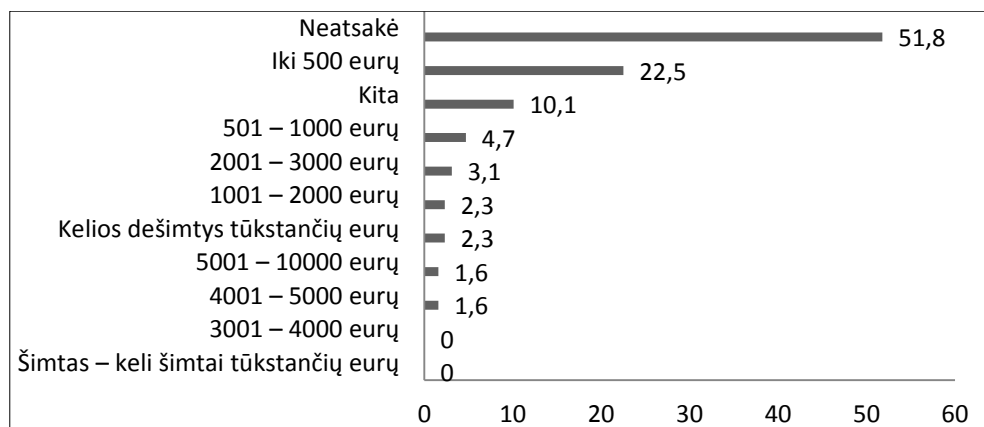
tendencija orientuotis į finansinių išteklių nereikalaujančius tyrimus.

1 lentelė. Pasiskirstymas pagal tyrimų vykdytojus institucijose, procentais

Tyrimų vykdytojai	Dažnai		Kartais		Niekada		Neatsakė	
	% nuo atsakiusių	% nuo visų (n-129)	% nuo atsakiusių	% nuo visų (n-129)	% nuo atsakiusių	% nuo visų (n-129)	(n)	%
Institucijos darbuotojai (n-44)	61,4	20,9	34,1	11,6	4,5	1,6	85	65,9
Socialiniai partneriai (n-28)	0	0	64,3	13,9	35,7	7,8	101	78,3
Tyrimų bendrovės (n-32)	12,9	3,1	32,3	7,8	54,8	13,2	97	75,9
Tyrimų specialistai (n-32)	21,9	5,4	46,9	11,6	31,3	7,8	97	75,9
Dėstytojai, mokslo darbuotojai (n-30)	13,3	3,1	63,3	14,7	23,3	5,4	99	76,8
Baigiamuosius darbus rašantys studentai (n-36)	25	6,9	66,7	18,6	8,3	2,3	93	72,2
Praktiką atliekantys studentai (n-37)	24,3	6,9	70,3	20,2	5,4	1,6	92	71,3

Kita vertus, tyrimų vykdymas institucijų darbuotojų jėgomis leidžia kelti prielaidą, kad jose dirba pakankamai kompetentingi darbuotojai, gebantys atlikti mokslinius tyrimus, todėl nėra pasitelkiami užsakomieji tyrimai. Egzistuoja ir kita prielaida, kad institucijos renkasi nemokamus tyrimus, kadangi užsakomiesiems tyrimams neturi lėšų: vos 12,9 proc. (n-32) atsakiusių nurodo, jog jų institucijose *dažnai* tyrimus atlieka užsakomųjų tyrimų bendrovės arba konkrečios tyrimų srities specialistai (21,9 proc.). Daugiau nei pusė (54,8 proc., 1 lent.) tyrimų bendrovių *niekada* nesamdo.

Kitas svarbus tyrimo aspektas buvo nustatyti, kokio biudžeto mokslo taikomieji tyrimai dažniausiai vykdomi / numatomi vykdyti institucijose. Dažniausiai orientuojamasi į mažesnio biudžeto - iki 500 eurų tyrimus (22,5 proc. arba 46,8 proc. atsakiusių į klausimą, n-62). 10,1 proc. (21 proc. nuo atsakiusių į klausimą) renkasi kitus finansavimo modelius, pvz., tyrimai atliekami darbuotojų savanorystės principu. Pastebėta, kad 5,5 proc. (11,2 proc. atsakiusių) tyrimams skiria ir/ar numato skirti nuo 4000 iki kelių dešimčių tūkstančių eurų. Tai leidžia kelti prielaidą, kad, esant konkrečių tyrimų poreikiui ir numatant, kad jie bus naudingi institucijos veikai, dalis institucijų yra pasirengę investuoti į juos daugiau lėšų (5 pav.). Atkreiptinas dėmesys į tai, kad daugiau nei pusė institucijų (51,8 proc.) į klausimą neatsakė, kas leidžia kelti prielaidą, kad didžiajai daliai jų tokie tyrimai nėra prioritetinga veiklos sritis, todėl mažai tikėtinas jų aktyvumas mokslo taikomojoje veikloje.

5 pav. Pasiskirstymas pagal institucijų investicijas (biudžetą) tyrimams, procentais (n-129)

Tyrimė analizuoti ir institucijoms būdingi tyrimų finansavimo modeliai. Paaiškėjo, kad paprastai taikomi du modeliai: 1) tyrimus remia pati institucija, 2) parama tyrimams gaunama iš šalies. Dažniau paplitusi tyrimų finansavimo institucijos lėšomis kryptis, kuri pasireiškia keleriopai: a) tyrimai atliekami *nemokamai* institucijos darbuotojų, studentų, mokslininkų iniciatyva ir pajėgomis, b) tyrimus *finansišškai remia* institucija. Išryškėjo tendencija, kad *dažnai* (38,5 proc., n-36) arba *kartais* (46,2 proc.) juos nemokamai atlieka institucijos darbuotojai. *Dažnai* (15,8 proc., n-35) arba *kartais* (63,2 proc.) nemokamai juos vykdo studentai arba

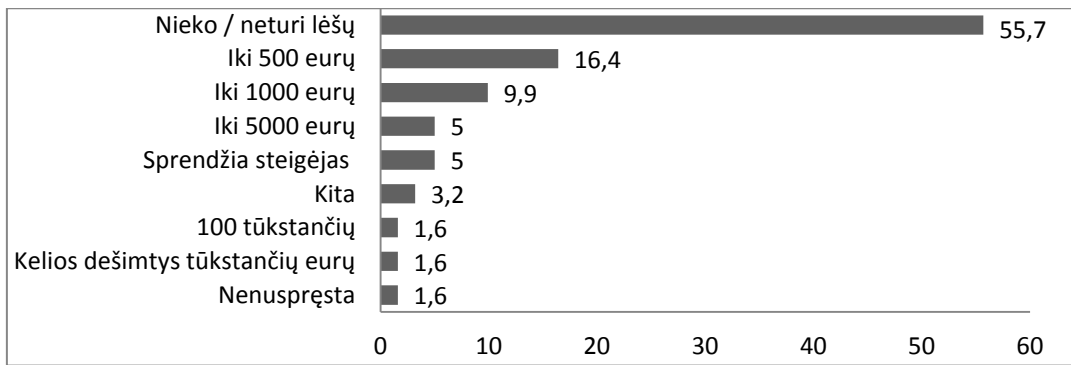
mokslininkai (atitinkamai 5,6 proc. ir 36,1 proc., n-33, 2 lent.). Kita vertus, institucijoje vykdomus tyrimus *dažnai* (28,6 proc., n-40) arba *kartais* (38,1 proc.) finansuoja institucija.

2 lentelė. Mokslinių tyrimų finansavimo modelis institucijose, procentais

Tyrimų finansavimo modeliai institucijose	Visada		Kartais		Niekada		Neatsakė (n)
	% nuo atsakiusių	% nuo visų (n-129)	% nuo atsakiusių	% nuo visų (n-129)	% nuo atsakiusių	% nuo visų (n-129)	
Finansuoja institucija (n-40)	28,6	9,3	38,1	12,4	28,6	9,3	89
Projektinės lėšos (n-37)	4,9	1,6	61	19,4	24,4	7,8	92
Finansuoja kitos institucijos (n-35)	7,9	2,3	36,8	10,9	47,4	14	94
Finansuoja tyrimus atliekančios institucijos (n-36)	10,5	3,1	44,7	13,2	39,5	11,6	93
Nemokami institucijos darbuotojų tyrimai (n-36)	38,5	11,6	46,2	14	7,7	2,3	93
Nemokami studentų tyrimai (n-35)	15,8	4,7	63,2	18,6	13,2	3,9	94
Nemokami mokslininkų tyrimai (n-33)	5,6	1,6	36,1	10,1	50	14	96

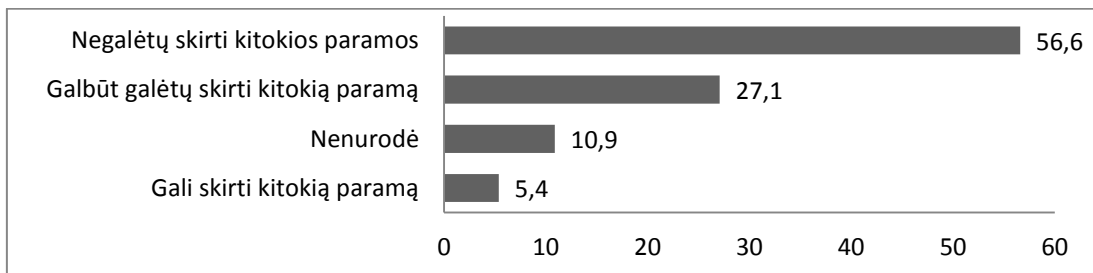
Antrasis tyrimų finansavimo modelis - finansavimas iš šalies. Šiuo atveju dažniausiai remiamasi projektinėmis lėšomis. *Kartais* tokį tyrimų finansavimo modelį savo praktikoje taiko 61 proc., *dažnai* 4,9 proc. (n-37). Dar viena tyrimų finansavimo galimybė šiame modelyje, kai tyrimą finansiškai remia kita jį atliekanti institucija. Šį modelį kaip *dažną* minėjo 10,5 proc. (n-36), kaip pasitaikantį *kartais* 44,7 proc. Retesni atvejai, kai tyrimai atliekami bendradarbiaujant su kitomis institucijomis ir gaunant jų finansinę paramą (atitinkamai 7,9 proc. ir 36,8 proc., n-35, 2 lent.). Tyrimo rezultatai leidžia kelti prielaidą, kad institucijos nelinkę finansiškai remti mokslo taikomųjų tyrimų, todėl dažniau naudojamosi *nemokama* institucijos darbuotojų, studentų, mokslo darbuotojų pagalba.

Tyrimė gylintasi ir į tai, kiek lėšų vienam tyrimui institucijos gali skirti. Poziciją šiuo klausimu išsakė mažiau nei pusė tyrimė dalyvavusių institucijų (47,3 proc., n-61). Iki 500 eurų tyrimui galėtų skirti 16,4 proc., nuo 500 iki 1000 eurų – 9,9 proc.; iki 5000 eurų - 5 proc. (imtinai su mažesnes sumas galinčiomis skirti institucijomis - 31,3 proc.). Po 1,6 proc. teigė, kad negalėtų įvardinti tiksliai arba galėtų skirti kelias dešimtis tūkstančių eurų, 100 000 eurų (6 pav.). Vis dėlto didžioji atsakiusių į klausimą dalis (55,7 proc., n-61) nenumato finansinės paramos tyrimams. Likę 5 proc. teigė, kad sprendimus dėl tyrimų finansavimo priima steigėjas ar aukštesnio lygmens vadovai, todėl konkrečiai atsakyti į klausimą negali (*“viską sprendžia steigėjas - savivaldybės taryba”, “padalinys nėra finansiškai savarankiškas. Lėšos priklausytų nuo aukštesnio lygio vadovų”, “nesame visiškai savarankiški numatyti lėšas tyrimams/projektams, nes turime derinti ir pagrįsti šių projektų reikalingumą su steigėju”*). Taip pat minėta, kad institucija neturi savo lėšų, todėl turėtų *“rengti projektą ar kreiptis į savivaldybę”*, negalėtų remti tyrimų finansiškai, nes *“įstaiga ne pelno siekianti”, “esame biudžetinė įstaiga”, atliekami “tik savanoriški tyrimai”*. Pastebėti ir atvejai, kad finansinis atlygis priklausytų *“nuo tyrimų naudos įmonei”*. Galima teigti, kad daugiau nei pusė institucijų nėra numatę investuoti į mokslinius tyrimus arba tokio klausimo nėra svarstę. Ketvirtadalis (26,3 proc.) tyrimams galėtų skirti minimalias sumas: iki 500 eurų (16,4 proc.) arba iki 1000 eurų (9,9 proc., 6 pav.). Lyginant šiuos ir ankstesnius tyrimo rezultatus galima teigti, kad apie trečdalis savo poziciją išsakiusių institucijų yra atviros mokslo taikomajai veiklai. Tikėtina, kad su jomis būtų galimas bendradarbiavimui su tyrimus atliekančiomis institucijomis, tame tarpe ir finansiniais klausimais.

6 pav. Pasiskirstymas pagal galimybę investuoti į institucijai aktualius tyrimus, procentais (n-61)

Anketoje buvo pateiktas ir kontrolinis klausimas, susijęs su institucijų pozicija teikti paramą mokslo taikomiesiems tyrimams ir tyrėjams kitokia, nei tiesioginis finansavimas, forma. Remiantis tyrimo rezultatais galima teigti, kad didžioji dalis (56,6 proc.) institucijų neturėtų galimybės skirti paramos tyrėjams ir/ar tyrimą atliekančioms institucijoms (7 pav.), tačiau apie trečdalis (32,5 proc.) gali remti tyrimus vykdančius asmenis ar institucijas: 5,4 proc. teigė galinčios teikti paramą, 27,1 proc. numatė tokią galimybę (7 pav.). 10,9 proc. į šį klausimą neatsakė.

7 pav. Pasiskirstymas pagal institucijos galimybes skirti kitokią paramą tyrėjams, procentais (n-129)

Plačiau analizuojant duomenis pastebėta, kad institucijos linkę apsiriboti kitokio pobūdžio parama tyrėjams ir/ar tyrimą atliekančioms institucijoms, nei tiesioginis finansavimas. Viena iš dažniausiai numatomų paramos formų yra informacijos teikimas (*“informacijos pateikimo”, “mokslinė medžiaga”, “suteikti reikiamą informaciją”*), pagalba žmogiškaisiais ištekliais (*“padėti išplatinti tyrimo anketas”, “žmonių suteikimas anketų surinkimui”*), savanoriška pagalba (*“prisidėti savanorišku darbu”*), sudarant sąlygas studentams atlikti praktikas, tyrimus (*“leisti studentams atlikti praktiką”*, 3 lent.). Kartais parama suprantama ir kaip tiesioginis institucijos darbuotojų dalyvavimas tyrime tiriamojo pozicijose (*“atsakyti į anketų klausimus”*). Numatoma ir galimybė prie tyrimų vykdymo prisidėti teikiant techninę pagalbą (*“patalpas, tyrimams reikalingas technines priemones”*), apgyvendinant ir maitinant tyrėjus. Kelios institucijos teigė galinčios skirti finansinę paramą (*“1000 eurų”*) arba remti *“teikiamos paslaugos ar gaminamos produkcijos forma”*. Numatoma ir galimybė tartis su tyrėjais (*“reikėtų diskutuoti su tyrėjais”, “derybų klausimas”*). Ne visos tyrime dalyvavusios institucijos galėjo teikti tokio pobūdžio informaciją ir priimti sprendimus dėl tyrimų finansavimo, nes yra didesnės institucijos padaliniai (*“mes priklausome įmonių grupei, mūsų veiklą koordinuoja pagrindinė įmonė”*). Tyrimo rezultatai atskleidė, kad institucijos dažniau linkę prie tyrimų prisidėti ne finansiškai, bet žmogiškaisiais ištekliais, technine pagalba, gaminama produkcija, teikiamomis paslaugomis. Tai patvirtina jau pastebėtą dėsningumą, kad vykdydamos tyrimus institucijos labiau linkę pasitelkti finansavimą iš šalies, nei pačios investuoti ir finansiškai remti mokslo taikomąją veiklą, išskyrus atvejus, kai tyrimus atlieka institucijos darbuotojai ir/ar studentai (1 lent., 2 lent., 3 lent.).

3 lentelė. Galima institucijos parama tyrėjams/tyrimą vykdančioms institucijoms

Kategorija	Subkategorija	Irodantys teiginiai
Galima institucijos parama tyrėjams/tyrimą vykdančioms institucijoms	Informacijos teikimas	“mokslinė medžiaga”, “suteikti reikiamą informaciją”
	Pagalba žmogiškaisiais ištekliais	“padėti išplatinti tyrimo anketas”, “žmogiškaisiais ištekliais”, “prisidėti savanorišku darbu”, “žmonių suteikimas anketų surinkimui”
	Pagalba techniniu aprūpinimu	“patalpas, tyrimams reikalingas technines priemones”
	Tyrėjų maitinimas, apgyvendinimas	“maitinimas, apgyvendinimas”
	Atvirumas studentų praktikai	“leisti studentams atlikti praktiką”
	Tiriamųjų vaidmens priėmimas	“atsakyti į anketų klausimus”
	Pagalba pagal poreikį ir galimybes	“reikėtų diskutuoti su tyrėjais”, “derybų klausimas”, “negaliu konkretinti”
	Finansinė parama	“finansinę”, “1000 eurų”
	Parama institucijos kuriama produkcija, paslaugomis	“teikiamos paslaugos ar gaminamos produkcijos forma”
	Neturi galimybių paremti	“atsiprašome, bet neturime galimybių”, “negalėtų skirti”, “šiuo metu neskirtume dėl sunkios ekonominės situacijos”, “jokios”, “neturi galimybės teikti”

Bendradarbiavimui mokslo taikomųjų tyrimų srityje pasirenkamos ir/ar numatomos pasirinkti ir konkrečios aukštojo mokslo institucijos. Šis klausimas buvo pateiktas kaip atviras, į jį atsakė 25,6 proc. dalyvavusiųjų apklausoje. Paminėta 13 aukštųjų mokyklų, su kuriomis institucijoms teko bendradarbiauti moksliniuose taikomuosiuose tyrimuose (žr. 4 lent.). Daugiausiai bendradarbiauta su Marijampolės kolegija (14 institucijų), VDU (10), KTU (8), LEU (5) ir VU (4).

4 lentelė. Institucijų bendradarbiavimas su aukštojo mokslo institucijomis, absoliučiais skaičiais

Aukštojo mokslo institucija	Institucijų, bendradarbiavusių su aukštosiomis mokyklomis, skaičius
Marijampolės kolegija	14
KTU	8
VDU	10
VU	4
ASU	2
MRU	1
VGTU	1
LEU	5
LSMU	2
LSU	1
Klaipėdos universitetas	2
Šiaulių universitetas	3
Kauno kolegija	1
Neįvardintas universitetas	2

Paaiškėjo, kad dažniausiai bendradarbiaujama su geografiškai arčiausiai įsikūrusiomis aukštosiomis mokyklomis. Be to, jos pasirenkamos ir pagal tyrimų profilį: gamybos, prekybos, paslaugų įmonės daugiausiai naudojami Marijampolės kolegijos, KTU, VGTU, VU paslaugomis; žemės ūkio ir žuvininkystės sritį atstovaujančios įstaigos dažniau bendradarbiauja su ASU ir LSMU; kultūros, sporto ir švietimo įstaigos naudojosi VU, MRU, LEU, LSMU, Marijampolės kolegijos paslaugomis; socialines paslaugas teikiančios institucijos - KU, ŠU, Marijampolės kolegijos, LSMU paslaugomis. Tai rodo, kad bendradarbiavimui pasirenkamos tos aukštosios mokyklos, kurios yra artimiausios institucijos atstovaujama veiklos sričiai ir yra lengviausiai pasiekiamos geografinė prasme, pvz., švietimo, kultūros, sporto sektorius atstovaujančios LEU, ŠU, VU, LSMU ir pan.

4. Institucijose vykdomi ir joms aktualūs mokslo taikomieji tyrimai: tyrimų tikslai ir patirtis

Siekiant plėtoti bendradarbiavimo ryšius mokslo taikomojoje veikloje tarp aukštojo mokslo ir verslo bei paslaugų institucijų domėtasi, kokio pobūdžio, tematikos mokslo taikomieji tyrimai aktualūs institucijoms. Atsakymų grįžtamumas į šį klausimą svyravo nuo 44,9 proc. iki 55,8 proc. dalyvavusiųjų tyrime institucijų. Tyrimo rezultatai parodė, kad aktualiausia institucijoms yra veiklos vertinimas (81,9 proc., n-72), žmogiškųjų išteklių kompetencijos vertinimas (72,9 proc., n-70), vartotojų požiūrio (72,3 proc., n-65) ir įstaigos darbuotojų motyvavimo tyrimai (69,8 proc., n-63), personalo valdymo (65,6 proc., n-64) ir jo mokymų poreikio tyrimai (69 proc., n-71). Svarbiais įvardinti tyrimai, susiję su institucijos veiklos kokybe ir įvaizdžiu: institucijos įvaizdžio tyrimų poreikį minėjo 68,7 proc. (n-67), kokybės vadybos vertinimą 63,9 proc. (n-61). Dažnai minėta tiesioginė su verslo sritimi susijusi tyrimų tematika - prekių/paslaugų kokybės tyrimai (61,7 proc., n-60), poreikio tyrimai (61,2 proc., n-67, 5 lent.). Mažiau aktualūs organizacinės-vadybinės ir psichosocialinės tematikos tyrimai: organizacijos (59,4 proc., n-64) ir vadybos (55,9 proc., n-59) kultūros, įstaigos socialinės atsakomybės vertinimo (58,1 proc., n-62), institucijos mikroklimato (57,1 proc., n-63), pasitikėjimo institucija (52,4 proc., n-63) tyrimai. Priešingai, institucijoms neaktualūs tyrimai, susiję su žemės ūkiu, biotechnologijų, sveikatos sritimis: genetiškai modifikuotų organizmų panaudojimo privalumų ir trūkumų analizė (96,6 proc., n-58), specializuoti tyrimai biotechnologijų (96,6 proc., n-58), žemės ūkiu (86,9 proc., n-61), sveikatos (82,8 proc., n-58) srityse, ekologinio ūkiu poreikio tyrimai (93,1 proc., n-58), naujų technologijų poreikis rinkoje (77,6 proc., n-58), organizacijos konkurencingumo vertinimas (54,1 proc., n-61), prekių/paslaugų asortimento, kainos tyrimai (60,3 proc., n-58, 5 lent.).

5 lentelė. Pasiskirstymas pagal institucijoms aktualius tyrimus, procentais

Institucijai aktualūs tyrimai	Aktualu		Neaktualu		Neatsakė	
	% nuo atsakiusių	% nuo visų (n-129)	% nuo atsakiusių	% nuo visų (n-129)	(n)	%
Institucijos veiklos vertinimo tyrimai (n-72)	81,9	45,7	18,1	10,1	57	44,2
Prekių/paslaugų poreikio tyrimai (n-67)	61,2	31,8	38,8	20,2	62	48,1
Vartotojų požiūrio tyrimai (n-65)	72,3	36,4	27,7	14,0	64	49,6
Invovacijų diegimo rinkoje poreikio tyrimai(n-58)	46,6	20,9	53,4	24,0	71	55,0
Invovacijų diegimo rinkoje galimybių tyrimai (n-59)	37,3	17,1	62,7	28,7	70	54,3
Institucijos mikroklimato tyrimai (n-63)	57,1	27,9	42,9	20,9	66	51,2
Personalo mokymų poreikio tyrimai (n-71)	69	38,0	31	17,1	58	45,0
Žmogiškųjų išteklių kompetencijos vertinimo (n-70)	72,9	39,5	27,1	14,7	59	45,7
Įstaigos socialinės atsakomybės vertinimo (n-62)	58,1	27,9	41,9	20,2	67	51,9
Organizacijos kultūros tyrimai (n-64)	59,4	29,5	40,6	20,2	65	50,4
Vadybos kultūros tyrimai (n-59)	55,9	25,6	44,1	20,2	70	54,3
Kokybės vadybos (į)vertinimo tyrimai (n-61)	63,9	30,2	36,1	17,1	68	52,7
Organizacijos konkurencingumo vertinimas(n-61)	45,9	21,7	54,1	25,6	68	52,7
Ekologinio ūkiu rinkoje poreikio tyrimai (n-58)	6,9	3,1	93,1	41,9	71	55,0
Genetiškai modifikuotų organizmų panaudojimo privalumų ir trūkumų tyrimai (n-58)	3,4	1,6	96,6	43,4	71	55,0
Naujų technologijų poreikio rinkoje tyrimai (n-58)	22,4	10,1	77,6	34,9	71	55,0
Specializuoti tyrimai žemės ūkiu srityje (n-61)	13,1	6,2	86,9	41,1	68	52,7
Specializuoti tyrimai biotechnologijų srityje(n-58)	3,4	1,6	96,6	43,4	71	55,0
Specializuoti tyrimai sveikatos srityje (n-58)	17,2	7,8	82,8	37,2	71	55,0
Įstaigos darbuotojų motyvavimo tyrimai (n-63)	69,8	34,1	30,2	14,7	66	51,2
Pasitikėjimo institucija tyrimai (n-63)	52,4	25,6	47,6	23,3	66	51,2
Prekių/paslaugų kokybės tyrimai (n-60)	61,7	28,7	38,3	17,8	69	53,5
Prekių/paslaugų asortimento, kainos tyrimai(n-58)	39,7	17,8	60,3	27,1	71	55,0
Institucijojeivaizdžio tyrimai (n-67)	68,7	35,7	31,3	16,3	62	48,1
Personalo valdymo tyrimai (n-64)	65,6	32,6	34,4	17,1	65	50,4

Siekiant labiau išgryninti institucijoms aktualių tyrimų tematiką, buvo pateiktas kontrolinis atviras klausimas, prašant įvardinti joms aktualius *specifinius* tyrimus. Gauti rezultatai patvirtino pastebėtą tendenciją, kad aktualūs tyrimai socialinių paslaugų srityje (“*ar gyventojai patenkinti teikiamomis paslaugomis, kokie jų lūkesčiai, pasiūlymai*”), susiję su neformalaus ugdymo poreikiais (“*neformalaus ugdymo savivaldybėje poreikio pagal veiklas*”), mikroklimatu specifinėse darbo vietose (“*menkai apmokamoje, biudžetinėje įstaigoje dirbančio darbuotojo socialinis klimatas darbo vietoje*”). Kaip galima tyrimų sritis paminėta ir Europos Sąjungos lėšų įsisavinimo rengiant projektus tema (“*kaip įsisavinti Europos Sąjungos lėšas rengiant projektus*”, 6 lent.). Paašškėjo, kad institucijoms dažniausiai aktualūs tyrimai, susiję su socialiniais reiškiniais ir procesais – socialinėmis paslaugomis, klientų poreikių tyrimais, mikroklimatu darbe, kas, siekiant bendradaravimo tarp aukštojo mokslo sektoriaus ir įvairias veiklos sritis atstovaujančių institucijų, gali tapti bendradarbiavimo mokslo taikomojoje ir eksperimentinėje veikloje orietyrais.

6 lentelė. **Institucijoms aktualūs specifiniai tyrimai**

Kategorija	Subkategorija	Irodantys teiginiai
Institucijoms aktualūs specifiniai tyrimai	Socialinių paslaugų vertinimo	“socialinių paslaugų srityje”, “ar gyventojai patenkinti teikiamomis paslaugomis, kokie jų lūkesčiai, pasiūlymai”
	Mikroklimatas specifinėje darbo vietoje	“menkai apmokamoje, biudžetinėje įstaigoje dirbančio darbuotojo socialinis klimatas darbo vietoje”
	Žemės ūkio srities tyrimai	“miškininkystės veiklos”
	Neformalaus ugdymo poreikio tyrimai	“neformalaus ugdymo savivaldybėje poreikio pagal veiklas”
	ES lėšų įsisavinimo klausimai	“kaip įsisavinti Europos Sąjungos lėšas rengiant projektus”
	Neįvardinti	“sunku apibūdinti iš anksto”

Kartu analizuota institucijų patirtis tyrimų srityje - kokius tyrimus jos vykdo ir/ar ketina vykdyti ateityje. Taip siekta nustatyti, kaip tarpusavyje dera institucijoms aktualūs tyrimai ir jose plėtojama / numatoma plėtoti mokslo taikomoji veikla. Savo patirtį tyrimų srityje (apie vykdomus ir numatomus vykdyti tyrimus) išreiškė nuo 45,7 proc. iki 58,9 proc. institucijų. Paašškėjo, kad vykdomi (43,4 proc.) ir numatomi vykdyti (21,1 proc.) institucijos veiklos vertinimo tyrimai, iš dalies aktualūs prekių/paslaugų poreikio (31,9 proc. tiria, 25 proc. numato tirti), vartotojų požiūrio (atitinkamai 19,7 proc. ir 25,8 proc., 7 lent.) tyrimai.

7 lentelė. **Pasiskirstymas pagal vykdomus/numatomus vykdyti tyrimus institucijoje, procentais**

Vykdomi/numatomi vykdyti tyrimai	Vykdomi		Nevykdomi		Numatomi vykdyti		Neatsakė	
	% nuo atsakusių	% nuo visų (n-129)	% nuo atsakusių	% nuo visų (n-129)	% nuo atsakusių	% nuo visų (n-129)	(n)	%
Institucijos veiklos vertinimas (n-76)	43,4	25,6	35,5	20,9	21,1	12,4	53	41,1
Prekių/paslaugų poreikis (n-72)	31,9	17,8	43,1	24,0	25	14,0	57	44,2
Vartotojų požiūris (n-66)	19,7	10,1	54,5	27,9	25,8	13,2	63	48,8
Inovacijų diegimo rinkoje poreikis (n-63)	7,9	3,9	74,6	36,4	17,5	8,5	66	51,2
Inovacijų diegimo rinkoje galimybės (n-60)	5,0	2,3	80	37,2	15	7,0	69	53,5
Mikroklimatas institucijoje (n-65)	35,4	17,8	49,2	24,8	15,4	7,8	64	49,6
Žmogiškųjų išteklių kompetencijos vertinimas (n-65)	38,5	19,4	38,5	19,4	23,1	11,6	64	49,6
Įstaigos socialinės atsakomybės (į)vertinimas (n-60)	16,7	7,8	66,7	31,0	16,7	7,8	69	53,5
Organizacijos kultūra (n-65)	27,7	14,0	52,3	26,4	20	10,1	64	49,6
Vadybos kultūra (n-61)	13,1	6,2	72,1	34,1	14,8	7,0	68	52,7

Kokybės vadybos vertinimas (n-63)	25,4	12,4	57,1	27,9	17,5	8,5	66	51,2
Organizacijos konkurencingumo vertinimas (i) (n-62)	8,1	3,9	79	38,0	12,9	6,2	67	51,9
Ekologinio ūkio poreikis (n-59)	1,7	0,8	93,2	42,6	5,1	2,3	70	54,3
Genetiškai modifikuotų organizmų panaudojimo privalumai/trūkumai (n-59)	1,7	0,8	93,2	42,6	5,1	2,3	70	54,3
Naujų technologijų poreikis (n-60)	6,7	3,1	81,7	38,0	11,7	5,4	69	53,5
Specializuoti žemės ūkio tyrimai (n-62)	6,5	3,1	88,7	42,6	4,8	2,3	67	51,9
Specialūs biotechnologijų tyrimai (n-59)	1,7	0,8	93,2	42,6	5,1	2,3	70	54,3
Specialūs tyrimai sveikatos srityje (n-63)	7,9	3,9	85,7	41,9	6,3	3,1	66	51,2

Priešingai, neaktualūs ir nevykdomi inovacijų diegimo rinkoje poreikio (74,6 proc.) ir jų galimybių tyrimai (80 proc.). Tokio pobūdžio tyrimus vykdo mažiau nei dešimtadalis (5-7,9 proc.) institucijų. Neaktualūs ir įstaigos socialinės atsakomybės vertinimo (66,7 proc. jų nevykdo), vadybos kultūros (72,1 proc.), organizacijos konkurencingumo vertinimo (79 proc.) tyrimai, su žemės ūkiu, biotechnologijų ir sveikatos sritimi susiję tyrimai (nevykdo nuo 88,7 proc. iki 93,2 proc. institucijų), naujų technologijų poreikio rinkoje tyrimai (81,7 proc., 7 lent.). Atviru kontroliniu klausimu nustatyta, kad institucijoms aktualesni tyrimai, susiję su socialiniais reiškiniiais, procesais ir problemomis, socialinėmis paslaugomis, ugdymu, klientų ir darbuotojų nuomone bei motyvacija. Tokie tyrimai vykdomi siekiant atskleisti klientų požiūrį, paslaugų tobulinimo ir plėtros klausimus (6 lent., 8 lent.). Be to, tyrimai atliekami įvairiais tikslais: siekiant analizuoti institucijos sociokultūrinį gyvenimą, žmoniškųjų išteklių kapitalo psichosocialines ypatybes ir dinamiką, gamybos modernizavimo klausimus. Gvildenamos institucijos veiklos efektyvumo, kokybės, plėtros ir inovacijų diegimo galimybės. Ryškiausia tendencija tyrimuose orientuotis į švietimo ir socialinių paslaugų sritį (8 lent.).

8 lentelė. Tyrimų institucijose tikslai

Kategorija	Subkategorija	Įrodantys teiginiai
Tyrimų institucijoje tikslai	Sociokultūrinių aspektų analizė	“kultūrinių poreikių tyrimas”, “dėl jaunimo užimtumo”
	Žmogiškųjų išteklių analizė	“žmogiškųjų išteklių tobulinimo”
	Gamybos modernizavimo klausimai	“gamybos modernizavimo”
	Klientų požiūrio analizė	“išsiaiškinti klientų poreikius ir lūkesčius”, “lankytojų poreikių, paslaugų paketo sudarymo”, “iširti paklausą mūsų gaminamai produkcijai”
	Paslaugų tobulinimas, plėtra	“esamų įmonės paslaugų gerinimas ir tobulinimas, naujų paslaugų diegimas”, “dėl paslaugų plėtros poreikio”, “gerinant asmenų su negalia gyvenimo sąlygas”, “dėl priskirtoje teritorijoje teikiamų paslaugų kokybės gerinimo”, “dėl papildomų paslaugų”, “klientų aptarnavimo kokybės gerinimas diegiant standartą”
	Vartotojų rinkos analizė	“potencialių vartotojų telkimas, teikiamų paslaugų plėtra ir pan.”, “rinkos tyrimai”
	Institucijos veiklos efektyvumo, kokybės analizė	“įstaigos paslaugų kokybės vertinimas, poreikių analizė”, “įsivertinti darbo kokybę, nustatyti esamus trūkumus ir spręsti problemas”, “įsivertinti ir planuoti veiklą”, “veiklos efektyvumui didinti”
	Pedagoginio proceso analizė	“išsiaiškinti pedagogų kvalifikacijos tobulinimo(si) poveikį mokinių pasiekimams”, “siekiant įvertinti priešmokyklinukų brandumą pasirengiant mokytis pirmoje klaseje”, “norėjome išsiaiškinti, ar tenkina mūsų mokykloje organizuojamas tėvų švietimas”, “mokinių motyvacijos, žinių kokybės rezultatų analizė”, “ugdymo kokybės, mikroklimato”, “siekiant išsiaiškinti naujai atvykusių

		mokinių adaptacijos situaciją”, “norėjome išsiaiškinti, ar tenkina mūsų mokinius ir jų tėvelius paslaugų pasirinkimas ir kokybė”, “rengiant parodas, edukacines programas, leidžiant katalogus”
	Socialinės problemos švietimo įstaigoje	“siekiant išsiaiškinti mokinių priklausomybes (prevenciniai klausimai)”
	Įmonės plėtra, inovacija, pokyčiai	“plėtra”, “inovacija”, “nauji reglamentai, reikalaujantys pateikti daugiau informacijos”
	Institucijos veiklos tyrimai	“veiklos pasiūlos tyrimas: koks poreikis ir kokios veiklos domina jaunimą”
	Darbuotojų motyvavimo tyrimai	“motyvuojant darbuotojus mokytis”
	Darbuotojų nuomonės tyrimai	“darbuotojų nuomonės vidiniai tyrimai”
	Pasitikėjimo teisės sauga tyrimai	“visuomenės pasitikėjimo teismais rodiklio tyrimas”

Siekiant nustatyti institucijų poziciją mokslo taikomosios veiklos atžvilgiu, teirautasi, kokius pokyčius jos patyrė tokios veiklos dėka. Didžioji dalis tyrimų patirtį turinčių institucijų teigiamai vertino tokią patirtį: 52,9 proc. (n-34) tyrimų dėka gavo inovatyvių idėjų; 62,2 proc. (n-37) jie padėjo įdiegti naujoves; 61,1 proc. (n-36) patobulino produktą, technologiją, paslaugą. Beveik pusė tyrimų dėka tapo socialiai atsakingos (47,2 proc., n-36), po 48,5 proc. (n-33) pabrėžė pagerėjusius socialinius ir rinkos santykius: pagerėjo mikroklimatas, užmegzti bendradarbiavimo ryšiai su kitomis institucijomis. Po du penktadalius minėjo, kad tyrimų dėka į institucijos veiklą integravo mokslo žinias (39,4 proc., n-33), tapo draugiškos aplinkai (37,5 proc., n-32), išplėtojo socialines paslaugas klientams (36,7 proc., n-30). Trečdalis atrado naujas veiklos kryptis (33,3 proc., n-33), ketvirtadaliui pavyko sukurti naujas darbo vietas (24,2 proc., n-33), tapti labiau konkurencingomis šalyje (23,5 proc., n-34), atsirado galimybė numatyti, kokių mokslinių tyrimų reikės ateityje (22,6 proc., n-31), padidėjo institucijos pajamos iš naujai sukurto produkto, paslaugos ar technologijos (23,5 proc., n-34, 9 lent.). Tai rodo, kad mokslo taikomąją veiklą plėtoję institucijos patyrė ne tik pozityvius finansinius pokyčius, tapo žinomesnės, konkurencingesnės, įkūrė naujas darbo vietas ir išplėtojo paslaugas, bet ir tapo draugiškesnės aplinkai, patyrė tiesioginę praktinę tyrimų naudą ir galėjo numatyti mokslo taikomosios veiklos kryptis ateičiai.

9 lentelė. Pasiskirstymas vertinant mokslinių-taikomųjų tyrimų naudą institucijai, procentais

Tyrimų praktinė nauda institucijai	Pritariu		Nei taip, nei ne		Nepritariu		Mums tai netinka	
	% nuo atsakiusių	% nuo visų (n-129)	% nuo atsakiusių	% nuo visų (n-129)	% nuo atsakiusių	% uo visų (n-129)	% nuo atsakiusių	% nuo visų (n-129)
Gavo inovatyvių idėjų (n-34)	52,9	13,9	35,3	9,3	5,9	1,6	5,9	1,6
Integravo mokslo žinias: gavo mokslinį pagrindimą veiklai (n-33)	39,4	10,1	27,3	6,9	15,2	3,9	18,2	4,7
Gavo finansavimą (n-31)	12,1	3,1	21,2	5,4	36,4	9,3	30,3	7,8
Įdiegė naujoves (n-37)	62,2	17,8	21,6	6,2	8,1	2,3	8,1	2,3
Padidėjo institucijos pajamos iš naujai sukurto produkto (n-34)	23,5	6,2	14,7	3,9	26,5	7,0	35,3	9,3
Patobulino technologiją/paslaugą (n-36)	61,1	17,1	8,3	2,3	11,1	3,1	19,4	5,4
Užmezgė bendradarbiavimo ryšius su kitomis institucijomis (n-33)	48,5	12,4	39,4	10,1	6,1	1,6	6,1	1,6
Išplėtė veiklą Lietuvoje (n-33)	12,1	3,1	30,3	7,8	21,2	5,4	36,4	9,3
Išplėtė veiklą užsienyje (n-31)	0	0	22,6	5,4	22,6	5,4	54,8	13,2
Pozicionavo savo veiklą/produktą kaip unikalų rinkoje (n-32)	12,5	3,1	18,8	4,7	15,6	3,9	53,1	13,2
Pakeitė savo įvaizdį rinkoje (n-33)	18,2	4,7	27,3	7,0	18,2	4,7	36,4	9,3
Atrado naujas veiklos kryptis (n-33)	33,3	8,5	27,3	7,0	24,2	6,2	15,2	3,9

Rado naują nišą rinkoje (n-32)	12,5	3,1	18,8	4,7	18,8	4,7	50	12,4
Padidėjo apyvarta (n-33)	12,1	3,1	21,2	5,4	15,2	3,9	51,5	13,2
Padidėjo darbo našumas (n-35)	20	5,4	25,7	7,0	11,4	3,1	42,9	11,6
Pradėjo eksportą į užsienį (n-31)	0	0	12,9	3,1	16,1	3,9	71	17,1
Sukūrė naujas darbo vietas (n-33)	24,2	6,2	18,2	4,7	21,2	5,4	36,4	9,3
Tapo draugiška aplinkai (n-32)	37,5	9,3	34,4	8,5	9,4	2,3	18,8	4,7
Tapo socialiai jautri/atsakinga darbuotojams / vartotojams (n-36)	47,2	13,2	33,3	9,3	8,3	2,3	11,1	3,1
Tapo konkurencinga šalyje (n-34)	23,5	6,2	26,5	7,0	11,8	3,1	38,2	10,1
Tapo konkurencinga užsienyje (n-31)	3,2	0,8	22,6	5,4	16,1	3,9	58,1	14,0
Išpëltojo socialines paslaugas klientams (n-30)	36,7	8,5	33,3	7,8	10	2,3	20	4,7
Galėjo parduoti mokslinių tyrimų rezultatus (sukurtą produktą, technologiją) ir užsidirbti (n-31)	0	0	16,1	3,9	22,6	5,4	61,3	14,7
Gali numatyti, kokių tyrimų reikės ateityje (n-31)	22,6	5,4	32,3	7,8	12,9	3,1	32,3	7,8
Gali užsakyti išsamius, specifinius tyrimus (n-30)	10	2,3	23,3	5,4	23,3	5,4	43,3	10,1
Pagerėjo mikroklimatas (n-33)	48,5	12,4	33,3	8,5	12,1	3,1	6,1	1,6

Kita vertus, daugiau nei trečdaliui institucijų tyrimai neužtikrino papildomo finansavimo (36,4 proc., n-31), ketvirtadalis neatrado naujų veiklos kryptių (24,2 proc., n-33), nepadidėjo gaunamos pajamos (26,5 proc., n-34, 9 lent.). Nepaisant to, nemaža dalis institucijų dalyvaudamos mokslo taikomojoje veikloje pajuto praktinę tyrimų naudą, o tai leidžia kelti prielaidą, kad atliepiant į institucijos poreikius ir praskleidžiant joms tyrimų praktinę naudą, galima tikėtis didesnio institucijų aktyvumo mokslo taikomojoje veikloje. Be to, remiantis gautais rezultatais galima teigti, kad institucijų ir aukštojo mokslo bendradarbiavimas mokslo taikomojoje veikloje labiausiai tikėtinas socialinės krypties tyrimuose, susijusiuose su žmogiškuoju kapitalu (mikroklimatu institucijose, organizacijos kultūra), institucijų veiklos vertinimu, vartotojų ir klientų elgsena bei poreikiais ir kur kas mažiau tikėtinas ryšių užmezgimas biotechnologijų, žemės ūkio, sveikatos srities tyrimuose.

5. Mokslo taikomosios veiklos plėtojimo institucijose veiksniai ir trukdžiai

Siekiant nustatyti institucijų domėjimosi mokslo taikomąja veikla veiksniais, gilintasi, kokios aplinkybės skatina jų dalyvavimą tyrimuose ir kas tampa trukdžiais. Tuo tikslu pateikti du kontroliniai klausimai, požiūrį į kuriuos išsakė nuo 42,6 proc. iki 62,0 proc. institucijų. Dažniausiai mokslo taikomajai veiklai institucijas motyvuoja galimybė tyrimų dėka diegti naujoves (50 proc. skatintų, 37,5 proc. galbūt skatintų, n-80), užmegzti bendradarbiavimo ryšius su kitomis institucijomis (atitinkamai 41,9 proc. ir 35,5 proc., n-62), atsirandanti tikimybė rinkai pasiūlyti inovatyvius sprendimus (38,7 proc. ir 35,5 proc., n-62). Dažnai tikimasi, kad tyrimų dėka pagerės personalo darbo kokybė (56,3 proc. ir 28,2 proc., n-71), atsivers galimybė būti matomiems rinkoje ir visuomenėje (43,9 proc. ir 29,8 proc., n-57, 10 lent.). Svarbiu motyvu įvardinamas ir tyrimų profesionalumas (39,7 proc. ir 41,3 proc., n-63). Mažiau motyvuojantis yra įsitikinimas, kad tyrimų dėka bus galima padidinti institucijos pelną (40,3 proc. ir 16,4 proc., n-67), pagerinti mikroklimatą (39,3 proc. ir 36,1 proc., n-61). Tyrimų tęstinumo veiksnys aktualus 26,3 proc. institucijų, 47,4 proc. aktualus iš dalies (n-57). Tačiau mokslo taikomajai veiklai institucijų nemotyvuotų galimybė tyrimų dėka plėsti veiklą Lietuvoje (neaktuali 52,5 proc. atsakiusių, n-61) arba užsienyje (61,4 proc., n-57, 10 lent.). Tai paaiškintina tuo, kad didžioji dalis tyrimo savo nuomonę išreišusių institucijų

atstovauja menkai su verslu susijusias sferas – švietimą, socialines paslaugas (1 pav.).

Kitas svarbus klausimas tiriant motyvaciją mokslo taikomajai veiklai susijęs su tokios veiklos trukdžiais. Paaikškėjo, kad dažniausiai trukdis yra ribotos finansinės galimybės samdyti profesionalias tyrimų bendroves (78,4 proc., n-74) ir skirti papildomas lėšas moksliniams tyrimams (75,6 proc., n-82), todėl institucijos remiasi savo darbuotojų ir aukštųjų mokyklų studentų, dėstytojų nemokamomis paslaugomis (1 lent., 2 lent.). Kita vertus, svarbiu trukdžiu tampa įsitikinimas, kad mokslinius tyrimus gali sau leisti tik didelės įstaigos (53,7 proc., n-67).

10 lentelė. Veiksniai, skatinantys instituciją vykdyti mokslo taikomosios veiklos tyrimus, procentais

Veiksniai, skatinantys instituciją vykdyti mokslinės taikomosios veiklos ir kt. tyrimus	Skatintų (%)		Galbūt skatintų (%)		Neskatinantų (%)	
	% nuo atsakiusių	% nuo visų (n-129)	% nuo atsakiusių	% nuo visų (n-129)	% nuo atsakiusių	% nuo visų (n-129)
Tyrimai padės diegti naujoves (n-80)	50	31,0	37,5	23,3	12,5	7,8
Bus galima plėsti veiklą Lietuvoje (n-61)	26,2	12,4	21,3	10,1	52,5	24,8
Bus galima plėsti veiklą užsienyje (n-57)	22,8	10,1	15,8	7,0	61,4	27,1
Galimybė užmegzti bendradarbiavimo ryšius (n-62)	41,9	20,2	35,5	17,1	22,6	10,9
Galimybė siūlyti inovatyvius sprendimus (n-62)	38,7	18,6	35,5	17,1	25,8	12,4
Įsitikinimas, kad tyrimai turės tęstinumą (n-57)	26,3	11,6	47,4	20,9	26,3	11,6
Padės gerinti mikroklimatą institucijoje (n-61)	39,3	18,6	36,1	17,1	24,6	11,6
Padės pagerinti personalo darbo kokybę (n-71)	56,3	31,0	28,2	15,5	15,5	8,5
Tyrimai padės padidinti pelną (n-67)	40,3	20,9	16,4	8,5	43,3	22,5
Tyrimai bus atlikti profesionaliai (n-63)	39,7	19,4	41,3	20,2	19	9,3
Galimybės investuoti į tyrimus (n-55)	20	8,5	32,7	14,0	47,3	20,2
Galimybė būti matomiems (n-57)	43,9	19,4	29,8	13,2	26,3	11,6

Minimos ir kitos objektyvios priežastys: institucijos neturi profesionalių tyrėjų, kurie galėtų nemokamai atlikti tyrimus (75 proc., n-72, 11 lent.), nors anksčiau aptarti tyrimo rezultatai apie tyrimų finansavimo modelius institucijose rodo, kad vykdomiems tyrimams dažnai pasitelkiami institucijos darbuotojai, studentai, dėstytojai (1 lent., 2 lent.). Tai leidžia kelti prielaidą, kad institucijos arba labai pasitiki savo darbuotojų atliekamais tyrimais, todėl neieško galimybių į juos įtraukti profesionalius tyrėjus, arba skiria mažiau dėmesio tyrimų profesionalumui. Kartu galima kelti kitą prielaidą, kad tinkama mokslo taikomosios veiklos strategija, numatanti institucijų ir aukštojo mokslo įstaigų bendradarbiavimą, gali tapti palankiu veiksmu kryptingai tyrimų plėtrai atskiras veiklos sritis atstovaujančiose institucijose. Be to, su konkrečiomis institucijomis aptariant bendradarbiavimo mokslo taikomojoje veikloje galimybes, tikslinga numatyti ir galimos savitarpio paramos bei sąveikos formas, pvz., techninę pagalbą, paramą žmogiškaisiais ištekliais, paslaugomis, produkcija ir pan. (7 pav., 3 lent.). Dar vienu trukdžiu mokslo taikomajai veiklai institucijose įvardinamas netikrumas dėl to, kiek tyrimai bus perspektyvūs (69,3 proc., n-75) ir praktiškai naudingi (67,1 proc., n-73). Be to, esą sudėtinga numatyti, kiek jie bus naudingi prekių/paslaugų rinkai (53,8 proc., n-65), kokias institucijos veiklos sferas/sritis jie padėtų tobulinti (43,5 proc., n-62). Tai rodo, kad plėtodamos mokslo taikomąją veiklą institucijos pirmiausia suinteresuotos gauti praktinės naudos. Dalis veiksnių minimi kaip iš dalies galintys tapti trukdžiu institucijai priimant sprendimus dėl tyrimų, pvz., sudėtinga numatyti, kokių tyrimų institucijai reikia (44,4 proc., n-63), trūksta tyrėjų instituciją dominančiais tyrimo klausimais (56,5 proc., n-62, 11 lent.).

11 lentelė. Veiksniai, trukdantys vykdyti mokslinės taikomosios veiklos ir kt. tyrimus, procentais

Veiksniai, trukdantys institucijoms vykdyti mokslinės taikomosios veiklos ir kt. Tyrimus	Sutinku (%)		Nei sutinku, nei nesutinku (%)		Nesutinku (%)	
	% nuo atsakiusių	% nuo visų (n-129)	% nuo atsakiusių	% nuo visų (n-129)	% nuo atsakiusių	% nuo visų (n-129)
Sudėtinga numatyti, kiek tyrimai bus perspektyvūs (n-75)	69.3	40,3	24	14,0	6.7	3,9
Sudėtinga numatyti, kiek tyrimai bus praktiškai naudingi institucijos veiklai (n-73)	67.1	38,0	27.4	15,5	5.5	3,1
Sudėtinga numatyti, kiek tyrimai bus naudingi prekių/paslaugų rinkai (n-65)	53.8	27,1	40	20,2	6.2	3,1
Sudėtinga numatyti, kokias institucijos veiklos sferas/sritis padėtų tobulinti tyrimai (n-62)	43.5	20,9	38.7	18,6	17.7	8,5
Sudėtinga numatyti, kokių tyrimų institucijai reikia (n-63)	25.4	12,4	44.4	21,7	30.2	14,7
Neturi lėšų moksliniams tyrimams (n-82)	75.6	48,1	13.4	8,5	11	7,0
Institucija neturi profesionalių tyrėjų (n-72)	75	41,9	16.7	9,3	8.3	4,7
Institucija neturi galimybių samdyti profesionalių tyrimų bendrovių (n-74)	78.4	45,0	12.2	7,0	9.5	5,4
Lietuvoje trūksta tyrėjų institucijai svarbiais klausimais (n-62)	16.1	7,8	56.5	27,1	27.4	13,2
Lietuvoje stinga profesionalių tyrėjų institucijos veiklos moksliniams tyrimams (n-63)	17.5	8,5	57.1	27,9	25.4	12,4
Mokslinius tyrimus gali sau leisti tik didelės įmonės (n-67)	53.7	27,9	34.3	17,8	11.9	6,2
Institucija neturi poreikio moksliniams-taikomiesiems tyrimams (n-65)	27.7	14,0	46.2	23,3	26.2	13,2
Moksliniai tyrimai institucijos veikloje neaktualūs (n-68)	22.1	11,6	44.1	23,3	33.8	17,8

Mokslo taikomosios veiklos paskatų ir trukdžių institucijose analizė rodo sąlyginai palankų požiūrį į mokslo taikamuosius tyrimus (jų poreikį, praktinę naudą, būtinybę juos profesionaliai atlikti), bet kartu atskleidžia ir dalinį atsiribojimą nuo tyrimų dėl įsitikinimo, kad rimtus profesionalius tyrimus gali sau leisti tik didelės įstaigos, o juos atlikti – tik profesionalūs konkrečios srities tyrėjai. Nepaisant to, dalis institucijų dažniau linkę savo veikloje plėtoti mokslo taikamuosius tyrimus pasiremdamas savo darbuotojų, studentų, mokslo darbuotojų pajėgomis. Kita vertus, išsamesnė duomenų analizė parodė, kad matydamos praktinę tyrimų naudą ir institucijoms aktualią tyrimų sritį, jos būtų atviros mokslo taikomosios veiklos plėtrai ir bendradarbiavimui su tyrėjais, tyrimus vykdančiomis institucijomis, prie tyrimų prisidėdamos ir kitomis, ne finansinės paramos formomis.

Išvados

1. Mokslo taikomojoje veikloje dalyvauja beveik pusė tyrime dalyvavusių institucijų. Dažniausiai mokslo taikomieji tyrimai vykdomi bent kartą per metus, trečdalyje institucijų kelis kartus per metus. Tyrimuose siekiama analizuoti institucijos kultūrą, žmogiškojo kapitalo ir gamybos modernizavimo klausimus, institucijos veiklos efektyvumo didinimo, plėtros, naujovių diegimo galimybes. Atskira institucijas dominančių tyrimų sritis - klientų ir darbuotojų nuomonė jos veiklai aktualiais klausimais, darbuotojų motyvacija. Ypač aktualūs ir dažni tyrimai, susiję su švietimo ir socialinių paslaugų sfera.

2. Institucijose vykdomus tyrimus dažniausiai nemokamai atlieka jų darbuotojai, praktikas atliekantys ir baigiamuosius darbus rašantys studentai, aukštųjų mokyklų dėstytojai, mokslo darbuotojai. Ypač retai dėl užsakomųjų tyrimų kreipiamasi į tyrimų bendroves, profesionalius tyrėjus, konkrečios tyrimų srities specialistus. Toks tyrėjų pasirinkimas atspindi institucijose dažniau paplitusį tyrimų finansavimo modelį, kai tyrimus nemokamai atlieka institucijos

darbuotojai. Kitas paplitęs tyrimų finansavimo modelis – projektinių lėšų panaudojimas, rėmimasis tyrimą atliekančia institucija. Tik trečdalis institucijų linkę remti tyrimus finansiškai, tačiau gali juos remti žmogiškuoju kapitalu, pagalba organizuojant ir vykdant tyrimus, techninėmis priemonėmis, aprūpinant tyrėjus maitinimu ir apgyvendinimu, remti institucijoje gaminamomis prekėmis, teikiamomis paslaugomis.

3. Institucijoms aktualiausi tyrimai savivaldybės, institucijos lygmenyje. Tik mažuma institucijų orientuojasi į tyrimus šalies ir tarptautiniu mastu. Finansiniu požiūriu orientuojamasi į mažo biudžeto tyrimus (iki 500-1000 eurų), tik išimtiniais atvejais mažuma institucijų galėtų skirti iki kelių ar keliasdešimties tūkstančių eurų. Mokslo taikomosios veiklos tyrimuose institucijoms dažniausiai aktualūs jų veiklos, žmogiškųjų išteklių kompetencijos vertinimo, vartotojų požiūrio ir darbuotojų motyvavimo, personalo valdymo tyrimai. Svarbūs ir tyrimai, susiję su institucijos veiklos kokybe, įvaizdžiu. Aktualūs specifiniai tyrimai, susiję su pasitenkinimu paslaugomis, neformalaus ugdymo poreikiais, mikroklimatu darbo vietoje. Priešingai, neaktualūs žemės ūkio, biotechnologijų, sveikatos srities ir naujų technologijų poreikio tyrimai.

4. Didžioji dalis tyrimų patirtį turinčių institucijų teigiamai vertina dalyvavimo tyrimuose patirtį ir po jų vykčius pokyčius. Dažniausiai tyrimų dėka institucijos pasisėmė inovatyvių idėjų, atrado naujas veiklos kryptis, įdiegė naujoves, patobulino produktą, technologiją, paslaugą. Beveik pusė institucijų jų dėka tapo draugiškos aplinkai, socialiai atsakingos, jose pagerėjo mikroklimatas, pavyko užmegzti bendradarbiavimo ryšius su kitomis institucijomis, išplėtoti socialines paslaugas, sukurti naujas darbo vietas, padidinti gaunamas pajamas, tapti konkurencingesnėmis šalyje, atrasta galimybė į savo veiklą integruoti mokslo žinias, numatyti, kokių mokslinių tyrimų reikės ateityje.

5. Vykdyti mokslo taikomuosius tyrimus institucijas skatintų jų praktinis pritaikomumas ir profesionalumas: galimybė tyrimų dėka diegti naujoves, įtvirtinti naujas paslaugas, užmegzti ryšius su kitomis institucijomis, gauti profesionalių tyrėjų paslaugas, užtikrinti tyrimų tęstinumą. Svarbiu mokslo taikomosios veiklos veiksmu tampa galimybė rinkai pasiūlyti inovatyvius sprendimus, padidinti pelną. Socialine prasme tyrimų diegimo motyvu taptų galimybė jų dėka gerinti mikroklimatą darbe, didinti darbo našumą. Dažniausi trukdžiai mokslo taikomajai veiklai yra ribotos institucijų finansinės galimybės samdyti profesionalius tyrėjus, skirti tyrimams papildomas lėšas, taip pat įsitikinimas, kad mokslinius tyrimus gali sau leisti tik didelės įstaigos. Kita vertus, tyrimo rezultatai atskleidė, kad patirdamos praktinę tyrimų naudą, turėdamos poreikį svarbiems tyrimams institucijos linkę investuoti į mokslo taikomąją veiklą ir, tikėtina, bendradarbiauti su profesionaliais tyrėjais.

Naudoti šaltiniai

1. ADVILONIENĖ, Ž. (2013). Laisvalaikio, informaciniai, edukaciniai poreikiai bibliotekoje: Marijampolės ir Černiachovsko (Įsrutis) šeimų požiūrio ir poreikių tyrimas. Tyrimo ataskaita. Marijampolė.
2. ADVILONIENĖ, Ž. (2014). Laisvalaikio, informaciniai, edukaciniai poreikiai bibliotekoje: Marijampolės ir Černiachovsko (Įsručio) šeimų požiūrio ir poreikių tyrimas // Biblioteka šeimai: siekiai ir galimybės. Straipsnių rinkinys. Marijampolė: Idėjų dirbtuvės, 30-49 p.
3. Die Entwicklungsgeschichte der Pfarre St.Franziskus in Wels-Laahen 1993-2005. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2017-10-07] Prieiga per internetą: <http://www.stfranziskus.at/pfarre/4490/wir/geschichtederpfarre/article/9774.html>
4. GUŠČINSKIENĖ, J., ČIBURIENĖ, J. (2011). Aukštųjų mokyklų orientacija į darbo rinką: praktinės patirties ugdymas // *Studijos šiuolaikinėje visuomenėje*. Nr. 2 (1). P. 38-47. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2017-10-05] Prieiga per internetą: http://www.slk.lt/sites/default/files/images/STUDIJOS_2011.pdf#page=38
5. Inovacijų sistemos pertvarkos koncepcijos gairės. Ūkio ministerija, 2015-01-14 [interaktyvus]. [Žiūrėta 2017 10 29]. Prieiga per internetą <http://qualityassociation.lt/wp-content/uploads/2015/01/12-Inovacij%C5%B3-sistemos-pertvarkos-koncepcija-proj-2015-01-14.pdf>
6. KRAUJALYTĖ, A., PETRAUSKAS, R. Technologijų perdavimo vaidmuo inovacijų procese: Lietuvos inovacijų politikos perspektyva // *Viešoji politika ir administravimas*. 2007. Nr. 19, 54-69 p. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2017 10 25]. Prieiga per internetą <https://repository.mruni.eu/pdfpreview/bitstream/handle/007/12770/2325-4973-1-SM.pdf?sequence=1>
7. KRIEGER W., SIEBERER B. (2008). *Missionarisch Kirche sein*. Linz.
8. Lietuvos inovacijų 2010–2020 metų strategija. Valstybės žinios. (2010). 2010-02-25. Nr. 23-1075 [interaktyvus]. [Žiūrėta 2017-10-06] Prieiga per internetą

http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=365849

9. Lietuvos inovacijų plėtros 2014–2020 metų programa. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2013 m. gruodžio 18 d. nutarimas Nr. 1281.
10. Lietuvos mokslo būklės apžvalga. Rengėjai Skirmantas, R., Masevičiūtė, K., Umbrasaitė, J., Tauginienė, L., Mačiukaitė-Žvinienė, S., Bumelis, V. (2013). Vilnius. Mokslo studijų stebėsenos ir analizės centras
11. Lietuvos Respublikos mokslo ir studijų įstatymas (2009). Valstybės žinios. 2009-05-12, Nr. 54-2140. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2017 10 29]. Prieiga per internetą <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.343430>
12. STASKEVIČIENĖ, V., JURKUVIENĖ, R., ADVILONIENĖ, Ž. (2015). Edukacinėje atskirtyje esančių darbuotojų motyvavimo mokytis modelio realizavimo Marijampolės regione prielaidos // Homo – Societas – Technologiae. Nr. 1 (4). P. 46-57

Experience of applied scientific activity and its need in the South-west region of Lithuania

Summary

This article presents the results of exploratory research that was carried out in South-west region of Lithuania in 2015 – 2016 by the means of poll and the help of information technologies. 129 institutions were purposely selected for the research having applied the following criteria: the character of the activity, the size of the institution, and geographic location. The research sought to determine the type of surveys and their regularity, the executors of surveys and the model of their financing. It attempted to identify the relevance of surveys for the institutions and their scale; to establish the changes experienced by the participants of the surveys and their executives; to analyse the factors which promote applied scientific research in different institutions and the factors interfering with it.

The results of the poll revealed that almost half of the institutions participate in applied scientific research. Usually it is carried once a year; one third of the institutions do the research several times a year. The following issues are analysed: cultural life of the institution, modernization of human capital and production, increase of operative effectiveness, possibilities for development and innovation. Institutions are interested in the surveys of the opinion of customers and employees on the issues relevant for their operation; they take into account the research of the needs to increase employees' motivation, to improve staff management and professional instruction; attention is paid to the quality of institution performance, its image and the microclimate at the workplace. The municipality holds relevant the research of the need for informal education, but at the same time it denies the relevance of research in the fields of agriculture, biotechnology and health as well as the need for new technologies.

The research showed that the institutions attempt to do the surveys and applied research projects for the most reasonable price: they select interviewers among their own staff; trainees and students writing their final papers usually do that for free; scientific workers and lecturers of universities and colleges also are of great help in this process. Research companies and professional interviewers are rarely hired because of limited financial possibilities. Other available sources of financing of research are project funds and financial assistance of the investing institution that carries out the research. One third of the institutions tend to provide financial support for the research (only for low-budget projects not exceeding 1,000€); only a few institutions are ready to invest into a research up to 10,000 € or even more. However, most of them intend to provide assistance for the research with human capital, technical means, organizational measures, accommodation and meals, their own production or services.

It has come out that most institutions with research experience appreciate it and the changes that followed the surveys: they were able to compile innovative ideas and to implement some innovations, to find out new direction for their action lines, to improve some products, technologies or services, to increase their competitiveness and net profit. Almost half of the institutions assert that due to research projects they became more environmentally friendly, socially sensitive; the microclimate at the workplace improved; links with other institutions were established, social services were expanded and new jobs created. The research enabled the institutions to acquire better understanding of the scientific field pertinent to their action line, to integrate the scientific knowledge in their activities and to envisage what research might be necessary in the future.

The following conclusions might be drawn: Key factors stimulating the applied research are its short-term and long-term operational benefits; the most frequent stumble blocks interfering with the willingness to do research are limited possibilities to hire professional researchers, the lack of assets for applied scientific action line, as well as a belief that only big companies can afford it. However, the present poll revealed that practical profit received from the implemented recommendations after the research projects motivate the institutions to further advance in the field of applied research, invest in it and cooperate with professional interviewers. Regular and continuous research assures constant stability in the growth of labour productivity and profit, flexibility and adaptation in competitive local and global market for the prosperity of company and the people who work there.

PERSONAL FINANCES MANAGEMENT ASPECTS OF YOUTH FROM SOCIALLY EXCLUDED GROUPS

*Giedrė Balkytė, Liucija Budrienė, Rėda Liniauskaitė, Audronė Meškeliėnė,
Klaipėda State University of Applied Sciences*

Annotation

Social exclusion by the Eurostat is treated as a multidimensional phenomenon that prevents human involvement and full participation in society. The research included groups of socially excluded youth. 98 young people belonging to socially disadvantaged groups and as well 25 social workers working with youth of socially excluded groups in Lithuania, Latvia and Estonia we interviewed in the research process. Objectives of the study were to identify the skills of personal finance management of socially excluded youth, to assess the reasons causing problems of personal financial management. Objectives of the social workers interview study were to identify problems of personal finance management distinguished by social workers. Resuming the result of the research it can be stated, that among socially excluded young people: a) more than half of the respondents experience financial difficulties and assess their ability to manage personal finances as average or bad; b) the prevailing main reasons causing personal financial management problems are: inability to save, inability to find a job, low income. Survey of social workers showed that: a) the most important personal financial management problems of socially disadvantaged young people identified lack of income and money, money wasting and borrowing, b) the main reasons causing the personal financial management problems are: the lack of social skills, inability to plan income and expenses; social environment and addictions.

Key words: financial literacy, social exclusion, youth of socially disadvantaged groups.

Introduction

Relevance of research. Various studies (Braunstein and Welch, 2002; Mandell, 2008; FINRA Investor education Foundation, 2009) acknowledges the general lack of understanding of financial issues and the correlation between this level of understanding and how well educated a person is and his/ her socio-economic status. Many people have difficulties in managing their financial affairs and understanding the risks that go with their investments. Moreover, very few people have contingency plans if their personal circumstances change unexpectedly. By the opinion of the European Economic and Social Committee (2011), only 30 percent of the adult European Union's population is capable of calculating simple interest and only 44 percent have basic understanding of how the pensions system works. Besides, around 80 million Europeans (16 percent of population) live on the poverty line. According to survey results (2012), made by the commission of Lithuanian bank, 34 percent of respondents do not have or do not know if they have personal budget. Respondents with highest education assess their skills to keep track of their income and expenses more often very good or good, meanwhile women and oldest (70-79) year respondents assess their skills to spend less than they earn as very good and good. Besides, respondents of highest education and 30 – 59 years old assess their skills to find financial product which best suits their needs very good or good. More than half respondents choose loan or credit in case of financial difficulties. Very high percent (36) of young people under 25 years have consumer credit contracts. This presumes conclusion that Lithuanian people tend to borrow, but often they do not know how much this costs them, which could cause permanent or multiple borrowing. Therefore, one of the aims of financial education in Lithuania would be to encourage responsible financial behavior in borrowing and help to understand the real price of it. Navickas, Gudaitis, Krajnakova (2014) agrees with these conclusions by resuming that Lithuanian society lacks financial literacy, because:

- a) young households do not know how basic concepts of financial literacy, such as simple and compound interest,
- b) 40 percent of population does not understand how inflation affects their purchasing power, which is also sign of low financial literacy,
- c) only 44 percent of population knows the basic difference between stocks and corporate bonds, which means, even if people have enough money to invest, they lack knowledge to do so.

Problem of research. Therefore, lack of financial literacy means that households cannot

manage their personal finances properly, spend a lot of money on impulsive or unnecessary buying, which eventually leads to lower saving rates and lower investment returns.

Klaipeda State University of Applied Sciences (Lithuania, further – LT), Kuressaare College of Tallinn University of Technology (Estonia, further – EE), Non-government organization Education Innovations Transfer Centre (Latvia, further – LV) implements Nordplus Horizontal project „Learning Strategies for Learners with Poor Basic Skills in a Planning of Personal Finances“. The project aims to expand the competence of social workers who work with socially excluded groups of young people, to advise them about issues of personal finance management. As the part of the project, partners conducted a research „Study of the personal finance management skills of socially disadvantaged youth groups“.

The aim of research – to identify the needs and missing competencies both of youth from socially excluded groups and social workers in the area of management personal finances. Based on research results authors also aimed to create a methodological tool for social workers directly working with this group of persons and advising on various issues, including personal finance management. Objectives of the study to interview young people belonging to socially disadvantaged groups:

1. To identify the skills of personal finance management of respondents,
2. To assess the reasons causing problems of personal financial management,
3. To identify competencies, which development would help to deal with difficulties of personal financial management.

Objectives of the study to interview social workers working with socially excluded young people:

1. To identify problems of personal financial management distinguished by social workers,
2. To identify the reasons causing difficulties of personal financial management distinguished by social workers,
3. To determine what kind of knowledge and methodological tools would help social workers to educate young people of socially disadvantaged groups and to develop skills of personal finance management.

Research methods. Researchers used method of structured survey (questionnaire), respondents were interviewed by email or phone.

1. The concept of financial education and financial literacy and their link with social exclusion

Financial education and financial literacy gets attention both in European Union's documents and Lithuanian strategic concepts. As the result of analysis of financial literature, it could be assumed, that distinction between two different terms of financial education and financial literacy is essential. Opinion of the European Economic and Social Committee (2011) on Financial education and responsible consumption of financial products states, that improvement of regulation, supervision and transparency of the financial system to increase consumer and investor protection for financial products is essential, but this does not absolve Europeans from their responsibility to improve their financial awareness throughout their lives. Informed decision making will help to ensure the responsible consumption of financial products. Therefore, the aim should be to create a “virtuous triangle” linking financial education, market regulation and consumer protection. Financial education is seen as a comprehensive policy in which all stakeholders work together: public administrations, the financial industry, businesses, trade union organizations, consumer associations, the education system and all Europeans as consumers of financial products. Nevertheless, the bodies free of any conflict of interest should carry out education and training. The idea of the “responsible consumption of financial products” encourages people to distinguish between what they desire and what they actually need. The concept of “responsible saving” is also becoming more popular. It involves thinking long-term and supporting socially responsible products – products that perform better against

environmental, social and corporate governance criteria. The aim should not only be to pass on knowledge and skills (financial education) but also to ensure people are sufficiently financially literate to be able to take the right decisions on managing their personal finances in the real world (financial literacy). Financial education is the process through which consumers improve their understanding of financial products, financial risks and the opportunities presented by the market, so that they can make informed decisions on their finances. Making financial education widely accessible will benefit society as a whole, reducing the risk of financial exclusion and encouraging consumers to plan and save, which would also help to prevent people getting into excessive debt. Children and young people are the priority target group for the programs, but financial education is taught as a part of the curriculum in schools in only a small number of European Union's countries. Conception of Financial Literacy (2012-2016), approved by the Lithuanian bank, states, that knowledge of finances and economics is a foundation for the reasonable and rational financial decisions. Therefore, this knowledge is important for every person in every phase of his or her lives, regardless of age, income level, and place of residency or activity. Children should be thought to understand the value of money and basics about saving, young people – to prepare for the autonomous life, and grown up people need financial education to learn planning and making essential decisions regarding establishing a family, real estate purchase, saving money for their children's studies or their own pension. The experience of most countries proves that consumers' financial literacy stand behind of development of financial markets and abundance of their products, therefore financial literacy is important to protect interests of consumers.

According to Huston (2010), the terms of financial knowledge and financial education often are used interchangeably in the literature and popular media and there no standardized instruments to measure financial literacy. Typically, financial literacy and/ or financial knowledge indicators are as inputs to model the need for financial education and explain variation in financial outcomes such as savings, investing and debt behavior. Very few studies specifically emphasize measurement of financial literacy as an objective. Huston (2010) conceptualizes financial literacy as having two dimensions – understanding (personal finance knowledge) and use (personal finance application). We would define financial literacy as measuring how well an individual can understand and use personal finance – related information. Financial literacy and financial knowledge are both human capital, but different constructs. Financial knowledge is an integral dimension of, but not equivalent to, financial literacy. Financial literacy has an additional dimension, which implies that an individual must have the ability and confidence to use his / her financial knowledge to make financial decisions.

Walstad, Rebeck, MacDonald (2010) resume, that financial education does make a positive and important contribution to a high school student's knowledge of personal finance after controlling for other explanatory factors, including type of high school course, gender, educational level or work plans after high school, work history during high school, credit card use and teacher effects. Therefore, financial education can improve financial knowledge across a range of different courses taught in the school curriculum.

Binkauskienė, Misiūnas (2004) consider social exclusion as repudiation of individual members (e.g., the former prisoners, drug addicts, homeless) if their lifestyle do not conform social attitudes, or they cannot maintain normal social interaction without the necessary resources, education etc. Any person, as well as any group in society or even the state can experience separation. According to Brazienė, Merkys (2012), social exclusion is a manifold process, with the consequence that - individuals, households and even entire social group for external and internal reasons converge to the margins. Social exclusion is characterized by multidimensional, relative, active operation, dependent on the context. Ruškus, Petreikis (2007) says that social exclusion means long lasting, perhaps permanent exclusion. Liutkevičienė (2015) states that social risk youth - it is socially unacceptable to the public of environmental, youth from social risk families, children who initially experience social exclusion and go through the public rejection and hostile disposition towards them. At the same time, they are active actors of

social reality with their own strengths who can go deep into the facts, able to recognize reactions, experiences and actively seek the knowledge and recognition, young people who are not avoiding the negative manifestations and seek for positive changes. Zabarauskaitė, Gruževskis (2015) emphasizes speaking about the deep, foundational causes of poverty, the dependence on social assistance and the problem that government welfare policy over several decades has created the culture of dependence on social support that promotes the survival of poverty and contributes to other social problems. They could see significant manifestations of poverty culture among recipients of social assistance in Lithuania, as their study proves that 52 percent of respondents blamed the government and public policy, and only 18 percent of respondents blame themselves for their social and economic situation.

2. Research methodology

The study of the youth from socially disadvantaged groups and social workers who work with young people, belonging to these groups was performed in January – April of 2016. The study involved respondents from Lithuania (Klaipeda city and Gargždai municipality in the Klaipeda district), Latvia and Estonia.

Table 1. Main facts of Research

Time of Research	2016 January-April
Place	Lithuania, Latvia, Estonia
Subject	Personal Finance Management in group of socially excluded young people
Object	Youth from Socially excluded groups
Extent	Youth from Socially excluded groups – 30 from Lithuania, 56 from Latvia, 12 from Estonia. Social Workers – 10 from Lithuania, 10 from Latvia, 5 from Estonia.
Number of respondents	N = 128 (98 Youth from Socially excluded groups and 25 Social Workers)
Selection of respondents	Target selection
Research instrument	Questionnaire
Research method	Structured questionnaires
Data collection method	Electronic questionnaires, face to face interviews

The study selected two target groups: youth belonging to socially disadvantaged groups and social workers who work with those young people.

In various countries, young people include people of different ages (Estonia 7 - 26 years, Latvia 13 - 25 years, Lithuania 14 - 29 years.). The research involved youth with age limit from 16 years up to 29 years. The reason for this is that young people from 16 years old become an independent part of society, as they can start working independently. The Lithuanian Youth Policy Framework Act considers persons less than 29 years as youth.

We choose a structured survey method (questionnaire) for the implementing this study. We collected information by method of interviewing respondents personally by mail, by telephone, or mixed by using a prepared questionnaire. We choose this method in order that the respondents themselves could fill in questionnaires, without any impact on them and guaranteeing anonymity.

Two types of questionnaires were prepared for each of target group. The questionnaire for young people belonging to socially disadvantaged groups consisted of 11 closed-ended questions. We added two questions to identify their demographic - social situation. The questionnaire for social workers working with socially excluded young people consisted of nine questions.

3. Results of the research

All interviewed young people experience financial difficulties in Lithuania and Estonia, meanwhile about 12 percent Latvian respondents don't face financial difficulties (Figure 1). More than half respondents in Lithuania, Latvia and Estonia assess their ability to control income and spending average or bad. We presume that interviewed young people are not able to plan and to control their expenses according to their income.

Respondents could choose few answers to the question “What they do when they are short of money”. Half of Lithuanian respondents borrow from the relatives or friends, 37 percent try to find additional job and to earn more money.

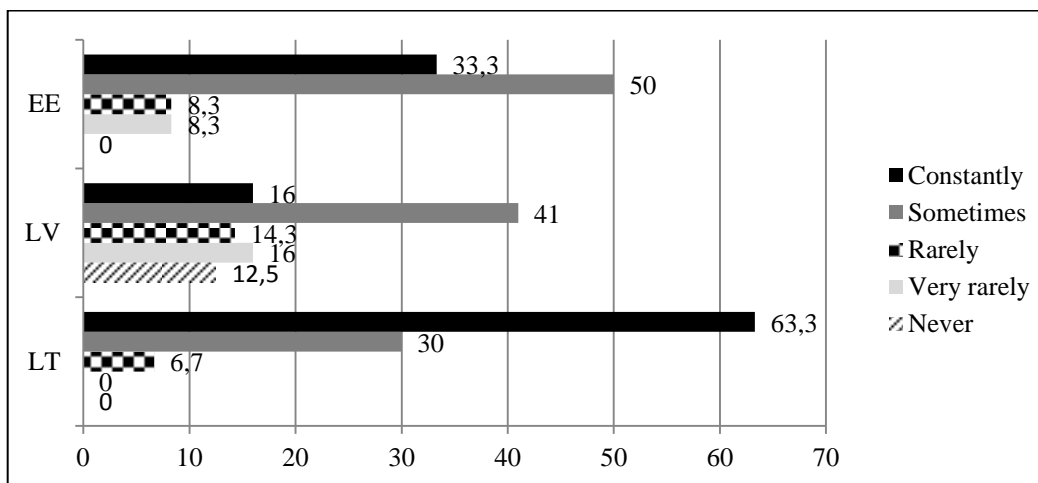

Fig. 1. Percentage of respondents encountering financial difficulties

Most of Latvian respondents (50 percent) try to spend less and not to borrow or search for additional job and earn more money (25 percent). Young people in Estonia have likewise behavior (respectively 75 percent and 33 percent of respondents). We conclude also, that more than half (63 percent) of young people in Lithuania, 25 percent in Latvia and 33 percent in Estonia are inclinable to borrow when they are short of money (Figure 2).

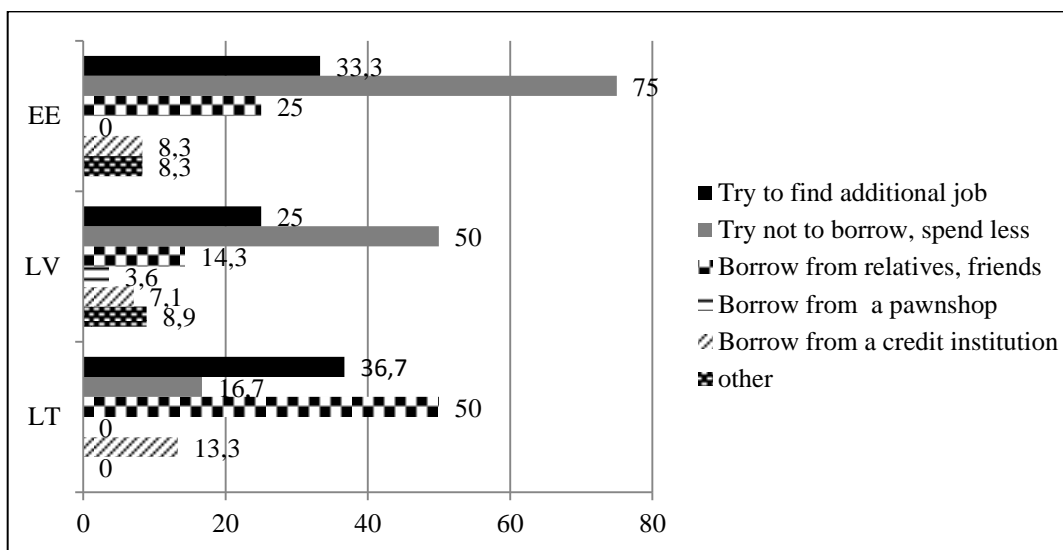

Fig. 2. Behavior of respondents when they are short of money, percent

While answering the question „Why are you short of money?“ respondents were able to select more than one answer. 56 percent of Lithuanian respondents agree that they can’t find a job, 27 percent agree that they are not able to save and that their spouse or friend have low income. 25 percent of Latvian respondents agree that they spend money for entertainment and having fun, and 20 percent agree that they can’t find a job. 42 percent of Estonian respondents agree that they get small subsidies or pensions and 25 percent agree that they can’t find a job. 40 percent of Lithuanian respondents, 23 percent of Latvian respondents and 17 percent of Estonian respondents agree that they are not able to save and are not able to manage their finances (Figure 3).

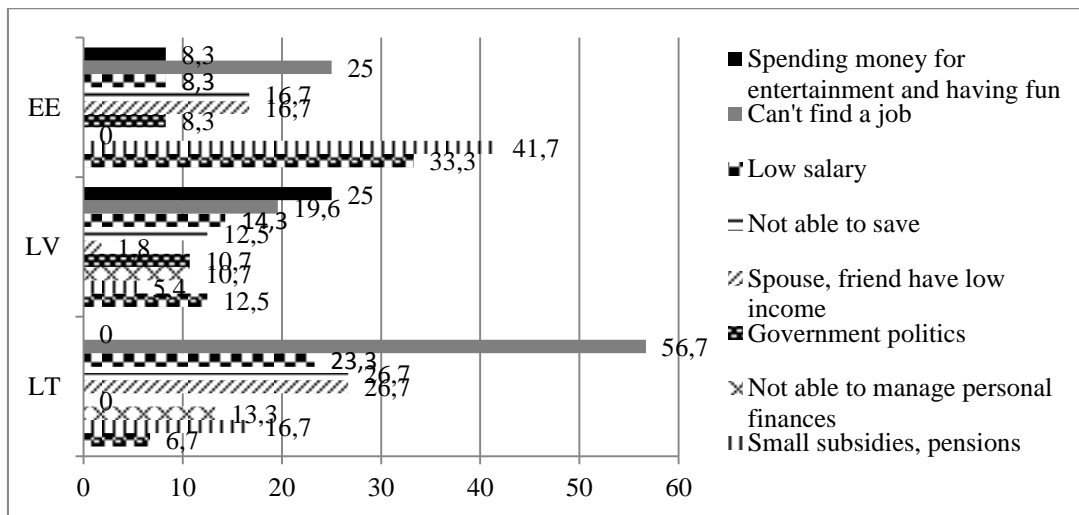

Fig. 3. Reasons of money shortage, percent

Most of Lithuanian respondents (47 percent) agree that they are not able to save, 33 percent of respondents agree, that they have low income job; low income; low salary; need to satisfy the needs of their children; have no issues in managing my finances; don't have their own money; sometimes they go to work for other people. 32 percent of Latvian respondents agree that they lack will to save, 16 percent agree that don't know how to save, and 14 percent agree that they are not able to save and have excess of information and supply. 33 percent of Estonian respondents agree that they are not able to save and that terms and financial services of financial institutions are too difficult to understand. We assume, that young people that were asked during the survey lacks the knowledge about the possibilities of saving money.

While answering the question „How are you trying to increase your income?“ respondents were able to select more than one answer. 53 percent of Lithuanian respondents search for information about subsidies, 40 percent of respondents are looking for an additional job, 23 percent of respondents borrow. 29 percent of Latvian respondents search for the better paid job and 25 percent of respondents search for additional job and are getting and education or profession. 42 percent of Estonian respondents search for a better paid job and 33 percent of respondents search for additional job. Part of the surveyed young people said that they are borrowing in order to increase their income, which leads to an assumption that young people need information about borrowing and the risks it brings.

In summary, we can resume that main sources of income of surveyed young people from socially disadvantaged groups are subsidies, parental and family support as well as wages. The financial difficulties encountered by almost all young people. Some respondents tend to borrow when they are short of money. Most of the surveyed young people from socially disadvantaged groups are unable to plan expenses accordingly to their income, lack knowledge about saving and personal finance management. Part of the surveyed young people use credits to increase their revenue, so they need information about credit and financial risk. We assume that the development of personal financial management tool has to be focused more on the social worker's ability to provide personalized consultations on personal financial management issues and to prepare brochures adapted for young people.

We surveyed 25 social workers during research process: 10 of them working in Klaipeda city and Klaipeda district, also 10 of them from Latvia Jelgava district and 5 from Estonia Kuressaare district.

The questionnaire involved nine questions. After doing an analysis, we found out that all of the respondents (100 percent) work with young people, who experience social exclusion. All respondents work with families that are at a social risk and a third of them with people that have various addictions. In all three countries were observed same tendencies – social workers noticed that young people from socially excluded groups experience problems related with low income, borrowing and money wasting.

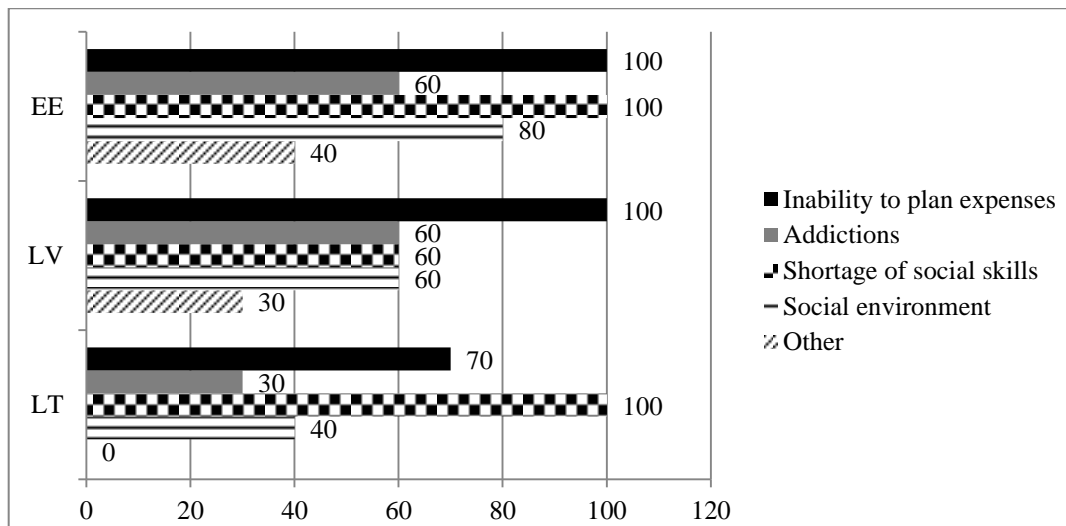

Fig. 4. Reasons causing financial problems for socially excluded young people, percent

Social workers think, that young people need advice on how to plan their budget; avoid getting into debts; pay taxes on time. They need information about creating a personal budget, planning their income and expenses. Young people need all kinds of information about finances, the possibilities and methods of saving up money, information about possible social aids. They need information about sources of income. Young people also need workshops, lectures to help them by the opinion of social workers.

Conclusions

1. Survey of youth from socially excluded groups show that more than half of the respondents experience financial difficulties and assess their ability to manage personal finances average or bad.

2. The prevailing main reasons causing personal financial management problems by the opinion young people from socially excluded groups are inability to save, inability to find a job, low income.

3. An analysis of the research results identifies those competences, the development of which would help to deal with the personal financial management problems are as follows: ability to spend less than is earned by planning a personal budget and keeping financial discipline, ability to find the necessary information and properly use it dealing with personal finances, ability to assess the consequences of borrowing, its advantages and disadvantages.

4. Social workers of the participating countries as the most important personal financial management problems of socially disadvantaged young people identified lack of income and money, money wasting and borrowing.

5. Main reasons causing the personal financial management problems by the opinion of social workers are the lack of social skills, inability to plan costs, social environment and addictions.

6. After analyzing the necessary competencies to develop, we could resume that social workers would need methodical tool, visual material, virtual spreadsheets, which they could use for educating ability to manage personal finances of socially disadvantaged young people.

References

- BINKAUSKIENĖ, G., MISIŪNAS, A. (2004). Skurdo ir socialinės atskirties problemos. Lietuvos ekonomikos apžvalga, Nr.2. P. 98-104.
- BRAZIENĖ, R., MERKYS, G. (2012). Jaunimo ir jaunų suaugusiųjų socialinė atskirtis ir gyvenimo sąlygos: stebėsenos indikatorių paieškos problema. Filosofija. Sociologija, T. 23. Nr.2. P. 119-127.
- BRAUNSTEIN, S., WELCH, C. (2002). Financial literacy: an overview of practice, research, and policy. Federal Reserve Bulletin (November). P. 446-457.
- Finansinio raštingumo koncepcija 2012-2016, Lietuvos bankas. www.lb.lt
- HUSTON, S. J. (2010). Measuring financial literacy. The Journal of Consumer Affairs, Vol. 44, No.2. P. 296-

6. LIUTKEVIČIENĖ, O. (2015). Socialinis darbas. Patirtis ir metodai. Nr. 15 (1). P. 119-135.
7. MANDELL, L. (2008). Financial literacy of high school students. Handbook of Consumer Finance Research, ed. Jing Jian Xiao, New York: Springer. P. 163-183.
8. NAVICKAS, M., GUDAITIS, T., KRAJNAKOVA, E. (2014). Influence of financial literacy on management of personal finances in a young household. Verslas: Teorija ir praktika / Business: Theory and practice. Nr. 15 (1). P. 32-40.
9. Opinion of the European Economic and Social Committee on Financial education and responsible consumption of financial products, ECO/297 (2011). [interaktyvus]. [žiūrėta 2016-11-03]. Prieiga per internetą: <http://www.eesc.europa.eu>.
10. RUŠKUS, J., MAŽEIKIS, G. (2007). Neįgalumas ir socialinis dalyvavimas. Kritinės patirties ir galimybių Lietuvoje refleksija: monografija. Šiauliai: Šiaulių universitetas.
11. ZABARAUSKAITĖ, R., GRUŽEVSKIS, B. (2015). Skurdo kultūros apraiškos socialinės paramos gavėjų grupėje. Filosofija. Sociologija. T. 26. Nr. 2. P.99-112.
12. WALSTAD, W. B., REBECK, K., MacDONALD, R. A. (2010). The effects of financial education on the financial knowledge of high school students. The Journal of Consumer Affairs, Vol. 44, No. 2. P. 336-357.

Socialinės atskirties grupių jaunimo asmeninių finansų valdymo ypatumai Santrauka

Dauguma mokslinių tyrimų pripažįsta bendrą supratimo apie finansų klausimus trūkumą ir koreliaciją tarp šio supratimo lygmens bei asmens išsilavinimo ir socialinio – ekonominio statuso. Dauguma žmonių susiduria su sunkumais tvarkant savo finansus ir suprantant rizikas, susijusias su jų investicijomis. Be to, labai nedaugelis turi veiksmų planus tam atvejui, jeigu jų gyvenimo aplinkybės netikėtai pasikeistų. Taip pat, finansinio raštingumo stoka reiškia, kad namų ūkiai negali tinkamai tvarkyti asmeninių finansų, daug pinigų išleidžia impulsyviai arba nereikalingiems pirkiniams, ko pasekoje gali mažiau sutaupyti ir uždirbti mažesnę investicijų grąžą. Huston (2010) nuomone, finansinis raštingumas turi dvi dimensijas – supratimą (asmeninių finansų žinios) ir panaudojimą (asmeninių finansų pritaikymas). Finansinį raštingumą galima apibūdinti kaip rodiklį, parodantį kaip individas supranta ir pritaiko su finansais susijusią informaciją. Tiek finansinį raštingumą, tiek ir finansines žinias galima priskirti žmogiškajam kapitalui. Finansinis raštingumas turi papildomą dimensiją, kuri apima individo gebėjimą ir pasitikėjimą taikyti jo/ jos finansines žinias priimant finansinius sprendimus. Europos statistikos departamentas (Eurostat) socialinę atskirtį laiko daugialypiu reiškiniu, neleidžiančiu įvairiems žmonėms ar atskiroms jų grupėms įsitraukti ir pilnai dalyvauti visuomenės gyvenime. Tyrimas apėmė socialinę atskirtį patiriančias jaunimo grupes, jo metu buvo apklausti 98 jauni žmonės ir 25 socialinių darbuotojų, dirbančių su socialinę atskirtį patiriančiu jaunimu Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje. Tyrimo tikslas buvo nustatyti socialinę atskirtį patiriančio jaunimo asmeninių finansų valdymo gebėjimus, įvertinti problemų, valdant asmeninius finansus, priežastis. Galima teigti, kad pagrindinis socialinės atskirties grupių jaunimo pajamų šaltinis yra pašalpos, tėvų arba kitų šeimos narių finansinė parama ir atlyginimas. Dauguma apklausoje dalyvavusių jaunų žmonių teigia, kad beveik nuolatos susiduria su finansiniais sunkumais. Trūkstant pinigų, kai kurie iš jų yra linkę skolintis. Dauguma socialinės atskirties grupių jaunimo pripažįsta, jog negeba planuoti savo išlaidų ir gyventi pagal pajamas, stokoja žinių apie taupymą ir asmeninių finansų valdymą. Dalis apklausoje dalyvavusių jaunų žmonių naudojami kreditais, todėl jiems reikalinga informacija apie kreditų finansinę riziką. Tyrimo rezultatai rodo, jog asmeninių finansų valdymo metodinės priemonės rengimas turėtų orientuotis į socialinių darbuotojų gebėjimą teikti asmenines konsultacijas finansų valdymo klausimais. Apklausoje dalyvavusių socialinių darbuotojų nuomone, jauniems žmonėms reikia patarimų planuojant asmeninį biudžetą, vengiant skolų, sumokant laiku reikalingus mokesčius. Jaunimui reikia įvairios informacijos apie finansus, pinigų taupymo būdus ir galimybes, apie galimą socialinę paramą. Jiems taip pat reikalinga informacija apie įvairius pajamų šaltinius. Socialinių darbuotojų nuomone jaunimui taip pat reikia seminarų, paskaitų finansų valdymo klausimais. Apibendrinant tyrimo rezultatus, galima teigti, kad tarp socialinės atskirties jaunimo grupių: a) daugiau nei pusė respondentų patiria finansinius sunkumus ir savo gebėjimus valdyti asmeninius finansus vertina vidutiniškai arba blogai; b) pagrindinėmis problemų valdant asmeninius finansus priežastimis galima laikyti negebėjimą taupyti, rasti darbą, taip pat mažas pajamas. Socialinių darbuotojų apklausos rezultatai teigia, kad: a) pagrindinėmis socialinės atskirties jaunimo grupių asmeninių finansų valdymo problemomis reikėtų laikyti pinigų ir pajamų trūkumą, pinigų švaistymą bei skolinimąsi; b) pagrindinėmis finansų valdymo problemų priežastimis reikėtų laikyti socialinių įgūdžių trūkumą, negebėjimą planuoti pajamas ir išlaidas, socialinę aplinką ir priklausomybes.

Raktiniai žodžiai: finansinis raštingumas, socialinė atskirtis, socialinės atskirties jaunimo grupės.

SRAIGIŲ PERDIRBIMO SAVIKAINOS KALKULIAVIMO METODIKOS TOBULINIMAS

*Liucija Budrienė, Audronė Meškeliienė, Snieguolė Juškaitė-Smilgienė, Janina Vaitiekienė
Klaipėdos valstybinė kolegija*

Anotacija

Gamintojų sėkmę rinkoje lemia jų produkcijos konkurencingumas. Įsitvirtinimas rinkoje priklauso nuo produktų kokybės ir nuo gamybos išlaidų tiems produktams pagaminti. Išlaidų formavimasi įmonėje lemia ir priimami valdymo sprendimai. Tinkamų sprendimų priėmimas priklauso nuo turimos informacijos apie išlaidas. Ši informacija gaunama iš tokių šaltinių, kaip finansinė apskaita, savikainos skaičiavimas.

Tyrimė analizuojama gamybos įmonės vynuoginių sraigų perdirbimo išlaidų apskaitos ir savikainos skaičiavimo metodika bei pateikiami pasiūlymai jai tobulinti, atskleidžiama produktų savikainos sudėtis, nagrinėjami savikainos apskaičiavimo metodai. Visos gamybos išlaidos, kurios įskaitomos į gaminamos produkcijos savikainą, skirstomos į tiesiogines ir netiesiogines išlaidas. Produktų savikainos kalkuliavimo (gamybos išlaidų priskyrimo konkretiems gaminiams ir įskaičiavimo į jų savikainą) metodika teisės aktų nėra reglamentuota, todėl tokią metodiką kiekviena įmonė sukuria savarankiškai, atsižvelgdama į vykdomos veiklos (gaminamos produkcijos) organizavimo ir technologinius ypatumus. Pagal gamybos tipą išskiriami užsakyminis ir procesinis savikainos skaičiavimo metodai. Vykstant gamybai, dažnai gaunama pagrindinė ir šalutinė produkcija. Todėl būtina pasirinkti tinkamus kompleksinės gamybos išlaidų paskirstymo būdus.

Tyrimas atskleidė, kad gamybos įmonė vynuoginių sraigų savikainai skaičiuoti taiko procesinį savikainos skaičiavimo metodą. Savikainos skaičiavimo objektas yra trijų produkcijos rūšių (kalibruotos sraigų mėsos, kalibruotų kiautų ir klijuotų kiautų) savikaina. Įmonė į gaminamų produktų savikainą įskaito tik žaliavų ir gamybos darbuotojų darbo užmokesčio išlaidas (tiesiogines gamybos išlaidas). Taigi, gaunama produktų savikaina nėra tiksli. Todėl rekomenduojama į ją įtraukti ir paskirstytas produkcijos rūšims netiesiogines gamybos išlaidas. Savikainos apskaičiavimas leidžia įvertinti, kiek ir kokių išlaidų patiriama gaminant produktus, padeda priimti sprendimus - kokiū būdu ir kokias konkrečias gamybos išlaidas galima sumažinti.

Reikšminiai žodžiai: produktų savikaina, produktų savikainos skaičiavimo metodai, tiesioginės gamybos išlaidos, netiesioginės gamybos išlaidos.

Įvadas

Vienas iš verslo ekonominių principų yra pelno siekis, kuris yra varomoji jėga didinant verslo efektyvumą. Siekiant uždirbti daugiau pelno, būtina optimizuoti veiklą ir efektyviai panaudoti turimus išteklius. Įsitvirtinimas rinkoje priklauso nuo produktų kokybės ir nuo gamybos išlaidų tiems produktams pagaminti. Produktų savikainos apskaičiavimas leidžia įvertinti, kiek ir kokių išlaidų patiriama gaminant produktus, padeda priimti sprendimus - kokiū būdu ir kokias konkrečias gamybos išlaidas galima sumažinti, ar tikslinga gaminti tam tikrus produktus,

Produktų savikainai nustatyti būtina pasirinkti tinkamą išlaidų apskaitos ir produktų savikainos apskaičiavimo sistemą. Šias sistemas analizuoja įvairūs mokslininkai (Mackevičius, 2003; Bagdzevičiūtė, 2005; Kalčinskaitė-Klimaitienė, 2005, 2006, 2012; Weetman, 2006; Jagminas, 2006, 2010b, 2011, 2014, 2017a, 2017b, 2017c; Lakis, Mackevičius, Gaižauskas, 2010; Burns, Quinn, Waren, Oliveira, 2013; Kalčinskas, 2013; ir kt.). Tačiau produktų savikainos kalkuliavimo (gamybos išlaidų priskyrimo konkretiems gaminiams ir įskaičiavimo į jų savikainą) metodika teisės aktų nėra reglamentuota, todėl įmonės, ją skaičiuodamos, susiduria su problemomis, nes tokią metodiką kiekviena įmonė sukuria savarankiškai, atsižvelgdama į vykdomos veiklos (gaminamos produkcijos) organizavimo ir technologinius ypatumus.

Tyrimo objektas – gamybos įmonės vynuoginių sraigų perdirbimo savikainos skaičiavimo metodikos tobulinimas.

Tyrimo tikslas – parengti gamybos įmonės vynuoginių sraigų perdirbimo savikainos skaičiavimo metodiką, leidžiančią tiksliau apskaičiuoti produkcijos savikainą.

Tyrimo tikslas įgyvendinamas šiais uždaviniais:

1. Identifikuoti pagamintos produkcijos savikainos nustatymo metodologinius principus.
2. Ištirti gamybos įmonės produkcijos (vynuoginių sraigų) savikainos skaičiavimo metodiką.
3. Parengti produkcijos (vynuoginių sraigų) perdirbimo išlaidų įskaitymo į pagamintų

produktų savikainą metodiką.

Tyrimo metodai: teisės aktų, reglamentuojančių sąnaudų apskaitą ir savikainos kalkuliavimą, bei mokslinės literatūros analizė ir sintezė, savikainos skaičiavimo metodikos parengimas. Metodologiniams principams išskirti yra panaudota teisės aktų, mokslinės literatūros analizė ir sintezė. Gamybos įmonės produkcijos savikainos skaičiavimo metodikos tyrimui naudotas įmonės duomenų sisteminimas, analizė, apibendrinimas. Pagal gautus rezultatus parengta netiesioginių išlaidų paskirstymo produktams ir savikainos skaičiavimo metodika, padėsianti tiksliau apskaičiuoti produkcijos savikainą.

1. Produktų savikainos skaičiavimo teorinis pagrindimas

1.1. Savikainos sąvokos samprata

Finansų srityje aptinkama keletas terminų, kurių vartojimas sukelia tam tikrą sąmyšį, o kartais gali net ir suklaidinti (Černius, 2012). Apskaitos terminai, tokie kaip savikaina, kaštai, išlaidos ir sąnaudos, dažnai praktikoje ir mokslinėje literatūroje vartojamos kaip sinonimai, todėl siekiant išvengti painiavos, būtina patikslinti kiekvieno termino sampratą.

Išanalizavus finansinės ir valdymo apskaitos literatūrą (Mackevičius, 2003; Lakis ir kt., 2010; Kalčinskas, 2013) matyti, jog produkcijos savikaina dažniausiai apibūdinama kaip įmonės ūkinės veiklos kokybinis rodiklis, parodantis įmonės išlaidas, susijusias su produkcijos gamyba ir realizavimu. Ne vienas autorius taip pat mini, jog tikslingiau savikainą apibūdinti ne kaip vieną kokybinį rodiklį, o kaip rodiklių visumą. Siekiant kuo tikslesnių duomenų yra skaičiuojama keletas produkcijos savikainos rodiklių, nes kiekvieno iš jų pakitimas turi reikšmės ūkinei finansinei įmonės veiklai.

Išlaidos ir savikaina, Lakio, Mackevičiaus ir Gaižausko (2010) manymu, labai neapibrėžtos sąvokos, nes vartojamos įvairiais aspektais. Šios dvi sąvokos dažnai tapatinamos, todėl griežčiau apibrėžiant šias sąvokas, galima pažymėti, kad terminas „savikaina“ siejamas su sudėtingesnių procesų vertės apskaičiavimu (produkcijos, paslaugos savikaina, ilgalaikio turto, atsargų įsigijimo savikaina ir pan.). Išlaidomis dažniau apibrėžiama paprastesnių procesų vertė – darbo užmokesčio, medžiagų išlaidos, komandiruotės, kanceliarinės išlaidos ir pan.

Anglų kalboje nėra termino „savikaina“. Savikaina suprantama kaip visos patirtos tiesioginės ir netiesioginės išlaidos gaminant konkretų produktą (paslaugą) (Burns, Quinn, Waren, Oliveira, 2013, Weetman, 2006). Teigtina, kad savikaina yra tapatinama su išlaidomis, nes autoriai (pvz., Anthony, 2011) pateikia vieną apibrėžimą dviem skirtingoms sąvokoms apibūdinti.

Mackevičiaus (2003) nuomone, produkcijos savikaina yra glaudžiai susijusi su visa įmonės ūkine finansine veikla ir ją apibūdinančiais rodikliais – gamybos programos, darbo išteklių, turto naudojimo, materialinio aprūpinimo, pelno ir pelningumo bei kitais ekonominiais rodikliais, todėl produkcijos savikainai turi įtakos kiekvienas įmonės ūkinės veiklos pakitimas. Zabelavičienė (2005) savikainą traktuoja ne kaip absoliutų gamybos efektyvumo matą, o kaip vieną rodiklį visoje efektyvumo rodiklių sistemoje. Autorės nuomonė sutampa su Mackevičiaus (2003), kad įmonės ūkinę veiklą reikėtų suvokti kaip ekonominių reiškinių kompleksą, kurio valdymas turėtų remtis rodiklių sistema.

Produkcijos savikaina, kaip teigia Urniežius (2004), yra vienas iš nedaugelio įmonės ūkinės veiklos kokybinių rodiklių, parodantis įmonės išlaidas, susijusias su produkcijos gamyba ir pardavimu. Tvarkant finansinę apskaitą, Zabelavičienės (2009) teigimu, vartojama savikainos samprata. Ji skiriasi nuo savikainos sampratos ekonomikoje ir valdymo apskaitoje. Į finansinėse ataskaitose skaičiuojamą savikainą įtraukiama tik dalis pridėtinių išlaidų. Kita dalis pridėtinių išlaidų, kuri pagal ekonominę logiką ir valdymo apskaitą turėtų būti įtraukta į produkto savikainą, finansinėje apskaitoje priskiriama įmonės veiklos sąnaudomis.

Produkcijos savikaina - tai sąnaudos produkcijai pagaminti ir realizuoti (Girdzijauskas, Jefimovas, 2006). Savikainos rodiklis leidžia nustatyti pelningai ar nuostolingai vykdyta veikla

11-ajame VAS „Pardavimo savikaina ir veiklos sąnaudos“ (<http://www.avnt.lt>) nurodoma, kad Pardavimo savikainos straipsnį sudaro per ataskaitinį ir ankstesnius laikotarpius patirtos išlaidos, tenkančios per ataskaitinį laikotarpį suteiktoms paslaugoms bei parduotoms prekėms. Į

ši straipsnį turi būti įskaitoma tik ta išlaidų dalis, kuri susijusi su paslaugomis, produkcija ir prekėmis, parduotomis per ataskaitinį laikotarpį. Pardavimo savikainą sudaro paslaugų teikimo sąnaudos, perparduotų prekių ir parduotos produkcijos savikaina.

Tamulevičienės ir Subačienės (2013) teigimu, savikaina apima tiek išlaidas, tiek sąnaudas. Tai priklauso nuo to, ar produkcija parduota, ar ne. Jeigu produkcija neparduota, jos savikaina yra laikytina išlaidomis, kurios uždirbs pajamas ateityje, ir parodoma balanse kaip atsargos. Jeigu produkcija parduota, jos savikaina laikytina sąnaudomis ir parodoma pelno (nuostolių) ataskaitoje.

LR Pelno mokesčio įstatyme (2 str. 19 dalis) sąnaudos apibūdinamos, kaip visos išlaidos, patirtos uždirbant pajamas (<https://www.e-tar.lt>).

11-ajame VAS „Sąnaudos“ sąnaudos apibūdinamos, kaip ūkio subjekto ekonominės naudos sumažėjimas dėl turto sunaudojimo, turto pardavimo, turto netekimo, turto vertės sumažėjimo bei išipareigojimų prisiėmimo per ataskaitinį laikotarpį, kai dėl to sumažėja nuosavas kapitalas, išskyrus tiesioginį jo mažinimą (<https://www.e-tar.lt>).

Sąnaudų apibrėžimą patikslina Rutauskas, Sūdžius ir Mackevičius (2008) teigdami, kad sąnaudos yra ne bet koks turto sumažėjimas ar įmonės skolų padidėjimas, bet tik ta jų dalis, kuri buvo įmonės sunaudota per tam tikrą ataskaitinį laikotarpį parduotai produkcijai pagaminti ar paslaugoms suteikti – pajamoms uždirbti.

Apibendrinant galima teigti, kad produkcijos savikaina yra vienas iš svarbiausių kokybinių rodiklių, kuris apibūdina įmonės veiklos efektyvumą. Savikaina - įmonės tiesioginių ir netiesioginių išlaidų suma, patirta per ataskaitinį laikotarpį konkrečioms tikslams ar uždaviniams pasiekti.

1.2. Produkcijos savikainos sudėtis ir apskaita

Efektyvi verslo veikla, turinti įtakos jos rezultatams, Ахмедов, Шаталов (2015) manymu, yra išlaidų valdymas, kuris remiasi efektyvia išlaidų apskaitos sistema. Jiems antrina ir Колесникова (2010), kuri teigia, kad gerai organizuota išlaidų apskaita leidžia ne tik kontroliuoti efektyvų resursų naudojimą, bet ir leidžia įmonei išvengti konfliktišκών situacijų su VMI dėl mokesčių. Jagmino (2011) manymu, informacija apie savikainą yra labai svarbi įmonių vadovams priimant sprendimus dėl gaminamų bei parduodamų produktų nomenklatūros ir asortimento, bei sprendžiant prekių kainodaros klausimus.

Atsižvelgiant į priimamų verslo sprendimų pobūdį, skaičiuojami keli skirtingi produkcijos savikainos rodikliai, turintys savarankišką paskirtį. Dažniausiai verslo valdymo tikslais, atsižvelgiant į tai, kokios išlaidos įskaitomos į produkcijos savikainą, literatūroje išskiriami šie produkcijos savikainos rodikliai: cehinė, gamybinė, pilnoji ir komercinė (Mackevičius, 2003; Zabelavičienė, 2005; Lakis ir kt., 2010; Kalčinskas, 2013; ir kiti).

Lakis ir kt. pilnąją savikainą apibūdina kaip gamyklinę savikainą ir savikainos rūšis aprašo atsižvelgdamas į jas sudarančias išlaidų rūšis (1 lentelė).

1 lentelė. **Produkcijos savikainos rūšys**

Produkcijos savikainos rūšys	Išlaidų sudedamosios dalys
Gamybinė produkcijos savikaina	Tiesioginės medžiagų išlaidos + Tiesioginės darbo užmokesčio išlaidos + Netiesioginės gamybinės išlaidos = Gamybinė produkcijos savikaina. Arba 1) Tiesioginės darbo užmokesčio išlaidos + Netiesioginės išlaidos = Apdorojimo išlaidos; 2) Apdorojimo išlaidos + Tiesioginės medžiagų išlaidos = Gamybinė produkcijos savikaina
Gamyklinė savikaina	Tiesioginės išlaidos + netiesioginės išlaidos + bendrosios ir valdymo administracinės išlaidos
Pilnoji (komercinė) savikaina	Tiesioginės išlaidos + netiesioginės išlaidos + bendrosios ir valdymo administracinės išlaidos + produkcijos pardavimo išlaidos

Šaltinis: sudaryta autorių pagal LAKIS, V. ir kt., 2010. *Valdymo apskaitos teorija ir praktika*. Vilnius, p. 88-93.

Visos gamybinės išlaidos, kurios įskaitomos į gaminamos produkcijos savikainą,

skirstomos į tiesiogines ir netiesiogines išlaidas. Apibendrinant išanalizuotą lietuvių autorių literatūrą (Mackevičius, 2003; Zabelavičienė, 2005; Bagdzevičiūtė, 2005; Kalčinskaitė-Klimaitienė, 2005, 2006, 2012; Jagminas, 2006, 2010b, 2014, 2017c; Lakis ir kt., 2010; Kalčinskas, 2013), LR teisinius aktus bei užsienio literatūrą (Horngren, Foster, 2006; Weetman, 2006; Niazi ir kt., 2007; Drury, 2008; Burns, Quinn, Waren and Oliveira, 2013; Edwards, Hermanson, www.e-booksdirectory.com), galima teigti, kad visi autoriai tiesiogines ir netiesiogines išlaidas aiškina panašiai. Autoriai tiesioginėms gamybinėms išlaidoms priskiria medžiagas, kurios tiesiogiai sunaudojamos gaminant produktus; darbininkų, tiesiogiai gaminančių produktus, darbo užmokesčio, socialinio draudimo ir įmokų į Garantinį fondą išlaidas. Tiesioginės išlaidos – išlaidos, kurios tiesiogiai siejamos su konkrečiu išlaidų objektu, o netiesioginių išlaidų neįmanoma ar sunku jas priskirti konkrečiam išlaidų objektui (Drury, 2008). Netiesioginių išlaidų skiriamoji ypatybė, Jagmino (2017c) manymu, yra tas, kad neįmanoma nustatyti tikslaus jų ryšio su konkrečiais produktais arba tokių ryšių nustatyti paprasčiausiai neracionalu, nes tam reikia labai daug pastangų. Todėl pastarosios yra kaupiamos bendrai, o paskui skirstomos pagal pasirinktus kriterijus.

Netiesioginių išlaidų įskaičiavimas į tam tikrų gaminių savikainą kelia žymiai daugiau problemų, nei tiesioginių išlaidų apskaita. Jagmino (2010b) nuomone, išlaidų paskirstymo kriterijai turi kuo teisingiau atspindėti skirstomų išlaidų sąryšį su produktais, kuriems šios išlaidos paskirstomos, gamyba ir pardavimu. Jeigu skirstymo kriterijus bus pasirinktas netinkamai, išlaidų paskirstymo rezultatas irgi bus neteisingas, taigi bus apskaičiuota klaidinga produkto savikaina.

Gamybos išlaidos kaupiamos tam tikrą laiką, nuo vieno savikainos apskaičiavimo momento iki kito, vėliau, pagal atliktus skaičiavimus, buhalteriniuose įrašuose paskirstant tarp nebaigtos gamybos, pagamintos produkcijos ir parduotos produkcijos savikainos (Rintautė, 2010).

Rudžionienė (2008) pabrėžia, jog daugumą finansinių ataskaitų elementų įmonės vertina įsigijimo savikaina, tačiau yra tokių finansinių ataskaitų elementų, kuriuos kiti VAS numato vertinti kitais įvertinimo būdais. Įmonės finansinių ataskaitų elementus privalo vertinti VAS'ų nustatytais įvertinimo būdais, o jeigu tokių įvertinimo būdų nenustatyta, įmonės juos gali pasirinkti pačios.

Išanalizavus įvairių autorių savikainos sudėties traktuotę galima teigti, kad produkcijos savikainos rodikliai, kurie įvardijami kaip savikainos rūšys, ir jų sudėties klausimas yra labai aktualus kiekvienoje įmonėje. Išskiriamos tokios savikainos rūšys: cechinė, gamybinė, pilnoji, komercinė. Šie rodikliai yra apskaičiuojami remiantis įmonės apskaitoje užregistruotomis išlaidomis.

1.3. Produkcijos savikainos skaičiavimo metodai

Kaip nėra dviejų visiškai vienodų įmonių, taip ir savikainos kalkuliavimas kiekvienoje įmonėje yra skirtingas. Tai priklauso nuo įmonės veiklos pobūdžio, gamybos proceso organizavimo ir, žinoma, pačios apskaitos organizavimo. LR buhalterinės apskaitos įstatyme (2001) numatyta, kad valdymo (vidaus) apskaitos sistema, o savikainos skaičiavimas yra priskiriamas valdymo apskaitai, ūkio subjektai pasirenka savarankiškai. Reglamentuoti jos ir nereikia, tačiau, Starzdo ir Zabelavičienės (2006) teigimu, įmonėms būtų naudinga turėti metodinę medžiagą apie gamybos išlaidų apskaitą ir produkcijos savikainos kalkuliavimo metodus, kurie turi būti suderinami. Detalią gamybinių išlaidų apskaitos ir jų įskaičiavimo į produktų savikainą tvarką ir naudojamus produktų savikainos kalkuliavimo metodus, įmonės turi nusistatyti pačios ir pabrėžti tai savo vadybos apskaitos politikoje.

Ekonominėje literatūroje yra įvairiausių produkcijos savikainos skaičiavimo apibrėžimų, neretai iškraipiančių tikrąją jo esmę. Daugelis autorių produkcijos savikainos kalkuliavimą nagrinėja pernelyg siaurai – tik kaip produkcijos vieneto savikainos apskaičiavimą. Mackevičiaus (2003) manymu, toks produkcijos savikainos kalkuliavimo apibūdinimas yra neišsamus, netikslus ir susiaurinantis kalkuliacinio darbo turinį, sritį ir reikšmę. Autorius siūlo

produkcijos savikainos kalkuliavimą traktuoti, kaip moksliskai pagrįstą ekonominių skaičiavimų sistemą, skirtą produkcijos vieneto, visos produkcijos ir visų kitų kalkuliavimo objektų savikainai nustatyti, siekiant priimti atitinkamus valdymo sprendimus ir prognozuoti produktų rinkos kainas. Burns, Quinn, Warren and Oliveira (2013) savikainos skaičiavimo sistemą apibūdina kaip apskaitos sistemą, kurioje kaupiama informacija apie išlaidas.

Produkcijos savikainos skaičiavimo metodus, Mackevičiaus (2004) teigimu, tikslinga klasifikuoti pagal 2 lentelėje pateiktus požymius. Be to, autorius nurodo, jog siūloma metodus pagal netiesioginių išlaidų paskirstymą klasifikuoti į vienakoeficientį ir daugiakoeficientį, taikyti mišrius metodus, kai vieno metodo elementai derinami su kito metodo elementais.

2 lentelė. **Produkcijos savikainos skaičiavimo metodų klasifikavimas**

Klasifikavimo požymiai	Metodų pavadinimai
Pagal gamybos tipą	1) Užsakyminis 2) Procesinis: a) paprastasis b) fazinis (pusfabrikatinis ir nepusfabrikatinis)
Pagal išlaidų įskaitymo į savikainos mastą	1) Pilnasis (absorcinis) 2) Dalinis (kintamų išlaidų)
Pagal išlaidų normavimo lygį	1) Normatyvinis (standartinių išlaidų) 2) Nenormatyvinis (faktinių išlaidų)
Pagal kalkuliavimo objektus	1) Produktų (vieno, produktų grupės, produkto sudedamųjų dalių – mazgų, detalių) 2) Veiklų 3) Funkcijų

Saltinis: sudaryta autorių pagal MACKEVIČIUS, J., 2004. Išlaidų apskaita ir produkcijos savikainos kalkuliavimas: tyrimų kryptys ir tobulinimo galimybės. *Ekonomika*, p. 44.

Atsižvelgiant į gamybos technologinio proceso ypatumus, gaminių savikaina gali būti apskaičiuojama skirtingai. Caprian (2017) teigimu, įmonės dažniausiai taiko tradicinius (užsakyminių ir procesinių) savikainos skaičiavimo metodus, todėl jos neturi galimybės išbandyti naujų metodų. Bozkurt, Dokur, Yildirim (2014) manymu, tradiciniai ir modernūs savikainos skaičiavimo metodai turi būti taikomi kartu. O anot Kalčinsko (2013), nesvarbu, kiek būtų praktikoje taikomų savikainos kalkuliavimo būdų ir sistemų, tėra du konceptualūs savikainos kalkuliavimo metodai – užsakyminis ir procesinis. Savikainos kalkuliavimo sistema gali būti skirtinga, tačiau visada pagrįsta viena iš šių dviejų koncepcijų.

Užsakyminiam produkcijos savikainos skaičiavimo metodui būdinga apskaitoje aiškiai išskirti užsakymo vykdymo pradžią ir pabaigą (Švedarauskienė, 2006; Jagminas, 2010b; Lakis ir kt., 2010). Užsakyminių savikainos kalkuliavimo metodą plačiai taiko tiek paslaugų, tiek gamybinės įmonės vienetinėje ir mažaserijinėje gamyboje (Jagminas, 2010b; Sorokina, Shaparina, 2017). Užsakyminis išlaidų kalkuliavimo metodas nustato išlaidas pagal kiekvieną užsakymą ar gaminį, jiems pereinant gamybinius procesus nepriklausomai nuo ataskaitinio laikotarpio. Užsakymo savikaina nustatoma pabaigus užsakymą. Lakis ir kt. (2010) konkretina kad, užsakymų faktinė savikaina nustatoma sumuojant visas tiesiogines išlaidas ir netiesioginių išlaidų (tenkančių užsakymui paskyrimo būdu) dalį. Jeigu užsakymą sudaro keli gaminiai, tai vieno gaminio savikaina apskaičiuojama visą užsakymo išlaidų sumą dalijant iš gaminių kiekio. Tamulevičienė ir Subačienė (2013) pritaria autorių nuomonėms ir teigia, kad tokiu būdu net ir visiškai identiškų gaminių vieneto savikaina pagal atskirus užsakymus skirsis.

Procesinis savikainos skaičiavimo metodas orientuojamas ne į atskirus užsakymus, o į patį gamybos procesą bei laikotarpį (ir jo metu padarytas išlaidas), kurio metu gaminami produktai (Švedarauskienė, 2006; Rintautė, 2010; Jagminas, 2017a). Procesiniu savikainos kalkuliavimo metodu nustatomos išlaidos visiems gaminiams, pagamintiems per ataskaitinį laikotarpį. Šis metodas, pasak Jagmino (2010b, 2017a), taikomas įmonėse, kur gamybos išlaidas paprasčiau ir racionaliau kaupti bei apskaityti ne pagal atskirus užsakymus, bet pagal įmonės gamybos procesą, kur gaminami tam tikri produktai ir daromos atitinkamos išlaidos, nes tokiais atvejais reikia apskaičiuoti ne konkrečių užsakymų, bet kelių, keliolikos, o kartais – tūkstančių standartinių ar net unifikuotų produktų savikainą.

Praktinėje veikloje gali būti taikomas vienoks ar kitoks šių metodų derinys. Tokie savikainos kalkuliavimo metodai vadinami mišriais. Kokiu būdu produktų savikainai apskaičiuoti taikomai įvairūs šių pagrindinių – užsakyminio ir procesinio – metodų variantai bei kombinacijos, Švedarauskienės (2006), Jagmino (2017b) manymu, priklauso nuo įmonės veiklos, gamybos proceso ypatumų ir apskaitos organizavimo. Net ir toje pačioje įmonėje, skirtinguose skyriuose gali būti taikomi abu metodai. Tai ypač aktualu siekiant tinkamai kontroliuoti ir analizuoti išlaidas, derinant produkcijos, biudžeto ar standartinių sąnaudų duomenis (<http://www.accountingdetails.com>).

Visų kalkuliavimo metodų tikslas – gauti informaciją apie vieneto savikainą. Taikant ir užsakyminį, ir Užsienio šalių literatūroje galima aptikti daug publikacijų, kuriose vienu ar kitu aspektu kritikuojami tradiciniai (procesinis, užsakyminis, normatyvinis) produkcijos savikainos kalkuliavimo metodai. Siūloma taikyti Veikla pagrįstą produkcijos savikainos kalkuliavimo metodą (ABC). Tai metodas, padedantis identifikuoti įmonėje vykdomas veiklas, paskirstyti netiesiogines išlaidas šioms veikloms pagal jų indėlį į produktų kūrimą ir pardavimą bei apskaičiuoti produktų savikainą (Laurinavičienė, Mackevičius, 2011). Walter and Skousen (2009) teigimu, ABC metodu gamybos procesas skirstomas į jo pagrindines veiklas, nustatant šių veiklų išlaidas, kurios vėliau skirstomos pagal tai, kiek išlaidų reikia pagaminti produktą. Jagminas (2010b) nurodo, kad naudojant šią apskaitos sistemą, visos atitinkamos įmonės vykdomų veiklos rūšių išlaidos registruojamos ir kaupiamos toms veiklos rūšims skirtuose buhalteriniuose registruose, o paskui, parinkus tinkamus tų veiklos rūšių kaštų skirstymo kriterijus, skirstomos objektams, kuriuos atitinkama veikla aptarnauja. ABC metodas pašalina netikslumus, atsirandančius netiesiogines išlaidas skirstant remiantis viena paskirstymo baze, todėl tiksliau apskaičiuojama produktų ar paslaugų savikaina. Šis metodas paskutiniaisiais dešimtmečiais labai išpopuliarėjo, nes, amerikiečio Averkamo (<http://www.accountingcoach.com>) manymu, 1) gerokai išaugo pridėtinės gamybinės išlaidos, 2) pridėtinės gamybinės išlaidos nebekoreliuoja su mašininė ar tiesiogine darbo valanda, 3) išaugo produktų ir klientų įvairovė, 4) kai kurie produktai yra gaminami didelėmis partijomis, kol kiti gaminami – mažomis. procesinį savikainos kalkuliavimo metodus, tiesioginės išlaidos priskiriamos ir netiesioginės išlaidos paskirstomos gaminamiems produktams iš esmės tuo pačiu principu (Jagminas, 2008).

Pagal išlaidų įskaičiavimo į produktų savikainą apimtį skiriama pilnoji ir dalinė savikaina. Pilnoji savikainos skaičiavimo sistema (kuri dažnai dar vadinama absorbcine), anot kai produkto savikainai priskiriamos visos gamybos išlaidos, t.y. medžiagų, darbo ir gamybos pridėtinės išlaidos (Drury, 2008; Zabieliavičienė, 2009; Jagminas, 2010a; Burns ir kt., 2013). O negamybinės (laikotarpio) išlaidos nukeliamos į pelno (nuostolių) ataskaitą. Pilnasis savikainos skaičiavimo metodas plačiai taikomas Lietuvos įmonėse, nes pagal šios sistemos duomenis rengiama finansinė atskaitomybė. Lakio ir kt. (2010) manymu, pilnosios savikainos skaičiavimo sistemos trūkumas – neleidžia nustatyti produkcijos vieneto įtakos pelnui. Tai leidžia padaryti dalinę savikainos skaičiavimo sistemą.

Apskaičiuojant dalinę produktų (paslaugų) savikainą, paskirstomos ne visos, o tik dalis (kintamos) visų patiriamų šiems produktams pagaminti ir parduoti išlaidų. Taikant dalinę savikainos skaičiavimo sistemą pastovios pridėtinės išlaidos neįskaitomos į produkcijos savikainą, o priskiriamos laikotarpio išlaidoms. Lakio V. ir kt. (2010) teigimu, pastovios gamybinės išlaidos nepaliekamos atsargų sudėtyje – pagamintos produkcijos savikainoje ir nebaigtoje gamyboje.

Apibendrinant galima teigti, kad savikainos kalkuliavimo procesas yra sudėtingas, apimantis daugelį įmonės ūkinės veiklos pusių. Dažniausiai autorių analizuojami tradiciniai savikainos skaičiavimo metodai: užsakyminis ir procesinis, pilnasis ir dalinis. Tačiau keičiantis gamybos pobūdžiui, įmonėse mažėja tiesioginio darbo išlaidos ir vis svarbesnės tampa pridėtinės išlaidos. Todėl kuriami modernesni savikainos skaičiavimo metodai, vienas kurių – ABC metodas.

2. Tyrimo rezultatai

Tyrimo metu pirmiausia analizuojama gamybos įmonės vynuoginių sraigių perdirbimo išlaidų apskaitos ir savikainos skaičiavimo metodika. Produkcijai pagaminti naudojamos tinkamai apdorotos vynuoginės sraigės Helix pomatia.

Technologinio proceso metu gamybos įmonė supirkta gyvas laukines vynuogines sraiges Helix pomatia patalpina medinėje ar plastikinėje perpučiamoje dėžėje ir laiko 3 – 5 paras sausoje vietoje, kad jos išsivalytų. Išsivaliusios sraigės pasūdomos, kad sulystų į kiautus, po to verdamos 5 minutes. Vandens pašildymui naudojamos dujos. Išvirtos sraigės išgriebiamos ir dvidante šakute išlupamos iš kiautų. Nukirpus žarnyną, sraigių mėsa nuplaunama tekančiu vandeniu. Išplauta sraigių mėsa verdamą apie 30 minučių. Pagaminta sraigių mėsa kalibruojama į mažas, vidutines ir dideles. Po pirminio apdorojimo sraigių mėsa pakuojuama į maistinius polietileno maišelius ir užšaldžius sudedama į kartono dėžes. Sandėliuojama šaldiklyje, kuriame palaikoma 18°C temperatūra.

Vynuoginių sraigių perdirbimo sezono metu įmonėje dirba apie 80 žmonių, kurie per darbo dieną (8 darbo valandas) vidutiniškai gali apdoroti 5 000 kg žaliavos ir išgauti 1 000 kg produkcijos.

Proceso metu gautos atliekos naikinamos, o nepažeisti kiautai naudojami kaip produktas, skirtas parduoti. Kiautai yra antrasis gamybos produktas, kurie apdorojant plaunami, rūšiuojami (kalibruojami) pagal dydį ir pakuojuami į kartono dėžes. Kiautų apdorojimas vyksta pasibaigus sraigių mėsos gamybos procesui. Tuo metu įmonėje lieka dirbti apie penkiolika - dvidešimt darbuotojų, kurie iki naujo sraigių sezono pradžios dirba apdorodami kiautus. Gaminant kalibruotus kiautus pasitaiko ir pažeistų kiautų, kurie klijuojami, taip gaunant klijuotų kiautų produkciją.

Gamybos įmonė iš supirktų vynuoginių sraigių Helix pomatia pagamina trijų rūšių produktus:

- 1) sraigių nekalibruota/kalibruota mėsa (2015 m. buvo gaminama nekalibruota mėsa, o nuo 2016 m. pradėta gaminti kalibruota sraigių mėsa;
- 2) kalibruoti sraigių kiautai;
- 3) klijuoti sraigių kiautai.

Sraigių nekalibruotos/kalibruotos mėsos gamyba 2015 m. vyko gegužės – liepos mėnesiais, o 2016 m. vyko gegužės – rugpjūčio mėnesiais. Gamybos įmonės sraigių mėsos savikainą sudaro tiesioginės ir netiesioginės gamybos išlaidos. Tiesioginėms gamybos išlaidoms įmonėje priskiriamos tik žaliavų (vynuoginių sraigių Helix pomatia) išlaidos. Gamyboje dirbančių darbuotojų darbo užmokesčio ir su juo susijusios išlaidos priskiriamos administracinėms išlaidoms. Kiekvieno mėnesio pabaigoje yra apskaičiuojamas tik gamyboje dirbusių darbuotojų darbo užmokestis ir priskiriamas gamybos išlaidoms. Pagal tyrėjų rekomendacijas pakoregavus su darbo santykiais susijusių išlaidų apskaitą, jas būtų galima iš karto priskirti tiesioginėms gamybos išlaidoms. Tai padaryti nesudėtinga, nes kiekvieną mėnesį yra registruojamas produkcijos gamybos metu dirbtas laikas.

Vieno kilogramo sraigių kalibruotos mėsos savikaina apskaičiuojama patirtas tiesiogines gamybos išlaidas (žaliavų ir su darbo santykiais susijusias) padalinus iš pagamintos produkcijos kiekio (3 lentelė).

3 lentelė. Gamybos įmonės sraigių kalibruotos mėsos 1 kilogramo savikaina 2015 – 2016 m.

Išlaidos	2015 m.			2016 m.			
	05 mėn.	06 mėn.	07 mėn.	05 mėn.	06 mėn.	07 mėn.	08 mėn.
Gamybos išlaidos	113 041	140 332	9 459	96 687	92 792	105 569	17 422
Pagamintos mėsos kiekis, kg	32 810	28 340	1 515	19 620	20 530	16 000	2 831
1 kg savikaina	3,45	4,95	6,24	4,93	4,52	6,60	6,15
Vidutinė metinė 1 kg savikaina	4,19			5,30			

Kita gamybos įmonės perdirbtų vynuoginių sraigių Helix pomatia produkcijos rūšis yra sraigių kalibruoti kiautai. Jų gamyba vyksta pasibaigus sraigių mėsos perdirbimo periodui. Gamybos įmonės sraigių kalibruotų kiautų savikainą sudaro tiesioginės ir netiesioginės gamybos išlaidos. Tiesioginėms gamybos išlaidoms priskiriamos tik žaliavų išlaidos (vynuoginių sraigių Helix pomatia kiautai). Gamybos darbuotojų darbo užmokesčio ir su juo susijusios išlaidos, taip pat, kaip ir kalibruotos mėsos gamyboje, priskiriamos administracinėms išlaidoms. Mėnesio pabaigoje yra išskaičiuojamas tik gamyboje dirbusių darbuotojų darbo užmokestis su mokesčiais ir priskiriamas gamybos išlaidoms. Pakoregavus pagal tyrėjų rekomendacijas su darbo santykiais susijusių išlaidų apskaitą, jos būtų priskiriamos tiesioginėms kiautų gamybos išlaidoms.

Vieno kilogramo sraigių kalibruotų kiautų savikaina apskaičiuojama patirtas tiesiogines gamybos išlaidas (žaliavų ir su darbo santykiais susijusias) padalinus iš pagamintos produkcijos kiekio (4 lentelė).

4 lentelė. Gamybos įmonės sraigių kalibruotų kiautų 1 kilogramo savikaina 2015 – 2016 m.

Rodikliai	2015 m.						2016 m.					
	07 mėn.	08 mėn.	09 mėn.	10 mėn.	11 mėn.	12 mėn.	08 mėn.	09 mėn.	10 mėn.	11 mėn.	12 mėn.	
Gamybos išlaidos	2 926	6 907	6 774	6 040	4 524	9 170	12 502	21 792	22 946	25 653	24 484	
Kalibruotų kiautų kiekis, kg	1 692	5 436	4 386	4 146	1 992	3 228	2 676	6 234	6 072	6 462	5 694	
1 kg savikaina	1,73	1,27	1,54	1,46	2,27	2,84	4,67	3,50	3,78	3,97	4,30	
Vidutinė metinė 1 kg savikaina	1,74						3,96					

Gaminant kalibruotus kiautus randama pažeistų kiautų. Pažeisti kiautai klijuojami ir gaunama dar viena produkcijos rūšis – sraigių klijuoti kiautai. Jų gamybos išlaidas sudaro pagrindinių žaliavų vertė ir gamybos darbuotojų darbo užmokesčio ir su juo susijusių įmokų išlaidos. Šias išlaidas padalinus iš pagamintos produkcijos kiekio gaunama vieno kilogramo sraigių klijuotų kiautų savikaina (5 lentelė).

5 lentelė. Gamybos įmonės sraigių klijuotų kiautų 1 kilogramo savikaina 2015 – 2016 m.

Rodikliai	2015 m.						2016 m.						
	07 mėn.	08 mėn.	09 mėn.	10 mėn.	11 mėn.	12 mėn.	01 mėn.	02 mėn.	04 mėn.	09 mėn.	10 mėn.	11 mėn.	12 mėn.
Gamybos išlaidos	59	675	940	1282	1480	569	518	518	74	200	1220	717	1603
Klijuotų kiautų kiekis, kg	16,5	225,5	429	616	808,5	324,5	132	132	16,5	27,5	324,5	203,5	456,5
1 kg savikaina	3,58	2,99	2,19	2,08	1,83	1,75	3,92	3,92	4,48	7,27	3,76	3,52	3,51
Vidutinė metinė 1 kg savikaina	2,07						3,75						

Gamybos įmonės pagamintos sraigių kalibruotos mėsos, kalibruotų kiautų ir klijuotų kiautų savikainą sudaro pagrindinių žaliavų vertė ir gamybos darbuotojų darbo užmokesčio bei su juo susijusių įmokų išlaidos. Pagal Verslo apskaitos standartus į pagamintos produkcijos savikainą turi būti įtrauktos tiesioginės ir netiesioginės gamybos išlaidos. Tiesioginėms išlaidoms priskiriamos tos išlaidos, kurias galima tiesiogiai priskirti atskiriems gamybos objektams ar konkrečios produkcijos gamybai. O netiesioginėms išlaidoms priskiriamos visos likusios išlaidos, kurių iš karto tiesiogiai neįmanoma priskirti konkrečių produktų savikainai. Tobulinant gamybos įmonės sraigių produktų savikainos apskaičiavimo metodiką, į savikainą būtina įtraukti ir netiesiogines išlaidas.

Gamybos procese netiesioginėms išlaidoms priskiriamos naudojamos plastikinės dėžės, kurios pagal įmonės apskaitos politiką yra mažavertis turtas. Pakavimo medžiagos taip pat priskiriamos netiesioginėms gamybos išlaidoms, kurios turi būti įskaičiuotos į sraigių kalibruotos mėsos, kalibruotų kiautų ir klijuotų kiautų savikainą. Pagaminta sraigių mėsa pakuojama į maišius, kurie sudedami į didmaišius. Jiems sutvirtinti naudojama paletavimo plėvelė.

Pagamintos sraigių mėsos pakavimo procese patiriamos išlaidos (maišiukai mėšai, didmaišiai, paletavimo plėvelė) įmonėje priskiriamos mažaverčiam turtui. Kiautų gamybos procese naudojamos plastikinės dėžės, maišai, špagatas bei kitos pakavimo medžiagos. Šios išlaidos turi būti įskaičiuotos į sraigių kalibruotų ir klijuotų kiautų savikainą. Gamybos įmonė šias išlaidas priskiria tik sraigių kalibruotų kiautų gamybai. Atskiroms produkcijos rūšims jas būtų galima skirstyti pagal gamyboje sunaudotų žaliavų vertę.

Sraigių mėsos ir kiautų gamyboje dirbantiems darbuotojams išduodama vienkartinė apranga, skirta vienai darbo dienai. Ją sudaro chalatai, prijuostės, kepurės, antrankoviai, pirštinės (2-4 poros dienai). Šios išlaidos taip pat turi būti įskaičiuotos į sraigių mėsos gamybos savikainą. Pasibaigus sraigių mėsos apdorojimo darbams, pradedami gaminti kalibruoti sraigių kiautai, todėl galima nesunkiai atskirti vienkartinės aprangos išlaidas, skirtas sraigių kalibruotos mėsos gamybai ir vienkartinės aprangos išlaidas sraigių kiautų gamybai. Tarp kalibruotų ir klijuotų kiautų šias išlaidas siūloma paskirstyti pagal pagrindinių darbuotojų darbo išlaidas (tiksliau būtų paskirstyti pagal darbuotojų skaičių, nes sunaudojamų aprangos komplektų skaičius priklauso nuo to, kiek dirba darbuotojų).

Patalpoms, įvairiems paviršiams valyti reikalingos valymo medžiagos, plovimo skystis, citrinos rūgštis, druskos tabletės. Tai taip pat yra netiesioginės gamybos išlaidos, kurios turi būti priskirtos pagamintos sraigių mėsos ir kiautų savikainai. Įmonėje papildomų medžiagų išlaidos visam sezonui į gamybos išlaidas nurašomos gegužės mėnesį. Bet skaičiuojant atskirai kiekvieno mėnesio sraigių produktų savikainą, tikslinga papildomų medžiagų išlaidas paskirstyti visam gamybos laikotarpiui, nes, kitu atveju, gegužės mėnesio savikaina būtų didesnė.

Sraigių mėsos ir kiautų gamybos procese naudojamas vanduo, elektros energija ir dujos. Apskaitoje registruojamas vandens, elektros energijos ir dujų išlaidas, taip pat reikia priskirti netiesioginėms gamybos išlaidoms. Jos paskirstytos tarp atskirų gaminamų produktų pagal laikotarpius. Kalibruotos sraigių mėsos gamybos metu visos vandens, elektros energijos ir dujų išlaidos priskirtos šiai produkcijai, o likusiais laikotarpiais – kalibruotų ir klijuotų kiautų gamybai. Į kiautų perdirbimo procesą patenka neplauti kiautai. Jiems išplauti reikalingas vanduo. Įmonėje registruojamos bendros gamyboje sunaudoto vandens išlaidos, kurias reikia paskirstyti pagamintai kalibruotų kiautų ir klijuotų kiautų produkcijai. Vandens išlaidas produkcijos rūšims rekomenduojama skirstyti pagal neplautų kiautų, perduotų į gamybos procesą, kiekį.

Skaiciuojant atskirai kalibruotų ir klijuotų kiautų savikainą, būtina elektros ir dujų išlaidas paskirstyti tarp šių produkcijos rūšių. Paskirstymo kriterijumi rekomenduojama pasirinkti neplautų kiautų, apdorojamų kiautų gamybos procese, kiekį, nes neplautų kiautų apdorojimo procese yra naudojamos dujos (kiautai virinami ir taip išplaunami) bei elektros energija.

Sraigių perdirbimo procesui būtinos įvairios paslaugos, kurias gamybos įmonė perka: radiologiniai, mikrobiologiniai, cheminiai tyrimai, dezinfekcijos, logistikos ir transportavimo paslaugos. Šių paslaugų išlaidos, pagal tai, kokioje veikloje jos bus naudojamos, yra registruojamos kaip konkrečių produktų gamybos išlaidos. Gamybos proceso metu lieka perdirbimui netinkamų atliekų, kurias būtina utilizuoti. Tuo tikslu perkamos maistui netinkamų produktų tvarkymo paslaugos.

Pradėjus gaminti kalibruotą sraigių mėsą, buvo būtina atlikti paviršiaus testą, todėl apskaitoje užregistruotos paviršiaus testavimo išlaidos. Pradėjus mėsą kalibruoti, padidėjo atliekų kiekis, todėl padidėjo ir maistui netinkamų produktų tvarkymo išlaidos.

Skaiciuojant mėnesio sraigių produktų savikainą, paslaugų įsigijimo išlaidas būtina paskirstyti tiems mėnesiams, kuriais vyko tų produktų gamyba. Išlaidos paskirstytos pagal užpajamuotas pagamintos produkcijos vertę (gamyboje sunaudotų žaliavų išlaidų ir su darbo santykiais susijusių išlaidų sumą).

Sraigių perdirbimui reikalinga techninių įrengimų bazė bei tinkamai įrengtos, veiklai pritaikytos patalpos. Gamyboje naudojamo ilgalaikio turto nusidėvėjimas taip pat turi būti įskaitytas į pagamintos produkcijos savikainą. Gamybos įmonės sraigių perdirbimo veikla vyksta tam skirtose 1027 m² patalpose. Gamybiniam pastate yra ir sandėliavimui skirta patalpa. Sraigių perdirbimo procese naudojama įvairi įranga. Jos nusidėvėjimo sąnaudos taip pat priskiriamos

netiesioginėms gamybos išlaidoms. Kalibruotos sraigių mėsos gamybos metu visos ilgalaikio turto nusidėvėjimo išlaidos priskirtos šiai produkcijai, o likusiais laikotarpiais – kalibruotų ir klijuotų kiautų gamybai. Kadangi tuo pat metu vyksta ir kalibruotų kiautų ir klijuotų kiautų gamyba, tai nusidėvėjimo išlaidas siūloma paskirstyti tarp produkcijos rūšių pagal sunaudotų gamyboje kiautų vertę.

6 lentelė. Netiesioginių išlaidų paskirstymo pagamintai produkcijai kriterijai

Netiesioginės išlaidos	Produkcijos rūšims taikytini paskirstymo kriterijai		
	Kalibruota sraigių mėsa	Kalibruoti kiautai	Klijuoti kiautai
Pakavimo medžiagos	Gamybos išlaidos	Pagrindinių žaliavų išlaidos	Pagrindinių žaliavų išlaidos
Darbo rūbai	Darbo užmokesčio išlaidos	Darbo užmokesčio išlaidos	Darbo užmokesčio išlaidos
Valymo priemonės	Pagrindinių žaliavų išlaidos	Pagrindinių žaliavų išlaidos	Pagrindinių žaliavų išlaidos
Elektros energija, dujos, vanduo	Pagrindinių žaliavų išlaidos	Neplautų kiautų kiekis (kg)	Neplautų kiautų kiekis (kg)
Įvairūs tyrimai, paslaugos	Gamybos išlaidos	Gamybos išlaidos	Gamybos išlaidos
Ilgalaikio materialaus turto nusidėvėjimas	Pagrindinių žaliavų išlaidos	Sunaudotų kiautų vertė	Sunaudotų kiautų vertė

Netiesioginių išlaidų paskirstymo kriterijai turi kuo teisingiau atspindėti skirstomų išlaidų sąryšį su produktų, kuriems šios išlaidos paskirstomos, gamyba ir pardavimu. Jeigu skirstymo kriterijus bus pasirinktas netinkamai, išlaidų paskirstymo rezultatas irgi bus neteisingas. Taigi bus apskaičiuota klaidinga produkto savikaina. 6 lentelėje pateikti tyrimo metu taikyti netiesioginių išlaidų paskirstymo pagamintai produkcijai kriterijai.

Tyrimo rezultatai rodo, kad gamybos įmonės sraigių kalibruotos mėsos gamybos tiesiogines išlaidas sudaro pagrindinių žaliavų (vynuoginės sraigės *Helix pomatia*) išlaidos ir gamybos darbuotojų darbo užmokesčio ir su juo susijusios išlaidos.

Tyrėjų nuomone, tobulinant pagamintos produkcijos apskaičiavimo metodiką netiesioginėms išlaidoms rekomenduojama priskirti vienkartinį rūbų, mažaverčio turto, papildomų medžiagų, vandens, elektros energijos, dujų, pirktų paslaugų, gamybos patalpų ir įrengimų nusidėvėjimo išlaidas. 7 lentelėje pateiktos tiesioginės ir netiesioginės sraigių kalibruotos mėsos gamybos išlaidos. Šios išlaidos sudaro gamybinę sraigių mėsos savikainą, kurią padalinus iš pagamintos produkcijos kiekio, apskaičiuojama vieno sraigių kalibruotos mėsos kilogramo savikaina.

7 lentelė. Patikslinta gamybos įmonės sraigių kalibruotos mėsos 1 kilogramo savikaina 2015–2016 m.

Rodikliai	2015 m.			2016 m.			
	05 mėn.	06 mėn.	07 mėn.	05 mėn.	06 mėn.	07 mėn.	08 mėn.
Tiesioginės išlaidos, Eur	113 041	140 332	9 459	96 687	92 792	105 569	17 422
Netiesioginės išlaidos, Eur	7 737	9 815	1 874	8 735	8 139	8 912	4 655
Savikaina, Eur	120 778	150 147	11 333	105 422	100 931	114 481	22 077
Savikaina iš viso, Eur	282 258			342 911			
1 kg savikaina	3,68	5,30	7,48	5,37	4,92	7,16	7,80
Vidutinė metinė 1 kg savikaina	4,50			5,81			

Gamybos įmonės sraigių kalibruotų kiautų ir klijuotų kiautų savikainą sudaro pagrindinių žaliavų vertė ir gamybos darbuotojų darbo užmokesčio bei su juo susijusių įmokų išlaidos. Kaip ir gaminant sraigių kalibruotą mėsą, lygiai taip pat ir gaminant sraigių kalibruotus bei klijuotus kiautus, į jų savikainą turi būti įtrauktos tiesioginės ir netiesioginės gamybos išlaidos.

Tyrimo rezultatai rodo, kad gamybos įmonės sraigių kalibruotų kiautų gamybos tiesiogines išlaidas sudaro pagrindinių žaliavų (vynuoginės sraigės *Helix pomatia*) išlaidos ir gamybos

darbuotojų darbo užmokesčio ir su juo susijusios išlaidos.

Tyrėjų nuomone, tobulinant sraigių kalibruotų kiautų pagamintos produkcijos apskaičiavimo metodiką netiesioginėms išlaidoms rekomenduojama priskirti vienkartinių rūbų, mažaverčio turto, papildomų medžiagų, vandens, elektros energijos, dujų, paslaugų, gamybos patalpų ir įrengimų nusidėvėjimo išlaidas. Šios išlaidos sudaro gamybinę sraigių kalibruotų kiautų savikainą, kurią padalinus iš pagamintos produkcijos kiekio, gaunama vieno sraigių kalibruotų kiautų kilogramo savikaina (8 lentelė).

8 lentelė. Patikslinta gamybos įmonės sraigių kalibruotų kiautų gamybos 1 kilogramo savikaina 2015 – 2016 m.

Išlaidos	2015 m.						2016 m.				
	07 mėn.	08 mėn.	09 mėn.	10 mėn.	11 mėn.	12 mėn.	08 mėn.	09 mėn.	10 mėn.	11 mėn.	12 mėn.
Tiesioginės išlaidos, Eur	2926	6907	6774	6040	4524	9170	12502	21792	22946	25653	24484
Netiesioginės išlaidos, Eur	2138	3881	3808	3571	2225	2800	2394	3070	3091	3469	3482
Savikaina, Eur	5064	10788	10582	9611	6749	11970	14896	24862	26037	29122	27966
Savikaina iš viso, Eur	54764						122883				
1 kg savikaina	2,99	1,98	2,41	2,32	3,39	3,71	5,57	3,99	4,29	4,51	4,91
Vidutinė metinė 1 kg savikaina	2,62						4,53				

Sraigių klijuotų kiautų gamybos tiesiogines išlaidas sudaro pagrindinių žaliavų (vynuoginės sraigės Helix kiautai) išlaidos ir gamybos darbuotojų darbo užmokesčio ir su juo susijusios išlaidos.

Tyrėjų nuomone, tobulinant sraigių klijuotų kiautų pagamintos produkcijos apskaičiavimo metodiką netiesioginėms išlaidoms rekomenduojama priskirti vienkartinių rūbų, mažaverčio turto, papildomų medžiagų, elektros energijos, dujų, paslaugų, gamybos patalpų ir įrengimų nusidėvėjimo bei vandens išlaidas. Šios išlaidos sudaro gamybinę sraigių klijuotų kiautų savikainą, kurią padalinus iš pagamintos produkcijos kiekio, gaunama vieno sraigių klijuotų kiautų kilogramo savikaina (9 lentelė).

9 lentelė. Patikslinta gamybos įmonės sraigių klijuotų kiautų gamybos 1 kilogramo savikaina 2015 – 2016 m.

Rodikliai	2015 m.						2016 m.						
	07 mėn.	08 mėn.	09 mėn.	10 mėn.	11 mėn.	12 mėn.	01 mėn.	02 mėn.	04 mėn.	09 mėn.	10 mėn.	11 mėn.	12 mėn.
Tiesioginės išlaidos, Eur	59	675	940	1282	1480	569	518	518	74	200	1220	717	1603
Netiesioginės išlaidos, Eur	12	132	209	329	384	89	12	9	18	1	31	19	39
Savikaina, Eur	71	807	1149	1611	1864	658	530	527	92	201	1251	736	1642
Savikaina iš viso, Eur	6160						4979						
1 kg savikaina	4,30	3,58	2,68	2,62	2,31	2,03	4,02	3,99	5,58	7,31	3,86	3,62	3,60
Vidutinė metinė 1 kg savikaina	2,55						3,85						

Apibendrinus tyrimo rezultatus nustatyta, kad gamybos įmonės apskaičiuota visų produkcijos rūšių savikaina netiksli (10 lentelė).

10 lentelė. Gamybos įmonės pagamintos produkcijos vidutinė 1 kg savikaina

Metai	Kalibruota sraigių mėsa			Kalibruoti kiautai			Klijuoti kiautai		
	Įmonės	Patikslinta	Skirtumas	Įmonės	Patikslinta	Skirtumas	Įmonės	Patikslinta	Skirtumas
2015 m.	4.19	4.50	+ 0,31	1,74	2,62	+ 0,88	2,07	2,55	+ 0,48
2016 m.	5.30	5.81	+ 0,51	3,96	4,53	+ 0,57	3,75	3,85	+ 0,10

Palyginus gamybos įmonės apskaičiuotą visų produkcijos rūšių savikainą su perskaiciuota,

įskaičiavus ir netiesiogines išlaidas, vidutinė metinė 1 kg savikaina padidėjo nuo 0,10 iki 0,88 Eur.

Atlikus tyrimą nustatyta, kad gamybos įmonė į gaminamų produktų (kalibruotos sraigių mėsos, kalibruotų kiautų ir klijuotų kiautų) savikainą įskaito tik žaliavų ir gamybos darbuotojų darbo užmokesčio išlaidas (tiesiogines gamybos išlaidas). Vadinasi, gaunama produktų savikaina nėra tiksli. Rekomenduojama į savikainą įtraukti ir paskirstytas produkcijos rūšims netiesiogines gamybos išlaidas. Patobulinus pagamintos produkcijos savikainos apskaičiavimo metodiką nustatyta gamybinė savikaina leis įvertinti atskiroms produkcijos rūšims tenkančias išlaidas ir optimizuoti išteklių panaudojimą.

Išvados

1. Produkcijos savikainą sudaro gamybos tiesioginės ir netiesioginės išlaidos. Išskiriami šie produkcijos savikainos rodikliai: cechinė, gamybinė, pilnoji ir komercinė savikaina. Dažniausiai taikomi tradiciniai savikainos skaičiavimo metodai: užsakyminis ir procesinis.

2. Gamybos įmonės savikainos kalkuliavimo objektas yra trys produkcijos rūšys (kalibruota sraigių mėsa, kalibruoti kiautai ir klijuoti kiautai). Įmonė į gaminamų produktų savikainą įskaito tik žaliavų ir gamybos darbuotojų darbo užmokesčio išlaidas (tiesiogines gamybos išlaidas). Taip apskaičiuota produktų savikaina nėra tiksli.

3. Vynuoginių sraigių perdirbimo procese, be tiesioginių gamybos išlaidų, patiriamos ir netiesioginės gamybos išlaidos: vienkartinės aprangos, kito mažaverčio turto, papildomų medžiagų, dujų, elektros energijos, vandens, gamybai įsigyjamų paslaugų, gamybos patalpų ir įrengimų nusidėvėjimo išlaidos. Rekomenduojama į gamybos įmonės produktų savikainą įtraukti ir paskirstytas produkcijos rūšims netiesiogines gamybos išlaidas. Gauta patikslinta savikaina leis įvertinti visų išlaidų įtaką gaminamai produkcijai ir optimizuoti išteklių panaudojimą.

Literatūros sąrašas

1. ANTHONY, R. N. (2011). Accounting: text and cases. New York N.J.: McGraw- Hill/Irwin.
2. AVERKAMP, H. Introduction to Activity Based Costing [interaktyvus]. Accounting Coach, LLC [žiūrėta 2017-09-14]. Prieiga per internetą: <<https://www.accountingcoach.com/activity-based-costing/explanation>>
3. BAGDZEVIČIŪTĖ, A. (2005). Kaip paskirstyti netiesiogines išlaidas. Apskaitos ir mokesčių apžvalga, nr. 7 – 8. P. 101-106.
4. BOZKURT, O., DOKUR, S., YILDIRIM, A. (2014). The Importance of Cost Calculation Method in the Accounting and Management of Turkish Operating Costs: A Research within the Scope of TAS-2. International Journal of Academic Research in Accounting, Finance and Management Sciences, vol. 4, nr. 2. P. 38-46.
5. BURNS, J., QUINN, M., WARREN, L., OLIVEIRA, J. (2013). Management Accounting. London: The McGraw-Hill.
6. CAPRIAN, C. (2017). The Economic Importance and Characteristics of Cost Calculation in the Clothing Industry in Romania. Ovidius University Annals, Economic Sciences Series, vol. 15, no. 1. P. 429-434.
7. ČERNIUS, G. (2012). Klaidinančios terminologijos įtaka įmonės finansams [interaktyvus]. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas [žiūrėta 2017-09-14]. Prieiga per internetą <<https://www.mruni.eu/lt/mokslodarbai/.../dwn.php>>
8. DRURY, C. (2008). Cost & Management Accounting. London: Thomson.
9. EDWARDS, J. D., HERMANSON, R. H. Accounting Principles: A Business Perspective, Financial Accounting [interaktyvus] [žiūrėta 2017-09-12]. Prieiga per internetą <[www.http://www.e-booksdirectory.com/details.php?ebook=10308](http://www.e-booksdirectory.com/details.php?ebook=10308)>
10. GIRDZIJAUSKAS, S., JEFIMOVAS, B. (2006). Įmonės veiklos ekonominė analizė [interaktyvus]. Kaunas: VU KHF [žiūrėta 2017-09-15]. Prieiga per internetą <http://www.khf.vu.lt/dokumentai/failai/katedru/finansu/Girdzijauskas_Jefimovas_Ekonomine_analize.pdf>
11. HORNGREN, CH; FOSTER, G. (2006). Cost Accounting. Managerial Emphasis. Prentice Hall International.
12. JAGMINAS, V. (2006). Kokią savikainą skaičiuoti? Tokią, kokia reikalinga. Buhalterija, nr. 49 (110). P. 1, 4.
13. JAGMINAS, V. (2008). Produktų savikainos kalkuliavimas. Apskaitos ir mokesčių apžvalga, nr. 7-8. P. 34-37.
14. JAGMINAS, V. (2010a). Pilnosios ir dalinės savikainos kalkuliavimas. Buhalterija, nr. 12 (273). P. 8-9.
15. JAGMINAS, V. (2010b). Produktų savikainos kalkuliavimas. Buhalterija, nr. 30 (291). P. 8-9.
16. JAGMINAS, V. (2011). Produktų savikainos kalkuliavimo būdai. Apskaitos ir mokesčių apžvalga, nr. 5. P. 21-24.
17. JAGMINAS, V. (2014). Įmonės padalinių kaštų paskirstymas. Buhalterija, nr. 6 (463). P. 8, 15.
18. JAGMINAS, V. (2017a). Procesiniai produktų savikainos kalkuliavimo metodai. Buhalterija: Apskaitos ir mokesčių apžvalga, nr. 2 (605). P. 9-14.

19. JAGMINAS, V. (2017b). Mišrūs produktų savikainos kalkuliavimo metodai. Buhalterija: Apskaitos ir mokesčių apžvalga, nr. 7 (610). P. 14-17.
20. JAGMINAS, V. (2017c). Bendruosius kaštus būtina paskirstyti konkrečioms produktams. Buhalterija: Apskaitos ir mokesčių apžvalga, nr. 24 (627). P. 12-14.
21. KALČINSKAITĖ, R. (2005). Kokią savikainą geriau skaičiuoti? Apskaitos ir mokesčių apžvalga, nr. 10. P. 37-41.
22. KALČINSKAITĖ, R. (2006). Kaip apskaičiuoti produktų savikainą. Apskaitos ir mokesčių apžvalga, nr. 7-8. P. 93-96.
23. KALČINSKAITĖ-KLIMAITIENĖ, R. (2012). Produktų savikainos kalkuliavimo esmė: bendrasis ir kintamasis kalkuliavimas. Apskaitos ir mokesčių apžvalga, nr. 3. P. 29-31.
24. KALČINSKAS, G. (2013). Buhalterinės apskaitos pagrindai. Vilnius: Pačiolis.
25. LAKIS, V., MACKEVIČIUS, J., GAIŽAUSKAS, L. (2010). Valdymo apskaitos teorija ir praktika. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
26. LAKIS, A., JUŠKEVIČIŪTĖ, D., STALGIENĖ, A. (2010). Pagrindinių žemės ūkio produkcijos rūšių ir biologinio turto savikainų duomenų bazės kūrimo metodologiniai aspektai. Management theory and studies for rural business and infrastructure development, nr. 22 (3).
27. LAURINAVIČIENĖ, L., MACKEVIČIUS, J. (2011). Veikla pagrįsto produkcijos savikainos kalkuliavimo metodo diegimo problemos [interaktyvus]. Verslas: teorija ir praktika, nr. 12 (3), p. 268–276 [žiūrėta 2017-09-13]. Prieiga per internetą <<http://www.kvk.lt/biblioteka/paslaugos/virtuali-biblioteka.html>>
28. MACKEVIČIUS, J. (2003). Valdymo apskaita: koncepcija, metodika, politika. Vilnius: TEV.
29. MACKEVIČIUS, J. (2004). Išlaidų apskaita ir produkcijos savikainos kalkuliavimas: tyrimų kryptys ir tobulinimo galimybės [interaktyvus]. Ekonomika, nr. 67 (2) [žiūrėta 2017-09-13]. Prieiga per internetą <<http://www.kvk.lt/biblioteka/paslaugos/virtuali-biblioteka.html>>
30. NIAZI, A., DAI, J., BALABANI, S., L SENEVIRATNE L. 2007. A new overhead estimation methodology: a case study in an electrical engineering company. Journal of Engineering Manufacture. Proceedings of the Institution of Mechanical Engineers. 221 (4). P. 669 – 710.
31. RINTAUTĖ, R., 2010. Gaminamos produkcijos apskaita. Pagamintos produkcijos skaičiavimas (II). Apskaitos, audito ir mokesčių aktualijos, nr. 11 (587). P. 9.
32. RUDŽIONIENĖ, K. (2008). Finansinių ataskaitų elementų įvertinimo būdai Lietuvoje [interaktyvus]. Ekonomika ir vadyba, nr. 13, p. 56–61 [žiūrėta 2017-09-12]. Prieiga per internetą <<http://www.kvk.lt/biblioteka/paslaugos/virtuali-biblioteka.html>>
33. RUTAUSKAS, A. V., SŪDŽIUS, V., MACKEVIČIUS, J. (2008). Verslo finansai: sistema, struktūra ir elementai. Vilnius: „Technika“.
34. Sorokina, V., Shaparina, S. (2017). Cost accounting and calculation of production costs under RAS and IFRS: The OAO AVTOVAZ case. Finance and Credit, vol. 23, no. 12. P. 698–708.
35. STRAZDAS, R., ZABIELAVIČIENĖ, I. (2006). Inovacijų savikainos skaičiavimo sistemos metodiniai aspektai. Verslas: teorija ir praktika, nr. 2. P. 89–97.
36. ŠVEDARAUSKIENĖ, A. (2006). Savikainą skaičiuojame, bet ne visada žinome kaip. Apskaitos ir mokesčių apžvalga, nr. 11. P. 66-69.
37. TAMULEVIČIENĖ, D., SUBAČIENĖ, R. (2013). Valdymo apskaita. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
38. URNIEŽIUS, R. (2004). Ūkinės veiklos ekonominė analizė. Vilnius: Ekonomikos mokymo centras.
39. ZABIELAVIČIENĖ, I. (2005). Valdymo apskaita, analizė ir sprendimai įmonėje. Vilnius: Technika.
40. ZABIELAVIČIENĖ, I. (2009). Inovacinės veiklos valdymo apskaitos ir analizės metodiniai aspektai. Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos, nr. 2 (15). P. 339–348.
41. WALTER, L. M., SKOUSEN, CH. J. (2009). Managerial and Cost Accounting [interaktyvus] [žiūrėta 2017-09-15]. Prieiga per internetą <bookboon.com/en/managerial-and-cost-accounting-ebook.pdf>
42. WEETMAN, P. (2006). Financial and Management Accounting. Harlow: Financial Times Prentice Hall.
43. АХМЕДОВ, А. Э., ШАТАЛОВ, М. А. (2015). Совершенствование системы учета затрат на производство продукции [interaktyvus]. Территория науки, no. 1, с. 127-132 [žiūrėta 2017-09-14]. Prieiga per internetą <<http://cyberleninka.ru/article/n/sovershenstvovanie-sistemy-ucheta-zatrat-na-proizvodstvo-produktsii>>
44. КОЛЕСНИКОВА, Е. Н. (2010). Современные подходы организации учёта затрат на производство [interaktyvus]. Экономические науки [žiūrėta 2017-09-12]. Prieiga per internetą <<http://cyberleninka.ru/article/n/sovremennye-podhody-k-organizatsii-uchyota-zatrat-na-proizvodstvo>>
45. LIETUVOS RESPUBLIKA. (2002). Aplinkos ministro įsakymas „Dėl vynuoginių sraigčių išteklių naudojimo tvarkos pakeitimo“ 2002 m. kovo 1 d. Nr. 85. [interaktyvus]. Vilnius [žiūrėta 2017-09-12]. Prieiga per internetą <<https://e-tar.lt/mobile/legalAct.html?documentId=TAR.EC7102C51580&lang=lt>>
46. LIETUVOS RESPUBLIKA. (2001). Lietuvos Respublikos Buhalterinės apskaitos įstatymas. 2001 m. lapkričio 6 d. Nr. IX-574. [interaktyvus]. Vilnius [žiūrėta 2017-09-12]. Prieiga per internetą <<https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.43178AA9832E/hMIYFfoVxx>>
47. LIETUVOS RESPUBLIKA. (2001). Lietuvos Respublikos Pelno mokesčio įstatymas. 2001 m. gruodžio 20 d. Nr. IX-675. [interaktyvus]. Vilnius [žiūrėta 2017-09-13]. Prieiga per internetą <<https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.A5ACBDA529A9>>

48. AUDITO IR APSKAITOS TARNYBA. (2015). 11 – asis verslo apskaitos standartas „Sąnaudos“. 2015 m. birželio 16 d. Nr. VAS-38. [interaktyvus]. Vilnius [žiūrėta 2017-09-12]. Prieiga per internetą <<http://www.bankrotodep.lt/assets/Veiklos-sritys/Apskaita/VAS/Priimti-standartai/11-VAS-5-redakcija.pdf>>

The Improvement of Methodology for Calculation of Snails' Processing Costs Summary

The success of the manufacturers in the market is determined by the competitiveness of their products. Acquisition on the market depends on the quality of the products and on the cost of manufacturing those products. The formation of costs in the company is also influenced by management decisions. Appropriate decision-making depends on available information about cost. This information is received from the sources such as financial accounting, calculation of costs. In order to determine product costing it is essential to choose a proper system for cost accounting and product costs. However, the methodology for calculating the costs of products (the classification of processing costs for specific products and their inclusion in their cost) is not regulated by legislation, therefore, companies, when calculating it, face with problems because such methodology is created by each company independently, referring to the organisation of the activity (processed production) and technological peculiarities.

The aim of the research was to develop the methodology for calculating the cost of processing edible snails (*Helix pomatia*). The research analyses the methodology for calculating the accounting and costs of a production company and proposes improvements for it, discloses the composition of the product costs, analyses the costing methods. After analysing the literature, it can be seen that the product costs are usually described as a qualitative indicator of the economic activity of a company, which shows the costs of the company, related to the production and realisation. Referring to the nature of the business decisions made, several different indicators of product costs, which have an independent purpose are calculated. The production costs of products are mostly often calculated. All production costs, which are included into the product costs, are divided into direct and indirect costs. In the process of production, the main and secondary production is often obtained. Therefore, it is necessary to choose the appropriate methods for distributing complex production costs.

The study revealed that the production company applies cost calculation method to calculate the cost of edible snails (*Helix pomatia*). The object of the cost calculation is of three types of production (calibrated snails meat, calibrated shells and glued shells). The company only includes the expenses of salaries and raw materials (direct production costs) into the costs of production of items. However, the cost of the products, obtained in this way, is not accurate. Therefore, it is recommended to include indirect production costs (disposable items, low-value assets, additional materials, water, electricity, gas, purchased services, depreciation of production facilities and equipment) for distributed product types. The criteria for allocating indirect costs must reflect, as fairly as possible, the relationship between the distribution of costs and the production and sales of products for which these costs are allocated. Therefore, various criteria for the allocation of indirect costs (costs of basic raw materials, costs of wages and salaries of key production workers, number of key production staff, direct production costs, etc.) are suggested for the different types of expenses. When comparing the estimated costs of all types of production, also including indirect costs, the costs of all types of production increased from 0.10 to 0.88 Eur. While summarising the results of the research, it can be stated that the cost calculation allows us to estimate how much and what costs are incurred in the process of making the products, helps to make decisions - in what way and what specific production costs can be reduced.

Key words: product costs, product calculation methods, direct costs, indirect costs.

PRIEŠMOKYKLINIO AMŽIAUS VAIKŲ KŪRYBIŠKUMO UGDYMAS MENINE VEIKLA

Rūta Bukauskienė, Ikimokyklinio ugdymo pedagogė

Nidos lopšelis-darželis „Ažuoliukas“

Aurelija Valaitienė, Lektorė

Klaipėdos valstybinė kolegija

Anotacija

Kūrybiškumas traktuojamas kaip išskirtinis žmogaus gebėjimas, lemiantis jo sėkmę konkurencingame pasaulyje. Ikimokyklinė įstaiga vaidina lemiamą vaidmenį, organizuojant į vaikų kūrybiškumo sklaidą orientuotą ugdymo procesą. Pedagogui, dirbančiam įstaigoje, labai svarbu atrasti kiekvienam vaikui tinkančią veiklą, kurioje jis galėtų atsiskleisti konkrečiai meninei veiklai būdinga išraiškos forma: judesiu, dainavimu, muzikavimu, vaidyba. Straipsnyje analizuojamas priešmokyklinio amžiaus vaikų kūrybiškumo ugdymas menine veikla, aptariamos meninės veiklos galimybės, pateikiamos priemonės ir būdai, kuriuos auklėtojos naudoja lavindamos vaikų kūrybiškumą ikimokyklinėse įstaigose. Tyrimo metu išryškėjo, jog visapusišką kūrybiškumo ugdymo sėkmę laiduoja glaudi visų meninės veiklos sričių (muzika, dailė, šokis, vaidyba) sąveika. Meninė veikla sudaro galimybes kūrybiškumui atsiskleisti, lavina vaizduotę, puoselėja grožio pajautą ir meninę kultūrą, individualius pasiekimus, originalumą.

Raktiniai žodžiai: kūrybiškumas, kūrybiškumo ugdymas, meninė veikla, priešmokyklinis ugdymas.

Įvadas

Kūrybiškumas, jo fenomenas daug ir plačiai aptiriamas, analizuojamas ir aiškinamas įvairių sričių (psichologijos, edukologijos, filosofijos, pedagogikos) mokslininkų tiek Lietuvoje, tiek užsienyje. Marsh (2010) teigia, kad skatinti kūrybiškumą yra labai svarbu: kūrybiškumas leidžia klausinėti, nustatyti sąsajas, įgyvendinti naujoves, spręsti problemas, bendrauti, bendradarbiauti ir kritiškai mąstyti. Kūrybiškumo ugdymo svarba akcentuojama ir Lietuvos pažangos strategijoje „Lietuva 2030“, kurioje įtvirtinta nuostata, kad kūrybiškumas, o taip pat vaizduotė ir kritinis mąstymas – kritiniai kūrybiškumo veiksniai – vertinami kaip svarbūs šalies išteklių ir turi būti ugdomi nuo mažens visą gyvenimą. Siekiant išnaudoti šiuos išteklius, būtina lavinimo sistemą orientuoti į kūrybiškumo, pilietiškumo ir lyderystės ugdymą (2014).

Atliktais ilgalaikiais tyrimais nustatyta, kad ypač dideliu kūrybiniu potencialu išsiskiria 5-6 metų vaikai (98 proc.), bet palaipsniui šie gebėjimai nyksta – 10 metų kūrybingų vaikų yra 30 proc., 15 metų – 12 proc., o kūrybiškai mąstančių suaugusiųjų belieka tik 2 proc. (Bražienė, 2009, p. 5).

Vygotskis pažymi, kad jau ankstyvoje vaikystėje visu pajėgumu išryškėja kūrybiniai procesai. Jis pabrėžia, jog kūrybiškumo vystymasis ir kūrybinė veikla daro įtaką visuminei vaiko raidai bei jo brendimui. Vaikų kūrybiškumas pasireiškia minčių, idėjų, sumanymų originalumu atliekant užduotis, senų idėjų kritika, naujų ieškojimu ir radimu (Brėdikytė, 2000).

Vaikų kūrybiškumas atsiskleidžia per įvairias veiklas, tačiau Maslow nuomone, „išugdyti kūrybišką asmenybę geriausiai padėtų ugdymas pasitelkus meną, kuris ypač svarbus ne todėl, kad išugdytume kuo daugiau menininkų, bet tam, kad vaikai taptų kūrybiški. Maža to, ugdymas padedant menui galėtų tapti viso mokymo pamatu. Ugdymas menu – tai geriausias būdas asmenybės kūrybiškumui atskleisti“ (Grakauskaitė-Karkockienė, 2002, p. 72).

Kognityvistai (Smith; Reimer; Parsons; Gardner;) taip pat pabrėžia meninės kūrybos reikšmę pažintinių gebėjimų plėtotei. Jų įsitikinimu, svarbu jau mažą vaiką ugdyti kaip menininką, nes menine veikla darniai ugdomos visos pažintinės žmogaus galios – intelektas, jausmai, intuicija, kūrybiškumas (Kazragytė, 2003).

Mokslinė problema. Vaikų kūrybiškumo ugdymo svarba akcentuojama mokslininkų (Jautakytė, 2014; Bražienė, 2009; Grakauskaitė-Karkockienė, 2002-2006; Cropley, 2009; Cheung, 2012 ir kt.) darbuose, tačiau tiek užsienyje, tiek Lietuvoje kol kas dar stokojama tyrimų, kuriuose būtų išsamiai analizuojama, kokios yra galimybės ugdyti priešmokyklinio amžiaus vaikų kūrybiškumą meninėje veikloje. Tyrimo problema detalizuojama tokiais klausimais: 1. Kokios yra meninės veiklos galimybės lavinant kūrybiškumą priešmokykliniame

amžiuje? 2. Kokiomis priemonėmis ir būdais yra ugdomas priešmokyklinio amžiaus vaikų kūrybiškumas?

Darbo objektas – priešmokyklinio amžiaus vaikų kūrybiškumo ugdymas.

Darbo tikslas – išanalizuoti priešmokyklinio amžiaus vaikų kūrybiškumą ugdant menine veikla.

Darbo uždaviniai:

1. Išanalizuoti kūrybiškumo sampratą ir meninės veiklos naudą priešmokyklinio amžiaus vaikų kūrybiškumo ugdymui teoriniu aspektu;
2. Nustatyti kokias veiklos rūšis, būdus ir priemones pedagogai naudoja priešmokyklinio amžiaus vaikų kūrybiškumo ugdymui menine veikla.

Darbo metodai:

1. Mokslinės literatūros analizė;
2. Pusiaus struktūrizuotas interviu.

Priešmokyklinio amžiaus vaikų kūrybiškumo ugdymo menine veikla, teorinė analizė

Kūrybiškumo sąvoka gana plati ir daugiareikšmė, apimanti visą asmenybę bei jos raidą. Kūrybiškumas nagrinėjamas kaip kūrybos procesas ir jo rezultatas, asmenybės savybės ir mąstymo gebėjimas. Daugumos tyrinėtojų (Becker-Textor, 2001; De Bono, 2009; Thériault, 2009; Grakauskaitė-Karkockienė, 2010, Girdzijauskienė, 2014; Monkevičienė, 2002; Bražienė, 2009; ir kt.) nuomone, kūrybiška asmenybė pasižymi tam tikru asmenybės savybių kompleksu.

Grakauskaitė-Karkockienė (2002) kūrybiškumą apibūdina kaip asmens sugebėjimą atrasti kažką nauja ir užduotyse esančią informaciją panaudoti greitai ir įvairiais būdais. Autorės nuomone, kūrybiškumas yra asmenybės sklaida, pasireiškianti per saviraišką. De Bono kūrybinį mąstymą apibūdina kaip gebėjimus: apibrėžti ir iškelti problemą; generuoti keletą idėjų vienu metu; pateikti skirtingų koncepcijų idėjas; pirmenybę teikti nestandartinėms idėjoms; įgyvendinti nestandartines idėjas; analizuoti ir sintezuoti informaciją, siekiant išspręsti problemą (Jautakytė, 2014, p. 88).

Kaip pastebi psichologai (Becker-Textor, 2001; Thériault, 2009; ir kt.), priešmokyklinis amžius yra pats reikšmingiausias, nes tai, ką vaikas patiria šioje gyvenimo erdveje ir tame periode, dažnai nulemia jo visa tolimesnę asmenybės vystymosi kryptį, todėl labai svarbu pradėti ugdyti vaikų kūrybiškumą nuo pat jo pirmųjų žingsnių šeimoje ir ikimokyklinio ugdymo įstaigoje. Kalbant apie priešmokyklinio amžiaus vaikų kūrybiškumą, nuolat iškeliamas subjektyvus naujumas. Tiesą sakant, kiekvieną vaiko naują atradimą galima pavadinti kūrybiniu aktu. Taigi, kiekvienas vaikas turi tam tikrą kiekį kūrybinių įgūdžių ir gebėjimų. Kaip šios kūrybinės galios vystosi, priklauso nuo aplinkos veiksnių, kurie daro vaikui įtaką (Becker-Textor, 2001, p. 14).

Girdzijauskienės (2004) teigimu, kūrybingi vaikai iš bendraamžių išsiskiria gera atmintimi, lakia vaizduote, interesų platumu, išradingumu. Jie pateikia daugiau neįprastų klausimų, geba koncentruotis vienai ar kitai veiklai, yra smalsūs, spontaniški, iniciatyvūs, pasitikintys savimi.

Vaikai priešmokykliniame etape nukreipia energija į veiklą ir trokšta išbandyti naujas erdves. Jei pernelyg bus kišamasi į vaiko darbą, jei vaikas bus verčiamas nuolat laikytis taisyklių, jei bus menkinami vaiko kūrybiniai gebėjimai, vaikui, be jokios abejonės, pradės formuotis kaltės jausmas. Kad to būtų išvengta, svarbu apgalvotai skatinti vaikus eksperimentuoti, tyrinėti ir siekti savo tikslų. Vadinasi, ugdant šio amžiaus tarpsnio vaikų kūrybingumą, reikia sukurti vaikams galimybes rinktis; suteikti jiems pačias įvairiausias kūrybinės raiškos galimybes; duoti laisvę tyrinėti aplinką; leisti susitepti žaidžiant; skatinti dirbti savarankiškai; vertinti vaikų idėjas; skatinti problemų sprendimą ir protingą riziką (Dodge; Colker; Herman, 2007, p. 4).

Priešmokyklinio ugdymo turinio įgyvendinimo metodinėje rekomendacijoje (2004) teigiama, kad priešmokykliniame amžiuje meninė veikla ypač gerai atitinka kūrybišką vaiko prigimtį, ji tenkina kiekvienam vaikui įgimtą raiškos ir pažinimo poreikį. Vaiko meninė veikla turi įtakos vaiko gabumams ir jo intelekto raidai. Meninė veikla harmonizuoja vaiko asmenybę, ugdo ir puoselėja estetinę ir meninę kultūrą, sudaro galimybes kūrybiškumui ir unikalumui

atsiskleisti, lavina estetinį skonį, gebėjimą pastebėti bei vertinti grožį ir poreikį jį kurti (p. 264).

Ikimokyklinėse įstaigose organizuojant meninę veiklą yra lavinama ir vaiko meninė saviraiška. Pasak Matlašaitienės (2004), vaikų meninė saviraiška – įvairialypis ir gana sudėtingas procesas: „čia susipina vaiko stebėjimai, jutimai, mėgdžiojami bei kartojami veiksmai ir jo AŠ. Iš savaiminės vaiko raiškos galima spręsti apie jo matytus, girdėtus, išgyventus vaizdus, žodžius, garsus, intonacijas ir kartu patirti itin savitą, tik jam būdingą ankstyvąją meninę elgseną“ (p. 45).

Anot Girdzijauskienės (2004), Matlašaitienės (2004), Kazragytės (2005) priešmokykliniame amžiuje meniniu ugdymu siekiama vaiko sąlyčio su meno tikrove, saviraiškos, išraiškos bei kūrybos gebėjimų puoselėjimo, nes tai padeda vaikui pažinti pasaulį, ugdo vaiko emocinę kultūrą ir yra labai svarbi vaiko intelektiniam brendimui, emociniams ir pažinimo poreikiams, kas teigiamai įtakoja vaiko kūrybiškumo ugdymą.

Priešmokykliniame amžiuje meninė veikla skirstoma į dailinę, muzikinę, teatrinę, choreografinę, tad galima teigti, kad tai yra labai plati erdvė kūrybiškumui plėtoti. Visos šios sritys turi nelygstamą ugdomąją vertę ir yra nepaprastai svarbios vaiko intelekto raidai, jo meninių, pažintinių, komunikacinių bei socialinių gebėjimų sklaidai (Priešmokyklinio ugdymo turinio įgyvendinimas, 2004).

Priešmokyklinio amžiaus vaikų kūrybiškumo ugdymas muzikine veikla. Muzika, kaip emocionaliausias ir labiausiai visuomenėje paplitęs menas, greičiausiai pasiekia dvasines vaiko gelmes ir gali daryti jam tam tikrą įtaką. Todėl ji pasitelkiama ne tik muzikiniam, bet ir kūrybiškumo ugdymui. Muzikologė Girdzijauskienė (2004) pažymi, kad muzikinė veikla – viena iš labiausiai paplitusių meninės veiklos sričių. Ji teigia, jog šioje veikloje formuojasi vaiko santykis su muzika. Kaip įgimtas vaikų kūrybiškumas atsiskleis, priklauso nuo to, ar vaikas pajus šios meno rūšies emocinę prigimtį, garso išraiškos galimybes.

Teoretikai, kalbėdami apie muzikos reikšmę žmogui, sako, jog ji pirmiausia reprezentuoja dvasinį žmogaus pasaulį. Muzikinio ugdymo reikšmė vaikui svarbi dviem aspektais. Muzika bei muzikinė veikla gali efektyviai veikti visuminę jo raidą ir lavinti muzikinius gabumus (Sankauskienė R., 2009, p.8).

Daugelis autorių, tarp jų ir Katinienė, Vaičienė (2001) savo darbuose pabrėžia, kad vaikų muzikine kūryba nėra siekiama profesionalumo. Tai ne rengimas kompozitoriaus profesijai, o vaiko saviraiškos skatinimas, jo įvairių kūrybinių galių žadinimas.

Priešmokyklinio amžiaus vaikų kūrybiškumo ugdymas vaidybine veikla. Priešmokyklinėje veikloje vaidybos elementai sukuria vaikui galimybę įtvirtinti meninę kompetenciją įvairiuose, kaskart kintančiuose ugdymo kontekstuose, suartina ugdymo ir rezultatų taikymo procesus, skatina vaiko tobulėjimo, augimo motyvaciją, kūrybines galias. Kazragytės (2005) nuomone, visi priešmokyklinio amžiaus vaikai gali tapti savarankiškais vaidybinės raiškos kūrėjais. Autorė akcentuoja, kad siekiant pagrindinių meninės kompetencijos sandų – vaiko aktyvios kūrybos ir vaidybos suvokimo procesų – geriausiai taikyti elementarius būdus: vaidybinius žaidimus, spontaniškas improvizacijas, trumpas sceneles. Jie yra paprasti ir suprantami vaikui, žaismingi, turintys erdvę improvizacijai, t.y. pasižymi tomis turinio ir formos ypatybėmis, kurios atitinka šio amžiaus vaiko psichofizinę išsivystymą ir suponuoja kūrybinės raiškos bei suvokimų procesų funkcionavimą.

Tikslingai taikomi metodai, pasirinktos ugdymo priemonės ir būdai pažadina vaikų smalsumą ir pažinimo džiaugsmą. Šiandien daugelis pedagogų ugdymo procese taiko įvairius metodus, kurių įvairovė ir gausa leidžia pasirinkti pačius įdomiausius ir rezultatyviausius.

Priešmokyklinio amžiaus vaikų kūrybiškumo ugdymas dailės veikla. Priešmokyklinio amžiaus vaikų elgesio dar nelemia tvirtai susiformavę siejami rezultatai. Kol vaikų interesai vystosi spontaniškai ir jie patys esti atviri pasauliui, tai pats palankiausias metas per dailę palaikyti, skatinti ir plėtoti vaikų kūrybines galias. Strazdienė (2006), Brazauskaitė (2004) pažymi, kad vaikų dailės darbuose galima matyti vaikų individualumą, asmeninius išgyvenimus, emocijas, santykius su aplinkiniais. Anot autorių, dailės veikla – nepamainoma vaizdinio pasaulio pažinimo forma, kuri gali būti nagrinėjama kaip pažinimo būdas, komunikacinių bei socialinių gebėjimų sklaida.

Pasak Strazdienės (2006), vaizduojamosios raiškos veikla lavina mąstymą, valią, suvokimą, vaizduotę, kitas savybes, kurios padeda asmenybei vystytis ir tobulėti.

Daile paremtas ugdymas įgalina daryti poveikį visuminiam vaiko brendimui, kūrybinio proceso metu kaupiama pasaulio pažinimo patirtis, padedama geriau įsisąmoninti ir kitus dalykus (išmokti rašyti, skaityti ir kt.).

Priešmokyklinio amžiaus vaikų kūrybiškumo ugdymas šokio veikla. Priešmokyklinio ugdymo bendrojoje programoje (2014) pabrėžiama, kad šokis priešmokykliniame amžiuje leidžia išreikšti nuotaikas, mintis, jausmus. Vaikai dalyvaudami kūrybiniuose šokio žaidimuose turtina savo emocinę patirtį, lavina kinestezinį intelektą. Šokis apima ne tik tradicinę šoki, bet ir laisvą, spontanišką judesio improvizaciją, pantomimos, vaidybos, muzikavimo, dailės elementus (p. 69-70).

Gaučaitės (2003) teigimu, tinkamai organizuojama choreografijos veikla yra orientuota į vidinio asmenybės pasaulio raišką ir veikia fizines bei psichines organizmo funkcijas, etines ir estetines individo nuostatas, kartu yra sietina su estetinės bei meninės ugdytinio kompetencijos ugdymu. Šokis, kaip ir kiti menai, įkvepia vaikus vaizdingai ir naujoviškai mąstyti bei veikti. Jis įtraukia į meninių sprendimų rizikos erdves, kur nėra vienintelio teisingo sprendimo ar rezultato. Augdami laisvoje, kūrybingoje aplinkoje, kur nėra varžoma jų iniciatyva (tegu ir klaidinga, suaugusiojo akimis), kur toleruojami nestandartiniai ieškojimai, sprendimai, klaidos, vaikai ir ateityje nestokos smalsumo, vidinės motyvacijos ir kūrybingo požiūrio į gyvenimą (Priešmokyklinio ugdymo turinio įgyvendinimo praktinio darbo rekomendacijos, 2004).

Tyrimo metodologija

Siekiant atskleisti, kokias veiklos rūšis, būdus ir priemones pedagogai naudoja priešmokyklinio amžiaus vaikų kūrybiškumui ugdymui menine veikla, 2016 m. atliktas empirinis tyrimas. Tyrimo etapai: 1) mokslinės literatūros analizė. Atrinkti mokslinės literatūros leidiniai, straipsniai, kurie buvo analizuojami išskiriant tyrimo objektą, tikslą, probleminius klausimus. 2) interviu kūrimas; 3) empirinio tyrimo vykdymas; 4) tyrimo metu gautų duomenų analizavimas. Atsižvelgiant į pasirinktos temos aktualumą ir problematiką, pasirinktas apklausos žodžiu metodas (pusiau standartizuotas interviu). Tyrimo instrumentas sudarytas remiantis mokslinės literatūros analize. Interviu klausimai apima 5 tyrinėjimo sritis: 1) kūrybiškumo samprata; 2) veiksniai, įtakojantys priešmokyklinio amžiaus vaikų kūrybiškumą; 3) meninės veiklos reikšmė, ugdant priešmokyklinio amžiaus vaikų kūrybiškumą; 4) auklėtojos veiklos metodai, formos ir priemonės, ugdant priešmokyklinio amžiaus vaikų kūrybiškumą menine veikla; 5) pedagogų demografiniai duomenys.

Apklausti 6 priešmokyklinio ugdymo pedagogai, dirbantys Nidos ir Klaipėdos darželiuose.

Tyrimo etika

Respondentams buvo tiksliai paaiškinta, kokia yra tyrimo tema ir koks tyrimo būdas, kuriame jie dalyvauja. Tiriamųjų pavardės laikomos paslapyje, dėl to asmenys nepatirs kokių nors neįprastų keblumų ar rizikos. Tyrimo metu laikomasi etikos principų: konfidencialumo, geranoriškumo, pagarbos asmens orumui, teisingumo.

Empirinio tyrimo rezultatai ir jų interpretacija

Kūrybiškumo ugdymas – vienas iš keliamų ikimokyklinio ugdymo institucijai uždavinių. Todėl tyrime pirmiausia norėta sužinoti, *kaip pedagogai supranta sąvoką „kūrybiškumas“* (žr. 1 lentelę).

Išanalizavus tyrimo duomenis galima daryti prielaidą, kad pedagogai neturi vieningos nuomonės, kas yra kūrybiškumas. Petruolytė (2008), Becker-Textor (2001) pažymi, kad kūrybiškumo sąvoka yra daugiaprasmė, kuri apima visą asmenybę. Autorės kūrybiškumą siejo su psichologinėmis savybėmis, padedančiomis kurti, atrasti kartu kažką nauja bei originalaus. Šių autorių nuomonė sutapo su informantų mintimis, kurie teigia, kad kūrybiškumas yra gebėjimas mąstyti kitaip, išradingai perteikti savo mintis, idėjas.

1 lentelė. Auklėtojų nuomonė apie kūrybiškumo sąvoką

Kategorija	Subkategorija	Įrodantys teiginiai	Patvirtinančių teiginių pasikartojimas
Kūrybiškumo sąvokos	Išradingumas	-„...originalaus, savotiško ir unikalios rezultato pasiekimas“	2
		-„...tikslų siekimas netradiciniu būdu“	1
	Asmenybės savybės	-„...tai gebėjimas kurti naujas idėjas ir unikalios sprendimus“	1
		-„...gebėjimas mąstyti kitaip“ -„...gebėjimas išradingai perteikti savo mintis, idėjas“ -„...sumanumas“	3

Lietuvoje, kaip ir visame pasaulyje, ugdymui priskiriamas ne tik įprastinių žinių perdavimo vaidmuo, bet ir kritinio mąstymo bei kūrybiškumo ugdymas. Vienu svarbiausiu priešmokyklinio ugdymo ir ugdymosi uždaviniu tampa vaikų kūrybiškumo puoselėjimas. 2 lentelėje pateikiama pedagogų nuomonė apie kūrybiškumo lavinimo svarbą priešmokykliniame amžiuje.

2 lentelė. Auklėtojų nuomonė apie kūrybiškumo lavinimo svarbą priešmokykliniame amžiuje

Kategorija	Subkategorija	Įrodantys teiginiai	Patvirtinančių teiginių pasikartojimas
Kūrybiškumo lavinimo svarba	Vaiko saviraiška	-„...neugdant, neskatinant vaiko kūrybiškumo, jis tampa „pilka mase“ -„...vaikas reiškiasi per kūrybą“ -„...lavina saviraiškos siekimo būdus“	1
	Asmenybės savybės	-„...lavina mąstymą“ -„...lavina vaizduotę“ -„...lavina fantaziją“ -„...lavina meninius gebėjimus“	4
	Teigiamas savęs vertinimas	-„...nebijo klysti, ieško išeičių“ -„...tampa labiau pasitikintis, savarankiškesnis, atviresnis, smalsesnis, originalesnis“ -„...ugdo teigiamą savęs vertinimą“	1 2

Didžiosios dalies respondentų (4) manymu, kūrybiškumas padeda lavinti mąstymą, vaizduotę. Pažymėtina, jog mažiau nei pusę respondentų (2) išskiria teigiamą savęs vertinimą, pasitikėjimą savimi. Thériault (2009) teigia, kad „kūrybiškumas yra labai svarbus gebėjimas, kurį turime išugdyti vaikams, tai leis jiems samprotauti ir rasti įvairių sprendimo būdų, susidūrus su sunkumais“ (p. 159).

Remiantis respondentų nuomone bei mokslininkų atliktais tyrimais, galima teigti, kad kūrybiškumo ugdymas reikalingas kiekvienam žmogui. Kūrybiškumo ugdymo procese veiksmingai ir harmoningai ugdoma žmogaus asmenybė – jo intelektualinė, kūrybinė, emocinė, fizinė galios.

Apklausoje žodžiu metu bandyta išsiaiškinti, kokie veiksniai, auklėtojų nuomone, turi didžiausią teigiamą įtaką priešmokyklinio amžiaus vaikų kūrybiškumo ugdyme (žr. 3 lentelę).

Beveik visos informantės (5) svarbiausią veiksnį, turintį didžiausią teigiamą įtaką priešmokyklinio amžiaus vaikų kūrybiškumo ugdyme įvardijo tinkamą aplinką. Autorių (Becker-Textor, 2001; Dodge ir kt., 2007; Bražienė, 2004) nuomone, aplinka labiausiai skatina priešmokyklinio amžiaus vaikų kūrybiškumą.

Apklausoje rezultatai atskleidė, jog auklėtojos rečiau įžvelgia savo asmenybės, asmeninio pavyzdžio daromą įtaką vaikų kūrybiškumo skatinimui. Užfiksuota tik pora atsakymų (2), kuriuose priešmokyklinio amžiaus vaikų kūrybiškumo ugdymas siejamas su paties auklėtojos kūrybiškumu. Anot Kehily (2004), viena svarbiausių kūrybiškumo ugdymo sąlygų – pačių pedagogų kūrybiškumas. Jautakytė (2014) irgi akcentuoja tai, kad nuo to, kaip pedagogai supranta kūrybiškumą, daug priklauso ir vaikų kūrybiškumo ugdymo ypatumai (p. 89).

3 lentelė. Auklėtojų nuomonė apie veiksnius, turinčius didžiausią teigiamą įtaką priešmokyklinio amžiaus vaikų kūrybiškumo ugdyme

Kategorija	Subkategorija	Įrodantys teiginiai	Patvirtinančių teiginių pasikartojimas
Veiksniai turintys didžiausią teigiamą įtaką kūrybiškumui	Aplinka	-„...aplinkos sudarymas, kuri skatintų tyrinėti, kurti“ -„...turininga aplinka, kurioje daug įvairių priemonių, medžiagų...“ -„... saugi, tolerantiška aplinka, kurioje tenkinamas vaikų poreikis kurti, skleisti saviraiškai“	5
	Asmenybės savybės	-„...savarankiškumas“ -„...pasitikėjimas savimi“	3
	Auklėtojos įtaka	-„...pačių auklėtojų kūrybiškumas“	2
		-„...auklėtojų sugebėjimas nesikišti į vaikų kūrybinę veiklą“	1

Interviu metu siekta sužinoti, kokios veiklos sritys, auklėtojų nuomone, yra svarbiausios kūrybiškumo ugdyme priešmokykliniame amžiuje. Atsižvelgiant į priešmokyklinio ugdymo pedagogų atsakymus, galima teigti, jog svarbiausia veiklos sritis, ugdant kūrybiškumą yra meninė veikla. Informantai pasirinkdami meninę veiklą akcentavo, kad ji yra reikšminga, nes (...vaikai savo raiškos poreikį išreiškia spalvomis, judesiais, garsais, vaidyba...), (...puoselėja individualius pasiekimus, originalumą...), (meninė veikla atveria plačiausias galimybes...), (...įtakoja intelekto raidą...). Empirinio tyrimo rezultatai patvirtina teorinėje dalyje išdėstytas mokslininkų (Smith; Reimer; Parsons; Gardner) mintis apie tai, kad meninė veikla – tai specifinė pasaulio dvasinio ir praktinio įvaldymo rūšis, tai geriausias būdas asmenybės kūrybiškumui atskleisti (Kazragytė, 2003).

Tyrimo pagalba norėta atskleisti, kuriai iš meno sričių ikimokyklinių įstaigų pedagogai skiria daugiausiai dėmesio, plėtojant vaikų kūrybiškumą ugdomojoje veikloje.. Informantų atsakymai parodė, kad pedagogai daugiausiai dėmesio skiria dailės (5) ir muzikos (4) sričiai, mažiau vaidybai. Išanalizavus visus respondentų pasisakymus išaiškėjo, jog šokių veiklą pedagogai vertina palankiai, tačiau patys jai neskiria laiko. Pažymėtina, kad nė vienas pedagogas šokio, kaip meninės veiklos srities, ugdant priešmokyklinio amžiaus vaikų kūrybiškumą nepasirinko.

4 lentelė. Pedagogų nuomonė apie meninės veiklos sritis, kuriose labiausiai ugdomas priešmokyklinio amžiaus vaikų kūrybiškumas

Kategorija	Subkategorija	Įrodantys teiginiai	Patvirtinančių teiginių pasikartojimas
Meninės sritys, kurioms skiriama daugiausiai dėmesio	Dailė	-„labiausiai padeda atskleisti vaikų kūrybiškumą“ -„...lavina vaizduotė“ -„...tai vaikų mėgstamiausia sritis“ -„...artimiausia man sritis“ -„...ši sritis patraukli kūrybinėms idėjoms įgyvendinti, lengvai prieinama vaikams“	5
	Muzika	-„... muzikinės veiklos įtrauktos į grupės dienvartę“ -„...ši sritis puikiai integruojama į visas ugdomasias veiklas“ -„...šiai veiklai dažniausiai nereikia ypatingo pasiruošimo, priemonių, vietos ar aplinkos“ -„... nes darželyje dirba muzikos pedagogė“	4 2
		Vaidyba	-„...vaidmeniniai žaidimai – mėgstamiausia vaikų veikla“ -„...vaidybos elementai, žaidimai, improvizacijos praturtina ugdomasias veiklas“

Išanalizavus tyrimo duomenis, galima konstatuoti, jog artimiausia meninės kompetencijos

sritis pedagogams yra dailės veikla. Pedagogai dažniausiai renkasi tas meninės veiklos sritis, kurių metu vaikas gali išreikšti save, savo individualybę. Auklėtojų pasirinktos konkrečios meno sritys yra lengvai įvaldomos, nesudėtingos, todėl vaikų veikloje puikiai pritaikomos. Galima manyti, jog per meninę veiklą sudaromos palankios sąlygos vaiko kūrybiškumo skatinimui.

Monkevičienė (2004) teigia, kad vaikas, kuris būdamas ikimokyklinio ir priešmokyklinio amžiaus išbandė daugiau ir įvairesnės veiklos, sėkmingiau ugdysis įvairius mokymuisi mokykloje svarbius gebėjimus (p. 16).

Moksliniame kontekste pastebėta nuostata, jog dailės veikla atitinka vaikų pasaulėvaizdį, vaizduotę, pažinimo ir vizualinės raiškos galimybes, laviną mąstymą, valią. Tad kitu anketos klausimu siekta išsiaiškinti pedagogų nuomonę, *kuo reikšminga dailės veikla, ugdant priešmokyklinio amžiaus vaikų kūrybiškumą*. Kai kurių informantų teiginiai („...lavina smulkiąją motoriką“, „... piešiniai perteikia vaikų išgyvenimus, nuotaikas, emocijas“) sutapo su Brazauskaitės (2011) išsakytu požiūriu, jog ši veikla padeda suvokti save erdvėje, vystyti stambiają ir smulkiąją motoriką, ugdo kalbinius įgūdžius, sensomotorinį patyrimą, emocinę raišką. Kita respondentų dalis nurodo, kad „...dailės veikla labai palanki vaiko saviraiškai“, „...vaizdinio mąstymo vystymuisi“, „...dailės srityje vaikas įgyja pasitikėjimo savo jėgomis“.

Pedagoginio proceso vaikų darželyje kokybei esminės reikšmės turi darbo metodai, formos ir priemonės, kurios parenkamos atsižvelgiant į vaikų amžių, gebėjimus, poreikius, ugdymo tikslą ir uždavinius. Apklausos metu siekta nustatyti *kokius dailės ugdymo būdus, pedagogai dažniausiai naudoja lavindami vaikų kūrybiškumą priešmokykliniame amžiuje* (žr. 5 lentelę).

5 lentelė. Auklėtojų dažniausiai naudojami ugdymo būdai, lavinant priešmokyklinio amžiaus vaikų kūrybiškumą dailės veikloje

Kategorija	Subkategorija	Įrodantys teiginiai	Patvirtinančių teiginių pasikartojimas
Ugdymo būdai dailės veikloje	Piešimas	- „...vaikai mėgsta piešti laisva tema, patys pasirenka priemones“ - „...šioje veikloje labiausiai atsiskleidžia vaikų išgyvenimai, patirtis, žinios“ - „...išryškėja individualus kūrybiškumas“	6
	Štampavimas	- „...išgyvena kūrybinį džiaugsmą“	1
	Lipdymas	- „...lavėja vaikų fantazija“	3
	Aplikavimas	- „...lavėja smulkioji motorika“	3
	Konstravimas	- „...vaikai mėgsta kurti, statyti, konstruoti iš netradicinių priemonių“	4

Iš informantų atsakymų paaiškėjo, kad jie taiko gana daug įvairių būdų, skatinančių vaikų kūrybiškumą dailės veikloje (aplikavimas, piešimas, tapymas, štampavimas, lipdymas, spalvų liejimas). Matlašaitienė (2004) akcentuoja, kad siekiant ugdyti priešmokyklinio amžiaus vaikų kūrybiškumą, negalima apsiriboti tik įprastomis dailės priemonėmis ir tradiciniais jų naudojimo būdais. Vaikas labiau įsitraukia į neįprastus, naujus procesus.

Tyrimas atskleidė, kad siekdami įtraukti vaikus į dailės veiklą, pedagogai dažnai pateikia įvairių kūrybinių užduočių („...iš gamtinės medžiagos sukurti paveikslą...“, „iš spalvotų figūrų kurti ornamentus“), atliekami eksperimentai („...įprastus dalykus, buitines daiktus stengiamės panaudoti kitaip“).

Pasak Brėdikytės (2000), didelę reikšmę vaiko kūrybiškumui turi ir ugdymo priemonių pasirinkimas. Autorė pažymi: kuo įvairesnė veikla ir veiklos priemonės, tuo labiau skatinamas kūrybiškumas. Priešmokyklinėse grupėse dirbantys pedagogai, paklausti apie *priemones, naudojamas dailės veiklose*, vieningai teigė, kad vaikams stengiasi pasiūlyti jų kuo įvairesnių: „... dažnai naudojame vandeninius dažus, guašą“, „... vaikai mėgsta lipdyti „Play Doh“ plastilinu“. Du informantai pažymėjo netradicines menines veiklos priemones: „... kuriant darbelius dažnai naudojame netradicines priemones, gamtinę medžiagą, buitines atliekas“, „...ugdamosios veiklos metu ir laisvalaikiu stengiuosi ugdytiniams pasiūlyti kuo įvairesnių,

neįprastų priemonių, darbelyms atlikti“. Dodge, Colker, Herman (2007) taip pat siūlo kūrybiškumo lavinimui naudoti netradicines priemones, gamtinę medžiagą.

Apibendrinus apklausos rezultatus galima teigti, kad pedagogui visų pirma svarbu pačiam būti kūrybišku. Ugdymo procese pasitelkdamas į pagalbą kuo įvairesnes šiuolaikines priemones, jis gali įtraukti vaikus į veiklas, skatinančias kūrybiškumo ugdymą daile.

Tyrimo metu norėta išsiaiškinti, *kokią reikšmę priešmokyklinio amžiaus vaikų kūrybiškumo ugdymui turi vaidybinė veikla* (žr. 6 lentelę).

6 lentelė. **Pedagogų nuomonė apie vaidybinės veiklos reikšmę, ugdant vaikų kūrybiškumą priešmokykliniame amžiuje**

Kategorija	Subkategorija	Įrodantys teiginiai	Patvirtinančių teiginių pasikartojimas
Vaidybinės veiklos reikšmė, ugdant vaikų kūrybiškumą	Padeda atsipalaiduoti, atsiskleisti vaiko saviraiškai	-„...padeda atsiskleisti vaiko saviraiškai“ -„... padeda išreikšti save“ -„...padeda atsipalaiduoti ir atsiverti“	4
	Atsiskleidžia vaiko gebėjimas panaudoti savo mintis, emocijas	-„...atskleidžia, kaip vaikas geba panaudoti savo mintis, emocijas, kaip jas sugeba išreikšti“	1
	Vaikai įgyja naujų įgūdžių, patirties	-„...leidžia vaikams įgyti naujų įgūdžių, patirties“	2
	Lavinasi vaiko kūrybinės galios	-„...turi didžiulį poveikį lavinant kūrybines vaiko galias“	5

Anot daugumos pedagogų, vaidybinė veikla lavina vaikų kūrybines galias (5), padeda atsipalaiduoti, atsiskleisti vaiko saviraiškai (4). Informantų nuomonė iš dalies sutapo su Kazragytės, (2000) išsakytu požiūriu: „...tokio pobūdžio veikla darželyje yra puiki dirva visapusiškam vaiko asmenybės ugdymui. Tai pedagogui leidžia integruotai spręsti nemažai uždavinių vienu metu: padeda geriau pažinti vaiką, o vaikui – save, atrasti bei plėtoti jo kūrybines galias, lavinti kalbos jausmą, tenkinti vaiko pramogų, bendravimo poreikius, spręsti individualias elgesio, drausmės, etikos problemas“ (p. 36-40).

Apklausos analizė parodė, kad ugdant priešmokyklinio amžiaus vaikų kūrybiškumą, auklėtojos taiko įvairias vaidybinės veiklos formas (trumpi vaidinimai, lėlių teatras, pasakų herojų imitavimas, spontaniškas improvizavimas). Gauti tyrimo rezultatai iš dalies susišaukė su autorių – Petrulytės (2001), Becker-Textor (2001) – mintimis, jog vienas geriausių vaikų tyrinėjimo bei kūrybingumo skatinimo būdų yra spontaniškos veiklos. Pastebėta, kad visi informantai labiausiai akcentavo vaidmeninius žaidimus (žaidybinė-vaidybinė veikla), padedančiais atskleisti vaikų kūrybines galias priešmokykliniame amžiuje. Žaidybinės veiklos metu formuojami įgūdžiai ir gebėjimai, reikalingi tolesniam vaiko gyvenimui. Taigi, galima konstatuoti, kad pedagogai taiko įvairias vaidybinės veiklos formas, kuriomis siekia kuo efektyviau, prasmingiau ugdyti vaikų kūrybiškumą. Pasak Kazragytės (2003), vaidybos elementai sukuria vaikui galimybę įtvirtinti meninę kompetenciją įvairiuose, kaskart kintančiuose ugdymo kontekstuose, suartina ugdymo ir rezultatų taikymo procesus, skatina vaiko tobulėjimo, augimo motyvaciją, kūrybines galias. Vaidindamas vaikas atskleidžia visą savo asmenybės individualumą: fizines ypatybes (kūno plastiką, balso tembrą) temperamentą, intelektą, socialinį patyrimą, vertybinę sistemą, nuostatas.

Interviu pagalba norėta išanalizuoti, *kokią svarbą priešmokyklinio amžiaus vaiko kūrybiškumo lavinimui turi šokis* (žr. 7 lentelę).

Apibendrinant informantų atsakymus, galima teigti, kad pedagogai suvokia šokiu grindžiamos veiklos aktualumą priešmokykliniame laikotarpyje. Dalies pedagogų nuomone, šokis apima ne tik judesius, jų atlikimo įgūdžius, bet yra labai svarbus veiksnys kūrybiškumo ugdymo procese, lavinant vaikų muzikalumą, artistiškumą. Anot Banevičiūtės (2003), šokis, kaip meninio ugdymo dalykas, atveria savitą ir turtingą prasmių bei vertybių pasaulį, plėtoja vaikų estetinę ir meninę patirtį, ugdo bendruosius, kūrybos, šokio gebėjimus, judesių kultūrą, taisyklingą laikyseną, formuoja teigiamą požiūrį į šokio meną (p. 46).

7 lentelė. **Pedagogų nuomonė apie šokio svarbą, ugdant vaikų kūrybiškumą priešmokykliniame amžiuje**

Kategorija	Subkategorija	Įrodantys teiginiai	Patvirtinančių teiginių pasikartojimas
Šokio svarba ugdant vaikų kūrybiškumą	Geros emocijos	-„...šokimas suteikia daug gerų emocijų“	1
	Atminties, vaizduotės lavinimas	-„...lavina atmintį, vaizduotę“ -„...išgyvena kūrybinį džiaugsmą“	4
	Lavinasi vaiko muzikalumas, artistiškas	-„...vaikas gali realizuoti save per šokį“ -„...lavina vaikų muzikalumą, artistiškumą“ -„...padeda vaikui atsiskleisti“	2 2
	Sustiprėja vaiko judesiai, koordinacija	-„... vaikas fiziškai sustiprėja, lavėja judesiai, koordinacija“ -„...yra puiki priemonė judėjimo poreikiams tenkinti“	3

Apklauso žodžiu atsakymai atskleidė, jog pedagogai, ugdydami vaikų kūrybinius gebėjimus šokiu, dažniausiai naudoja improvizaciją. Kai kurių informantų pasisakymuose išryškėjo ir kiti šokio raiškos skatinimo būdai: „...daug šokame visi kartu, draugiškai rate“, „...su muzika atliekame kūrybines užduotis“, „...žaidžiame įvairius žaidimus, įtraukiant šokio elementų“, „...šokio elementus dažnai naudojame kūno kultūros užsiėmimuose“. Apibendrinant gautus tyrimo rezultatus, galima manyti, jog visos naudojamos šokio veiklos formos bei šokio raiškos skatinimo būdai yra savaip efektyvūs, vienas kitą papildantys ir lavinantys priešmokyklinio amžiaus vaikų kūrybiškumą. Šokis, kaip viena meninio ugdymo sudedamųjų veiklų, vaikui atveria savitą ir turtingą pasaulį.

Priešmokyklinio amžiaus vaikų kūrybiškumo plėtotei lemiamos reikšmės turi ir muzikinė veikla. Pasak Pečeliūno (2004), „muzikinė veikla padeda atverti duris į turtingą sociokultūrinių prasmų ir vertybių pasaulį, kurio estetiškas išgyvenimas labai svarbus dvasinei asmens brandai, padeda formuotis humanistinei asmenybei ir perimti reikšmingiausias tautos bei pasaulio kultūros vertybes“ (p. 63).

Interviu metu siekta sužinoti, kokiose muzikinėse veiklos formose labiausiai atsiskleidžia priešmokyklinio amžiaus vaikų kūrybiškumas (žr. 8 lentelę).

Iš informantų pateiktų pasisakymų išryškėjo tendencija, jog pedagogai, ugdydami vaikų kūrybiškumą muzikinėje veikloje, dažniausiai naudoja muzikinius žaidimus (5), dainavimą (6) ir grojimą (4). Nurodoma, kad muzikinė veikla – viena iš svarbiausių vaiko saviraiškos būdų, kuri atveria galimybes ugdytinių meninei kūrybai lavina mąstymą, vaizduotę, dėmesį, žadina teigiamas emocijas, turi nepriylgstamą savaiminę vertę vaikų kūrybiškumo ugdymui.

8 lentelė. **Pedagogų nuomonė apie muzikinės veiklos formas, kuriose labiausiai atsiskleidžia priešmokyklinio amžiaus vaikų kūrybiškumas**

Kategorija	Subkategorija	Įrodantys teiginiai	Patvirtinančių teiginių pasikartojimas
Muzikinės veiklos formos, lavinančios vaikų kūrybiškumą	Dainavimas muzikos valandėlėse ir laisvalaikiu	-„... ugdomas ritmo jausmas“ -„...lavėja vaikų kalbiniai įgūdžiai“ -„... išryškėja muzikalumas“	6
	Muzikiniai žaidimai	-„... žaidžiant yra lavinamas mąstymas, vaizduotė“ -„...turi didelį kūrybinį poveikį vaikams“ -„... vaikas atskleidžia savo išmonę, iniciatyvą, savarankiškumą, aktyvumą“	5
	Muzikos klausymas	-„...lavina dėmesį“ -„... žadina teigiamas emocijas“	3
	Grojimas	-„...muzikuodami naudojamės žaisliniais muzikiniais instrumentais, aplinkoje esančiais daiktais“	4

Tyrimo metu gauti duomenys atskleidė, jog muzikinis ugdymas kūrybiškumo plėtotei

atveria ypač palankias galimybes, nes tai yra: „...vaikų saviraiškos forma“, „...muzikinis ugdymas pasižymi veiklos sričių įvairove, kur sudaroma palanki terpė kūrybiškumui plėtotis“, „...muzikinis ugdymas tikslingai nukreiptas būtent kūrybinių gabumų lavinimo link“.

Apibendrinus apklausos žodžiu rezultatus, galima konstatuoti, jog jie sutampa su Sankauskienės (2009) teigimu, kad muzika užima išskirtinę poziciją bendrojo ugdymo procese ir labiau negu kita veikla ugdo jausmus, formuoja estetinį skonį, interesus ir poreikius muzikai.

Išvados

1. Moksliniuose šaltiniuose kūrybiškumo sąvoka apibūdinama labai įvairiai. Tradiciškai kūrybiškumas apibrėžiamas kaip asmens gebėjimas atrasti tai, kas yra nauja, originalu, netikėta. Kūrybiškumas nagrinėjamas kaip kūrybos procesas ir jo rezultatas, asmenybės savybės ir mąstymo gebėjimas. Literatūros šaltiniai atskleidė, kad vienas iš svarbiausių laikotarpių, ugdant vaikų kūrybiškumą, yra priešmokyklinis amžius. Pabrėžiama, kad šiame amžiaus laikotarpyje vaikų kūrybingumui reikštis palankiausia yra meninė veikla. Ši sritis turtinga veiklos formomis, ugdymo metodais, būdais, kurie natūraliai papildo vaikų kūrybą, lavina, erdvinį, loginį, žodinį, ir garsinį pasaulio suvokimą, turtina emocinę patirtį, padeda atsiskleisti vaiko saviraiškai, fantazijai, vaizduotei, lavina intelektą.

2. Informantų atsakymų analizė atskleidė, jog meninė veikla labiausiai lavina priešmokyklinio amžiaus vaikų kūrybines galias, sudaro galimybes formuoti ir atsiskleisti gabumams, turtina emocinę patirtį, ugdo vaizduotę, puoselėja estetinę ir meninę kultūrą, individualius pasiekimus, originalumą. Lavinant vaikų kūrybinius gebėjimus, pedagogai kompleksiskai derina visas meninės veiklos rūšis (muzika, dailė, šokis, vaidyba), tačiau artimiausia jiems yra dailės veikla. Interviu metu išryškėjo, jog pedagogai, plėtodami vaikų kūrybiškumą, dažniausiai naudoja tradicines ugdymo priemones: guašą, spalvotą popierių, pieštukus, kreideles, flomasterius. Pedagogai išskiria šiuos veiklos būdus ir metodus, skatinančius priešmokyklinio amžiaus vaikų kūrybiškumą meninėje srityje: muzikinius žaidimus, dainavimą, kūrybines užduotis, improvizaciją, konstravimą, aplikavimą, piešimą, trumpus vaidinimus, lėlių teatrą, pasakų herojų imitavimą. Rečiau ugdymo procese naudoja muzikos komponavimą-improvizavimą, pasakų ir istorijų kūrimą, skaitomų knygelių klausymą, eksperimentavimą, vaizduotės sužadimą.

Literatūros sąrašas

1. BANEVIČIŪTĖ, B. (2003). Šokis – tai kūryba. Gama. Vilnius. P. 46.
2. BECKER-TEXTOR, I. (2001). Kūrybiškumas vaikų darželyje. Vilnius: Presvika. P. 14.
3. BRAZAUSKAITĖ, A. (2011). Žvilgsnis į ankstyvąją vaikų dailę lyg pro didinamąjį stiklą: dailė kaip terapija. Informacijos centras [žiūrėta 2017-09-17]. Prieiga per internetą: www.ikimokyklinis.lt/index.php/straipsniai/specialistams/zvilgsnis-i-ankstyvaja-vaiku-daile-lyg-pro-didinamaji-stikla-daile-kaip-terapija/3852
4. BRAŽIENĖ, N. (2009). Ikimokyklinio amžiaus vaikų kūrybingumo ugdymas taikant pedagoginės meno terapijos metodus. Pasaulis vaikui: ugdymo realijos ir perspektyvos. Vilniaus pedagoginis universitetas. P. 5–19.
5. BRĖDIKYTĖ, M. (2000). Vaidybinis dialogas lėlėmis – ikimokyklinio amžiaus vaikų kūrybiškumo skatinimo metodas. Pedagogika. P.140-142.
6. DODGE, D. T., COLKER, L. J., HERMAN, C. (2007). Ikimokyklinio amžiaus vaikų kūrybiškumo ugdymas. Vilnius: Presvika. P. 4.
7. GIRDZIJAUSKIENĖ, R. (2004). Jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikų kūrybiškumo ugdymas muzikine veikla. Klaipėda: KU leidykla.
8. GRAKAUSKAITĖ-KARCOCKIENĖ, D. (2002). Kūrybos psichologija. Vilnius: Logotipas. P. 7-72.
9. JAUTAKYTĖ, R. (2014). Kūrybiškumo samprata ir jo ugdymas darželyje: ikimokyklinio auklėjimo pedagogų pozicija. Tiltai. Klaipėda: KU leidykla. P. 88-89.
10. KAZRAGYTĖ, V. (2003). Priešmokyklinio amžiaus vaikų vaidybos gebėjimų ugdymas naudojant trumpus tautosakos tekstus. Pedagogika. Vilniaus pedagogikos universitetas. Mokslo darbai. P. 101-107.
11. KAZRAGYTĖ, V. (2005). Vaidybos integravimas į priešmokyklinės grupės veiklą. Pedagogika. Vilniaus pedagogikos universitetas. Mokslo darbai. P. 43-47.
12. KEHILY, M. J. (2004). Childhood studies. England: Open University Press.
13. KATINIENĖ, A., VAICIENĖ, A. (2001). Muzika vaikų darželyje. Šiauliai: Šiaurės Lietuva.
14. MARSH, J. (2010). Childhood, Culture and Creativity: A Literature Review. Sheffield University. P. 9-54.

15. MATLAŠAITIENĖ, R. (2004). Meno metodas vaikams ugdyti. *Žvirblių takas*, nr. 2. P. 54- 57.
16. MONKEVIČIENĖ, O. (2004). Priešmokyklinio amžiaus vaikų kompetencijų ugdymas. *Žvirblių takas*, nr. 1. P. 16.
17. PEČELIŪNAS, R. (2004). Tėvų įtaka ugdant vaikų dvasingumą. *Meninio ugdymo aktualijos 3. Šiauliai*. P. 63.
18. PETRULYTĖ, A. (2001). *Kūrybiškumo ugdymas mokant*. Vilnius: Presvika. P. 7.
19. Priešmokyklinio ugdymo turinio įgyvendinimas - metodinės rekomendacijos (2004). Vilnius: Švietimo aprūpinimo centras. P. 264.
20. Priešmokyklinio ugdymo bendroji programa (2014). Vilniu: Švietimo ir mokslo ministerija. P. 69-70.
21. SANKAUSKIENĖ, R. (2009). Ikimokyklinio muzikinio ugdymo metodika. Mokymo –mokymosi priemonė. Panevežio kolegija. Informacijos centras [žiūrėta 2017-09-14]. Prieiga per internetą: <http://kpskc.lt/pagalba/meninis/MU%20metodika.pdf>
22. STRAZDIENĖ, N. (2006). Technologinis ugdymas pradinėje mokykloje. Klaipėda: KU leidykla. P.108.
23. THERIAULT, CH. (2009). Vaikų konfliktai. Vilnius: Baltos lankos. P. 159.
24. Vaikų kūrybiškumo ugdymas namuose, mokykloje ir popamokinėje veikloje (2014). Vilnius. Informacijos centras [žiūrėta 2017-09-15]. Prieiga per internetą: http://www.esparama.lt/documents/10157/490675/Vaiku+kurybiskumas_teminio+tyrimo+ataskaita_2014.pdf/0cd99889-aafc-4932-a1f3-9947eb391955

Education of creativity of children of pre-school age by developing artistic activity

Summary

In the 21st century, creativity is treated as an exceptional human ability that determines its success in a competitive world. The pre-school institution plays a decisive role in organizing the educational process oriented towards the development of children's creativity. It is very important for an educator working in an institution to discover the activities appropriate to each child in which he can reveal, in particular the form of expression characteristic of artistic activity: movement, singing, music, and acting.

The problem of the research Artistic activity is interesting and attractive to every child, as it reminds the game, and in the pre-school age, it is a major activity in which children realize themselves. Therefore, artistic activity organized in pre-school educational institutions reminds the game, while creating an attractive pedagogical environment for the development of creativity. The importance of the development of children's creativity is emphasized by the work of researchers (Jautakytė, 2014; Bražienė, 2009; Grakauskaitė-Karkockienė, 2002-2006; Copley, 2009; Cheung, 2012, etc.), but there are still too few studies in both abroad and Lithuania, with a thorough analysis of the possibilities of developing creativity in artistic activities of pre-school children. The problem of the research is elaborated on the following questions: 1. What are the possibilities of artistic activity in developing creativity in the pre-school age? 2. What are the means and ways of developing the creativity of pre-school children?

The object of the research: Education of creativity of pre-school children.

The aim of the research: To analyse the education of creativity of children of pre-school age by developing artistic activity.

The sample of the research. Six pre-primary education teachers working in Nida and Klaipėda's kindergartens were interviewed.

According to the results of the oral interview, it has been established that artistic activity is most prevalent in the creative power of children of pre-school age, enabling them to form and reveal their talents, possess emotional experience, develop their imagination and imagination, intellect, and originality. In developing children's creative abilities, teachers combine all sorts of artistic activities (music, art, dance, acting), but the art activity is the closest to them. Teachers identify the most effective ways of promoting the creativity of the children of pre-school age in the artistic field: music games, singing, creative tasks, improvisation, design, application, drawing, short plays, puppet theatre, and imitation of fairy tales. They use the following artistic methods and techniques lesser in the educational process: compilation of music - improvisation, fairy telling, storytelling, experimentation, and imagination.

Keywords: creativity, education of creativity, artistic activity, pre-school education.

GLOBAL ENGLISH TEACHING AT UNIVERSITY: IMPLICATIONS FOR HIGHER EDUCATION

Małgorzata Karczewska, PhD, Assistant Professor
University of Zielona Góra, Poland

Abstract

English is a global language, used in international communication between its native speakers, but to a larger extent, by its non-native speakers. It is the language used during international meetings, when travelling abroad or meeting foreigners. In addition, modern communication often takes place online with people from all over the world, of different linguistic and cultural background. This modern communication includes social media, e-mails, but also online gaming. The Internet is also a rich source of original English-language materials, such as press articles, films and music. This reality is reflected in education in which English is the most popular foreign language taught from kindergarten to university studies. The popularity of English also makes a good command of this language a basic requirement in job offers. All these facts should not be neglected by higher education institutions whose students are supposed to function well in this modern reality. As modern academic education is expected to prepare students for their future professional life, it seems vital to realize what measures can be taken to adjust the university curriculum to this modern reality. In the present paper some observations about opportunities and challenges, as well as suggestions and solutions are made, all of them aiming at rendering the teaching of English at an academic level more effective.

Key words: Global English, higher education, English teaching, online communication, English online

Introduction

In today's world English plays a dominant role in international contacts. It is a tool of communication not just for its native speakers, but mainly for non-native speakers of English. The number of its native speakers, estimated to amount to some 360 million, is lower than the number of its non-native speakers, some 510 million. Still, an exact number of its non-native speakers is impossible to calculate and it may vary according to different sources from 400 million up to one billion speakers. As a significant part of our current lives takes place online, with traditional meetings being replaced by online chats and Facebook posts, English is widely used in online communication, too. When it comes to online reality, over a half of web content is in English while Internet users who use English online amount to over 900 million, equal to some 26% (https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_languages_by_total_number_of_speakers, https://en.wikipedia.org/wiki/Languages_used_on_the_Internet). These are very significant numbers illustrating how powerful English is nowadays.

As a result, it can be estimated that some 75% of communication in English takes place between people for whom English is a foreign language while only 4% is communication between two English native speakers (Nerrière & Hon, 2009: 4). This means that English is nowadays mainly a lingua franca for people of different origin and different mother tongues. Because of its popularity, English is taken for granted as the language of international communication during travel, conferences or meetings. As a result, being able to speak English is becoming a necessity in today's world, especially as it is a basic requirement in most job offers. All these phenomena should not be neglected in education, higher education included.

The aim of the research is to reflect upon possible difficulties, or better challenges, originating from today's popularity of English in various contexts, e.g. the online one, that higher education institutions have to deal with.

It cannot be denied that the global popularity of English brings some opportunities, as well. Both these aspects will be analysed and confronted with the reality of (Polish) universities. The range of the phenomenon of global English will be presented on a basis of the survey conducted (Kapica-Curzytek, Karczewska & Sharp, 2017) in which students of different philologies at the University of Zielona Góra, Poland, were asked to fill in a questionnaire and state whether English is a global language and to answer some questions about how they use it in online communication with foreigners. The results of the survey relevant for the discussion along with comments are included in the present contribution.

1. Global English in education

One cannot deny an absolute dominance of English as a foreign language today. This dominance, due to various political, historical and economic factors, dates back to the period after the Second World War, but for the countries of the former Soviet dominance the threshold date is 1990 (Görlach, 2007). This dominance of English is observable in the lexis of other languages (numerous loanwords), but also in the popularity of English as a foreign language. It is a global way of communication in business, science and travel. Therefore, English is widely present in schools, both state and private ones. This means that almost every student has to study English, first at school and later on at university. In Poland, English is usually the first foreign language that one learns, other languages, such as German, left behind. English is also the main foreign language taught at universities, apart from some of foreign philologies where other languages are also present. Students can learn another language, mainly German, only at faculties where the number of students is significant, e.g. law, economy or psychology (University of Zielona Góra is considered as an example here). As a result, students are obliged to learn English, usually to the detriment of other languages, such as French or German that are far less popular. This leads to linguistic homogenisation and lack of interest in other languages.

The dominance of English as a global language is not a recent phenomenon, though. As early as 1946 the need to learn English was present in Poland, as already then English was described as “becoming global” (Dyboski, 1946: iii). As Dyboski explains, the dominance of English is due to the position and power of two super powers, the United Kingdom and the United States, with their territories as well as business expanding all over the globe. Therefore, English “has been the main means of international communication everywhere outside Europe for many years” (Dyboski, 1946, p. 1) while in Europe it is reaching the dominant position that Latin and French had in previous centuries. Another reason why English is a global language is related to its internal features: mixed, German-Romance vocabulary which is easy to learn for Europeans who usually speak German and/or French and simplified grammar (no gender for nouns naming objects, reduced verb forms, invariable articles and adjectives) make English a foreign language easy to learn (Dyboski, 1946). This means that over seventy years ago it was somehow clear that English is the language to learn and the one with unprecedented power. Indeed, as stated above, English has become the most important foreign language worldwide, Poland included.

In academic reality English maintains its dominant position, too. As stated above, only some faculties offer classes of other languages. With the number of students in general decline one cannot expect any significant change here. The situation at foreign philologies seems to be different, with more languages offered, but English is always the dominant one. When the number of students at different philologies is compared, the number of those who study English is definitely higher than the number of students of any other philology. Also admission limits show this tendency, with 90 posts at the day English, 60 at German, 30 at French and 30 at Russian philology prepared for the 2017/2018 academic year at the University of Zielona Góra, Poland. This means that English is by far the most important foreign language in higher education.

The popularity of English in higher education is also related to another fact, i.e. students at universities should achieve level B2 in a foreign language, which means that they should continue to study the language that they had at school, which is mainly English, more rarely German, even if they want to learn another language, such as French or Russian or Spanish. In this way the dominance of English in education is getting stronger. This applies to private language schools as well as they offer English classes at different levels while classes of other languages are more difficult to find. As a result, it is now almost impossible to graduate from any school or university without having had at least a few hundred hours of English. English is present as early as in kindergarten, it becomes obligatory with the beginning of primary school, at the age of seven, so by the end of academic studies one has been learning it for some 20 years. There is hardly any possibility for the situation to change as a good command of English is one

of main criteria in the recruitment process, so everyone has to learn English whether s/he likes it or not. This fact shows how important English is and therefore the phenomenon merits a deeper reflection.

2. Survey on English as a global language

In the spring semester of the 2016/2017 academic year a study was conducted among foreign philology students of University of Zielona Góra, Poland. The questionnaire was a part of a study on English as a global language. The respondents were asked to answer twelve questions about English as a global language and their experience with the use of English online with other non-native speakers of English. Out of 250 respondents who were students majoring in English (135), German (48), French (29) and Russian (38), 245 claim that English is a dominant language in today's world. Among the five students who do not notice the dominance of English, three are students of German and two are students of Russian. Altogether, 98% of the respondents answered "yes" to the question about observing the dominance of English. This means that the language the students chose to specialise in is of hardly any importance in their perception of the importance of English. In addition to that, when asked about the languages they communicate in, some students of the German, French or Russian philology put English before their main language. This confirms the role of English in the current academic reality.

In addition to that rather theoretical attitude, it turns out that students do use English in communication with foreigners. In one of the questions the respondents had to indicate situations in which they use English. Since it was an open-ended question, various answers were given, but the most popular single answer was Internet use (55, 24, 24 and 16 answers among the students of English, German, French and Russian respectively). Among other contexts traveling, work and contact with friends (or foreigners in general) were mentioned, too. More detailed data and their interpretation will be available in the article by Kapica-Curzytek, Karczewska & Sharp (in preparation). In the present article the aim is to present a general tendency. Exact numbers do not seem to be very relevant for the present discussion, they just indicate general phenomena and let us reflect on their practical implications. What is important is the fact that English is often used in communication between its non-native speakers. 67% of the respondents marked "yes" when asked if they use English in online communication with non-native speakers of English. This communication with people from all over the world takes place mainly through social media and games and this is one of the key factors that should be taken into account when reflecting on the implications for higher education institutions whose role is to prepare students for their future professional life.

3. Implications for higher education

As stated above, the study shows that English is the most popular foreign language (208 out of 250 students stated to be able to communicate it in; the next foreign language, German, is spoken by 116 respondents) and it is used in various contexts by most students. A significant part of this communication takes place online between speakers of different languages. What implications does it have for higher education institutions?

3.1. Foreign language classes

First of all, English being the most important foreign language in education means that students spend a significant amount of time studying it. On the one hand, they have a great opportunity to learn it well, a chance that previous generations did not have (some twenty years ago schoolchildren started to learn a foreign language at the age of ten-eleven, in the fifth grade, not the first as it is today). On the other hand, though, the fact that students start to learn it very early means that they arrive at university with a significantly varied level of competence in English: some are proficient while others still commit basic errors and are not fluent when speaking. This problem is recognizable at all faculties, English philology included. In the case of the latter, the problem started to be more visible when entrance examinations organised by single universities were replaced by general new examinations run at the end of high school. As a result, university lecturers get to know

the level of their students when they are already in the lecture room. In addition, students are divided into groups alphabetically with no consideration of their level of English. With the number of students in a group reaching sometimes 20 or even 30 during language classes, it is impossible to have an individual approach to every single student and to choose contents and exercises that would be appropriate for all the students within a given group. In the case of other faculties, the problem is maybe not that serious as students focus on other subjects, English being taught once or twice a week, but still the problem of “false beginners” (those who despite years of education remain at the elementary level) exists.

The phenomenon of false beginners seems to be quite frequent in Poland, with numerous students claiming that they “know nothing” even after years of studying a foreign language. It is true that this issue refers to German probably more frequently than to English, but in the case of the latter the time to effect ratio is often significantly poor. One may enquire what the reason for this problem is. Apart from a personal level of language skills and motivation, one possible reason may be the fact that language teachers seem to change quite often during the teaching period due to personal issues (retirement, maternity leave, change of workplace), but also due to the school education scheme with primary school, junior high school and high school being separated (from September 2017 there will be again eight grades of primary school and four grades of secondary school, as it used to be in the past). This renders the continuity of English teaching difficult and results in some parts of grammar and topics being repeated and some others being left untouched. This in turn disturbs linguistic development and can demotivate students. Since university studies are the last stage of education, differences at this level are usually the most serious ones and therefore the most difficult to eliminate. The best solution seems to be a review of grammar topics with additional exercises given to those who need them or a special preparational class for the students with a lower level of competence in English as the one given in maths or physics at technical universities and faculties. In the case of reading or listening classes it might be more difficult to differentiate stimuli and materials, but e.g. some texts may come out in different language level versions, so adjusting their level to the level of students’ competence can be facilitated.

Another problem typical of higher education is the fact that universities and teachers have significant liberty in the choice of materials to use and topics to discuss in the classroom. This is especially visible in the case of language classes (especially in the case of the so-called practical language in the case of philologies). As a result, not only students of different universities, but also those within one year at the same faculty may be exposed to different stimuli and may develop different skills. A good solution would be to prepare a detailed syllabus which would be mandatory for every lecturer teaching a given subject.

3.2. Global English at University

The problems discussed so far seem to refer to different philologies. What is particular about English, though, is the fact that nowadays English is not only one of many school subjects, a foreign language like others, but it is a global language spoken by millions of non-native speakers. Let us now focus on the implications for university teaching resulting from this fact.

The fact that English is so commonly used nowadays means that students will probably use it in their professional and private life to communicate not so much with English native speakers, but with speakers of different origin and different level of competence in English. As a result, it might turn out to be less intimidating for Polish students to use English with other non-native speakers of English and maybe this communication will be easier than with native speakers using more sophisticated vocabulary and, especially, those with particular accents more difficult to understand. However, some foreigners have such a strong foreign accent that communication with them can be significantly impeded. All in all, in most cases the communicative skills will be most useful, not necessarily excellent grammar or sophisticated vocabulary. The only exception is specialised terminology used in a particular branch of professional activity, but this terminology does not usually appear in course books, either. Still, during a language course some basic terminology

related to business, economy or law can be introduced, especially during translation classes. It turns out that English will be used in *practical* situations of adult life, so its teaching should be practical as well (the subject itself is called Practical English). This means that students should be taught how to use the language in situations in which they will most probably use it after studies. These can be training taking part a job interview, writing a letter of application, a letter of complaint, sending e-mails and texts. Students need to know how to behave in these situations (e.g. what questions to expect during a job interview and how to react to them), which requires some knowledge not restricted to language itself which serves as a tool here. Students should know how to behave, how to address the interlocutor, what gestures to use and which to avoid, which is cultural-bound knowledge, too, as English speakers come from different countries and different cultures.

At the same time, focusing on abstract, academic topics may not necessarily be justified as too distant from extra-university reality. Some might argue that university is the place to discuss abstract ideas, but in today's world graduates have to be prepared first for their future work, which in most cases has little to do with academic writing about abstract concepts (unless one wants to pursue an academic career). As students now frequently have problems with writing as such, university lecturers often have to start from the very beginning reminding students to be correct, but also logical and coherent. In the world of instant communication and abbreviated forms this may turn out to be problematic, as many students write as if they were speaking. Then, numerous students have problems with basic grammar and vocabulary, so focusing on literary texts and academic discussion instead of basic issues seems ungrounded. Obviously, if students are good enough and do not need to be taught basic facts, the teacher can offer more advanced exercises and materials.

Another issue is indeed teaching materials. With the Internet connection being standard, not exception, students have unlimited access to foreign music, films and materials as well as native and non-native speakers of English. How can they all be used in the classroom? Teachers can use online content to practice different skills, such as reading (e.g. articles in online newspapers) or listening (various files with music and speeches as well as films). Thanks to that, the teacher has a vast variety of topics to choose from. One of the resources to use may be the ted.com website where one can find countless recordings of talks delivered by different specialists. What is useful for the teacher is the fact that ted.com materials are easily accessible (one can filter them according to duration or topic), they discuss different topics and most of them have subtitles in English, which is very useful when dealing with new vocabulary, but also in other languages (a great help for teachers and students). As these are Internet files, they are easy to play and stop, and finding an appropriate fragment is easy, too (especially with subtitles on). Students have access to these materials at home, too, so they can practice what they learnt in the classroom or try another file on their own.

A very important fact is that online materials are usually authentic and thus published for those who speak English as a mother tongue. These are not texts prepared especially for students, which gives them more "credibility". They might be more difficult than typical text books, but students would be more motivated when working with original materials. Such original materials give access to "real" language, natural pronunciation and writing styles, which can be more difficult for the teacher, too, when e.g. s/he decides to make students watch a film where informal language or various accents are used along with allusions to culture, puns, etc. Still, a more informal teaching of English will break the traditional monotony of some language classes. Why not encourage students to text their friends in English or make them translate parts of films or lyrics of their favourite singer? Even at a university level such activities can be introduced.

In addition to that, when using online materials students use English as a tool to learn about the world, just like it takes place out of university. What is more, when listening or reading about different topics, from psychology and medicine to engineering, students expand their general knowledge and are not afraid to cope with specialised texts or simply use Internet resources to search for information later in their life. Vocabulary that they learn when dealing with real issues

and problems seems easier to remember as they see how useful it might be and they learn it in real contexts. Next, not taking into account the fact that the Internet is so important nowadays might make teachers be perceived as old-fashioned people living in their own reality, which makes them and their teaching less attractive and, therefore, less efficient. In other words, if we shop, buy tickets or check bus timetable online, why not find teaching materials there? Especially when they are numerous, varied and mainly free? Online materials, especially audio files, are easily accessible, which is not the case with traditional recordings on CDs which are often available for the teacher, but not for the students. So, if one is absent or just wants to listen to a recording again at home it is feasible. Of course, among online resources one should not forget about online dictionaries and other tools which may turn out helpful when learning (and teaching) a foreign language. Students should be aware of the fact that they can use mono- and bilingual dictionaries of different language combinations, as well as thesauri and websites with grammar content. Also websites like Wikipedia can be useful, especially when looking for a translation of scientific terms (e. g. names of animals or plants) or historical facts which are not available in traditional dictionaries. The fact that English is a global language nowadays increases the number of appropriate websites significantly.

Since students are going to use English to communicate with other non-native speakers in their professional life, then maybe they need more classes on global English, intercultural competence and practical English with a bit less of focus on literature, history and some theoretical subjects which now seem to take most of students' time and effort. Of course, some general knowledge is important as university philological studies are not a language school, but a more practical approach seems more appropriate in today's reality. It is good that in most cases students have apprenticeship, e.g. in schools or private companies, where they can use English in real contexts. This is what modern studies should be all about: preparing young people for their future career.

3.3. Possible problems and challenges

As stated above, English is now replacing other languages in schools and universities. What does it mean in practice? First, students do not have an opportunity or will to learn other languages, so English is becoming stronger and stronger as a global language. In many cases, though, a good command of English may not be sufficient when looking for a well-paid job as nowadays a good command of English is a must, not an asset. What is more, every language that one speaks offers a new perspective, a new perception of the world, so limiting oneself to English only in some sense limits a person. Being able to speak foreign languages also gives access to literature and other types of art that one can admire in the original language version. When focusing on only one language to learn, students may miss these opportunities. Therefore, they should be given a chance to learn other languages. Getting to know other cultures would be another way to broaden one's horizons. In addition, good knowledge of languages such as French or German can help expand one's knowledge of English vocabulary.

Moreover, if English is spoken mainly by non-native speakers, it is becoming pidginized, i.e. simplified, incorrect, which can lead to further changes in the English language itself. For students, especially those of the English philology, it would be vital to maintain the correctness of English pronunciation, grammar and vocabulary. When speaking with other non-native speakers of English, students will not have a chance to deal with original pronunciation and correct language in general, so they lose a chance to develop their competence in English. In this case teachers should encourage their students to work with original materials, e.g. films or music, prepared by English native speakers and explain to them how important it is to verify what they hear or read when communicating with non-native speakers. In other words, e.g. if one reads a label written in English but a given product is made in a non-English speaking country, then it should not be automatically assumed that everything that is written is correct (especially as many labels are translated with automatic translation programmes). Students should be informed about errors connected with interference and with the phenomenon of the so-called false friends. It is also vital to keep students

alert to an excessive use of English words in their mother tongue. Again, some of these can, in fact, be pseudoanglicisms, so their presumed English equivalents may not exist at all or may differ in meaning. It is therefore necessary to pay attention to the correctness of one's utterances.

To avoid at least some of the problems mentioned, students of English should obviously look for opportunities to talk to English native speakers and to read English literature and other original texts. Especially in the case of the English philology it would also be useful to get interested in the culture of English-speaking countries as students nowadays live in a global village where tradition is replaced by popular culture. However, English should also be presented as the main global language that is used in various contexts. It would definitely be useful to teach students how to use it abroad, e.g. at an airport or when applying for a visa. This multidimensional approach seems to be the best solution in the current linguistic reality.

Conclusions

From what we have discussed, some general conclusions can be drawn:

1. It is vital to understand that English nowadays is mainly a tool of communication among its non-native speakers who have diverse cultural and linguistic background.

2. Students who learn English should first know how to use it in practical situations which they will face in their post-university life, especially at work. There are some common skills that are required, e.g. writing an e-mail.

3. The Internet offers a great number of original materials which can be used in classroom, but also by students at home. These rich sources should not be neglected by lecturers or students.

4. University is expected to take the issues presented into account and give the students an opportunity to learn English along with the English culture, but also some other languages. This broader knowledge is important, even if the position of other languages cannot be compared to that of the dominant position of English in contemporary world.

References

1. DYBOSKI, R. (1946). Podręcznik języka angielskiego do nauki samodzielnej i w szkole. Cz. I Gramatyka. Kraków: Księgarnia Stefana Kamińskiego.
2. GÖRLACH, M. (2007). English in Europe. Oxford: Oxford University Press.
3. KAPICA-CURZYTEK, J., KARCZEWSKA, M. & SHARP, R. (2017). The Phenomenon of Global English in the World of Interactive Online Entertainment (in preparation).
4. NERRIÈR, J.-P., HON, D. (2009). Globish. The World Over. Paris: International Globish Institute.

Global english teaching at university: implications for higher education

Summary

The article entitled Global English teaching at University: opportunities and challenges for higher education focuses on the problem of English teaching in higher education institutions in the current reality of English being a global language, a lingua franca for people from all over the world. It turns out that, due to its status, English is used more in communication among non-native speakers of the language who come from different countries from all over the world than among its native speakers. It is the language of business, education and science, used at work and when travelling. In addition, it is frequently used in online communication in both professional and private contexts, including e-mails, chats and online gaming. All these facts are expected to influence the process of English learning and teaching, so their importance and range had to be empirically proven. Therefore, these theoretical observations were confronted with the results of the survey conducted among students of modern languages at the University of Zielona Góra, Poland. In the questionnaire, the respondents were asked to answer twelve questions and provide some personal details (age, sex, languages spoken, etc.). Among others, the students were supposed to state whether, in their opinion, English is a global language, determine how they use it and whether they use it to communicate online with non-native speakers of English. The results obtained show that English is a global language for 98% of the respondents. They use it mainly in online communication from people of different origin for whom English is a foreign language as well, 67% of the respondents admitted to use it in such a way. It is important to state that not only the students of English, but also other philologies, use English and observe its dominance in today's world. This fact should not be neglected by higher education institutions. In the article main challenges, but also opportunities related to the dominance of English are presented. First, students spend a significant amount of time learning it, which offers them a great opportunity to master the language. As English is ubiquitous, students have a constant contact with it and are aware of its usefulness. Therefore, they are more motivated to learn it and actually more exposed to the language. However, especially at universities, the level of competence may vary from student to student and lecturers have significant freedom in choosing teaching materials, which can differentiate the results within different groups of students. In addition,

lecturers are nowadays expected to show more a practical approach and teach skills that are useful in professional and private life, which can be problematic for those who prefer a more academic and theoretical approach. What should not be neglected is the fact that English is widely used online and the Internet is a valuable source of original materials that can be used during various English classes, giving free access to original texts, films and songs. In this way English is not only the object of study, but also a tool of international communication, a way to search for information and to learn facts, just like it is in real life. Higher education institutions are expected to take these facts into account and promote this new, more practical, way of teaching English. It is particularly important with regard to the role of English in today's world.

Key words: Global English, higher education, English teaching, online communication, English online.

KITAKALBIŲ ŠEIMŲ IKIMOKYKLINIO AMŽIAUS VAIKŲ ADAPTACIJOS PROCESAS IKIMOKYKLINIO UGDYMO ĮSTAIGOJE

Jūratė Klizaitė, Silva Rupkuvienė, Aniuta Varneckienė, Aurelija Valaitienė
Klaipėdos valstybinė kolegija

Anotacija

Kiekvienas vaikas, taip pat augantis kitakalbių šeimoje, pradėjęs lankyti ikimokyklinio ugdymo įstaigą, išgyvena adaptacijos periodą. Vaikas atsiduria naujoje ir nepažįstamoje aplinkoje: kita fizinė aplinka, suaugę žmonės, kitoks jų elgesys, kalba, tradicijos. Vaikas prie jos turi prisitaikyti, adaptuotis. Straipsnyje analizuojamas vaikų, augančių kitakalbių šeimoje, tėvų požiūris į adaptacijos procesą valstybinėje ikimokyklinio ugdymo įstaigoje. Tyrimo dalyviams (kitakalbių šeimoms) buvo pateikti klausimai apie tėvų motyvaciją leisti vaiką lankyti valstybinę ikimokyklinio ugdymo įstaigą, vaiko jausmų bei elgesio kaitą, pedagogų veiklą bei tėvų pagalbą adaptacijos periodu. Atsakymų analizė atskleidė, jog kitakalbių šeimų pagrindiniai motyvai leisti vaiką į valstybinę ikimokyklinio ugdymo įstaigą siejami su kalbos išmokimu bei jo tolimesniu ugdymu kitose valstybinėse švietimo įstaigose. Tyrimo rezultatai atskleidžia labiau pozityvius vaikų emocijų bei elgesio pokyčius, t.y. jie jautėsi pakankamai saugiai, buvo atviri, komunikabilūs, kartu konstatuojama, kad tam tikras dalis vaikų jautė nerimą, verkė, liūdėjo, buvo labiau prislėgti, susirūpinę, tapo irzlesni, todėl dauguma tėvų pripažįsta ne tik pedagogo veiklą, bet ir savo pagalbą, įsitaikimą į ugdymo procesą adaptacijos periodu, jo auklėtojai pasakojant apie vaiko pomėgius, charakterio ypatumus, sveikatą.

Reikšminiai žodžiai: kitakalbių šeima, adaptacija, dvikalbystė.

Įvadas

Mokslinė problema.

Pastaraisiais metais dauguma kitakalbių šeimų vaikų lanko ikimokyklinio ugdymo įstaigą, kurioje kalbama valstybine kalba, ugdomi jų kognityviniai ir socialiniai gebėjimai. Vaikui, pradėjus lankyti ikimokyklinio ugdymo įstaigą, pasikeičia aplinka, prie jos jis turi prisitaikyti, adaptuotis. Vaikas, kuris auga kitakalbių šeimoje, jo poreikis – būti su visais ir kaip visi, jis nori būti mokomas, išgirstas, išklaustytas, suprastas, kalbinamas, padrašinamas, dalyvauti ugdomosiose veiklose. Pradėję lankyti darželį daugelis kitakalbių vaikų lietuvių (valstybinės) kalbos mokosi patys žaisdami su kita kalba kalbančiais vaikais. Lingvistiniu atžvilgiu išryškėja sudėtinga situacija, t.y. šeimoje vaikas kalba viena kalba (ar net keliomis), o ikimokyklinio ugdymo įstaigoje ugdomas ir bendrauja kita kalba. Vaikui aplinkos poveikis, o kartu ir kalbinė aplinka, gali būti labai stiprūs.

Adaptavimosi problemas įvairiais aspektais analizavo ir tyrė nemaža dalis mokslininkų (Boller, 2012; Chranovskienė, 2011; Koskienė, 2014; Kuratė, 2012; Kubilienė, 2012; Ruzgutė, 2011, Radavičiūtė, 2011 ir kt.). Mūsų šalyje dvikalbystė ikimokykliniame amžiuje gana paplitusi, nes mišrios vedybos sudaro natūralias sąlygas ankstyvajai dvikalbystei formuotis. Iki šiol atliktuose tyrimuose nagrinėjamas dvikalbių ir daugiakalbių vaikų kalbų ugdymas, modeliavimas multikultūriniu aspektu, problemos, filosofinės kryptys (Mazolevskienė, 2001, 2006; Jašinskytė, Geležinienė, Aidukienė, 2011; Mazolevskienė, Montvilaitė, 2007; Mazolevskienė, Monkevičienė, 2011 ir kt.). Ženkliai didėjant lingvistiniu ir kultūriniu aspektu skirtingų vaikų skaičiui visame pasaulyje, dvikalbio, daugiakalbio ugdymo idėja laikoma viena moderniausių, tačiau užsienio šalių autoriai labiau nagrinėja (Lekin, Tovli, 2014) dvikalbystę bei kūrybiškumą ankstyvojoje vaikystėje (Han W.J., 2012), dvikalbystę ir akademinį pasiekimą (Rodriguez, 2015), šeimos ir pedagogų paramą dvikalbėje aplinkoje augančiam vaikui ir kt. Stokojama tyrimų, kuriuose būtų analizuojami kitakalbių šeimoje augančio vaiko adaptacijos procesai ikimokyklinio ugdymo įstaigose. Tai itin aktualu, nes tokiose šeimose augantys vaikai ateina skirtingai pasirengę kalbiniu atžvilgiu, būdingi kultūriniai skirtumai, o kartu pasikeičia aplinka, kurios poveikis gali būti stiprus jo elgsenai, savijautai. Ikimokyklinio ugdymo metodinėse rekomendacijose (2015) pabrėžiama, jog ikimokyklinio ugdymo auklėtojui svarbu padėti vaikams išlaikyti jų pirminį kultūrinį identitetą ir pratinti vaikus būti aktyviais daugiakultūrės vaikų darželio bendruomenės nariais. Anot Monkevičienės (2009), šiuolaikinio

vaiko ugdymas vis aiškiau suvokiamas kaip priklausantis nuo sociokultūrinių ryšių lauko: vaiko ir šeimos; vaiko ir pedagogo; šeimos ir ugdymo įstaigos; ugdymo įstaigos ir bendruomenės, t.y. vaiko ir socialinės, kultūrinės aplinkos (cit. Vietienė, 2017). Pedagogų kompetentingumas bei tėvų įsitraukimas į ugdymo procesą ypatingai svarbiu adaptacijos periodu yra veiksmingiausia pagalba kitakalbių šeimoje augančiam vaikui. Pedagogui svarbu gebėti vertinti kitakalbių šeimoje augančio vaiko adaptacijos procesus. Todėl išryškėja mokslinė problema – koks kitakalbių šeimoje augančių vaikų, pradėjus lankyti ikimokyklinio ugdymo įstaigą, adaptacijos procesas? Tyrimo problema detalizuojama tokiais klausimais: kokie kitakalbių šeimų motyvai leisti vaiką lankyti valstybinę ikimokyklinio ugdymo įstaigą? Kaip kitakalbis vaikas jaučiasi ir elgiasi ikimokyklinio ugdymo įstaigoje adaptacijos periodu? Į ką turėtų būti orientuota pedagogo veikla bei tėvų pagalba, siekiant sėkmingos kitakalbių šeimų vaikų adaptacijos darželyje?

Tyrimo objektas – kitakalbių šeimoje augančio vaiko adaptacijos procesas ikimokyklinio ugdymo įstaigoje.

Tyrimo tikslas – atskleisti, kaip kitakalbių šeimos vertina vaiko adaptacijos procesą ikimokyklinio ugdymo įstaigoje.

Tyrimo uždaviniai:

1. Teorinės analizės būdu išskirti kitakalbių šeimoje augančių vaikų, pradėjus lankyti ikimokyklinio ugdymo įstaigą, adaptacijos proceso ypatumus.
2. Nustatyti kitakalbių šeimoje augančių vaikų savijautą ir elgesį ikimokyklinio ugdymo įstaigoje adaptacijos periodu.
3. Atskleisti pedagogo veiklą ir tėvų teikiamą pagalbą, siekiant sėkmingos kitakalbių šeimoje augančio vaiko adaptacijos.

Tyrimo metodai: 1) mokslinės literatūros analizė, 2) apklausa raštu, 3) statistinė tyrimo duomenų analizė.

1. Kitakalbių šeimų vaikų adaptacijos proceso ikimokyklinio ugdymo įstaigoje teorinės prielaidos

Adaptacijos problemos lydi žmogų visą gyvenimą. Augantį vaiką nuolat veikia nauji veiksniai, prie kurių jam reikia prisitaikyti. Pradėjęs lankyti lopšelių-darželį vaikas atsiduria naujoje ir jam nepažįstamoje aplinkoje. Keičiasi ir pagrindiniai namuose jį supusios aplinkos parametrai: kitokia fizinė aplinka, kiti suaugę žmonės, kitoks jų elgesys, kita kalba, tradicijos. Ikimokyklinės ugdymo įstaigos lankymo pradžia – ypač reikšmingas vaiko gyvenimo pokytis, nes yra naujos veiklos, naujų santykių su suaugusiais ir bendraamžiais pradžia. Kiekvienas vaikas, taip pat augantis kitakalbių šeimoje, pradėjęs lankyti ikimokyklinio ugdymo įstaigą, išgyvena adaptacijos laikotarpį, kuriame persitvarko visos organizmo sistemos, formuojasi naujos psichinės funkcijos, anot Giedrienės (2011) tame procese vyksta prisitaikymas veikti, susivokti ir gyventi įgyjus naujos patirties. Kubilienės (2012), Burvytės (2004) teigimu adaptacija yra procesas, kuriame aktyviai dalyvaujama bei siekiama įveikti prieštaravimus tarp asmens ir naujosios aplinkos (cit. Bukšnytė L., (2001), Harrison W. D., Jagelavičius A. (1999), Max-Neef M.A., Elizalde A., Hopen-hayn M. (1991).

Kitakalbių vaikų ugdymas ikimokykliniame amžiuje yra siejamas su šeimoje vartojamu kalbų kiekiu, t.y. kokios strategijos tėvai laikosi daugiakalbėje aplinkoje, bendraudami vieni su kitu ir vaiku, nes kai kurie vaikai namuose bendrauja keliomis kalbomis arba net neturi valstybinės kalbos toje šalyje pradmenų. Kalbų vartojimo kiekis lemia kitakalbių šeimų tipus: vienas asmuo – viena kalba; tėvų gimtosios kalbos skirtingos, o vaikas su valstybine kalba susiduria tik už namų ribų (darželyje); tėvų gimtosios kalbos yra tokios pat; dviguba namų kalba. Skirtingų kalbų ir kultūrų žmonės tam tikroje gyvenamojo vietoje formuoja daugiakalbę aplinką, kurią sudaro tautinių mažumų kalbos ir valstybinė kalba (Antroji kalba ankstyvajame amžiuje, 2014, cit. Romaine, 1999). Vadinasi, vaikų galimybė tapti dvikalbiais ar daugiakalbiais kalbos vartotojais lemia šeimų ir šalies kalbinę įvairovę. Mazolevskienės (2006) teigimu, dvikalbiu tampama mokantis kalbos iki penkerių – šešerių gyvenimo metų šeimoje arba kitos kalbos aplinkoje, bet ne pagal užsienio kalbos mokymosi metodiką (cit. Hintas, 1989); dauguma tėvų

gana sąmoningai ir atsakingai žiūri į savo vaikų lietuvių kalbos mokymą(si) vaikų darželyje; kalbos išmokimą jie sieja su tolesniu vaiko mokymusi lietuviškoje mokykloje. Tėvai suvokia, kad jų vaikai privalo integruotis į Lietuvos ūkinį ir kultūrinį gyvenimą, nes jiems teks gyventi Lietuvoje. Kita vertus, tyrimai atskleidė, jog mišrioje šeimoje, kurios aplinkoje vyrauja kelios kalbos, sudaro prielaidas atsідūrus naujoje aplinkoje, sunkiau bendrauti su kitais, lemia vaiko elgesį bei jausmus. Tėvų nuomone, vaikas pradėjęs lankyti ikimokyklinio ugdymo įstaigą, pyko, buvo sutrikęs, verkė, liūdėjo (Mazolevskienė, 2001). Kita vetus, geras kalbos mokėjimas yra svarbus kiekvienam žmogui, nes padeda realizuoti žmogiškosios būties egzistencinius pamatus – sąveiką su kitais žmonėmis (Mazolevskienė, Montvilaitė, 2007).

Darželio lankymo pradžia vaikui visuomet sukelia nemažą stresą, todėl namuose jis turi jaustis ramus, pailsėti. Čėsnaite, Ivanauskienė (2001) nurodo, jog vaikų adaptacija ikimokyklinėse įstaigose – tai integralus, ilgas, problemiškas, prisitaikymo / neprisitaikymo procesas, susijęs su jų emociniais išgyvenimais, dideliu psichologiniu, intelektiniu bei fiziniu krūviu. Vaikui pradėjęs lankyti ikimokyklinę ugdymo įstaigą, vyksta ilgalaikė fiziologinė – socialinė jo organizmo adaptacija. Dadūraitė, Damaševičiūtė (2004) teigia, kad vaiko fiziologinė – socialinė adaptacija tęsiasi antrais, trečiais ir vėlesniais metais. Ją gali lemti įvairios priežastys: vaikas nepripranta prie ikimokyklinės ugdymo įstaigos režimo, grupės bendruomenės, nesugeba įsisavinti žaidiminių įgūdžių ir t.t. Kaip viena iš adaptacijos sėkmę garantuojančių sąlygų minimas emocinis stabilumas, kuris šiaip jau nėra identiškas adaptacijai nei pats savaime pakankamas jai įgyvendinti. Vaiko emocinio vystymosi sritis yra tiesiogiai siejama su žmogaus socialiniu vystymusi. Vaiko emocijos, tai jo protinio vystymosi, socialinių santykių ir fizinės sveikatos pagrindas. Ikimokyklinio amžiaus vaikų jausmai dominuoja visose srityse. Jie esti nuoširdūs, nevalingi, audringi, stipriai įsiliepsnojantys ir greitai užgęstantys. Dažniausiai vaikas pamažu apsipranta, susiranda naujų draugų, žaidimų ir taip po truputį užsinori lankyti darželį. Tai – normali mažo vaiko jausmų eiga, kurią reikia suprasti ir kantriai išlaukti. Daug blogiau, jei vaikas neišgyvena jokių jausmų adaptacijos laikotarpiu ir užsisklendžia savyje (Chranovskienė, 2017).

Kitakalbių vaikų adaptacijos periodas ikimokyklinėje ugdymo įstaigoje – sunkus išgyvenimas patiems vaikams bei jų tėvams. Šiam laikotarpiui palengvinti vaikams būtinas artimiausių žmonių – tėvų supratimas, palaikymas bei poreikių tenkinimas. Strickland, Keat, Marinak (2010) teigia, kad pirmosiomis savaitėmis ikimokyklinio ugdymo įstaigoje tėvų praleidžiamas laikas kartu su vaiku yra didelis indėlis į sėkmingą vaiko adaptaciją. Taip pat pedagogai yra tie žmonės, kurie gali suteikti tėvams reikiamą pagalbą. Tyrimai rodo, jog kitataučio vaiko norą būti lietuviškoje vaikų darželio grupėje daugiausiai lemia ne vaikų tarpusavio santykiai, bet jo ir pedagogo bendravimas. Analizuojant pokalbį su vaikais pastebėtas naujas pedagogo vaidmuo – *draugas*, o tai rodo, jog šiems vaikams jautrus, dėmesingas, suprantantis, išklauskantis, kalbinantis ir t.t. pedagogas tampa vis svarbesniu žmogumi. Vaikas mokosi pasikliauti kitu, jam gero linkinčiu žmogumi, susikurti pasitikėjimą savimi ir supančia aplinka (Mazolevskienė, Monkevičienė, 2011).

Tėvų pagalba ir dalyvavimas vaiko adaptacijos procese vaikui teikia saugumo jausmą ir tai yra vienas iš lemiančių adaptaciją lengvinančių veiksnių (Kovjės, Korintus, 2012). Berube (2004) teigia, kad tėvai – lemiantis veiksnys vaikų adaptacijos ir integracijos procese, nes jie susieja praeitį, dabartį ir ateitį, pereinant iš vienos „visuomenės“ į kitą. Todėl vienas svarbiausių tėvų pagalbos savo vaikams aspektų – jų bendradarbiavimas su ugdymo institucija. Deyell – Gingold (2014) mano, kad tėvams bendradarbiaujant pedagogai geriau susipažįsta su savo auklėtiniais, suvokia jų veiklos sėkmių ir nesėkmių priežastis, taip pat gali plėtoti ir tėvų pedagoginę kompetenciją, gerinti tėvų ir vaikų bendravimą, sėkmingiau spręsti kylančias problemas, įtraukti tėvus į ugdymo institucijų veiklą, įvairiomis formomis užtikrinti šeimos dalyvavimą vaiko ugdymo procese.

Apibendrinant galima teigti, jog vaikas, augantis kitakalbėje šeimoje, išgyvena ikimokyklinio ugdymo įstaigoje adaptacijos periodą. Itin aktuali tampa kalba, nes jos vartojimo kiekis gali lemti adaptavimosi procesą, vaiko jausmų ir elgesio raišką bei kaitą. Mišrioje šeimoje, kurios aplinkoje vyrauja kelios kalbos vaikams sunkiau bendrauti su kitais, ir tai lemia vaiko

elgesį bei jausmus. Taip pat kitataučio vaiko norą ar nenorą būti lietuviškoje vaikų darželio grupėje įtakoja jo ir pedagogo bendravimas, tėvų pagalba ir dalyvavimas adaptacijos procese.

2. Tyrimo metodologija ir metodai

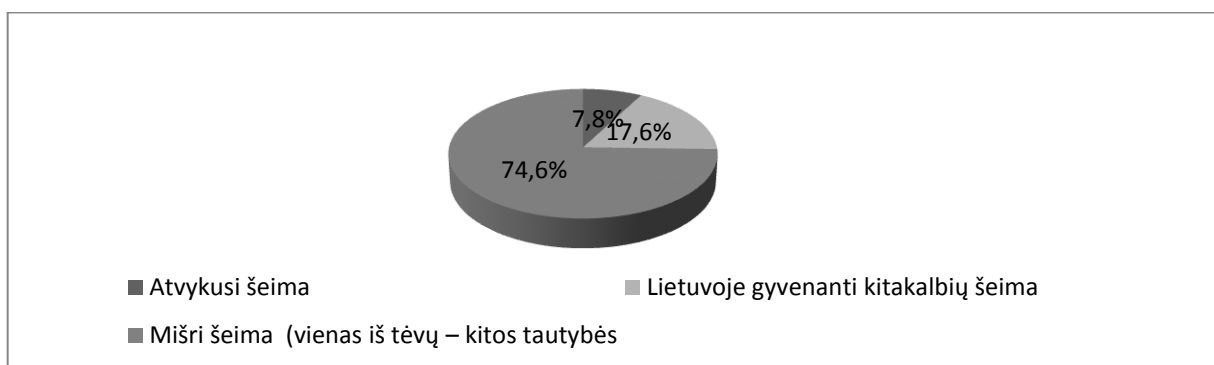
Tyrimas atliktas 2016 m. Tyrimo imtis buvo tiksloji ir patogioji. Tyrime dalyvavo 102 kitakalbės šeimos, kurių vaikai lanko lietuviškas ikimokyklinio ugdymo įstaigas. Tyrimo etapai: 1) mokslinės literatūros analizė. Atrinkti mokslinės literatūros leidiniai, straipsniai, kurie buvo analizuojami išskiriant tyrimo objektą, tikslą, probleminius klausimus. Nuosekli literatūros paieška buvo atlikta EBSCOhost duomenų bazėje; 2) anketos kūrimas; 3) empirinio tyrimo vykdymas; 4) tyrimo metu gautų duomenų analizavimas. *Duomenų rinkimo metodas*. Apklausa raštu, naudojant standartizuotą uždaro ir atviro tipo klausimų anketą. Vaiko jausmams įvertinti pradėjus lankyti darželį ir kaip keitėsi jo emocinė būseną po vieno - dviejų mėnesių buvo pasirinktas keturių balų skalės atsakymų formatas: „Dažnai”, „Kartais”, „Retai”, „Niekada.” Tyrimo duomenys apdoroti naudojant SPSS (Statistical Package for Social Sciences) 20.0 programinį paketą. *Tyrimo instrumentas*. Taikyta tyrimo duomenų statistinė procedūra: koreliacinė analizė (skaičiuotas Spearman koreliacijos koeficientas rho) bei chi – kvadrato reikšmės statistinis reikšmingumas.

Anketa leidžia nustatyti kitakalbių vaikų tėvų nuomonę apie adaptacijos procesą ikimokyklinio ugdymo įstaigoje. Anketos skalės: 1) kitakalbių šeimų motyvacija leisti vaiką lankyti lietuvišką ikimokyklinio ugdymo įstaigą; 2) kitakalbių šeimų požiūris į vaiko emocijų raidą jo adaptacijos /darželyje metu. 3) Kitakalbių šeimų požiūris į vaiko elgesio pokyčius pradėjus lankyti lietuvišką ikimokyklinio ugdymo įstaigą; 4) Kitakalbių šeimų požiūris į pedagogo veiklas bei jų pačių pagalbą, padedanti sėkmingai adaptuotis į ikimokyklinio ugdymo įstaigoje. Tyrimo instrumentas grindžiamas teorinėmis nuostatomis apie adaptacijos procesą ikimokyklinio amžiaus vaikų nuo 1 iki 3 metų, augančių kitakalbių šeimose, pedagogo atliekamą veiklą ir tėvų pagalbą adaptacijos proceso metu.

Tyrimo etika. Tyrimo metu buvo laikomasi etikos principų: geranoriškumo, pagarbos asmens orumui, teisingumo, konfidencialumo bei teisės gauti tikslią informaciją. Tiriamasis dalyvis turėjo teisę pats pasirinkti ir nuspręsti, ar jis sutinka dalyvauti tyrime.

3. Tyrimo rezultatų analizė

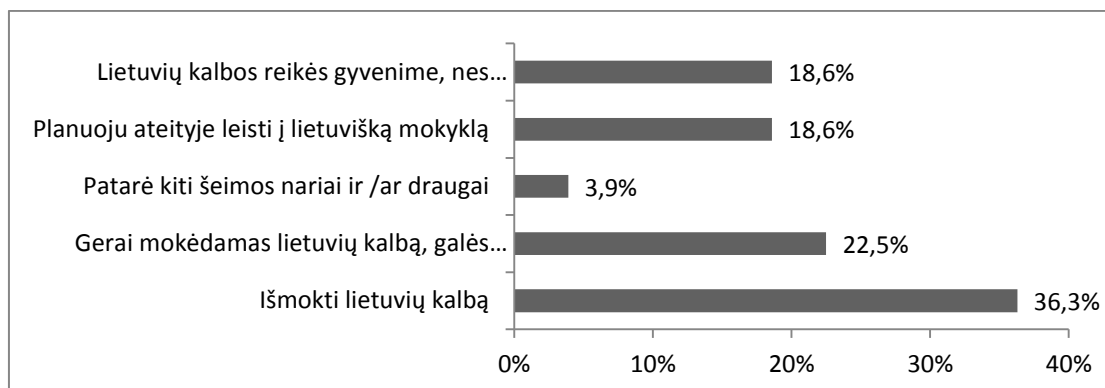
Buvo siekiama išsiaiškinti, koks yra tyrime dalyvavusių respondentų kitakalbės šeimos statusas Lietuvoje. (žr.1 pav.).

1 pav. Lietuvoje gyvenančios kitakalbių šeimos statusas

Tyrimo metu gauti apklausos duomenys padėjo išsiaiškinti, kokioje struktūriniu požiūriu šeimoje auga ikimokyklinio amžiaus kitakalbiai vaikai, lankantys lietuvišką ikimokyklinio ugdymo įstaigą. Dauguma auga mišrioje šeimoje. Vaikai, augantys mišrioje šeimoje, kuriose kalba viena kalba, o darželyje gali kalbėtis su bendraamžiais ir suaugusiais – kita kalba, leidžia atskleisti adaptavimosi proceso ypatumus. Galima daryti prielaidą, jog vartojamų kalbų kiekis gali įtakoti vaiko elgesio, jausmų pokyčius įvairioje kalbinėje aplinkoje, veiklų organizavimą bei padeda jiems būti su visais ir kaip visi, būti matomais, išgirstais, suprastais, išklaustytais, kalbinamais, dalyvaujančiais.

Kitakalbių šeimoms buvo pateiktas klausimas, kodėl jie nusprendė leisti vaiką į valstybinę ikimokyklinio ugdymo įstaigą? (žr. 2 pav.).

2 pav. Kitakalbių tėvų nuomonės pasiskirstymas apie motyvus leisti vaiką į lietuvišką ikimokyklinio ugdymo įstaigą

Anketų duomenys parodė, kad trečdalis tėvų vaiką pradėjo leisti į lietuvišką ikimokyklinio ugdymo įstaigą siekdami, jog pastarasis išmoks lietuvių kalbos, (22,5%) – gerai mokėdamas lietuvių kalbą, galės bendrauti, žaisti su bendraamžiais, o (18,6%) – planuoja ateityje leisti į lietuvišką mokyklą ir lietuvių kalbos reikės ateityje. Išleisdami vaiką į darželį, tėvai puoselėja lūkesčius, susijusius su vaiko gerove ugdymo įstaigoje. Tėvai tikisi, kad jų atžalos išmoks bendrauti, laikytis taisyklių, o įvairi veikla skatins įvairiapusį jų tobulėjimą, padės įgyti naujų įgūdžių; viliasi, jog darželyje vaikas išmoks bendrauti su bendraamžiais, dalytis žaislais, taps savarankiškas, atsakingas, išmoks apsiginti, elgtis pagal tam tikras taisykles, spręsti konfliktus, laukti savo eilės (Vietienė, 2015). Iš gautų duomenų matyti, jog tėvai adekvačiai suvokia savo vaikų lietuvių kalbos mokėjimo svarbą, kaip vaiko galėjimą laisvai bendrauti su savo bedraamžiais įvairioje kalbinėje aplinkoje, tolimesnį ugdymą kitose lietuviškose švietimo įstaigose bei jo integravimąsi į Lietuvos gyvenimą.

Tėvų buvo klausama, kaip jautėsi jų vaikas įvairioje kalbinėje aplinkoje, pradėjęs lankyti ikimokyklinio ugdymo įstaigą? (žr. 1 lentelę).

1 lentelė. Kitakalbių šeimos vaiko savijauta jam pradėjus lankyti ikimokyklinę įstaigą

Vaiko elgesys	Dažnai	Kartais	Retai	Niekada	\bar{X}	Mo	Sd
	Dažniai, %						
Verkė atėjęs į grupę	21,6	39,2	26,5	12,7	2,30	2,00	0,952
Liūdėjo	9,8	51,0	26,5	12,7	2,42	2,00	0,838
Buvo sutrikęs	9,8	49,0	25,5	15,7	2,47	2,00	0,875
Pyko	5,9	44,1	29,4	20,6	2,65	2,00	0,875
Buvo patenkintas	34,3	46,1	18,6	1,0	1,86	2,00	0,745
Buvo viskuo susidomėjęs	31,4	53,9	13,7	1,0	1,84	2,00	0,686
Kentėjo	2,0	23,5	30,4	44,1	3,17	4,00	0,857

Dauguma tėvų mano, kad jų vaikas pradėjęs lankyti ikimokyklinio ugdymo įstaigą, pasikeičia į neigiamą pusę, t.y. liūdi, būna sutrikęs arba verkia, o kartais tiesiog būna piktas. Spearmano koreliacijos koeficientas atskleidė, kad tarp minėtų neigiamų vaiko elgesio požymių nustatyti stiprūs, statistiškai reikšmingi, vidiniai koreliaciniai ryšiai (Spearman's rho nuo 0,646 iki 0,807; $p < 0,05$), kurie rodo, jog kuo labiau vaikas, pradėjęs lankyti ikimokyklinio ugdymo įstaigą, pyko, tuo labiau jis buvo sutrikęs, dažniau verkė bei liūdėjo. Tokie rezultatai leidžia konstatuoti, jog tai nėra nuolatinės vaikų emocijos. Juk ne visi vaikai vienodai reguoja į išsiskyrimą su tėvais. Vaiko emocijos ir elgesys grupėje priklauso nuo daugelio faktorių: amžiaus, asmenybinių savybių, sveikatos būklės, vaiko nusiteikimo lankyti švietimo įstaigą, tėvų ir pedagogų pagalbos vaiko adaptacijos periodu. Verta atkreipti dėmesį į tai, kad respondentus suskirsčius į dvi grupes: lietuvių tautybės ir kitos tautybės, išryškėjo jų nuomonių statistiškai reikšmingi skirtumai. Atkreiptinas dėmesys, jog lietuvių tautybės tiriamieji, kalbėdami apie vaiko adaptaciją ikimokyklinio ugdymo įstaigoje daug dažniau nei kita tiriamųjų grupė nurodė,

kad jų vaikas minėtos adaptacijos laikotarpiu kentėjo ($U=982,500$; $p<0,05$) ir buvo piktas bei liūdėjo ($U=952,500$; $p<0,05$). Gauti tyrimo rezultatai atskleidė, jog 80,4% kitakalbių šeimų vaikai, pradėję lankyti ikimokyklinio ugdymo įstaigą, jaučiasi gerai. Vadinasi, nei *organizuotoji* dvikalbystė, nei *stichinė dvikalbystė* neturi labai reikšmingos įtakos vaiko savijautai adaptacijos periodu.

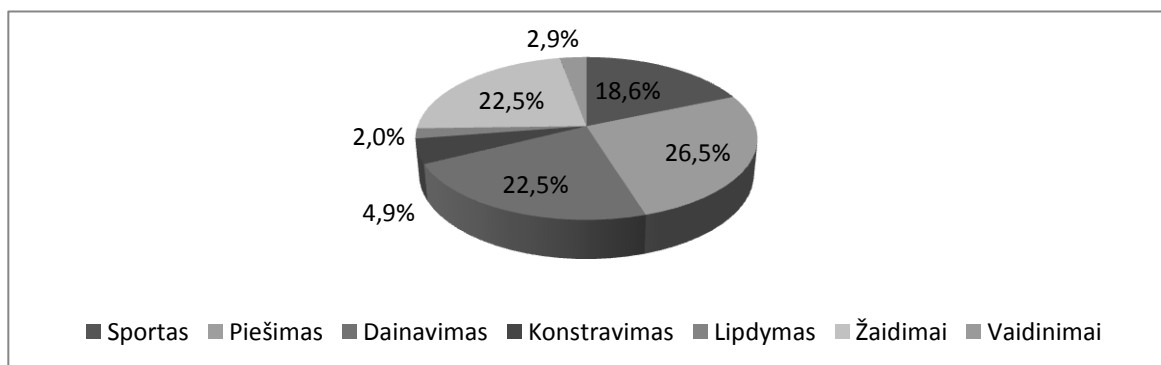
Tėvų buvo pasiteirauta, kaip vaikai jautėsi įvairioje kalbinėje aplinkoje, po 1 - 2 mėnesių lankymo ikimokyklinio ugdymo įstaigos? (žr. 2 lentelę).

2 lentelė. **Kitakalbių šeimų vaiko savijauta po 1 – 2 mėn. lankymo ikimokyklinės įstaigos**

Vaiko elgesys	Dažnai	Kartais	Retai	Niekada	k	Mo	Sd
	Dažniai, %						
Verkė atėjęs į grupę	2,9	31,4	42,2	23,5	2,86	3,00	0,809
Liūdėjo	1,0	26,5	52,9	19,6	2,91	3,00	0,705
Nerimavo	1,0	29,4	47,1	22,5	2,91	3,00	0,746
Pyko	0	20,6	52,0	27,5	3,07	3,00	0,693
Buvo patenkintas	71,6	19,6	7,8	1,0	1,38	1,00	0,676
Kentėjo	1,0	4,9	31,4	62,7	3,56	4,00	0,638

Gauti tyrimo rezultatai atskleidė, jog 91.2% kitakalbių šeimų vaikai buvo patenkinti l/darželyje ir didesnių problemų neturėjo. Nors pasitaikydavo atvejų, kai dalis vaikų atėję į grupę verkdamo, liūdėjo ar nerimavo. Galima daryti prielaidą, kad daugumai vaikų iš kitakalbių (dvikalbių) šeimų greitai pavyksta adaptuotis ikimokyklinio ugdymo įstaigoje. Pagrindinė priežastis – dauguma tokių šeimų savo vaikus pradėjo vesti į ikimokyklinio ugdymo įstaigą nuo trijų metų. Tai yra tas amžiaus tarpsnis, kai vaikams reikia bendrauti su savo bendraamžiais, žaisti, mokytis daugelio dalykų, turėti naujų draugų. Vaikai čia gyvena savo gyvenimą su džiaugsmo ašarėlėmis, su sėkmėmis ir nesėkmėmis, su išdaigomis ir savo emocijomis, draugais ir žaidimais (Urbonienė, 2013). Tėvai nustemba, kai po gero pusmečio daugelis vaikų net neskuba eiti į namus. Dvikalbiai vaikai bendraudami su kitais vaikais ir pedagogu gali lavinti ir valstybinės kalbos įgūdžius. Statistinė analizė parodė, kad aptarti adaptacijos pokyčiai yra reikšmingi. Vaiko neigiamo elgesio požymių pokyčiai teigiama linkme lėmė ir vidinę jų koreliaciją. Galima teigti, kad kuo mažiau vaikas, po dviejų ikimokyklinės ugdymo įstaigos lankymo mėnesių pyko, tuo mažiau jis buvo sutrikęs, rečiau verkė bei liūdėjo (Spearman's rho nuo 0,652 iki 0,870; $p<0,05$). Tarp respondentų grupių (lietuvių ir kitos tautybės) statistiškai reikšmingų nuomonių skirtumų šiuo klausimu nenustatyta $p>0,05$.

Buvo siekiama išsiaiškinti, kokia veikla kitakalbių šeimų vaikams labiausiai padėjo prisitaikyti ikimokyklinio ugdymo įstaigoje? (žr. 3 pav.)?

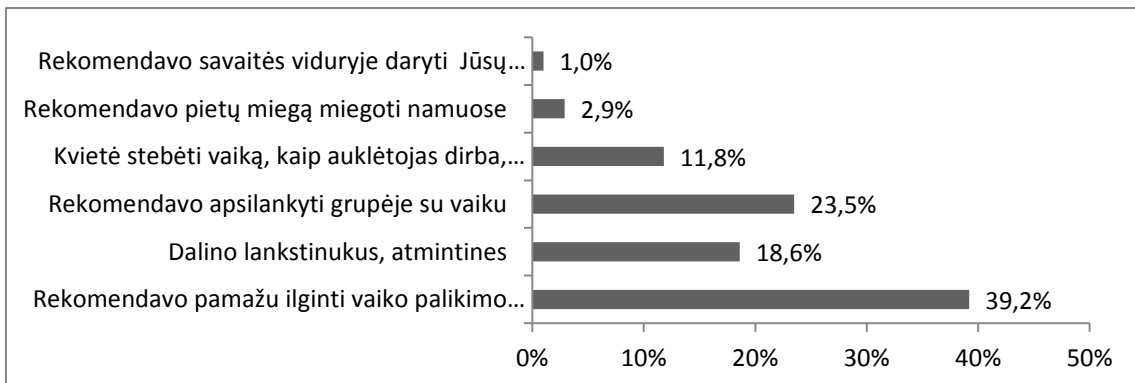

3 pav. **Veikla, kuri kitakalbių šeimų vaikams labiausiai padėjo prisitaikyti ikimokyklinio ugdymo įstaigoje**

Dauguma kitakalbių vaikų, pradėję lankyti ikimokyklinio ugdymo įstaigą, labiau užsiimdavo individualia veikla, pvz: piešimu, žaidimais, lipdymu. Tai visai natūralus dalykas, nes vaikas dar tik pratinasi būti grupės nariu. Nemažai daliai vaikų adaptuotis ikimokyklinio ugdymo įstaigoje padėjo muzikiniai užsiėmimai ir dainavimas. Dainavimas - veikla, kur vaikas turi galimybę veikti atskirai, o kartu ir pabūti grupės nariu. Vaikas dainuodamas lavina savo

bendravimo įgūdžius, o kartu ir kalbą, kuria bendrauja su bendraamžiais ir pedagogu. Atlikus statistinę duomenų analizę nustatyta, kad skirtingos tautybės respondentų nuomonės skiriasi (skirtumai statistiškai reikšmingi) vertinant veiklas, kurios prisidėjo prie minėtų vaikų prisitaikymo ikimokyklinio ugdymo įstaigoje. Daugiau lietuvių tautybės, nei kitos tautybės respondentų mano, kad jų vaikams prisitaikyti padėjo žaidimai ($\chi^2=16,811$, $df=2$, $p<0,05$). Tuo tarpu kitos tautybės respondentai dažniau tyrimo metu nei lietuvių tautybės respondentai nurodė, kad būtent meninė ir sportinė veikla buvo ta veikla, kuri leido vaikui prisitaikyti ikimokyklinio ugdymo įstaigoje ($p<0,05$). Tarp kitų veiklų, nurodytų 3 paveiksle, statistiškai reikšmingi skirtumai taip pat nustatyti, tačiau jie nėra tokie ryškūs kaip kitu atveju. Vadinasi, galima teigti, jog minėtų užsiėmimų vertinimas statistiškai reikšmingai nesisikiria.

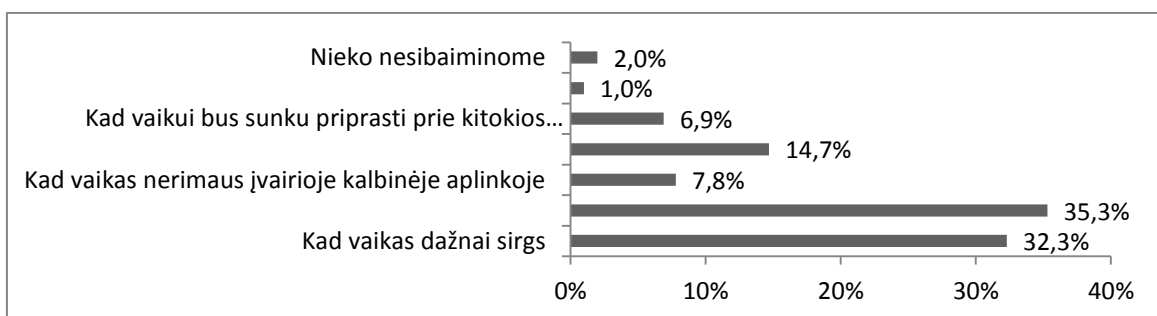
Kitu klausimu buvo siekiama išsiaiškinti, kaip grupės pedagogas įtraukė tėvus į vaiko adaptacijos procesą ikimokyklinio ugdymo įstaigoje? (žr. 4 pav.).

4 pav. Tėvų nuomonės pasiskirstymas apie auklėtojos veiklą įtraukiant juos į adaptacijos procesą.

^Gauti tyrimo rezultatai atskleidė, jog dauguma tėvų išskyrė pedagogo siūlymą pamažu ilginti vaiko palikimo laiką grupėje, beveik ketvirtadalis tėvų atsakė, kad pedagogas rekomendavo apsilankyti grupėje su vaiku, šiek tiek mažiau tėvų teigė, kad buvo dalinami lankstinukai, atmintinės. Adaptacijos procesas labai priklauso tiek nuo tėvų, kurie turi aktyviai dalyvauti ir padėti fiziškai bei psichologiškai vaikui vystytis, tiek nuo pedagogo, kuris turi visapusiškai padėti prisitaikyti prie ugdymo įstaigos reikalavimų, įsitraukti į ugdymosi procesą, taip pat ir nuo paties vaiko – jis turi išmokti adekvačiai vertinti save, savo socialinius ryšius ir situaciją (Gudžinskienė, Palaimaitė, 2010).

Buvo svarbu išsiaiškinti kitakalbių tėvų nuogąstavimus pradedant vesti vaiką į ikimokyklinio ugdymo įstaigą? (žr. 5 pav.)

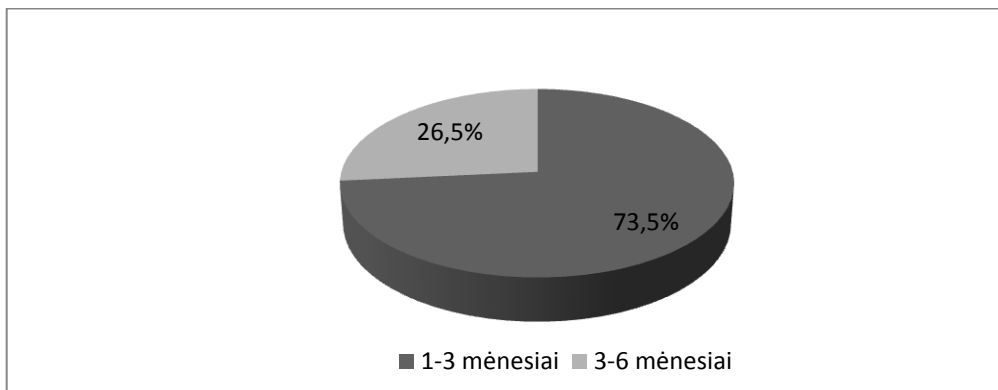

5 pav. Tėvų nuomonės pasiskirstymas apie nuogąstavimus, pradedant vesti vaiką į ikimokyklinio ugdymo įstaigą.

Tyrimas parodė, jog daugiausia tėvų nuogąstauja, kad vaikas nepritaps grupėje, arba dažnai sirgs. Šią nuomonę dažniau išreiškė kitos ne lietuvių tautybės respondentai ($\chi^2=12,940$, $df=6$, $p<0,05$). Tik nedaugelis tėvų mano, kad vaikui bus sunku bendrauti lietuvių kalba, jis nerimaus. Šią nuomonę dažniau palaikė lietuvių tautybės respondentai ($p<0,05$). Psichologė Ruzgutė (2011) teigia, kad apie adaptaciją sprendžiame pagal tai, kaip vaikas miega, valgo ir kokio jo

bendra emocinė būseną. Normalu, kad vaikui atėjus į nepažįstamą aplinką, minėti rodikliai gali pakisti: vaikas gali pradėti mažiau arba daugiau valgyti, dažniau sirgti, gali sumažėti miego trukmė, suprastėti jo kokybė, vaikas gali pasidaryti jautresnis, irzlesnis. Pasak Mazolevskienės (2001), vaikas patenka į grupę, kur ugdymas vyksta daugumos kalba, ir yra priverstas išmokti daugumos kalbos natūraliai bendraudamas. Tokį ugdymo modelį pasirenka tėvai, kurie ketina vaiką leisti į lietuvišką mokyklą.

Augantį vaiką nuolatos veikia socialinė aplinka, o atskirais socializacijos etapais, ypač kai vaikas pradeda lankyti ikimokyklinę ugdymo įstaigą, šis poveikis tampa itin stiprus ir vaiko organizmo veikla ryškiai pasikeičia. Šie pasikeitimai gali trukti ilgai arba trumpai. Į klausimą „Kiek laiko truko Jūsų vaiko adaptacija ikimokyklinio ugdymo įstaigoje?“, atsakymai pasiskirstė sekančiai (žr. 6 pav.): daugiausia tėvų nurodė, kad prireikė 1 – 3 mėnesių, šiek tiek daugiau nei ketvirtadalis tėvų teigė, kad vaiko adaptacija užtruko nuo 3 iki 6 mėnesių. Gauti tyrimo rezultatai leidžia teigti, jog daugumos vaikų adaptacijos eiga buvo vidutiniškai lengva. Lengvai adaptuojasi vaikai, kurie šeimoje tinkamai auklėjami; gerai prižiūrimi ir darželį pradeda lankyti bent nuo 1,5 metų. Lengva adaptacija lopšelyje trunka nuo 10 iki 20 dienų. Tada praeina miego, apetito sutrikimai, neigiamos emocijos, nenoras pasilikti lopšelyje, ašaros atsisveikinant su tėvais, vaikai pradeda bendrauti su grupės vaikais, pedagogas, būna aktyvesnis, daugiau kalba. Vidutinio sunkumo adaptacija tęsiasi nuo 20 iki 40 dienų. Jos metu vaiko elgsenos pakitimai, emocinės reakcijos būna stipresnės, gali sulėtėti vaiko neuropsichinis vystymasis, 1 – 2 mėnesiais atsilikti kalba (Medeleine, 2011).

6 pav. Tėvų nuomonės pasiskirstymas apie vaikų adaptacijos proceso trukmę.

Pradėjus lankyti ikimokyklinio ugdymo įstaigą, keičiasi vaiko dienos ritmas, įpročiai. Vykstant dideliems pokyčiams vaiko gyvenime, neišvengiamai bus susiduriama ir su elgsenos pakitimais. Tyrimo metu domėtasi, kokius vaiko elgsenos pokyčius tėvai pastebėjo jo adaptacijos ikimokyklinio ugdymo įstaigoje metu. 3 lentelėje pateikti duomenys rodo, kad trečdalis vaikų tapo komunikabilesni, o ketvirtadalis ugdytinių pradėjo daugiau kalbėti lietuvių kalba namuose. Šeštadalis ugdytinių adaptacijos metu nenorėjo dalyvauti grupinėje veikloje ir vengė bendrauti su bendraamžiais. Tik nežymi dalis vaikų įsitraukė į konfliktus su kitais vaikais ir tapo agresyvesni. Pasak Boller (2012), bene svarbiausias veiksnys, lemiantis sėkmingą vaiko įsiliejimą į ikimokyklinę ugdymoįstaigos bendruomenę, yra santykiai su bendraamžiais. Atėjusiam vaikui į naują aplinką, reikia bandyti susidraugauti su savo naujaisiais bendraamžiais, kurie yra įvairiai nusiteikę kiekvieno atėjusio vaiko atžvilgiu. Pradėję lankyti ikimokyklines ugdymo įstaigas, kitakalbių šeimų vaikai susiduria su sunkumais, nes blogai supranta ar nekalba lietuvių kalba. Remiantis atliktu tyrimu, galime daryti prielaidą, kad vaikams, atsidūrusiems daugiakultūrinėje aplinkoje, kurioje vyrauja lietuvių kalba, vienas reikšmingiausių pokyčių – kalbos tobulėjimas. Rezultatai rodo, kad jie pagerino savo bendravimo įgūdžius ir pradėjo labiau vartoti lietuvių kalbą namų aplinkoje. Atliktas tyrimas iš dalies patvirtino mokslininkų nuomonę nagrinėjama tema: per adaptacijos laikotarpį daugelis vaikų pasikeitė, suprato, kad darželyje būti yra įdomu ir linksma, nes čia jie žaidžia, bendrauja, mokosi daugelio dalykų, susiranda draugų, lavėja įvairiapusiškai, tobulina gimtosios (lietuvių) kalbos įgūdžius.

3 lentelė. **Vaikų elgesio pokyčiai jo adaptacijos ikimokyklinio ugdymo įstaigoje metu.**

Pokyčiai adaptacijos metu	N	%
Pradėjo labiau konfliktuoti su vaikais	3	2,9
Nenorėjo dalyvauti grupinėje veikloje	15	14,7
Vengė bendrauti su bendraamžiais	15	14,7
Vaikas pradėjo daugiau kalbėti lietuvių kalba namuose	23	22,5
Vaikas tapo komunikabilesnis	36	35,3
Tapo agresyvesnis	2	2,0
Tapo labiau nepaklusnus	0	0
Konfliktavo su suaugusiais	0	0
Niekas nepasikeitė	8	7,8

Apklaustos metu norėta sužinoti tėvų nuomonę apie vaiko nerimo pasireiškimo ypatumus jo adaptacijos ikimokyklinio ugdymo įstaigoje metu (žr. IV lentelę). Atsakydami į klausimus, respondentai įvardijo savo vaikų emocijų pokyčius, jiems pradėjus lankyti ikimokyklinę ugdymo įstaigą. Pasak, tiriamųjų, penktadalis vaikų neįjutė jokių adaptacijos sunkumų, tėvai nepastebėjo akivaizdžių nerimo proveržių (20,6%). Panaši dalis (21,6%) tėvų nurodė, kad jų vaikai atrodė susirūpinę. Kiti (19,6%) skundėsi, nenorintys lankyti ikimokyklinės ugdymo įstaigos, šeštadalis ugdytinių (15,7%) dažnai gaudinosi. Nedidelė dalis vaikų namuose buvo nuolatos suirzę, nervingi (5,9%), kiti atrodė nelaimingi, prislėgti ar buvo abejingi ikimokyklinei ugdymo įstaigai (3,9%). Keletui vaikų nerimas pasireiškė pablogėjusiu arba sutrikusiu miegu, suprastėjusiu apetitu (2,9%).

4 lentelė. **Vaikų nerimo pasireiškimas jo adaptacijos ikimokyklinio ugdymo įstaigoje metu.**

Adaptacijos sunkumai	N	%
Vaikas namuose buvo nuolatos suirzęs, nervingas	6	5,9
Skundėsi, kad nenori lankyti ikimokyklinės ugdymo įstaigos	20	19,6
Atrodė susirūpinęs	22	21,6
Dažnai atrodė nelaimingas, prislėgtas	4	3,9
Dažnai gaudinosi	16	15,7
Buvo abejingas ikimokyklinei ugdymo įstaigai	4	3,9
Blogai miegojo	3	2,9
Sutriko miegas	3	2,9
Dažnai skundėsi pilvo, galvos skausmais	1	1,0
Pablogėjo apetitas	2	2,0
Tapo uždaresnis, užsisklendęs savyje	0	0
Jautė baimę, greitai išsigąsdavo	0	0
Niekas nepasikeitė	21	20,6

Apibendrinus gautus tyrimo rezultatus galima teigti, jog kitakalbių šeimų vaikai, prisitaikydami prie naujos aplinkos, kurioje vyrauja lietuvių (gimtoji) kalba, su dideliais adaptacijos sunkumais nesusidūrė. Darželyje vaikams keičiasi dienos ritmas, režimas, atsiranda įvairių taisyklių, kurių namuose nereikėjo laikytis, adaptacijos laikotarpiu ugdytiniai nepajautė aukštos emocinės, psichologinės įtampos, nepatyrė ypatingos baimės darželyje, priešingai, buvo pakankamai atviri, komunikabilūs. Adaptacijos periodu labiau išryškėjo neigiami vaikų elgesio aspektai, tokie kaip irzlumas, susirūpinimas, uždarumas. Tačiau vėliau, kai vaikai susipažino ir apsiprato su naująja aplinka, bendraamžiais ir pedagogais, buvo pastebėtas neigiamo elgesio sumažėjimas bei teigiamų elgesio pavyzdžių išryškėjimas. Psichologės Vasiliauskienės (2016) nuomone, pirmomis adaptacijos dienomis vaikams gali sumažėti apetitas, pablogėti miegas, padidėti jautrumas, nes vaikams reikia daugiau dėmesio, saugumo, globos, padrąsinimo dar nepažįstamojoje aplinkoje. Minėtus vaikų sunkumus atskleidė ir apklausos rezultatai, o adaptacijos metu atsiradę nerimo požymiai turėjo tiesioginę įtaką vaikų sveikatai ir bendrai jų psichologinei savijautai. Galima daryti prielaidą, kad tyrimo metu gauti rezultatai iš dalies patvirtina, jog vaikams nauja aplinka kelia baimę ir nerimą, o ypatingai tai patiria vaikai, patekę į daugiakultūrinę aplinką, kurioje kalbama kitokia, ne jų gimtąja kalba. Dėl to kitakalbių vaikų adaptacijos periodas dažniausiai būna sudėtingesnis, yra išgyvenamas emocingesnis atsiskyrimas nuo tėvų. Vaikų adaptacijos laikotarpio palengvinimui didelę įtaką daro tėvai bei pedagogai.

Tėvai, pirmosiomis ikimokyklinės ugdymo įstaigos lankymo dienomis, lydėdami savo vaikus ir dalyvaudamai grupės veikloje, leidžia savo vaikams jaustis saugiau, tyrinėjant ir įsijungiant į grupės aplinką. Pedagogai, savo ruožtu, būdami kultūriškai atsakingi, kuria aplinką, skatinančią socialinę lygybę. Svarbiausias požymis, kad vaikas darželyje sėkmingai adaptavosi, yra faktas, jog jis kreipiasi į auklėtoją pagalbos ir leidžiasi jos paguodžiamas (Boller, 2012).

Kitu klausimu buvo siekta išsiaiškinti, kaip tėvai prisidėjo prie vaiko adaptacijos periodo ikimokyklinio ugdymo įstaigoje lengvinimo? (žr. 5 lentelę).

5 lentelė Tėvų pagalbos būdai vaiko adaptacijai palengvinti

Tėvų pagalbos būdai vaiko adaptacijai palengvinti	N	%
Kalbėjome vaikui, kad jis eis į darželį, kuriame sutiks daug naujų draugų	53	52,0
Į grupę nešėme žaislus, daiktus, kurie primintų namus ir vaikas jaustųsi saugus	23	22,5
Pirmosiomis dienomis vaiką palikdavome grupėje tik keletą valandų	11	10,8
Individualiai kalbėdavome su auklėtoja apie vaiko sveikatą, pomėgius, charakterio ypatumus, nuraminimo būdus ir kt.	11	10,8
Konsultavomės su specialistais, kitais pedagogais ar kt. asmenimis	3	2,9
Iš anksto ruošėme kartu su vaiku darželiu „Kraitelį“ (kartu su vaiku perkami reikalingi darželiui rūbai, avalynė, priemonės ir kt.)	1	1,0

Tyrimo rezultatai rodo (žr. 5 lentelę), kad daugiau nei pusė (52,0%) tėvų stengėsi nuteikti vaikus pozityviai vaikų darželio atžvilgiu, nemaža dalis tėvų (22,5%) leisdavo pasiimti iš namų žaislus, kad vaikas jaustųsi saugesnis. Kiti tėvai daugiau bendraudavo su pedagogu apie vaiko pomėgius, charakterio ypatumus, sveikatą. Radavičiūtės (2011) teigimu, tėvų požiūris į vaiką tiesiogiai įtakoja vaiko adaptaciją: lengviausiai adaptuojasi vaikai, kurių šeimose vyrauja tolerantiškas požiūris į vaiko nesėkmes, sunkiausiai - perdėtai globojami vaikai.

Išvados

1. Adaptacija yra procesas, kuriame aktyviai dalyvaujama bei siekiama įveikti prieštaravimus tarp asmens ir naujosios aplinkos. Kiekvienas vaikas, taip pat augantis kitakalbių šeimoje, pradėjęs lankyti ikimokyklinio ugdymo įstaigą, išgyvena adaptacijos laikotarpį, kuriame persitvarko visos organizmo sistemos, formuojasi naujos psichinės funkcijos. Mišrioje šeimoje, kurios aplinkoje vyrauja kelios kalbos, sudaro prielaidas atsidūrus naujoje aplinkoje sunkiau bendrauti su kitais, lemia vaiko elgesį bei jausmus. Todėl kitakalbių šeimų vaikų adaptacijos periodas ikimokyklinėje ugdymo įstaigoje – sunkus išgyvenimas patiems vaikams bei jų tėvams. Šiam laikotarpiui palengvinti vaikams būtinas artimiausių žmonių – tėvų supratimas, palaikymas bei poreikių tenkinimas bei pedagogo bendravimas. Tėvų pagalba ir dalyvavimas vaiko adaptacijos procese vaikui teikia saugumo jausmą ir tai yra vienas iš lengvinančių adaptacijos veiksmų.

2. Kitakalbių vaikų ugdymas ikimokykliniame amžiuje yra siejamas su vartojamų kalbų kiekiu, kuris padeda atskleisti šeimų tipus. Ugdymas vyksta daugumo kalba, o vaikas toje ugdymo įstaigoje priverstas tą kalbą išmokti. Nustatyta, jog Vakarų Lietuvos regione daugiausia gyvena mišrios šeimos, kurios pagrindiniu vaiko motyvu lankyti valstybinę ikimokyklinio ugdymo įstaigą sieja su kalbos išmokimu bei tolesniu vaiko mokymusi valstybinėse švietimo įstaigose. Tėvai suvokia, kad jų vaikai privalo integruotis į šalies gyvenimą, nes jiems teks gyventi Lietuvoje.

3. Tyrimas atskleidė, jog vaiko jausmai bei elgesys adaptacijos periodu keitėsi. Pradžioje vaikas buvo sutrikęs, liūdėjo arba verkė, o kartais buvo piktas. Po 1-2 mėnesių jautėsi gerai. Adaptacijos periodu jis nenorėjo dalyvauti grupinėje veikloje, vengė bendrauti su bendraamžiais, bet išmoko naujų bendravimo bei socialinių įgūdžių, susirado naujų draugų, patobulino gimtosios (lietuvių) kalbos įgūdžius. Prisitaikymo ikimokyklinėje ugdymo įstaigoje metu dauguma ugdytinių nepajautė aukštos emocinės ir psichologinės įtampos, nepatyrė didelės baimės ir nerimo. Priešingai, vaikai jautėsi pakankamai saugiai, buvo atviri, komunikabilūs. Labai nedidelė dalis vaikų jautė didesnę nerimą, verkė, liūdėjo, buvo labiau prislėgti, susirūpinę, tapo irzlesni. Greičiau adaptuotis ikimokyklinio ugdymo įstaigoje mišrių šeimų vaikams padeda tokios veiklos, kaip individualūs žaidimai, meninė veikla, sportas bei dainavimas, kurių metu

gali tobulinti kalbos įgūdžius bei prisitaikyti daugakultūrinėje aplinkoje.

4. Dauguma tėvų pripažįsta auklėtojos pasiūlymus, patarimus, kaip palengvinti vaiko adaptaciją bei savo pagalbos reikšmę vaiko adaptacijos ikimokyklinio ugdymo įstaigoje proceso metu. Jų nuomone, labai svabu yra pasiruošti adaptacijos procesui ir jos metu ne tik užmegzti glaudų ryšį su švietimo įstaiga, tačiau teikti pagalbą vaikui, jo auklėtojai pasakojant apie vaiko pomėgius, charakterio ypatumus, sveikatą. auklėtojos veiklą įtraukiant juos į adaptacijos procesą.

Literatūra

1. Antroji kalba ankstyvajame amžiuje. Patarimai pedagogams, mokantiems lietuvių kalbos 3-6 metų vaikus įstaigose, ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo programas vykdančiose tautinės mažumos kalba. (2014). Vilnius: Ugdymo plėtotės centras.
2. BERUBE, L. (2004). Parents from elsewhere, children from here // Adaptation dynamics of parenting among immigrants. Quebec: Presses de l'Universite du Quebec.
3. BOLLER, A. (2012). Mano vaikas pradeda lankyti darželį. Vilnius: Gimtasis žodis, P. 16-42.
4. BURVYTĖ, S. (2004). Adaptacija ir jos raiška pradinėje mokykloje. Pedagogika, P. 83-88.
5. CHRANOVSKIENĖ, S. Dilema tėvams: vaiko adaptacija darželyje. 2011. Interneto prieiga adresu: <http://www.ikimokyklinis.lt/index.php/straipsniai/teveliams/dilema-tevams-vaiko-adaptacija-darzelyje/4224> [žiūrėta 2016-12-1].
6. ČESNAITĖ, D., IVANAUSKIENĖ, F. (2001). Pirmos klasės mokinių psichosocialinės adaptacijos tyrimas. Pedagogika. Mokslo darbai. 54, P. 46-47.
7. DADŪRAITĖ, R., DAMAŠEVIČIŪTĖ, J. (2004). Išsiskyrusių šeimų vaikų mokyklinės adaptacijos ypatu(mai). Jaunųjų mokslininkų darbai, 3, P. 29-33.
8. DEYELL-GINGOLD, P. (2014). *Successful Transition to Kindergarten: The Role of Teachers & Parents // The Profesional Resource for Teachers and Parents* // Earlychildhood News, [Žiūrėta 2014 m. Gruodžio 6 d.] Prieiga per internetą. http://www.earlychildhoodnews.com/earlychildhood/article_view.aspx?ArticleID=477.
9. GIEDRIENĖ, R. (2011). Specifiniai mokymosi sutrikimai ir vaiko socializacija. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.
10. GUDŽINSKIENĖ, V., PALAIMAITĖ, A. (2009). *Žaidimas kaip pirmaklasių adaptacijos gerinimo priemonė* [interaktyvus]. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, [žiūrėta 2012 01 10]. Prieiga per internetą <http://www.biblioteka.vpu.lt/pedagogika/PDF/2010/97/gudpal78-84.pdf>
11. HAN. W. J. (2012). Bilingualism and academic achievement. Child development, Volume 83, 300-321.
12. Ikimokyklinio ugdymo metodinės rekomendacijos. (2015). Vilnius: Švietimo aprūpinimo centras.
13. JAŠINSKYTĖ, I., GELEŽINIENĖ, R., AIDUKIENĖ, T. Dvikalbio ir daugiakalbio vaiko ugdymo proceso modeliavimas multikultūrinio aspektu. Jaunųjų mokslininkų darbai. Nr. 2(31), P. 42-50.
14. KOSKIENĖ, N. (2014). Kaip palengvinti vaiko adaptaciją darželyje. Interneto prieiga adresu: <http://www.ikimokyklinis.lt/index.php/straipsniai/specialistams/kaip-palengvinti-vaiko-adaptacija-darzelyje/17464> [žiūrėta 2016-12-18].
15. KOVICS, E., KORINTUS, M. (2012). *An Element of Intensive Partnership with Parents in the Nursery and in the Kindergarten: the Institutional Practice of Settling in.* p. 11-12.
16. KUBILIENĖ, K. (2012). Tėvų parama pirmos klasės gimnazistų adaptacijai. Pedagogika, nr. 106, P. 70-77.
17. KURAITĖ, E. (2012). Pirmųjų dienų darželyje baimės. Interneto prieiga adresu: <http://www.ikimokyklinis.lt/index.php/straipsniai/teveliams/pirmuju-dienu-darzelyje-baimes/12567> [žiūrėta 2016-11-22].
18. LEKIN, M., TOVLI, E. (2014). Bilingualism and creative in early childhood. Creativity research journal, Volume 26(4), 411-417.
19. MAZOLEVSKIENĖ, A. (2006). Priešmokyklinio amžiaus dvikalbių vaikų lietuvių kalbos gebėjimų ugdymas, taikant komunikacinį metodą. Pedagogika, nr. 83, P. 143-147.
20. MAZOLEVSKIENĖ, A., MONTVILAITĖ, S. (2007). Ikimokyklinio amžiaus dvikalbių vaikų kalbų ugdymo realijos: Lietuvos patirtis pasauliniame kontekste. Pedagogika, nr. 87, P. 126-131.
21. MAZOLEVSKIENĖ, A. (2001). Dvikalbystės problemos ikimokykliniame amžiuje. Pedagogika, nr. 53. P. 96-101.
22. MAZOLEVSKIENĖ, A., MONKEVIČIENĖ, O., (2011). Kaip ugdyti migrantų vaikus lietuvių kalba veikiančiose grupėse. / Straipsnis/ Interneto prieiga adresu: <http://www.ikimokyklinis.lt/> [žiūrėta 2017-02-25].
23. MEDELEINĖ, D. (2011). *Savarankiškumas. Kasdieniniai patarimai ir gudrybės. Mažasis vadovas tėvams.* Vilnius.
24. RADAVIČIŪTĖ, V. (2011). Vaiko adaptacija darželyje // Naujienos, [Žiūrėta 2015 sausio 4 d.] Prieiga per internetą.
25. RAMONIENĖ, M. Palankiausias amžius kalboms mokytis. (2007) - [žiūrėta 2016-12-06]. Prieiga per internetą: <http://www.smm.lt/docs/mz/mz13.pdf>.
26. RODRIGUEZ, M. V. (2015). Families and educators supporting bilingualism in early childhood. School community Journal, volume, 25, 177-194.

27. RUZGUTĖ, V. (2011). *Adaptacija darželyje* [interaktyvus]. Vilnius: [žiūrėta 2012 01 10]. Prieiga per internetą <http://klauzada.lt/Adaptacija-darzelyje.pdf>.
28. STRICKLAND, M. J., KEAT, J.B., MARINAK, B. A. (2010). *Connecting Worlds: Using Photo Narrations to Connect Immigrant Children, Preschool Teachers, and Immigrant Families*. *The School Community Journal*, Vol. 20, No. 1 p. 81-102. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2013-02-13]. Prieiga per EBSCO Publishing.
29. URBONIENĖ, Z. (2013). Auklėtojos patarimai tėvams, kurių vaikai lankys lopšelj. [žiūrėta 2016-12-11]. Interneto prieiga adresu: <http://www.ikimokyklinis.lt/index.php/straipsniai/teveliams/aukletejos-patarimai-tevams-kuriu-vaikai-lankys-lopseli/>.
30. VASILIAUSKIENĖ, D. (2016). Trejų metų vaiko adaptacija darželyje. Etiudas, Kaunas. [Žiūrėta 2017 gegužės 4 d.] Prieiga per internetą: <https://etiudas.kaunas.lm.lt/treju-metu-vaiko-adaptacija-darzelyje/>
31. VIETIENĖ, I. (2015). Tėvų išgyvenimai vaikui pradėjus lankyti ikimokyklinio ugdymo įstaigą. *Mokytojų ugdymas*, Nr. 25(2), P. 97-108.
32. VIETIENĖ, I. (2017). Vaiko ir suaugusiojo tarpkultūrinio, hermeneutinio dialogo raiška įvairiose ugdymo aplinkose. *Jaunųjų mokslininkų darbai*, Nr. 47, P. 53-57.

Adaptation process of pre-school children from other-language families in pre-school education

Summary

Recently, most of the children from other-language families attend pre-school education institutions, where state language is spoken, and their cognitive and social skills are developed. When a child starts attending a pre-school education institution, his/her close relationship with the home world and with very close people who provide with all-round safety, ceases. Having brought a child to a pre-school institution the living conditions change immediately, and the way of upbringing changes as well. Not an exception is children who grow up in other-language family, their need is to be with everyone and as everybody, they want to be taught, heard, understood, spoken, encouraged, and involved in educational activities.

Research problem. The competence of teachers and the involvement of parents in the process of education during a particularly important adaptation period is the most effective assistance to a child attending a pre-school educational institution. Strickland, Keat, Marinak, (2010) emphasize that teachers' cultural responsiveness helps create an environment that promotes social equity and justice, rather than a stereotyped culture. Both bilingualism, multilingualism, and the needs of children's education are relevant, but in the studies conducted so far, the realities, possibilities, problems, and philosophical directions of pre-school and pre-primary school bilingual children's language education are analysed. There is a lack of research that analyses the processes of adaptation of children from other-language families in pre-school education institutions. The research problem is elaborated on the following questions: What is the motivation of other-language families to allow a child to attend a state pre-school educational institution? How does a foreign child feel starting to attend pre-school? What are the most commonly observed changes in child behaviour during the adaptation period? What should be the focus of pedagogical activity and parent support in order to successfully adapt to other-language children?

Aim of the research: to reveal the peculiarities of the adaptation of children of pre-school children of other parents in pre-school education institutions.

Sample of the research. The study involved 102 other-language speakers whose children attend Lithuanian pre-school education institutions.

According to the results of the written research, it was determined that the main motive of the other-language families is to send the child into a state pre-school educational institution, is connected with language learning and its further education in other public educational institutions. We can conclude that most of the other-language speakers have adapted to the pre-school setting quite successfully. The results of the research reveal more positive changes in children's emotions and behaviour: only a minority of pupils did not want to participate in-group activities; they avoided communicating with peers; others, on the contrary, learned new communication and social skills, found new friends, and improved their native (Lithuanian) language skills. An analysis of the results of the research showed that some children felt more anxious, weighed, saddened, more depressed, worried, became more or less zealous, but at the same time they felt safe enough, were open, communicative. Most parents recognize not only the activities of the teacher, but also their own help, their integration into the educational process during the adaptation period, when the teacher talking about the child's hobbies, the characteristics of the character, and health.

Key words: other-language family, adaptation, bilingualism.

ANALYSIS OF THE ACTIVITY OF THE INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION IN THE FIELD OF COOPERATION WITH ENTERPRISES BASED ON WEST POMERANIAN VOIVODESHIP, POLAND

*Mioduchowska-Jaroszewicz Edyta, PhD, Assistant Professor
Institute of Economics*

*Szczepkowska Malwina, PhD, Assistant Professor
Institute of Management and Investment
Faculty of Economics and Management
University of Szczecin, Poland*

Abstract

The aim of the article is analysis of the activity of the institutions of higher education in the field of business based on West Pomeranian Voivodeship, Poland. The article has been based on the analysis of the selected surveys and conclusions drawn from the reports regarding the assessment of activity potential of the cooperation with the enterprises operating in north-western Poland. First, specificity of West Pomerania region has been presented, together with the importance of the cooperation of the institutions of higher education with the economic environment. Next, the results of the cooperation of the institutions of higher education in West Pomeranian Voivodeship with enterprises and clusters have been shown. The challenges faced by the institutions of higher education until 2020 have also been indicated. The article has been closed with own conclusions as well as taken from other publications.

Key words: cooperation, partnership, cooperation between institutions of higher education and enterprises, benefits of cooperation, results of cooperation, West Pomerania Region.

Introduction

The activity of research units in the context of cooperation with enterprises has become an essential element of the assessment conducted by Ministry of Higher Education in the context of allocating funds, obtaining subsequent scientific degrees, receiving funds from the National Centre for Research and Development and promotion among future students. However, specificity of West Pomerania Region in Poland does not allow full development of the institutions of higher education activity in terms of cooperation with enterprises.

The aim of the article is the analysis of the activity of the institutions of higher education in the field of cooperation with enterprises based in West Pomeranian Voivodeship in Poland. The article has been based mainly on the analysis of the selected surveys and conclusions from the report entitled: „*Assesment of the potential of West Pomeranian higher education institutions in terms of satisfying entrepreneurs' needs for research connected with intelligent specializations*” [“*Ocena potencjału zachodniopomorskich uczelni pod względem zaspokojenia popytu przedsiębiorców na badania związane z inteligentnymi specjalizacjami*”] (Palmen, Baron, Drożdzał, Dmowska, 2015) commissioned by the Marshal Office of the West Pomeranian Region. The article comprises the following parts:

1. Significance of the cooperation of the institutions of higher education with the economic environment.
2. Specificity of West Pomerania Region.
3. Results of the cooperation of the institutions of higher education in West Pomeranian Voivodeship with enterprises and clusters.
4. Challenges faced by academic institutions by 2020.

The article has been closed with own findings as well as the conclusions from other publications.

1. Significance of the cooperation of the institutions of higher education with the economic environment.

There are many benefits of the cooperation of the higher education institutions with economic environment, referring to such categories of beneficiaries as academic institutions, students, graduates and enterprises (Bryła, Jurczyk, Domański, 2013a, pp. 14-19). However, this

cooperation also encounters very serious obstacles, both on the part of the institutions and the enterprises (Bryła, Jurczyk, Domański, 2013b, pp. 10-16). Low participation of businesses in financing research and development activity (below 40%) is Polish specificity. The main indicator of the level of financing research and development activity is the share of expenses for science in gross domestic product. It has been systematically decreasing, giving our country one of the lowest positions in OECD ranking. In comparison, the average value of this indicator for all OECD countries exceeds 2% and is on the increase. The share of expenses for financing research and development activity is also a small portion of the national investment expenditure. A tangible effect of research and development activity is the number of reported inventions, utility models and the granted protection rights. Those indicators have been very low in Poland. Thus, there is a big demand for new concepts and methods of management that would make the cooperation between the institutions of higher education and businesses develop in a more dynamic way (Santarek, ed., 2008, pp.32-33). Connecting enterprises effectively with R&D sphere underpins the efficiency of the innovation system which in turn translates into innovativeness and competitiveness of the enterprises. Some of these connections are of direct nature - when the scientific research leads to application discoveries, engineering research techniques or instruments. There are also indirect connections - when the educated graduates make scientific contribution to increasing the efficiency of the enterprises. Thus, the benefits from the academic knowledge may be transferred to enterprises in a number of ways. The basic areas of cooperation between science and business include: higher education institutions and business, jointly promoting Master's and PhD papers, business representatives lecturing at universities, business financing the university employees, university employees movement into business, joint projects by universities and businesses - including commissioning execution of research to universities - establishing enterprises by university employees, joint publications by universities and businesses, continuing education (trainings and post-graduate studies) offered by universities to business representatives, professional trainings for the university employees in the enterprises (Górak, 2007, p.3). Apart from internationalization of education, cooperation between university and business (Bryła, 2013, pp.414-435, Taras et.al., 2012, pp.11-17, Taras, et.al.2013, pp.414-435) may significantly affect the level of graduates' attractiveness in the job market (Bryła, 2014, pp.95-112).

2. Specificity of West Pomerania region

A diagnosis of needs and offers of higher education institutions in West Pomeranian Region commissioned by Voivodeship Labour Office (2014) was conducted in 2014. The report indicates willingness of the higher education institutions to cooperate with the employers in the field of students education. The ongoing demographic decline results in the presence of new faculties in the offer of the higher education institutions, however not always tailored to the needs of the economy. The results of the survey and the information obtained in the additional desk research proved the major fields of studies on offer to be economics-related and pedagogy. Unfortunately, according to research conducted by Voivodeship Labour Office in Szczecin, those are surplus jobs. Thus, finding a job poses a problem for the graduates in these fields. Employers' expectations are aimed at professional preparation. One of the solutions is a dual vocational system promoted by M. Kabaj in Poland for years (2000), recognized by the European Commission as a model solution and key success factor. It is based on the concept of combining school education with education in the workplace. Extension of students' internships would be a good solution, this is however possible only in the case of a long-term and close cooperation of higher education institutions and enterprises. The needs of the economy should be the main objective for the development of higher education (Bieszek-Solorz, Gdakowicz, Markowicz, 2015, pp.121-133).

Other report commissioned in December 2014 by the Marshal Office and conducted in order to assess the potential of West Pomeranian institutions of higher education in terms of satisfying the entrepreneurs' demand for research related to intelligent specializations indicates

that the level of R&D investments in West Pomeranian Voivodeship is still low. The share of R&D investments in the gross domestic product in West Pomerania is 3 times lower than the national average and around 10 times lower than the EU average. Public higher education institutions also play important role, as they receive nearly 80% of the investment in R&D activities in the voivodeship. In 2007-2013, they also used structural funds in order to modernize and develop their research infrastructure, create new laboratories, centres of excellence, research committees. For most of higher education institutions in Poland, the investments were financed by EU funds in the amount of 85% within the scope of the Regional Operational Programme for a given voivodeship, Operational Programme Innovative Economy or Infrastructure and Environment Operational Programme.

The knowledge of conditions of the commercial use of research infrastructure financed with public funds is essential¹. West Pomeranian Voivodeship executive board defined 5 regional specializations. Selecting from among them the intelligent specializations characterized with the potential and ability to create innovative economic and social solutions, increase added value and enhance the competitiveness of the enterprises on the international stage in 2020 perspective is more of a process than a single decision. A significant role in the development of regional specializations, as well as the future of intelligent specializations, is played by clusters, cooperation networks and scientific committees, concentrating their activity around the common investment projects, defined development pathways for key competences and innovative products, services and technologies.

3. Results of the cooperation of the institutions of higher education in West Pomeranian Voivodeship with enterprises and clusters.

Institutes and departments of the higher education institutions in West Pomeranian Voivodeship participating in the survey (Palmen, Baron, Drożdzał, Dmowska, 2015), cooperate with the enterprises to a limited extent within the framework of the obtained commercial projects, joint research projects or other joint actions, e.g. issuing opinion on innovativeness. The number of respondents cooperating with the enterprises has grown in the last three years, as shown in Table 1. According the new perspective for financing within the framework of competitions organized by the National Centre for Research and Development there is a need for cooperation with enterprises in order to obtain scientific grants. Thus, the research centres need to cooperate with enterprises. In 2011-2014, research teams cooperating with enterprises usually cooperated in a continuous manner with one to five companies, they were, however delivering expert and engineering services or opinions on innovativeness in the context of investment projects prepared by a company to between several up to a few dozen companies (Table 2). 7 (16%) out of 43 respondents did not indicate cooperation with enterprises in 2012-2014.

Case studies presented in the report (Palmen, Baron, Drożdzał, Dmowska, 2015, p.63) on cooperation of research teams and enterprises described in the surveys and presented during individual interviews show that on the one hand there have been long term (even over 30-year) cooperation relations, and, on the other hand, new opportunities arise - prospective in terms of carrying out joint projects - for cooperation with foreign companies and enterprises which have developed significantly in the recent years and are planning to increase their technological activity.

Analysis of data in Table 1. indicates minor increased activity of the research units in

¹ In her open letter dated March 21, 2014, the Minister of Science and Higher Education noticed that in the case of research infrastructure obtained within the framework of the Operational Programme Innovative Economy the commercial use of the equipment is possible, however the unit is obliged to return part of the income pursuant to the rules resulting from the Council of the European Union Regulation No. 1083/2006. National Centre for Research and Development informs about the details of their settlement on their website, "in accordance with the procedure for calculating and monitoring the income in the projects for the I and II priority axes of the Operational Programme Innovative Economy previously prepared by intermediate body - National Centre for Research and Development, all income and operational costs should be registered by the beneficiary and presented to NCRD in an annual cycle. Cumulative income generated within 5 years from closing.

cooperation with enterprises. The reason for this growth is increased number of commercial projects with large companies and executing joint research projects with small companies, with research units as a committee leader. The Institute of Mechanical Technology of the Faculty of Mechanical Engineering and Mechatronics of the West Pomeranian University of Technology in Szczecin, which carried out many contracts for executing prototypes, has noted a significant increase in the cooperation activity. Also the Mechanics and Machine Construction Foundations Department of the Faculty of Mechanical Engineering and Mechatronics has cooperated with a group of over 20 small companies in the recent years.

Table 1. Number of enterprises declaring cooperation with the enterprises by size of the enterprise in the period of 2012-2014 (N=43)

Scope of cooperation	Number of respondents cooperating in 2012 with a given category of enterprises			Number of respondents cooperating in 2013 with a given category of enterprises			Number of respondents cooperating in 2014 with a given category of enterprises		
	small	medium-sized	large	small	medium-sized	large	small	medium-sized	large
Commercial projects	13.	11.	4.	14.	10.	7.	15.	9.	9.
Joint research projects co-financed from public funds, in which the committee leader is the entity of the respondent	0.	8.	2.	4.	7.	4.	4.	8.	5.
Joint research projects co-financed from public funds, in which the committee leader is the enterprise	5.	1.	4.	5.	1.	6.	11.	3.	
Other joint actions, including issuing an opinion on innovativeness	0.	6.	4.	7.	7.	3.	9.	8.	6.

Source: own elaboration based on: L. Palmen, M. Baron, J. Drożdżal, A. Dmowska, op.cit., p. 63.

Table 2 presents maximum number of enterprises cooperating with one research unit in a given field.

Table 2. Maximum number of enterprises cooperating with one respondent in a given field in 2011-2014

Scope of cooperation	Maximum number of enterprises per one respondent								
	small	medium-sized	large	Small	medium-sized	large	small	medium-sized	large
Commercial projects	17.	10.	2.	26.	10.	2.	25.	14.	2.
Joint research projects co-financed from public funds, in which the committee leader is the entity of the respondent	2.	3.	1.	1.	2.	2.	1.	2.	2.
Joint research projects co-financed from public funds, in which the committee leader is the enterprise	1.	2.	1.	1.	4.	1.	1.	5.	1.
Other joint actions, including issuing an opinion on innovativeness, carrying out prototype works	101.	45.	41.	141.	69.	84.	76.	92.	98.

Source: own elaboration based on: L. Palmen, M. Baron, J. Drożdżal, A. Dmowska, op.cit., p. 64

Table 2 shows that intensity of University cooperation with enterprises is related to commercial projects and other joint actions like carrying out opinion on innovativeness or executing prototype works. Enterprises defined as small in terms of size.

The analysis of the statements by scientists indicates that the cooperation between the enterprises usually starts with:

- student internships,
- commissioned expert opinion,
- providing solution to a technical problem

The cooperation is then extended as a part of research and development project with major scientific participation, e.g. through research at the preliminary stage of development, where the participation of academic institution allows the enterprise to transfer the technological and financial risk to the scientific partner. The cooperation then develops and evolves in the direction of sustainable partnership, with interests of both parties equally secured and respected.

Contacts with the enterprises mainly through direct “networking”, meetings during fairs, conferences. In turn, technology transfer centres are intermediaries in the business talks between the companies and scientists. The information about the fact that the programmes supporting R&D projects are to be aimed more specifically at the enterprises has recently brought about more interest of the companies cooperating with the faculties and institutes. Industrial Programme Committees created at faculty level provide assistance in terms of identification of the needs of the enterprises.

One of the methods to improve cooperation is to invest in young academic staff - a challenge faced by research teams, whose staff is mostly at pre-retirement age. This means young scientists will have to focus on developing their academic career in the first place, in order to obtain further academic degrees and thus often guarantee continuity of functioning of a given unit. Taking into consideration the fact these are mainly young scientists who are open to developing contacts with enterprises, such situation may result in conflicts within the research teams.

The scope of cooperation with the business environment institutions in West Pomeranian Voivodeship include:

- preparation and implementation of joint projects,
- organisation of joint events (activating cooperation between science and business),
- issuing expert opinions, expert advice,
- content support for the research team during preparation of investment projects and R&D projects, as well as identifying partners for the project,
- exchange of information,
- advice to research team in terms of transfer of technology,
- participation of the members of the research team in trainings and workshops.

When summing up the results of cooperation of the higher education institutions in West Pomeranian Voivodeship with enterprises and clusters, it should be noted that they are conducted in a very limited scope.

4. Challenges faced by the scientific institutions by 2020

The report: *„Assesment of the potential of West Pomeranian higher education institutions in terms of satisfying entrepreneurs’ needs for research connected with intelligent specializations”* [“*Oceny potencjału zachodniopomorskich uczelni pod względem zaspokojenia popytu przedsiębiorców na badania związane z inteligentnymi specjalizacjami*”] (Palmen, Baron, Drożdzał, Dmowska, 2015, pp.73-75) specifies the challenges faced by academic institutions in West Pomeranian Voivodeship in 2015-2020. The conclusions are of structural nature, regardless of the regional specialization each unit can engage in. The challenges in the following fields have been selected (Palmen, Baron, Drożdzał, Dmowska, 2015, p.73):

- conducting research and research projects with enterprises,
- implementing new solution into the economics,

- cooperation with enterprises,
- potential of the research team employees,
- infrastructure potential,
- financial potential.

Challenges within the scope of conducting research and research projects with enterprises should be based on developing direct contacts with enterprises due to small number of enterprises interested in cooperation with local academic entities in West Pomeranian Voivodeship and a small number of innovative enterprises active in a given area of West Pomeranian Region. They should also include increase in the number of R&D works jointly executed with R&D enterprises, including:

- obtaining information about the competitions requiring cooperation with enterprises,
- increasing interest of the enterprises in joint execution of R&D works,
- identifying the enterprises ready to cooperate,
- defining directions of joint research,
- providing clear rules for the protection of intellectual property in the projects executed with enterprises,
- establishing regular cooperation based on the rule of mutual business partnership,
- engaging students and PhD students in R&D works with enterprises.

Additionally, it should be based on obtaining funds for research and technical infrastructure equipment in order to be able to conduct research on the advanced stages of development, followed by obtaining funds for reaching such a level of scientific research results that would be of interest to enterprises. Also, acquiring new competence in the field of research project management and commercialization of results (Palmen, Baron, Drożdzał, Dmowska, 2015, p.74).

Another challenge in the field of implementation of new solutions into economy should be (Palmen, Baron, Drożdzał, Dmowska, 2015, p.75):

- Increased cooperation between academic units and between academic units and enterprises in the field of identification of new market challenges.
- Identifying enterprises in West Pomeranian Voivodeship which are ready for complex processes on implementing innovation. Coming to terms with the fact that most small and medium sized enterprises cannot afford financing such processes.
- Improving processes of commercialisation of research works results, including administrative service.
- Overcoming difficulties in the process of moving from laboratory to semi-technical stage and then further stages of invention development.
- Obtaining funds for intellectual property protection and invention implementation.
- Facing lengthy process of invention protection and the uncertainty related to it.

Challenges in the field of cooperation with enterprises should be based on:

- Increased actions aimed at actual cooperation with enterprises (direct meetings, seminars, brokerage)
- Enterprise relation management, building mutual trust.
- Focusing on building academic-industrial committees and preparation of joint projects.
- Being open to share strategic information in a fair manner, not focus solely on ad hoc troubleshooting.
- Institutions financing the research projects being aware of the fact that enterprises are not ready to finance research at stages I-IV of technological readiness and thus this stage of R&D works needs to find support within the framework of public financial instruments.
- Expanding the range of services offered to enterprises, consisting in expanding the training portfolio for companies, increase the number of accredited laboratories, as well as finding space (laboratories, technical halls) for joint projects with enterprises.

A challenge in terms of research teams is to keep the academic staff in a situation where an increasing number of young scientists chooses to work in enterprises. Employing increased

number of new staff, engaging students and PhD students in projects requiring cooperation with enterprises. Also, solving the conflict between the necessity of pursuing academic career and developing new competences necessary to cooperate with enterprises and improving employees' qualifications in terms of new topics related to practical problems in the enterprises. Seeking solutions to secure employees' salaries in the periods between projects is another important aspect. Research institutions should be aware of the fact that the team is small and it is not possible to increase the number of employees. An important challenge for research institutions, entrepreneurs, and - first and foremost - legislators is to develop a transparent support system, allowing to hire academic employees of the institutions of higher education in small and medium-sized enterprises for a definite period of time.

Meeting the challenges of increasing cooperation with business entities in the area of infrastructure requires (Palmen, Baron, Drożdżal, Dmowska, 2015, p.75):

- Constant modernisation of research infrastructure in order to satisfy the expectations of the enterprises.
- Obtaining funds for the purchase of new research equipment which may be used in the advanced stages of R&D works.
- Creating an operation model for laboratories and the rules concerning the use of them (taking into account the actual costs) in the context of organisation and functioning in order to increase the number of enterprises interested in cooperation and providing replacement reserves in a long-term perspective.

Undoubtedly, financial challenges are the most crucial and should be based on (Palmen, Baron, Drożdżal, Dmowska, 2015, p.75):

- Obtaining grants for financing research of high technical readiness.
- Identifying enterprises in West Pomeranian Voivodeship ready to engage financially in the execution of research projects (many enterprises have limited funds and is worried about lack of tangible effects if research projects).
- Decreasing the negative impact of underestimation of cooperation with enterprises in the higher education institutions assessment system for those research teams that actively cooperate with enterprises, which translates into lower number of publications of research results.
- Developing operating model for higher education institutions that would include possibility to function within the organisational structure of the higher education institution both for the R&D teams focused on the scientific development and pursuing academic career, and the technical-engineering teams aiming at intense cooperation with local enterprises.

Conclusions

The aim of the report was to analyse part of the results contained in the report: *“Assessment of the potential of West Pomeranian institutions of higher education in terms of satisfying the entrepreneurs needs for research related to intelligent specializations”* (Palmen, Baron, Drożdżal, Dmowska, 2015, p.76). The report reveals the sad truth about low potential of the West Pomeranian higher education institutions in the context of cooperation with enterprises. Is it the outcome of the weakness of West Pomeranian universities? From the point of view of an academic staff member, it would be difficult to deny certain weaknesses characterizing West Pomeranian higher education institutions. The weakness of this cooperation, however, stems from the weak condition of enterprises operating in our market, as well as from the actual number of business entities operating in West Pomeranian market.

Representatives of many academic teams are well aware of their abilities and competitive position. They also accurately identify the companies prospective as potential partners in R&D projects and engineering projects. Nevertheless, this image applies to dynamic teams who took part in the survey and are open to dialogue with local government authorities over shaping the detailed solutions in terms of intelligent regional specializations. The teams less eager to

cooperate, or less dynamic, are probably having more difficulty tackling the obstacles indicated by the leaders of business cooperation.

Setting aside the widely known systematic barriers for cooperation between the academic and business worlds, described in many papers, the reason for low competitiveness of research for enterprises offered by higher education institutions should be taken into consideration in the first place. First of all, especially in the case of smaller engineering projects or strategic projects accounting for market advantage, the companies expect swift completion of the task. The academic teams frequently experience problems in that matter, as they are relatively small and encumbered with didactic tasks. Secondly, expecting sole access to knowledge makes it impossible for the works results to be included in academic publications, which discourages scientists - especially young - who are under heavy pressure for reaching measurable results of strictly academic activity. Finally, the market of specialized research works is of supra-regional nature, thus the offer of the regional higher education institutions is incomparable with the offer of the entities holding specialized technical or semi-technical infrastructure background or demonstration installation. Moreover, there is often a competence and finance gap between scientific achievement at IV-V stage of technological readiness and the companies' expectations regarding solutions at levels VII-IX which often cannot be bridged by research teams.

Market situation results in the teams active in different forms of R&D activity being forced to select between cooperation with strong partners, the framework of supra-regional committees included, and execution of project for smaller regional companies. The first formula is important from the point of view of the image and ensures high-budget projects allowing to define the scope of works in the team in the longer perspective. The second formula - response to the needs of companies seeking practical engineering solutions for their problems - may provide constant flow of small projects to the team, however requires greater efficiency. This dilemma is characteristic especially for entities operating in the field of maritime activities and logistics, meta and machine industry and bioeconomics. In the field of services for the future services, the cooperation between higher education institutions and enterprises is usually related to education, rather than R&D operations. Regional specialization of Tourism and Health, which is an intelligent specialization, should rather be perceived as a potential of R&D teams working on the topics of civilizational diseases, new medical materials, genetics or other specific issues which are significant from the scientific perspective, but not necessarily find their high-tech business correspondent in regional economics.

Academic teams usually cooperate on a regular basis with 1-5 companies and enter relationships with innovation centres in a moderate manner. Inside, at the universities, they cooperate with technology transfer centres, whereas in terms of outside relations, they participate in the initiatives organised by clusters. A lot of attention is drawn to R&D projects financed with public funds. In the last five years, the higher education institutions from West Pomeranian Voivodeship executed - single-hand or as committee leaders - 58 such projects, the total value of over € 40m. 21 of those projects may be thematically assigned to bioeconomics (€ 8,6m), 13 to maritime activities and logistics (€ 6,5m), 12 to metal and machine industry (€ 5,2m), 4 to future services (€ 1,2m) and 8 to tourism and health (€ 18,55m). However, the results of the self-evaluation of the innovation potential of the scientific entities indicates quite significant development lagging. Aggregated approach was used, placing the respondents in an advanced, average or weak group. For each of the three analysed self-evaluation categories, i.e. knowledge creation, intellectual property management, innovative solutions implementation - definitely most entities were qualified as weak.

Higher education institutions introduce numerous changes into didactic offer. However, they are rather of adjustable nature and the scale is rather insignificant. Moreover, the knowledge of employers needs is still insufficient. The representatives of the departments admit in the case of each of the analysed regional specializations that while running faculties convergent with specializations, they have no actual knowledge regarding the competences necessary in the job market.

From the perspective of own development policy of the region, it seems crucial to reach agreement in the following actions:

- connected to preparation and implementation of the projects important for the region which did not qualify to the Polish Road Map of Research Infrastructure (Northwest Bioeconomic Centre and Baltic Research and Implementation Centre for Maritime Economy),
- supporting the specialization and development of Koszalin centre which is marginalized in terms of self-government aid and where the competitive pressure of Szczecin and Trójmiasto (Gdańsk, Gdynia, Sopot) is very strong,
- aimed at changing the model of employing the university staff (e.g. in terms of the strictly academic positions), as well as providing balanced age structure in the academic teams.

The ability to define own market is and will be a significant challenge for the most active academic teams who are able to cross the internal structural barriers. It definitely should not be assumed that this market has / should have regional range. Taking into consideration the limited scale of the possible activity in the area of West Pomeranian Voivodeship (due to insufficient innovative or financial potential of the companies), research-implementation activity has a chance to become egzogenic function in the selected niche technological applications. That meets the requirements of the intelligent regional specializations. Determination is necessary in this aspect, so that the existing institutional and infrastructural solutions which enabled the creation of healthy seeds of innovative ecosystems, e.g. in the aspect of bioeconomics or maritime economy, could be further developed (Palmen, Baron, Drożdzał, Dmowska, 2015, pp. 96-97).

References

1. BIESZEK-SOLORZ B., GDAKOWICZ A., MARKOWICZ I. (2015). Analiza potrzeb i oferty szkół wyższych Województwa zachodniopomorskiego. Szczecin: Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania no. 42, vol. 1, Uniwersytet Szczeciński, WNEiZ, , pp. 121-133.
2. BRYŁA P. (2012). Znaczenie internacjonalizacji kształcenia ze szczególnym uwzględnieniem udziału w programie Erasmus w procesie budowania przewagi konkurencyjnej uczelni na przykładzie Wydziału Studiów Międzynarodowych i Politologicznych Uniwersytetu Łódzkiego. Poznań: Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu. no.44.
3. BRYŁA P. (2014). Możliwości współpracy polskich uczelni wyższych ze sferą biznesu [Co-operation Possibilities Between Polish Universities and Business]. Poznań: Studia Edukacyjne no. 31, pp. 95-112.
4. BRYŁA P., JURCZYK T., DOMAŃSKI T. (2013a). Klasyfikacja barier podejmowania współpracy z otoczeniem gospodarczym przez uczelnie wyższe. Marketing i Rynek, no.5, pp. 10-16.
5. BRYŁA P., JURCZYK T., DOMAŃSKI T. (2013b). Korzyści współpracy uczelni wyższych z otoczeniem gospodarczym – próba typologii. Marketing i Rynek, no. 4, pp. 14-19.
6. GÓRAK K. (2007). Współpraca przedsiębiorstw ze sferą B+R – bariery i ryzyko, identyfikacja partnerów, z którymi przedsiębiorstwo może nawiązać współpracę, ConsulTriX, 08.12.2007, www.ksu.parp.gov.pl/res/pl/pk/pakiety_informacyjne/.../01_14.doc, [access: 28.10.2011].
7. KABAJ M. (2000). Efektywność kształcenia w wybranych krajach. Przewaga systemu dualnego. in: Efektywność kształcenia zawodowego. Kształcenie zawodowe a rynek pracy. ed. U. Jeruszka. Warszawa: IPSSS.
8. PALMEN L., BARON M., DROŹDZAŁ J., DMOWSKA A. (2015). Ocena potencjału zachodniopomorskich uczelni pod względem zaspokojenia popytu przedsiębiorców na badania związane z inteligentnymi specjalizacjami, przygotowana w ramach projektu „Zachodniopomorskie ROT podstawą rozwoju regionu” współfinansowanego ze środków Unii Europejskiej. Katowice. Marzec. pp. 1-97.
9. SANTAREK K. (2008). Transfer technologii z uczelni do biznesu. Tworzenie mechanizmów transferu technologii.. ed. Warszawa.
10. TARAS V. et al. (2012). Changing the face of international business education: the X-Culture project, AIB Insights. no. 12 (4). pp. 11-17.
11. TARAS V. et al. (2013). A global classroom? Evaluating the effectiveness of global virtual collaboration as a teaching tool in management education. Academy of Management Learning and Education. no. 12 (3). pp. 414-435.
12. WUP w Szczecinie na temat Diagnoza oferty i potrzeb placówek edukacyjnych województwa zachodniopomorskiego w obszarze szkolnictwa zawodowego (2014). WUP.VIII.A.3331/31/PRy/14, database at: www.wup.pl/pl/dla-instytucji/zachodniopomorskie-observatorium-ryнку-pracy/badania-i-analizy/edukacja/2014/.

Analysis of the activity of the institutions of higher education in the field of cooperation with enterprises based on west pomeranian voivodeship, poland

Summary

The cooperation of the higher education institutions with economic environment plays the vital role in internationalization of education, especially in such aspects as: business financing the university employees, university employees movement into business, joint projects, joint publications by universities and businesses. Beside can seriously affect the level of graduates' attractiveness in the job market. To improve such cooperation there should be research and studies on cooperation effectivity among educations institutions and business.

The aim of the article is analysis of the activity of the institutions of higher education in the field of cooperation with enterprises based on West Pomeranian Voivodeship, Poland. The article has been based on the analysis of the selected surveys and conclusions drawn from the reports regarding the assessment of activity potential of the cooperation with the enterprises operating in north-western Poland.

Results of partnership between the universities of West Pomerania Voivodship with enterprises are very poor. Cooperation usually starts with sending students for internships, afterwards commissioning expertise, and providing solution to technical problems. The next step are R&D projects developing towards a sustainable partnership.

Challenges of science units by the year 2020 have been identified in the following areas: conducting research and research projects with companies, implementation of new solutions to the economy, cooperation with companies, the potential of research team staff, improvement of infrastructure potential, increase the financial potential.

To conclude we emphasise that conducting research and research projects with enterprises should consist in developing direct contacts with enterprises. Especially when we take into account a small number of enterprises from the Zachodniopomorskie voivodeship interested in cooperation with scientific units from the region or because of the small number of innovative enterprises active in the area.

Key words: cooperation, partnership, cooperation between institutions of higher education and enterprises, benefits of cooperation, results of cooperation, West Pomerania Region.

KEY COMPETENCIES OF MANAGERIAL LEVEL EMPLOYEES FOR SUSTAINABILITY IN HOSPITALITY BUSINESS: A CONCEPTUAL OVERVIEW

*Olegs Nikadimovs, Mg. Oec., Lecturer, Olga Zvereva, Mg. Sc. Soc., Lecturer
Zane Ezerina, Mg. Sc., Lecturer, Jekaterina Korjuhina, Mg. Oec., Mg. Phil., Lecturer
HOTEL SCHOOL Hotel Management College*

Abstract

This paper aims to develop a conceptual overview of key competencies framework needed by managers for achieving the sustainability and overall success in the hospitality business narrative. This overview provides a summary of the key sources and interpretation of the key concepts, granting hospitality educators and managers useful insights of competencies and skills required of future leaders and possibilities of exiting curriculum enhancement. The ever increasing and expanding needs of the hospitality industry are greatly reflected in expectancy of certain skills and competencies of managerial level employees. Industry professionals and educators should continuously cooperate to track and investigate emerging trends and competencies expected from the hospitality management graduates to possess in order to include them in the curriculum.

The framework is developed from a review of literature that is focused largely on competencies of managerial level employees and national standards that are needed to develop a sustainable hospitality business.

Authors contribute by collecting different concepts for further developing of theoretical framework for academic and practical application. The paper provides a conceptual overview for educators wishing to conduct more detailed empirical research on the subject. The review is valuable to industry professionals and stakeholders for analysis of the required competencies list and ~~to~~ implementing appropriate continuous improvements in cooperation with educators.

Paper type - Conceptual overview paper.

Keywords: competencies, hospitality industry, hospitality management higher education, sustainability.

Introduction

An ever-increasing number of destinations worldwide have opened up to, and invested in tourism, turning it into a key driver of socio-economic progress through the creation of jobs and enterprises, export revenues, and infrastructure development (UNWTO, 2016). More than 366,000 people spent at least one night in Latvia's hotels during the first quarter of 2016, which was by 1.6% more than during the corresponding period of the previous year, according to information from the Latvian Central Statistical Board. As compared to Q1 2015, the number of foreign visitors rose by 2.5%, and the number of nights spent increased by 7.6%. The average duration of stay at hotels was 2.1 nights. The unfavourable geopolitical situation and recession of the Russian economy, worsening the material possibilities of its citizens to travel, have not yet changed the breakdown of tourism market by other countries. The largest number of visitors accommodated in tourist accommodation establishments is still from Russia (19%), Estonia (11.4%), Lithuania (11.3%), Germany (6.8%), the UK (6%), Norway (5.8%), Finland (4.5%) and Sweden (4%) (Latvian Central Statistical Board, 2016). Because of the steady and positive tourism sector growth displayed in the recent 5 years in Latvia, the whole hospitality industry and especially accommodation service businesses are in need of skilled and competent employees of all levels, and specifically employees of managerial levels, as these employees are the key figures in organizing sustainable and effective business environment. Hospitality industry businesses can barely benefit without efficient and effective employees that possess necessary competencies for performing up to par with nowadays industry standards and needs.

Human resource managers have been helped greatly by the introduction of new mindset of determining relevant competencies and skills in hiring process, which has also effected retention, development and career planning stages in the hospitality industry (Chung-Herrera, Enz & Lankau, 2003). One of the reasons why competencies-based hiring process is beneficial to the hospitality industry is because of the high employee transition and movement rate. For a longer time the hospitality industry strived for a solution to reduce the employee turnover rate, in order to combat challenges in the recruitment and retention of quality managerial level employees (Ghiselli, La Lopa & Bai, 2001). In addition to that, the hospitality leaders have long waited and

expected the hospitality management higher education graduates to possess appropriate management skills and competencies required to achieve competitive and sustainable advantage (Chung-Herrera, Enz & Lankau, 2003). This once again proves the critical role of curriculum development in accordance with the industry current standards and needs in order to include key competencies for managerial level employees.

Sustainability is the main approach the tourism and hospitality management studies are generally utilising and inclusion of sustainability-related competencies has been a significant paradigm in the higher education (Herschovis & Herremans, 2006). United Nations has declared 2005- 2014 as UN Decade of Education for Sustainable Development, as education is a motor for change that can promote and develop a basis for a more sustainable societies (UN DESD, 2011). The paradigm is not ending in 2014, currently sustainability is finding its place within higher education curriculum in hospitality management as an integral studies part, rather than being just an alternative (Boley, 2011). Sustainability competencies included in curriculum will provide hospitality management graduates with a better education and skills for the hospitality and tourism business sustainable development. Having sustainability as the end goal of hospitality and tourism will result in natural integration of sustainability into the curriculum because sustainability is the main context of interest of any business (Boley, 2011).

The research consists of the three phases, with current paper representing phase 1. The first phase offers the literature review of the current occupational standards and competencies required of managers in hospitality sector in the Republic of Latvia, overview of the current higher education curriculum requirements and competencies included in it, as well as core concepts of sustainability, common trends in hospitality education. Phase 2 will deploy research activities where the researchers will extract the results of surveys from industry professionals in order to determine the essential sustainability skills and competencies vital for the hospitality management graduates. In the phase 3 the researchers will conduct the qualitative and quantitative analysis of the theoretical framework, research data collected in the phases 1 and 2 and will determine whether differences exist between the essential compelling competencies of managers in hospitality and those included in the hospitality management higher education curriculum. The results will include the proposals of how the content and quality of the studies can be improved in order to ensure a more comprehensive competency-based education for managers in achieving sustainability for hospitality business.

1. Competencies Key Concepts Definition

A comprehensive literature review of the related literature reports everything from seminal to current cutting-edge research on the selected topic. Important theories, methods and procedures, and results that have contributed to the related disciplines in hospitality management education comprise the literature review below.

Labour market in our century is characterized as more dynamic than before emphasising different skills and competencies (Dede, 2009). Thus, organizations are shifting from the focus on specific set of skills to the competency based approach (Chouhan, Srivastava, 2014) as human capital is defined as one of the most valuable resource (Brownell, 2007). In this context, individuals are required to go beyond narrowly defined skills of their work and to apply more complex concept – competency (OECD, 2005). As for hospitality organizations human capital means the competitive advantage in the business (Brownell, 2007), the importance of this topic cannot be neglected.

In order to discuss the concept of competencies, it is important to understand its origin and meaning. English language offers two terms – “competence” and “competency” Competence is skill-based and refers to the standard of performance while competency relates to the behaviour by which the standard is achieved (Sanghi, 2007). This paper discusses the concept of competency.

The origin of the term competency can be found in the Latin word “competentia” which means “is authorised to judge” and “has the right to speak” (Caupin et al.,2006). Although it

was initially applied in the field of education (Chouhan, Srivastava, 2014), this term became widely known also in the field of business and management (Sanghi, 2007). David McClelland was the first author arguing that personal characteristics called “competencies” are better predictors for outstanding on-the-job performance than traditional academic aptitude. As his focus was on the educational sector, Richard Boyatzis (1982) with his book “The Competent Manager” introduced the business world with the term competency defining it as “an underlying characteristic of a person which results in effective and/ or superior performance in a job.” Although competencies are field of interest for many scholars and researchers, no agreement has been reached in terms of its definition. After summarizing several definitions and debates of scholars, Chouhan and Srivastava (2014) conclude that competency is ability “of applying or using knowledge, skills, abilities, behaviors, and personal characteristics to successfully perform critical work tasks, specific functions, or operate in a given role or position.” According to this definition, competencies are characteristics indicating how an individual behave and think across different situations. It goes in line with the Organization for Economic Cooperation and Development (OECD, 2005) definition of competencies explaining it as ability to meet complex requirements through mobilisation of psychosocial resources in particular context.

As there is no commonly agreed definition on the term competency, there is also more than one approach on the classification. Generally, competencies can be classified as employee-level and organizational-level. Nevertheless, competencies of an organization such as resources and capabilities are connected with the employee level and thus, the aforementioned categories are interrelated (Cardy, Selvarajan, 2006). Katz and Kahn (1986) group competencies into four categories (technical or functional; managerial; human and conceptual) whereas Carrol and McCrackin (1988) suggest three categories – core competencies, leadership and managerial and functional competencies. OECD has created a framework of key competencies for individuals. These competencies should not only allow persons to cope with the changing and demanding environment, but also help to influence it. According to OECD (2005), key competencies of an individual could be classified in three broad areas – a) use tools interactively, b) interact in heterogeneous groups and c) act autonomously.

As mentioned above, competencies are broad concept including several components such as skills, knowledge, behaviour, attitude, abilities etc. Nevertheless, competencies should be measurable and observable in order to ensure excellent performance. Chouhan and Srivastava (2014) define it as competency mapping and through this process key competencies for an organization and job are determined. The outcome of this process is competency model including group of key competencies that are required of an individual for high performance. Although building a competency model is complex process requiring specific approaches (Chouhan, Srivastava, 2004), the outcome can be applied in several human resource management activities such as recruitment and selection, training and development, performance appraisal, coaching, counselling and mentoring, reward system, career development, succession planning, change management (Chung-Herrera et al., 2003).

Education organizations are the ones preparing students for the job market. Therefore competency models are an important topic among industry managers and educators as competent employees relates to the firm’s competitiveness. The research of Sue et al. (2012) based on factor analysis indicated six dimensions of core competencies for managers in the hospitality industry – hospitality skills, interpersonal skills, supervisory skills, food and beverage management skills, leadership and communication skills. This goes in line with results of several previous research where employee centred leadership and interpersonal skills (Kay and Russette, 2000), oral communication (Gursoy and Swanger, 2005), teamwork, communication and guest service (Tesone and Ricci, 2005) have been specified as necessary competencies for hospitality managers. Nevertheless, previous studies have indicated different views on necessary core competencies between students and managers. According to Raybould and Wilkins (2006), interpersonal skills, problem solving and self-management skills are considered more important among managers than students. In contrast, information management, conceptual, analytical and

oral communication skills were higher ranked among students.

Research results of Sue et al. (2012) indicate different views between managers and students on interpersonal skills, leadership and food and beverage skills. Interpersonal skills and leadership were considered significantly more important of managers than students. However, food and beverage skills were ranked higher of students than managers. These results provide educators and managers with valuable information when planning study process and course curriculum.

For this paper authors have chosen to analyse the current occupational standards and competencies required of managers in the hospitality sector in the Republic of Latvia. The professional standard of Hotel Service Organizer includes 24 competencies requiring various abilities (Latvian Qualifications Database, 2016). Therefore, the authors aim to explore whether these aforementioned competencies are essential for the work of manager in the hospitality and how to integrate them in the hospitality management higher education curriculum.

2. Hospitality Management Higher Education and National Standards

Hospitality management occupies one of the most important niches in the whole hospitality industry. The hospitality industry includes many different segments, but our attention mostly will be devoted to accommodation services, which is considered to be one of the bigger sectors, although all of them are closely related and work hand-in-hand (Brymer & Hashimoto, 2009). Despite the fact that the hospitality management educational programmes are considered to be relatively recent pursuit, the expansion of hospitality degree programmes has been observed due to the growth of the industry. The recent trends are suggesting to move away from subjects such as cooking and hotel operation to quality management and technological applications and to incorporate competencies-based approach in the curriculum (Schoffstall, 2013).

Hospitality management graduates are expected to possess a lot of common features and skills that they are sharing with managers from other industries, but there also are unique hospitality industry attributes. There has lately been a paradigm observed in terms of competencies required for hospitality management with the emphasis is now being put on leadership, emotional intelligence and the like (Management Studies, Tourism & Wilks D. & Hemsworth K., 2011). It is a very crucial thing to follow the hospitality industry needs, to include the latest trends into hospitality degree curriculum, and to integrate latest emerging competencies in accordance with employer expectations. All of the education establishments granting hospitality management degrees should have a responsibility in equipping the graduates with valid competencies, though previous studies have shown that there are differences between educators and industry professionals in regards of the key competencies required by managerial level employees (Kay & Moncarz, 2013). This research is aimed at overviewing the current situation with national approved curriculum and vocational standards with the ultimate goal to provide suggestions of curriculum improvements in order to match the industry needs and higher education possibilities.

First, we will look briefly at the national vocational standards of the Republic of Latvia and namely at the competencies listed in the standard (Cabinet of Ministers Regulation No. 579, 2014).

According to the Cabinet of Ministers Regulations Nr. 579, the hotel service organization profession standard in total lists 24 competencies for hospitality higher education graduates to possess. The standard lists different abilities, such as ability to understand the structure and trends in hospitality, to describe and implement the goals and action plans, to identify marketing concepts, to understand human resource management functions, to evaluate the company business operations, to follow the current trends and latest technologies in hospitality and tourism industry and similar, that are allowing industry professionals to operate any hospitality business successfully, etc. (Cabinet of Ministers Regulations Nr. 579)

Sustainability and its aspects are mentioned very briefly in competency Nr. 21 - *ability to provide management of the company resources, by ensuring environmentally sound and*

sustainable development of the company. The authors believe that sustainability continues to emerge as a key trend for all aspects of hospitality industry and in all types of organizations and should be a core concept that all competencies should be based around. Tourism and hospitality services are seen as a positive addition and business activities to the local communities, because of the job creating opportunities and connected area and culture development possibilities. New hospitality businesses are attracting growing incoming tourist flow as well as creating the demand for immigrating workers for the new jobs created. The combination of those two factors most definitely will increase resource depletion rate, the amount of produced waste and pollution, which may result in the local area degradation and welfare of the local population (Thanh & Bosch, 2010). In the latter scenario, the positive effect of incoming tourism and the sustainability of such tourism development should be questioned.

The authors strongly believe that developing a sustainable hospitality business is completely reliant on managerial level employees as these type of employees are the future leaders responsible of tackling the challenges that the industry currently faces and will face even more extensively in future. Sustainability competencies not only are maximizing benefits, but also can triple the bottom line if environmental, societal and economic benefits are equally distributed (Alhaddi, 2015). Hence the assertion, that sustainability concerns have to be represented more extensively in curriculum in hospitality management degree programmes and has to be made a prominent agenda in higher education.

The following discussion elaborates on some of the key sustainability core concepts and studies-related developments within hospitality management higher education.

3. Sustainability and Sustainable Development

According to Higher Education Partnership for Sustainability (HEPS) (2004, p.7), sustainable is equal to capacity to grow, development means path of human progress, where sustainable development stands for a path for human progress that has the capacity to continue into the long term. True sustainability can only be achieved when a balanced approach towards environmental, social and economic equity is adopted based on the pillars of the famous Elkington's Triple Bottom Line (TBL). (Chawla, Manhas, 2015, p.1)

Likewise, for understanding sustainable development and the benefits, HEPS (2004, p.11), outlines the Five Capital Model of the Economy by Forum for the Future where available to anyone resources are considered as capitals including natural, human, social, manufactured, and financial. For human capital, resources are knowledge, skills, health, motivation, spiritual ease while flow of benefits include happiness, creativity, innovation, work, energy, participation. For financial capital, resources are money, stocks, bonds, banknotes with such benefits as means of valuing, owning or exchanging other four capitals, where a sustainable society can live off the income generated by capitals (flows) rather than degrading the capitals (stocks) (HEPS, 2004, p. 11).

Brazdauskas, Gaigalaite (2015, p.106), resume that implementation of sustainability initiatives in a hotel industry requires extensive expertise and know-how that lead to a growing demand for employees to stay up-to-date and qualified in order to take advantage of current sustainability trends and opportunities in the hospitality industry. Chawla, Manhas (2015, p.19-21), refer to Deale et al. (2009), Jurowski & Liburd (2001) noting sustainability as a key business imperative for the hospitality industry's viability and continued growth where continued sustainability of the industry itself is dependent on qualified professionals who can accept sustainable development principles as part of their management values.

The UN System Task Team (2012, p.3), state that education, or the transmission, acquisition, creation and adaptation of information, knowledge, skills and values, is a key lever of sustainable development. Brazdauskas, M., Gaigalaite, L. (2015, p.105), define sustainable organisations as learning organisations. However, according to Chawla, Manhas (2015, p.23-24), sustainability should be the end result of hospitality education as well as sustainable management is the outcome of hospitality education and indicative of an emerging trend in the near future by Chawla, Manhas (2015, p.34).

3.1. Sustainability in Training and Education

International Labour Office (ILO, 2010), p.22, stresses that it is essential to be able to anticipate skills needs and to align training provision with changing needs in the labour market. Withal, Chawla, Manhas (2015, p.22-23) noted that the basic purpose of higher education is to make a real difference and to act as agents for change with the responsibility to secure quality of life for future generations, and to educate future decision makers as admitted by Wright (2007) and Wade (1999).

The Quality Assurance Agency for Higher Education (2014), p.5, defines Education for Sustainable Development (ESD) as the process of equipping students with the knowledge and understanding, skills and attributes needed to work and live in a way that safeguards environmental, social and economic wellbeing, both in the present and for future generations. Sustainability education (SE) is the other commonplace terminology used within this discipline (Chawla, Manhas, 2015, p.22-23). Detailing the meaning of ESD, the Quality Assurance Agency for Higher Education (2014, p.5-7), outlines working with students to encourage them to consider the concept of global citizenship, environmental stewardship, issues of social justice, ethics and wellbeing, develop a future-facing outlook, think about the consequences of actions, and how systems and societies can be adapted to ensure sustainable futures. ESD encourages students to develop critical thinking and to take a wide-ranging, systemic and self-reflective approach, adapting to novel situations that can arise from complexity. An ability to anticipate and prepare for predictable outcomes and be ready to adapt to unexpected ones is an important goal (The Quality Assurance Agency for Higher Education, 2014, p.7).

UNESCO has been promoting ESD since 1992 through the UN Decade for ESD from 2005 to 2014, now spearheading its follow-up, the Global Action Programme (GAP) on ESD indicating on systematical integrating of ESD into all levels and settings of education and training (UNESCO, 2017, p.1, 2012, p.2). According to the new 2030 Agenda for Sustainable Development education is formulated as a stand-alone goal – Sustainable Development Goal 4 where education is both a goal in itself and a means for attaining all the other SDGs (UNESCO, 2012, p.5-6). Target 4.7 of the SDGs by United Nations (2015) is to ensure by 2030 that all learners acquire knowledge and skills needed to promote sustainable development. UNESCO (2017, p.7), also promotes Global Citizenship Education (GCED) as a complementary approach to ESD, and assists to integrate ESD in Technical and Vocational Education and Training (TVET) through the UNESCO International Centre for Technical and Vocational Education and Training (UNESCO-UNEVOC) (UNESCO, 2012, p. 8).

Anderson (2015, p.7-8), refers to the statement by Barth et al (2007, p.418), that competencies are learnable but not teachable. Likewise, UNESCO (2017, p.7), points out that ESD requires a shift from teaching to learning, and asks for an action-oriented, transformative pedagogy, which supports self-directed learning, participation and collaboration, problem-orientation, inter- and transdisciplinarity and the linking of formal and informal learning. Withal Anderson (2015) alludes to Wiek et al (2011) that before competencies can be developed; ESD and problem solving must be integrated into academia and curriculum development incorporating the methods, theories, and knowledge from a variety of disciplines. Around 400 universities worldwide have signed the Talloires declaration, a blueprint for incorporating sustainability in learning, teaching and operations (Chawla, Manhas, 2015, p.22-23). According to the Quality Assurance Agency for Higher Education (2014, p.7), learning for and about sustainable development may not involve additional content to a discipline, but it may involve minor adaptation.

Pedagogic Research Institute and Observatory (PedRIO, 2015, p.31-32), provides an outline for QESD as the result of integrating Quality Education and ESD with a more holistic and comprehensive approach to education. The approach relates to 1) the content of what is to be learned; 2) the process of how to teach and learn, 3) the environment in which to learn and with whom to learn, and 4) in what socio-economic, cultural and political context to learn. QESD will also result in higher order learning and as a result provide the needed competencies (PedRIO, 2015, p.31-32).

3.2. Determining Sustainability Competencies

According to UNESCO (2017, p.10), there is general agreement that sustainability citizens need to have certain key competencies that allow them to engage constructively and responsibly with today's world. Referring to Weinert (2001), UNESCO (2015) states that competencies describe the specific attributes individuals need for action and self-organization in various complex contexts and situations. They include cognitive, affective, volitional and motivational elements; hence they are an interplay of knowledge, capacities and skills, motives and affective dispositions. Competencies cannot be taught, but have to be developed by the learners themselves. They are acquired during action, on the basis of experience and reflection.

Linking to Rychen (2003), Weinert (2001), UNESCO (2017, p.10), specifies that key competencies represent cross-cutting competencies necessary for all learners of all ages worldwide (developed at different age-appropriate levels). Key competencies can be understood as transversal, multifunctional and context-independent. They do not replace specific competencies necessary for successful action in certain situations and contexts, but they encompass these and are more broadly focused (UNESCO, 2017, p.10). HEPS (2004, p.40), mentions two levels of competency: in relation to sustainable development and in relation to the learner's likely sphere of influence in the future. While the difference between the two is important, they should be considered in tandem (HEPS, 2004).

According to an *integrated* sustainability research and problem-solving framework by Wiek, Withycombe, and Redman (2011), presented by Anderson (2015, p.4-5), sustainability problems are first analyzed in their current state utilizing systems-thinking and normative competencies, then anticipatory and normative competencies facilitate the consideration of non-intervention scenarios and the creation of various sustainability visions. Strategic competence is essential to implement and test strategies that transform from the current state to a sustainable state while interpersonal competence is essential for all components of the research and problem-solving framework.

Anderson (2015, p.4-6) also invokes explanation by de Haan (2006, p. 22) that overall competence in sustainability research and problem-solving requires the development of each individual key competency as well as the ability to effectively combine competencies.

HEPS (2004, p.12) adapts the Five Capital Model framework for determining what competencies a student should acquire. These sustainability competencies are sufficient knowledge about sustainable development, leadership skills, an understanding of how society works, learning outcomes and assessment, delivery methods. Regarding study programmes the sustainability competencies are promoting the programme, reviewing and renewing the programme (HEPS, 2004, p.14). To be competent to offer leadership for sustainable development, graduates are expected to apply a holistic, up-to-date understanding of the concept of sustainable development, identify the opportunities and constraints for implementing sustainability solutions, and critically evaluate what constitutes best practice, use the tools and concepts for holistic thinking in their interpretation of their work and the workings of society (HEPS, 2004, p. 14).

The College of Estate Management (2013, p.16) defines core sustainability competencies as knowledge and skills to achieve sustainability. The basic framework of core sustainability competencies consists of mindset, strategy and technical skills extended to sub-items discussed below.

According to HEPS (2004, p. 43), the next step after identified relevant competencies and learning outcomes, is to set out the appropriate knowledge, understanding and skills to be covered for students to become sustainability literate. HEPS (2004, p.43) outlines the three groups: professional specific knowledge, understanding and skills; professional transferable knowledge, understanding and skills; personal transferable knowledge, understanding and skills.

ILO (2010, p. 22), admits that demand is growing for non-routine analytical skills involving creativity, problem-solving, communication, teamwork and entrepreneurship – all skills that help workers to maintain their employability and enterprises their resilience in the face of change; and decreasing for more routine skills in functions subject to automation, digitization and outsourcing.

The College of Estate Management (2013, p.4), defines the core knowledge and skills relevant to everyone seeking sustainability qualifications. These are three core skills: a flexible mindset and strategic and technical capabilities. Technical Level 1 sets out the general knowledge and skills needed to develop sustainable built environments. In Technical Level 2 the requisite skill sets are more focused and are tailored to a particular role or profession, such as a project manager, legal advisor or a managing agent (The College of Estate Management, 2013, p. 4). These groupings are quite broad, interconnected and interdependent, can be broken down into the primary skills sets, but it is debatable which are more important, and understanding each one depends on having an understanding of the other skills.

According to The College of Estate Management (2013, p. 4) the primary skill set for mindset includes values, motivation and action, awareness of core principles and themes, communication and collaborative working, systems and future thinking, leadership.

Collaboration is about assembling the right players to deliver new, innovative solutions, whatever the scale. It requires an understanding of how to get things done in the face of hidden agendas and unwritten rules, political coalitions and competing points of view. This will involve identifying, managing and working with stakeholders to form alliances and allegiances to overcome any barriers (The College of Estate Management, 2013, p. 7-8).

Using 'systems thinking' is critical when working on complex, interconnected problem. On another level, systems thinking helps us to understand the organisational problems arising from business or management strategies and change management to frame problems holistically by building judgement and intuition into messy, unstructured situations (The College of Estate Management, 2013, p. 8).

3.3. Competencies of Strategy and Innovation in Sustainability

According to the College of Estate Management (2013, p.12), the strategy is split into business case, change management and innovation. Strategy is situated in the core of nine-hub sustainability jigsaw puzzle by Weybrecht (2010) consisting of ethics, accounting, economics, finance, strategy, marketing, entrepreneurship, operations, organisational behaviour. The corner pieces of the puzzle are the four key areas: ethics, economics, entrepreneurship, and organisational behaviour, which an organisation should use as a basis from which to address sustainability, but the pieces in-between accounting, finance, marketing, operations help tie it all together. Central to the job of the sustainability professional is the need to understand the interrelationships between the nine areas, to communicate and collaborate with the people working in them, to engage them and to develop their sustainability literacy so that they can contribute to the debate (The College of Estate Management, 2013, p. 12).

Business case is deployed as understanding sustainability risks and opportunities as a collective learning process including understanding of the role, responsibilities and purpose of business, of balancing financial and non-financial objectives, but change management requires an understanding of behaviour and attitudes (The College of Estate Management, 2013, p. 13-14).

It is a skill in itself to set up effective innovation groups. Innovation requires a combination of three ingredients: understanding the nature of the problem; a willingness to seek answers; and having the time and resources to be able to consider solutions (The College of Estate Management, 2013, p. 15). Schaltegger, Wagner (2010, p.223-224) consider that market innovations driving sustainable development do not necessarily occur by accident but can be created by leaders who put them into the core of their business activities: generate new products, services, techniques and organizational modes that substantially reduce environmental impacts and increase the quality of life.

A sustainability literate person by HEPS (2004, p.7), would be expected to: 1) understand the need for change to a sustainable way of doing things, individually and collectively; 2) have sufficient knowledge and skills to decide and act in a way that favours sustainable development; 3) be able to recognise and reward other people's decisions and actions that favour sustainable development. Different people will have different levels of literacy in sustainability including

These differences in levels and content can be defined through learning outcomes related to specific roles or professions (The College of Estate Management, 2013).

3.4. Summary of Key Sustainability Competencies

Concise review demonstrates competencies as an interplay of knowledge, capacities and skills, motives and affective dispositions, which cannot be taught, but have to be developed by the learners themselves during action, on the basis of experience and reflection with the two levels in relation to sustainable development and in relation to the learner's likely sphere of influence in the future. Education for Sustainable Development (ESD) is defined as the process of equipping students with the knowledge and understanding, skills and attributes needed to work achieving sustainability.

Entrepreneurship and risk management skills are primarily defined as key competencies for transition to sustainability. The list is supplemented by systems thinking competency, anticipatory competency, normative competency, and strategic competency as well as interpersonal competence, collaboration competency, critical thinking competency, self-awareness competency, integrated problem-solving competency. Another framework demonstrates key sustainability competencies similarly but in other words as positive and flexible mindset, strategic skills and technical skills. Central to the job of the sustainability professional is the need to understand the interrelationships between business managing areas, to communicate and collaborate with the people working in them, to engage them and to develop their sustainability literacy. Conceptual review of sustainability competencies summarizes that hospitality and tourism professionals need to practice sustainability in financial operations; employee experiences; community action; facilities management; purchasing; food production, preparation, and service; planning and staging events and meetings; and as part of overall business plans and processes.

It is essential to be able to anticipate skills needs and to align training provision with changing needs in the labour market with the basic purpose of higher education to act as agents for change with the responsibility to secure quality of life for future generations, and to educate future decision makers. The differences in levels and content of the key competencies can be defined through learning outcomes related to specific roles or professions of managerial level employees in the hospitality business.

4. Quality of Studies

Webster dictionary defines quality as degree of excellence. In the context of education, there are many definitions of quality testifying to the complexity and multifaceted nature of the concept. The terms efficiency, effectiveness, equity and quality have often been used synonymously (Adams, 1993). Considerable consensus exists around the basic dimensions of quality education today, however. Education as a complex system embedded in a political, cultural and economic context also takes into account the global and international influences that propel the discussion of educational quality (Motala, 2000).

Continuous assessment and improvement can focus on any or all dimensions of system quality: learners, learning environments, content, process and outcomes. Establishing a contextualized understanding of quality means including relevant stakeholders. Key stakeholders often hold different views and meanings of educational quality (Motala, 2000; Benoliel, O'Gara, Miske, 1999). There are four groups of stakeholders that must be considered when defining quality: providers (e.g., funding bodies and the community, taxpayers); users of products (e.g., students); users of outputs (e.g., employers); and employees of the sector (e.g., academics and administrators; Shindler et al., 2015). Each group has a different perspective on quality. For example, students associate quality with the institution they attend, the program in which they enroll, and the course they complete. Conversely, employers are concerned with quality in terms of the final product, which can be demonstrated through a qualified employee pool (Harvey, Knight, 1996). Therefore, in order to define quality and attempt to establish a culture of quality in higher education, all stakeholders should be involved in the discussion to ensure that different

perspectives and needs are incorporated (Bobby, 2014; Cullen et al., 2003).

The report of the UK Commission for Work and Skills “The Future of Work, Jobs and Skills in 2030” (2014) predicted the development of market-based and employer-focused education. As we move towards 2030 bearing in mind the Sustainable Development Goals, we must address the challenges faced by education due to the fast changes in society, economy, and technologies.

The knowledge society will require a multitude of complementary 21st century skills, all of which express high expectations towards the future generation of competitive entrepreneurs, creative and communicative problem-solvers addressing present and future major global challenges. Quality content refers to the intended and taught curriculum of schools. National goals for education, and outcome statements that translate those goals into measurable objectives, should provide the starting point for the development and implementation of curriculum (UNICEF, 2000).

In general, curriculum should emphasize deep rather than broad coverage of important areas of knowledge, authentic and contextualized problems of study, and problem-solving that stresses skills development as well as knowledge acquisition. Curriculum should also provide for individual differences, closely coordinate and selectively integrate subject matter, and focus on results or standards and targets for student learning (Glatthorn, Jailall, 2000), i.e. curriculum should be based on clearly defined learning outcomes.

The European Commission “Future of Learning” online consultation on new skills for future jobs built a vision for education and training policy that would adequately prepare learners for life in the future society, envisaging which competences will be relevant and how these will be acquired in 2020-2030, in particular with the use of technologies. Furthermore, UNESCO together with UNICEF, the World Bank, UNFPA, UNDP, UN Women and UNHCR organized the World Education Forum 2015 where 1,600 participants from 160 countries, including over 120 Ministers, heads and members of delegations, heads of agencies and officials of multilateral and bilateral organizations, and representatives of civil society, the teaching profession, youth and the private sector, adopted the Incheon Declaration for Education 2030, which sets out a new vision for education for the next fifteen years. Education is viewed as key to achieving full employment with the focus on access, equity and inclusion, quality and learning outcomes, within a lifelong learning approach. The emphasis is on to quality education and improving learning outcomes, which requires strengthening inputs, processes and evaluation of outcomes and mechanisms to measure progress. Teachers and educators must be empowered, adequately recruited, well-trained, professionally qualified, motivated and supported within well-resourced, efficient and effectively governed systems. Quality education should foster creativity and knowledge, ensure analytical, problem-solving and other high-level cognitive, interpersonal and social skills. It should also develops the skills, values and attitudes that enable citizens to make informed decisions, and respond to local and global challenges through education for sustainable development (ESD) and global citizenship education (GCED)(UNESCO, 2015, p.8).

Systems and practices for assessment of quality learning that include evaluation of inputs, environments, processes and outcomes should be instituted or improved. Relevant learning outcomes must be well defined in cognitive and non-cognitive domains, and continually assessed as an integral part of the teaching and learning process (UNESCO, 2015, p.33). A focus on quality and innovation will also require strengthening science, technology, engineering and mathematics education. This requires the provision of multiple and flexible learning pathways through institutional strategies and policies, adequately resourced programmes, and robust partnerships at the local, regional, national and international levels, and recognition, validation and accreditation of the knowledge, skills and competencies acquired through non-formal and informal education. Target 4.7 states that by 2030, ensure that all learners acquire knowledge and skills needed to promote sustainable development (UNESCO, 2015, p.48).

5. Discussion and Research Limitations

The research consists of the three phases. On phase 1 the current occupational standards and competencies required of managers in hospitality sector in the Republic of Latvia have been reviewed, the current higher education curriculum requirements and competencies included in it, as well as core concepts of sustainability and quality in education have been discussed.

Having also analysed the trends in hospitality education and taking into account current and emerging tendencies in the development of the society and economy, the next step will be surveying the opinions of key higher education stakeholders, which will reveal the visions and expectations of employers, students and educators with respect to the changes in the mission and functions of higher education institutions, modes of teaching, learning, pedagogical approaches, student-teacher relationships, the role of teachers, as well as the challenges and opportunities the hospitality industry faces in general, and the essential sustainability skills and competencies vital for the hospitality management graduates in particular.

Further on the researchers will conduct the qualitative and quantitative analysis of the theoretical framework, research data collected in the phases 1 and 2 and will determine whether differences exist between the essential compelling competencies of managers in hospitality and those included in the hospitality management higher education curriculum. The results will include the proposals of how the content and quality of the studies can be improved in order to ensure a more comprehensive competency-based education for managers in achieving sustainability for hospitality business.

The research presented in this paper is located in the interpretive paradigm of analysis of literature.

Qualitative research involves the collection, analysis, and interpretation of data that are not easily reduced to numbers. The limitation of a literature review of this sort is a complete reliance on previously published research and the availability of these studies. Besides, the scope and depth of discussions in the paper is compromised in many levels. Therefore, integrating additional methods of data collection could have increased the scope and depth of analysis.

The research will help to get a better understanding of competency-based studies, expectations of the hospitality industry, competencies currently required on a job market, and possible discrepancies among the views of different stakeholders on this issue. The beneficiaries of this research will be industry professionals, educators, students and society in general as competencies-based approach seems to be vital for hospitality industry needs for achieving the sustainability, quality assurance.

Conclusions

1. Overall, the conceptual literature review suggests that educators should pay close attention to the competencies considered to be essential in achieving sustainability in hospitality related enterprises; as well as to a hospitality higher education studying programme curriculum that possibly should be augmented to be more competence-based. As this research represents phase 1, it is yet to be determined which skills and competencies are the more highly valued by the industry professionals and are essential to the hospitality management graduates.

2. The review has found that the competencies are frequently addressed in the field of hospitality management; the number of articles and other sources mentioning the importance and necessity of competency-based learning has been growing within the past five years and is trending upwards. Hospitality and tourism professionals need to practice sustainability in financial operations; employee experiences; community action; facilities management; purchasing; food production, preparation, and service; planning and staging events and meetings; and as part of overall business plans and processes.

3. The review also suggests that the competencies-based education and sustainability should be expanded and studied within the hospitality industry and perhaps across the industries to achieve a more broad knowledge and understanding of the concepts. *The educators of hospitality management should be urged to develop, extend and implement* various methods of

competency based learning in order to enhance the quality of education for hospitality management graduates.

4. This review also calls for additional curriculum research ensuring that the needs of the hospitality industry are met by the ongoing competencies development of the future industry leaders. Industry professionals and educators may benefit from the insights gained in reviewing concepts of achieving sustainability in a hospitality related enterprise through competencies-based learning.

References

1. ADAMS, D. (1993). Defining educational quality. Improving Educational Quality Project Publication #1: Biennial Report. Arlington, VA: Institute for International Research.
2. ALHADDI H. (2015). Triple Bottom Line and Sustainability: A Literature Review. Business and Management Studies. 1. . 10.11114/bms.v1i2.752.
3. ANDERSON, E.L. (2015). Developing Key Sustainability Competencies through Real-World Learning Experiences: Evaluating Community Environmental Services. Dissertations and Theses. Paper 2316. Pages 4-8. Available at http://pdxscholar.library.pdx.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3318&context=open_access_etds [Accessed 31 August 2017]
4. BENOLIEL, S., O'GARA, C., AND MISKE, S. (1999). Promoting primary education for girls in Pakistan. Arlington, Virginia: USAID's Development Experience Clearinghouse. [Accessed 2017-10-09]. Retrieved from: http://www.dec.org/usaaid_eval.
5. BOBBY, C.L. (2014). The abcs of building quality cultures for education in a global world. Paper presented at the International Conference on Quality Assurance, Bangkok, Thailand.
6. BOLEY, B. (2011). Sustainability in Hospitality and Tourism Education: Towards an Integrated Curriculum. Journal of Hospitality & Tourism Education. 23. 22-31. 10.1080/10963758.2011.10697017.
7. BOYATZIS, R. (1982). The Competent Manager. New York: John Wiley.
8. BRAZDAUSKAS, M., GAIGALAITĖ, L. (2015). Sustainable Hotels as Learning Organisations: Innovative Approaches towards Employee Training. Journal of Creativity and Business Innovation, Vol. 1. ISSN 2351 – 6186. Available at <http://www.journalcbi.com/sustainablehotels.html> [Accessed 31 August 2017]
9. BROWNELL, J. (2007). Leading on land and sea: Competencies and context. International Journal of Hospitality Management, 27 (2), 137– 150.
10. BRYMER R. (2009) Hospitality: An Introduction, Kendall/Hunt Publishing Company, Iowa.
11. Cabinet Regulation No. 461 of 18 may 2010, Amendments to Regulations regarding the classification of occupations, basic tasks and qualification requirements of the profession and procedures for the use and updating of the classification of occupations, Available at <https://likumi.lv/doc.php?id=269253> [Accessed 31 August 2017]
12. CARDY, R.,L Hospitality: An Introduction., Selvarajan, T.,T. (2006). Competencies: Alternative frameworks for competitive advantage. Business Horizons, 49 (3), 235-245.
13. CAUPIN, G.(2006). ICB – IPMA Competence Baseline, International Project Management Association.
14. DEALE, C.S. (2013). Sustainability Education: Focusing on Hospitality, Tourism, and Travel. Journal of Sustainability Education. Vol. 4. Pages 7-16. ISSN: 2151-7452. Available at http://www.susted.com/wordpress/content/sustainability-education-focusing-on-hospitality-tourism-and-travel_2013_02/ [Accessed 31 August 2017]
15. CHAWLA, G., MANHAS, P. S. (2015). Sustainability in Higher Education: An Exploratory Investigation of Hospitality Management Courses. Asia-Pacific Journal of Innovation in Hospitality and Tourism. Taylor's Press. Vol.4 No.1. ISSN 2289-1471. Pages 19-36. Available at <https://www.globalsciencejournals.com/content/pdf/10.7603%2Fs40930-015-0002-x.pdf> [Accessed 31 August 2017]
16. CHOUHAN, V.,S., SRIVASTAVA, S. (2014). Understanding competencies and competency modeling — A literature survey. IOSR Journal of Business and Management, 16, 14–22.
17. CHUNG-HERRERA, V., ENZ, C., LANKAU, L. (2003). Grooming future hospitality leaders: A competencies model. Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly, 44(3), 17-25.
18. CULLEN, J., JOYCE, J., HASSALL, T., & BROADBENT, M. (2003). Quality in higher education: From monitoring to management. Quality Assurance in Education, 11(1), 5–14. [Accessed 2017-19-09]. Retrieved from: <http://dx.doi.org/10.1108/09684880310462038>
19. DEALE, C.S. (2013). Sustainability Education: Focusing on Hospitality, Tourism, and Travel. Journal of Sustainability Education. Vol. 4. Pages 7-16. ISSN: 2151-7452. Available at http://www.susted.com/wordpress/content/sustainability-education-focusing-on-hospitality-tourism-and-travel_2013_02/ [Accessed 31 August 2017]
20. DEDE, C. (2009). Comparing Frameworks for "21st Century Skills". Harvard Graduate School of Education, USA.

20. GHISELLI, RICHARD & LA LOPA, JOSEPHM & BAI, BILLY. (2001). Job satisfaction, life satisfaction, and turnover intent: Among food-service managers. *The Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly*, 42. 28-37. 10.1016/S0010-8804 (01)80036-7.
21. GLATTHORN, A., AND JAILALL, J. (2000). Curriculum for the new millennium. In Brandt, R. (ed.), *Education in a new era: ASCD Yearbook 2000*. Alexandria, Virginia: Association for Supervision and Curriculum Development.
22. GURSOY, D., SWANGER, N. (2005). An industry driven model of hospitality curriculum for programs housed in accredited colleges of business: Part 2, *Journal of Hospitality and Tourism Education*, 17(2), 46-54.
23. HARVEY, L. & KNIGHT, P.T. (1996). *Transforming higher education*. London, UK: Society for Research into Higher Education & Open University Press.
24. HERSCHOVIS S. & HERREMANS I. M. (2006). Sustainability reporting: Creating an internal self-driving mechanism. *Environ. Qual. Manage.*, 15: 19–29. doi:10.1002/tqem.20089
25. Higher Education Partnership for Sustainability (HEPS). (2004). Learning and Skills for Sustainable Development Developing a sustainability literate society. Pages 7-43. Available at <https://www.forumforthefuture.org/sites/default/files/project/downloads/learningandskills.pdf> [Accessed 31 August 2017]
26. International Labour Office. (2010). *A Skilled Workforce for Strong, Sustainable and Balanced Growth*. Geneva. Pages 18-22. Available at <https://www.oecd.org/g20/summits/toronto/G20-Skills-Strategy.pdf> [Accessed 31 August 2017]
27. KATZ, D., KAHN, R. (1966). *The Social Psychology of Organizations*. John Wiley & Sons, New York.
28. KAY, C., RUSSETTE, J. (2000). Hospitality management competencies: Identifying manager's success. *Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly*, 41(2), 52-63.
29. KAY, C. & MONCARZ E. (2013). The Formal Education and Lodging Management Success Relationship. *Journal of Hospitality & Tourism Education*. 17. 36-45. 10.1080/10963758.2005.10696823.
30. Latvian Central Statistical Board, 2016 Available at <http://www.csb.gov.lv/en/dati/key-indicators-30780.html> [Accessed August 31, 2017]
31. Management Studies, Tourism & Wilks D. & Hemsworth K. (2011). SOFT SKILLS AS KEY COMPETENCIES IN HOSPITALITY HIGHER EDUCATION: MATCHING DEMAND AND SUPPLY. *Tourism & Management Studies*. 7. 131-139.
32. MCKINSEY & COMPANY. (2011). *Lean Management*. Page 42. Available at http://www.mckinsey.com/client_service/financial_services/profiles/~media/mckinsey/dotcom/client_service/financial%20services/latest%20thinking/reports/lean_management_new_frontiers_for_financial_institutions.ashx [Accessed 31 August 2017].
33. MOTALA, S. (2000). Education transformation and quality: The South African experience. Paper presented at the Annual Meeting of the Comparative and International Education Society, San Antonio, Texas, March, 2000.
34. OECD (2005) *The Definition And Selection of Key Competencies: Executive Summary*. OECD Programme for International Student Assessment (PISA). Available at <http://www.oecd.org/pisa/35070367.pdf> [Accessed August 31, 2017]
35. Pedagogic Research Institute and Observatory (PedRIO). (2015). *Education for Sustainable Development: Towards the Sustainable University*. Plymouth. ISSN 2052-5818. Pages 31-32. Available at https://www.plymouth.ac.uk/uploads/production/document/path/5/5860/PedRIO_Paper_9.pdf [Accessed August 31, 2017]
36. RAYBOULD, M., WILKINS, H. (2006). Generic skills for hospitality management: A comparative study of management expectations and student perceptions. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 13(2), 177-188.
37. SANGHI, S. (2007). *The Handbook of Competency Mapping: Understanding, Designing and Implementing Competency Models in Organizations*. (2nd ed.). New Delhi: Sage Publications India.
38. SCHALTEGGER, S. WAGNER, M. (2010). *Sustainable Entrepreneurship and Sustainability Innovation: Categories and Interactions. Business Strategy and the Environment*. John Wiley & Sons, Ltd. Pages 223-227. Available at <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/bse.682/abstract> [Accessed August 31, 2017]
39. SCHOFFSTALL D. G. & ARENDT S. W., Benefits and Challenges Encountered by Working Students, *Journal of Hospitality & Tourism Education* Vol. 26, Iss. 1, 2014
40. TESONE, D., V., RICCI, P. (2005). Job competency expectations for hospitality and tourism employees: Perceptions of educational preparation. *Journal of Human Resources in Hospitality and Tourism*, 4(2), 53-64.
41. THANH, V.M. & BOSCH, O.J.H. (2010). Systems thinking approach as a unique tool for sustainable tourism development: A case study in the Cat Ba biosphere reserve of Vietnam. 54th Annual Conference of the International Society for the Systems Sciences 2010: Governance for a Resilient Planet. 827-845.
42. The College of Estate Management. (2013). Defining a profession: core competencies for sustainability. Pages 3-16. Available at https://www.ucem.ac.uk/wp-content/uploads/2016/01/sustainability_competencies_op-010713-web.pdf [Accessed August 31, 2017]
43. The Quality Assurance Agency for Higher Education. (2014). *Education for sustainable development: Guidance for UK higher education providers*. Pages 5-7. Available at

<http://www.qaa.ac.uk/en/Publications/Documents/Education-sustainable-development-Guidance-June-14.pdf>
[Accessed August 31, 2017]

44. The UN System Task Team on the Post-2015 UN Development Agenda. (2012). Education and skills for inclusive and sustainable development beyond 2015. Thematic Think Piece. UNESCO. Pages 3-13. Available at http://www.un.org/millenniumgoals/pdf/Think%20Pieces/4_education.pdf [Accessed August 31, 2017]
45. The UN Decade of Education for Sustainable Development (DESD, 2005-2014). The DESD at a glance. Available at <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001416/141629e.pdf> [Accessed August 31, 2017]
46. UNESCO (2015). Incheon Declaration and SDG4. Education 2030 Framework for Action. Towards inclusive and equitable quality education and lifelong learning for all. World Education Forum 2015. [Accessed 2017-23-09]. Retrieved from: <http://unesdoc.unesco.org/images/0024/002456/245656E.pdf>
47. UNESCO. (2017). Education for Sustainable Development Goals. Learning Objectives. France. ISBN 978-92-3-100209-0. Pages 1-11. Available at <http://unesdoc.unesco.org/images/0024/002474/247444e.pdf> [Accessed August 31, 2017]
48. UNESCO. (2012). Promoting Skills for Sustainable Development. Page 1-8. Available at <http://unesdoc.unesco.org/images/0021/002162/216269e.pdf> [Accessed August 31, 2017]
49. UNICEF (2000). Curriculum report card. Working Paper Series, Education Section, Programme Division. New York, NY: Author.
50. Webster dictionary, [Accessed 2017-20-09]. Retrieved from: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/quality>
51. WIEK, A., WITHYCOMBE, L., & REDMAN, C. (2011). Key competencies in sustainability: a reference framework for academic program development. *Sustainable Science*, page 6, 203-218.

Key competencies of managerial level employees for sustainability in hospitality business: a conceptual overview Summary

This paper aims to develop a conceptual overview of key competencies needed by managers for achieving the sustainability and overall success in the hospitality business narrative. This overview provides a summary of the key sources and interpretation of the key concepts, granting hospitality educators and managers useful insights of competencies and skills required of future leaders and possibilities of exiting curriculum enhancement. The ever increasing and expanding needs of the hospitality industry are greatly reflected in expectancy of certain skills and competencies of managerial level employees. Industry professionals and educators should continuously cooperate to track and investigate emerging trends and competencies expected from the hospitality management graduates to possess in order to include them in the curriculum.

The framework is developed from a review of literature that is focused largely on competencies of managerial level employees and national standards that are needed to develop a sustainable hospitality business. The current research provides a literature conceptual overview, might be used as a basis to continue more complex empirical research. The hospitality industry professionals might use the overview and the concepts analysed to assess the skills and competencies expected from the managerial level employees.

Overall, the conceptual literature review suggests that educators should pay close attention to the competencies considered to be essential in achieving sustainability in hospitality related enterprises; as well as to a hospitality higher education studying programme curriculum that possibly should be augmented to be more competence-based. As this research represents phase 1, it is yet to be determined which skills and competencies are the more highly valued by the industry professionals and are essential to the hospitality management graduates.

The review has found that the competencies are frequently addressed in the field of hospitality management; the number of articles and other sources mentioning the importance and necessity of competency-based learning has been growing within the past five years and is trending upwards. The overall knowledge of the competencies leading to a sustainable hospitality business and the need of new future hospitality leaders is growing.

The review also suggests that the competencies-based education and sustainability should be expanded and studied within the hospitality industry and perhaps across the industries to achieve a more broad knowledge and understanding of the concepts. The educators of hospitality management should be urged to develop, extend and implement various methods of competency based learning in order to enhance the quality of education for hospitality management graduates.

This review also calls for additional curriculum research ensuring that the needs of the hospitality industry are met by the ongoing competencies development of the future industry leaders. Industry professionals and educators may benefit from the insights gained in reviewing concepts of achieving sustainability in a hospitality related enterprise through competencies-based learning.

Keywords: competencies, hospitality industry, hospitality management higher education, sustainability.

LIETUVA – JŪRINĖ VALSTYBĖ: JOS ĮVAIZDŽIO KONTŪRAI ŽINIASKLAIDOJE

Laura Šelenienė
Klaipėdos valstybinė kolegija

Anotacija

Geografiniai, politiniai, ekonominiai, kultūriniai ir kiti aspektai liudija, kad Lietuva – jūrinė valstybė, tad ir marinistiniai elementai, konstruojant valstybės įvaizdį, labai ryškūs. Juos išryškinti ir populiarinti nėra oficialiai įpareigotos jokios institucijos. Jų raiška, formuojant valstybės įvaizdį, priklauso tik nuo pačių institucijų iniciatyvos ir požiūrio. Nepaisant to, kad oficialaus įgaliojimo kryptingai formuoti jūrinio šalies įvaizdžio niekas neturi, įvairių institucijų raiška šiuo aspektu ryškiai pastebima. Ypatingai jų poveikis valstybės įvaizdžiui išryškėja sąveikaujant su žiniasklaida.

Šiame straipsnyje analizuojama su jūrine veikla susijusių institucijų veikseną formuojant šalies įvaizdį ir marinistinės žiniasklaidos įtaka šiam procesui.

Pagrindiniai žodžiai: įvaizdis, žiniasklaida, jūrinės institucijos.

Įvadas

Spartus globalizacijos procesas ir vyraujantis kosmopolitizmas skatina šalis, regionus, miestus susirūpinti savo įvaizdžiu. Jam kurti, palaikyti ir tobulinti įvairius rinkodaros aspektus tiriantys mokslininkai pabrėžia, kad vietovė, neformuojanti aiškaus savo įvaizdžio ir ignoruojanti jo būtinumą, susiduria su sunkumais pritraukiant turistus ir potencialius investuotojus. Valstybės įvaizdis tapo ne tik užsienio atstovų nuomonė apie konkrečią šalį, o ir svarus rodiklis, nulemiantis valstybės poziciją tarptautiniame kontekste.

Valstybės įvaizdžio formavimo ypatumus analizavęs R. Gudauskas (1997) pabrėžia šio proceso svarbą šalies ekonominei raidai. Kaip pagrindinė ekonominė priežastis kryptingai formuoti valstybės įvaizdį yra būtinybė pritraukti užsienio investicijas. Užsienio kapitalo srautas nukreipiamas ten, kur potencialūs investuotojai įžvelgia tinkamas ekonomines sąlygas savo veiklai. Tačiau formuoti pageidautiną įvaizdį valstybei būtina pateikiant ne tik ekonominius rodiklius, o ir tautines tradicijas, unikalią kultūrą ir kitas vertybes. Naudojant šias priemones pagal nustatytą planą, būtina sukurti įvairias gyvenimo sritis reprezentuojantį valstybės įvaizdį. Tik tada tarptautinėje erdvėje valstybė bus vertinama palankiai.

Valstybės įvaizdžio komponentus: kultūrą, migraciją, investicijas, turizmą ir kt. jungia pagrindinis kriterijus – gyvenimo kokybė. Jos vertinimas tarptautiniu lygiu yra svarbiausias veiksnys, nulemiantis šalies vietą patraukliausių valstybių sąrašė. Vienas iš pavyzdžių – Europos Sąjungos statistikos tarnybos EUROSTAT duomenys, pagal kuriuos matyti, kad lietuviai savo pasitenkinimą gyvenimu Lietuvoje vertina 6,7 balo (dešimties balų skaleje). Pasitenkinimas gyvenimu Lietuvoje 0,4 balo mažesnis už Europos Sąjungos šalių vidurkį. Panašūs tyrimai ir šalių reitingavimas atliekamas periodiškai, o šio darbo imasi vis daugiau institucijų. Tai rodo būtinybę šalių, taip pat ir Lietuvos, įvaizdį formuoti kryptingai ir periodiškai atnaujinti valstybės įvaizdžio formavimo gaires.

Visuomenės nuostatų ir vertybių kaita, modernių technologijų tobulėjimas, globalizacijos mastai skatina kruopščiai atrinkti efektyviausias ir paveikiausias įvaizdžio formavimo priemones. P. Kotler ir D. Gertner (2002) teigiamo vietovės įvaizdžio formavimui siūlo pasitelkti strateginę rinkodarą, kai palankaus vietovės įvaizdžio siekiama sąveikaujant atskiriems marketingo komponentams. Ši sąveika mokslinėje literatūroje dar vadinama tarpdiscipliniškumu, o į ją įtraukiamos sritys tampa mokslinių tyrinėjimų objektu. Anot M. Kavardzės (2004), S. Anholto (2007), medija, marketingas, viešasis valdymas, architektūra, urbanistika vietovės įvaizdžio analizėje išryškinamos kaip šio proceso dedamosios, o jų sąveika ir raiška atskirai neatsiejama nuo vietovės įvaizdžio formavimo rezultatų. Jie tiesiogiai priklauso nuo kryptingos ir aiškiai suplanuotos veiklos – strategijos, kuri sujungia apibrėžtą viziją, tikslą, uždavinius, veiksmus ir jų kontrolės mechanizmą. Proceso ašimi tampa šių veiklų įgyvendinančių institucijų ir žiniasklaidos sąveika. Jų raiškos principai – tikslingai ar stichiškai susiformavę – dažnai tampa lemiamu suformuoto ar susiformavusio įvaizdžio veiksmu.

Problema. Straipsnis paremtas tyrimu, kuriuo siekiama atsakyti į probleminį klausimą: **kokios yra Lietuvos, kaip jūrinės valstybės, įvaizdžio formavimo ypatybės žiniasklaidoje.** Šis klausimas iškeltas remiantis mokslinėje literatūroje akcentuojama nuostata, kad pageidautiną įvaizdį būtina formuoti kryptingai, pasitelkus konkrečias priemones. Šių priemonių parinkimas priklauso nuo užsibrėžto tikslo, jo įgyvendinimui pasirinktos strategijos ir jos realizavimo aplinkybių.

Teoretikai ir praktikai pabrėžia būtinybę tikslingai formuoti tapatybę atspindintį vietovės įvaizdį. Būtinybę tai kontroliuoti ir tikslingai formuoti vietovės įvaizdį liudija ir Lietuvos situacija. Šalies turizmo sektorius, ypač kruizinis, sparčiai auga. Turistų srauto kreivė kasmet kyla, o Jungtinių Tautų Pasaulio turizmo organizacijos (UNWTO) duomenimis, pagal prekių ir paslaugų eksporto mastus, turizmas pasaulio ekonomikoje yra ketvirtoje vietoje. Turizmo mastai 2016 m. vien Europos Sąjungoje augo 4 proc., Lietuvoje – 15 proc. Tokios pat prognozės numatomos ir 2017 m. Šios perspektyvos liudija neišvengiamumą kryptingai formuoti Lietuvos įvaizdį, kartu prisidedant ir prie šalies jūrinės tapatybės formavimo bei sklaidos nacionaliniu ir tarptautiniu mastu.

Turizmo plėtra – ne vienintelis aspektas, skatinantis unikalaus ir teigiamo Lietuvos įvaizdžio formavimą. Su jūrine veikla susijusiems ekonominiams rodikliams, kurie ryškiausiai matomi Klaipėdos valstybinio jūrų uosto veikloje, šalies įvaizdžio kūrimo procesas taip pat labai reikšmingas. *Su uostu susijusios įmonės į savivaldybių ir valstybės biudžetus sumoka per 9 proc. visų Lietuvoje sumokėtų mokesčių, o bendrovės rezultatų kreivė kasmet stiebiasi aukštyn. 2016 m. krova uoste perkopė 40 mln. tonų krovinių apyvartą ir pasiekė bendrovės veiklos rekordą. Kad rodikliai ne tik išsilaikytų, o ir turėtų augimo tendenciją,* būtina pajūrio, o kartu ir visos Lietuvos, kaip patikimos jūrinės valstybės, įvaizdžio formavimo koncepcija.

Tyrimo objektas – Lietuvos, kaip jūrinės valstybės, įvaizdžio kūrimo ypatybės žiniasklaidoje.

Tyrimo tikslas – ištirti Lietuvos, kaip jūrinės valstybės, įvaizdžio formavimo ypatybes.

Uždaviniai:

1. Aptarti įvaizdžio formavimo strategijas;
2. Apžvelgti jūrinės valstybės komponentus;
3. Ištirti jūrinių institucijų raišką formuojant Lietuvos, kaip jūrinės valstybės, įvaizdį;
4. Ištirti ir nustatyti Lietuvos, jūrinės valstybės, įvaizdžio formavimo ypatybes žiniasklaidoje.

Tyrimo metodai. Straipsnis paremtas mokslinės literatūros analize, statistinių dažnių analize, lyginimu ir apibendrinimu.

1. Įvaizdžio reikšmė valstybei

Prie nepriklausomybės trisdešimtmečio artėjanti Lietuva susiduria su nelengvais iššūkiais. Vienas jų – savosios tapatybės išsaugojimas. Tai neatsiejama nuo koordinuoto, aiškaus, paprasto ir patrauklaus Lietuvos prisistatymo. Sparčių globalizacijos procesų spaudžiamos šalys imasi įvairiausių strategijų ir formų savojo įvaizdžio formavimui ir identiteto išsaugojimui. Kokių priemonių imtis, kad nenuskėtų tautų, kultūrų, intensyviuose ir nevaldomuose migracijos procesuose, galvosūkis ir Lietuvai.

2006 m. pradėtas kurti, o po poros metų patvirtintas Lietuvos įvaizdžio kūrimo projektas. Jis pristato: „Lietuva – drąši šalis“. Kokių konkrečių rezultatų pasiekta, neaišku. 2009 m., atlikus auditą, LR Vyriausybės kontrolės sprendimu neefektyvus, net 64 mln. Lt (apie 18 mln. Eur) atsiėjęs projekto įgyvendinimas sustabdytas.

Nevienareikšmiškų vertinimų sulaukė ir 2016 m. startavęs LR Turizmo departamento projektas „Lithuania. Real is beautiful“. Tai ne Lietuvos įvaizdžio, o šalies turizmo rinkodaros kampanija, tačiau savo mastu ir uždaviniais galinti nemenkai prisidėti prie valstybės įvaizdžio formavimo proceso. Deja, jau projekto realizavimo pradžioje dėl galimo nuotraukų plagijavimo ir panaudojimo reklamuojant šalies turizmą internetiniame socialiniame tinkle, dalies suplanuotų idėjų realizavimas buvo sustabdytas.

Šie faktai leidžia daryti išvadą, kad iki šiol tinkamai nepasiruošta Lietuvos įvaizdžio formavimui, nepasirinktas optimaliausias šalies pristatymo modelis, kanalai ir reprezentacinės kryptys. Įvaizdžio formavimo procesas tarsi paliktas savieigai. Dėl šios priežasties kryptingai – valstybiniu lygmeniu – neformuojamas ir Lietuvos, kaip jūrinės valstybės, įvaizdis. Tačiau, tai, kad valstybė neturi konkrečios strategijos, dar nereiškia, kad įvaizdžio formavimo procesai nevyksta. Geografiniai, politiniai, ekonominiai, kultūriniai ir kiti aspektai liudija, kad Lietuva – jūrinė valstybė, tad ir marinistiniai elementai, konstruojant valstybės įvaizdį, labai ryškūs. Juos išryškinti ir populiarinti nėra oficialiai įpareigotos jokios institucijos. Jų raiška, formuojant valstybės įvaizdį, priklauso tik nuo pačių institucijų iniciatyvos ir požiūrio. Nepaisant to, kad oficialaus įgaliojimo kryptingai formuoti jūrinio šalies įvaizdžio niekas neturi, įvairių institucijų raiška šiuo aspektu ryškiai pastebima. Ypatingai jų poveikis valstybės įvaizdžiui išryškėja sąveikaujant su žiniasklaida. Užsimezgę ši sąveika dar XX a. pradžioje, kuomet Lietuva tapo jūrine valstybe, o apie šalies įvaizdį dar niekas taip globaliai nemastė, nevertino jo kaip gyvybiškai svarbaus, puoselėjant valstybės tapatybę ir kvestionuojant tautos išlikimą.

2. Valstybės įvaizdžio kūrimo priemonės ir strategijos

Mokslinėje literatūroje aptariama ne viena įvaizdžio formavimo strategija. Daugelis autorių įvaizdžio formavimo modelius ir etapus projektuoja organizacijų lygmenyje ir nepateikia konkrečių įžvalgų, kaip tai pritaikyti kuriant valstybės įvaizdį. Darytina išvada, kad valstybės įvaizdžio, o ir kitų tipų įvaizdžio kūrimo procesas turi ryškių tapatumo su organizacijos įvaizdžio požymių ir juos kuriant taikytini tie patys principai, etapai ir strategijos, tik į šalies įvaizdžio kūrimo procesą žiūrima globaliau.

Įvaizdžio formavimo procesą tiria įvairių sričių specialistai: komunikacijos, rinkodaros, reklamos, psichologijos ir kt. V. Pranulis, M. Čeikauskienė, E.R. Gray, G. Drūteikienė pateikia savo sampratas, kas yra įvaizdis.

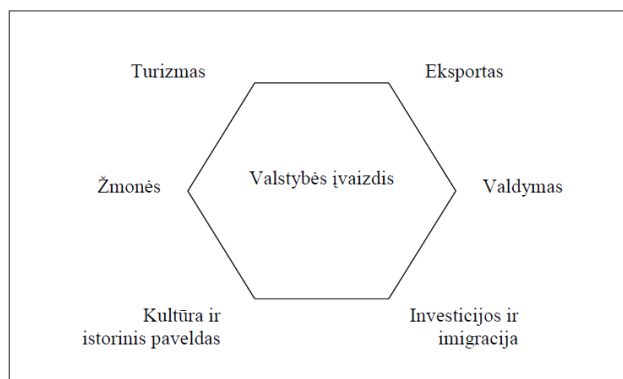
Įvaizdis – daugumos požiūris į tam tikrą objektą (Pranulis, 2007).

Įvaizdis – stichiškai atsiradusi ar tikslingai sukurta forma, kuri sąmonėje atitinka tam tikrą objektą (Čeikauskienė, 1997).

Įvaizdis – tai vidinės ir išorinės organizacijos auditorijos nuomonių ir pažiūrų visuma. Vidinei auditorijai priskiriami vadovai, darbuotojai ir akcininkai, išorinei – bendruomenė, vartotojai, valdžia ir žiniasklaida. E. R. Gray (1995).

Įvaizdis – tai visuma idėjų, jausmų, įsivaizdavimų, suvokimų apie organizaciją. Šią visumą sudaro materialūs ir nematerialūs komponentai, komunikacijos, asmeninės bei socialinės vertybės (Drūteikienė, 2007).

Įvaizdžio apibūdinimų įvairovė rodo, kad vieningos nuostatos, kas yra įvaizdis ir kas jį nulemia – nėra. Vieni autoriai mano, kad įvaizdis turi būti kuriamas kryptingai, kiti – kad jis gali atsirasti ir savaime. Tačiau visiems būdinga nuostata, kad pageidautinas rezultatas bus tik tada, kai įvaizdis bus formuojamas planuotai pagal aiškiai nusibrėžtą strategiją. Kokia ji bus, priklauso nuo to, kokio tipo įvaizdis formuojamas. Kiekvienu atveju būtina išskirti sritis, kurios įvaizdžio kūrimo procesui suteiktų kontūrus ir būtų būdingos išskirtinai objektui, kurio įvaizdis formuojamas. Valstybėms pritaikytą schemą siūlo įvairių šalių įvaizdžio formavimo procesus nagrinėjantis S. Anholt (2007). Jis pateikia vietovės įvaizdžio formavimo heksagoną (žr. 1 pav.). Schemoje apibrėžiamos sritys, kuriose identiteto požymiai, formuojant valstybės įvaizdį, paveikliausi ir efektyviausi. Remiantis šiais kriterijais autorius periodiškai įvertina įvairias šalis ir išdėsto jas patraukliausių valstybių sąrašė. Šalies pozicija jame priklauso nuo šešių veiklos kryptų, kurios įvardijamos kaip pagrindas valstybės įvaizdžio formavimo procesui.

1 pav. S. Anholt valstybės įvaizdžio šešiakampis (Anholt, 2007)

Pastebėtina, kad visos šešios valstybės įvaizdžio formavimo kryptys yra sietinos su gerove – valstybėje gyvenančių, į ją atvykstančių ar ją planuojančių aplankyti asmenų.

Turizmo sritis, pasak S. Anholt, yra paveikiausias ir efektingiausias sektorius, formuojant valstybės įvaizdį. Nuo jo priklauso, kiek šalis bus patraukli vienam sparčiausiai besivystančių pajamų šaltinių – turistų srautui.

Apžvelgiant **eksporto** sferą vartojamas kilmės šalies terminas. Juo iliustruojama, kiek populiaru ar ne yra valstybės produkcija už jos ribų.

Valdymo rodiklis rodo aukščiausių valstybės institucijų kompetenciją, veiklumą ir valią priimant sprendimus, kurių iš jų tikimasi.

Investicijos ir imigracija iliustruoja valstybės patrauklumą ir norą joje gyventi bei dirbti. Taip pat išsilavinimo, įgyto toje valstybėje, vertę bei bendras socialines ir ekonomines sąlygas.

Kultūra ir istorinis paveldas. Jį vertinant svarbu, koks yra užsieniečių susidomėjimas šalies kultūriniu gyvenimu, kiek jame dalyvaujama, ar valstybėje yra dominuojanti sportinė ar kultūrinė linija.

Žmoniškieji ištekliai S. Anholt šešiakampio schemeje vertinami ir kaip darbo jėga, ir kaip bendruomenė, su kuria palanku arba nepalanku bendrauti.

Išvardintas sritis S. Anholt siūlo laikyti vietovės įvaizdžio formavimo pagrindu.

Vieningos strategijos, kaip formuoti valstybės įvaizdį, nėra. Nėra ir bendro modelio ties kokiomis veiklomis koncentruotis kuriant valstybės įvaizdį. K. E. Boulding (1956) išskirsto jas į dvi grupes: šalies įvaizdžio kūrimu užsiimančias institucijas ir šių institucijų vykdomus projektus, kurių įgyvendinimui naudojamos įvaizdžio kūrimo priemonės.

Šalies įvaizdį formuojančios institucijos:

- kitose šalyse veikiančios konkrečios valstybės ambasados;
- užsienio šalių kultūros centrai;
- informaciniai centrai, kūrybos centrai;
- įvairios nevyriausybinės, nepelno siekiančios organizacijos;
- šalyje veikiančios ministerijos (Užsienio reikalų ministerija, Kultūros ministerija;

Švietimo ir mokslo ministerija ir kt.);

- šalia ministerijų sukurti atsakingi departamentai.

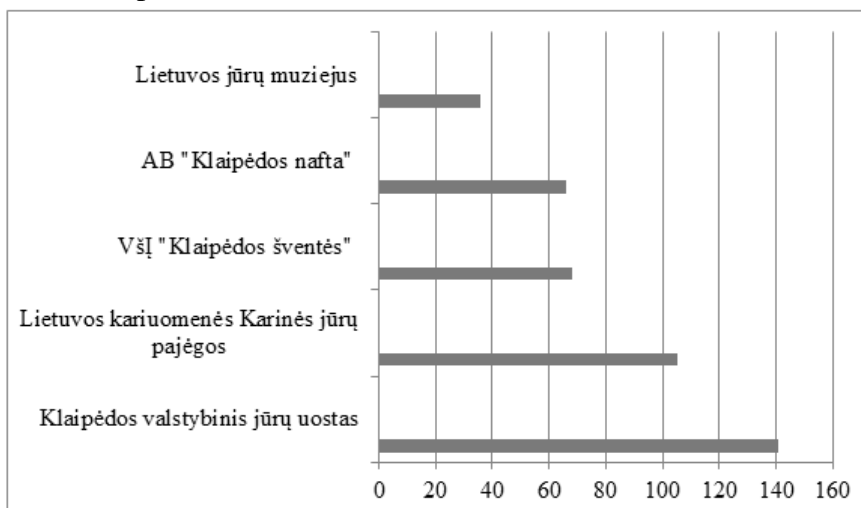
Valstybės įvaizdį formuojančios priemonės

- parodos, mugės, tradicijų puoselėjimo šventės;
- sporto renginiai;
- įdomūs žmonės;
- žiniasklaidos atstovų vizitai į valstybę;
- informacinių leidinių platinimas, kino gamyba;
- prekės ženklas;
- identiteto išskyrimas;
- informacijos strategijos ir kt.

Išvardintos valstybės įvaizdžio formavimo kryptys ir priemonės naudojamos daugelio valstybių įvaizdžio kūrimo procese. Priklausomai nuo poreikio gali būti naudojamos visos arba

tik kai kurios. Tačiau formuojant šalies, o taip pat ir kitokio tipo įvaizdį, būtina jo formavimo veikloje naudojamų elementų visuma. Pasak W. Olins (2006) pageidaujamo rezultato nebus, jei kiekvienas elementas veiks atskirai. Jų raiškoje būtina visuma.

Apžvelgiant Lietuvos, kaip jūrinės valstybės įvaizdį, atsižvelgta tiek į S. Anholt, tiek į W. Olins įžvalgas apie vietovės įvaizdžio formavimo aspektus ir jiems įtaką darančius segmentus. Taip išskirtos institucijos, kurių veikla, formuojant jūrinės valstybės įvaizdį ir sąveikaujant su žiniasklaida, intensyviausia. Jai pamatuoti pasirinkta priemonė – 2016 m. išplatintų pranešimų žiniasklaidai skaičius (2 pav.).

2 pav. Jūrinių institucijų komunikavimo su žiniasklaida statistinių dažnių palyginimas, 2016 m.

Apžvengus informacijos srauto suvestinę, galima teigti, kad visos tyrime minimos jūrinės organizacijos, bendraudamos su žiniasklaida, pirmenybę teikia pranešimui spaudai, kuris apskritai yra dažniausiai pastebima ir naudojama taktinė ryšių su visuomene priemonė.

Duomenys rodo, kad aktyviausiai informacijos srautą žiniasklaidai užtikrina Klaipėdos valstybinio jūrų uosto direkcija, 2016 m. išplatinsi 141 pranešimą žiniasklaidai. Už jos rikiuojasi Karinės jūrų pajėgos, per tą patį laikotarpį žiniasklaidai išplatinusios 105 pranešimus. Marinistinių švenčių organizatorių VšĮ „Klaipėdos šventės“ ir SGD terminalo operatoriaus – AB „Klaipėdos nafta“ komunikavimas su žiniasklaida pranešimais spaudai panašaus intensyvumo – beveik 70 pranešimų per metus. Mažiausiai jų – 36 – išplatino Lietuvos jūrų muziejus. Tačiau ne todėl, kad pasyviai bendrauja su žiniasklaida, o todėl, kad dėl savo veiklos pobūdžio medijų atstovų dėmesį gali patraukti žymiai patrauklesniais būdais: parodomosiomis akcijomis, generalinėmis repeticijomis, pristatymais ir kt.

Informacijos srauto žiniasklaidai intensyvumo ir turinio apžvalgos duomenys rodo, kad jūrinės organizacijos nekelia sau tikslo kryptingai formuoti Lietuvos, kaip jūrinės valstybės, įvaizdžio. Bendraujant su visuomenės informavimo priemonėmis pirmiausiai formuojamas pačių organizacijų įvaizdis ir tik nuo jų veiklos reikšmingumo nacionaliniu ar tarptautiniu mastu bei komunikavimo su medijomis intensyvumo priklauso, kokią įtaką šis procesas daro valstybės įvaizdžiui.

3. Žiniasklaidos vaidmuo formuojant jūrinės valstybės įvaizdį

Vien organizacijų pastangos komunikuoti apie savo veiklą per žiniasklaidą pageidaujamo efekto negarantuoja. Ar organizacijos veikla bus pastebėta, o iškomunikuota informacija per medijas pasieks auditoriją, priklauso ir nuo visuomenės informavimo priemonių susidomėjimo. Teoretikai ir praktikai žiniasklaidą įvardina kaip vieną paveikiausių įvaizdžio kūrimo priemonių, o raišką, formuojant valstybės įvaizdį, ypač svarbią. Tai akcentuoja ir M. Čekauskienė (1997), pabrėždama, kad išpūdis apie objektą formuojasi asmeninio susidūrimo su juo metu, klausantis visuomenėje sklindančių gandų bei iš masinės informacijos platinimo priemonių pranešimų.

A. Pikčiūnas (2002) organizacijos įvaizdį prilygino paveikslui, kurį adresatas susiformavo

gavęs įvairius pranešimus. Juos kiekvienas adresatas suvokia ir dekoduoja individualiai. Šis teiginys leidžia daryti išvadą, kad formuojamo įvaizdžio rezultatas nebūtinai bus toks, kokio tikisi jo kūrėjai. Todėl įvaizdžio formavimo procesui būtina pasirinkti tinkamas priemones. Viena iš labiausiai paveikių priemonių formuojant įvaizdį kaip tik ir yra žiniasklaida. Jos vaidmenį valstybės įvaizdžio formavimo procesui analizavęs M. Kunczik (1997) akcentuoja tarpinę grandį – ryšius su visuomene. Ši veikla reiškia planingą ir reguliarių informacijos platinimą, apsiribojant valstybės interesais, siekiant gerinti jos įvaizdį tarptautinėje erdvėje. Koks yra ryšių su visuomene organizacijų ar atskirų specialistų indėlis valstybės įvaizdžio kūrimo rezultatui, sunku išmatuoti. Sunku ir atskirti, ar įtaka daroma pačios valstybės, ar inicijuojama ryšių su visuomene agentūrų bei pavienių specialistų. Bet kuriuo atveju, M. Kunczik teigimu, informacinėje erdvėje didžiausią įtaką valstybės įvaizdžio formavimui daro žiniasklaida. Tai iliustruojama ir H. Mowlana (1996) sudarytoje tarptautinių komunikacijos kanalų schemeje, kurioje visuomenės informavimo priemonės dominuoja (3 pav.).

3 pav. Tarptautinių informacijos srautų kanalai ir tipai (Mowlana, 1996)

Iš komunikacijos kanalų schemos matyti, kad valstybės įvaizdžiui kurti ypač dažnai pasitelkiamos medijos: **televizija, radijas, spaudos leidiniai**. Spartūs globalizacijos procesai, o kartu ir modernių technologijų evoliucija rodo, kad į H. Mowlana komunikacijos kanalų schemą būtina įtraukti ir **internetą**, kaip vieną iš visuomenės informavimo priemonių, naudojamų valstybės įvaizdžiui kurti. Apjungus visus šiuos kanalus galima pasiekti labai didelę auditorijos ratą šalies ir tarptautiniu mastu. O žiniasklaidos komunikavimo principai, formuojant valstybės įvaizdį, dažnai žymiai veiksmingesni nei politiniai ar diplomatiniai sprendimai. Pasak M. Kunczik (1997), visuomenės informavimo priemonės gali iškelti temas, kurias politikai ignoruoja, gali padėti užmegzti kontaktus, ką diplomatiniam lygmenyje ne visada įmanoma padaryti. Tačiau vien visuomenės informavimo priemonių egzistavimas dar nereiškia, kad jos efektyviai dalyvauja formuojant valstybės įvaizdį arba jų kuriama produkcija prisideda prie valstybės įvaizdžio formavimo. H. Mowlana (1996) pabrėžia, kad neužtrenka turėti išskirtinių dalykų, kuriuos norima paviesti, ne ypatingą įtaką šiam procesui turi ir technologiniai resursai, kuriais galima skleisti norimą žinią – reikia mokėti pateikti pranešimą taip, kad jis pasiektų tikslinę auditoriją ir būtų kuo efektingesnis. Ši nuostata byloja apie specializuotos žiniasklaidos poreikį ir specifines kompetencijas jos atstovams.

Operatyviai ir nuosekliai Lietuvos jūrinį gyvenimą perteikia daugelis informacinių žiniasklaidos priemonių. Tačiau išsamiausiai pajūrio aktualijos atspindimos Klaipėdos apskrities dienraščiuose „Klaipėda“ ir „Vakarų ekspresas“ taip pat radijo stotyje „Laluna“. Tokią išvadą galima daryti įvertinus tai, kad šios žiniasklaidos priemonės turi specializuotus priedus ar laidas, skirtas tik jūrinėms naujienoms. „Vakarų ekspresas“ kartą per savaitę leidžiamas su priedu „Jūros vartai“, dienraštis „Klaipėda“ turi kassavaitinį priedą „Jūra“. Ši informacija skaitytojams pasiekama ir skaitmenine forma leidinių interneto svetainėse. Radijo stoties „Laluna“ eteryje kas savaitę atnaujinamas laidos „Uosto vartai“ turinys.

Remiantis mokslininkų nuostata, kad kuriant įvaizdį atskiri strategijos komponentai sąveikauja siekdami vieningo tikslo, darytina išvada, kad jūrinuose leidiniuose ir radijo laidoje

tarpdiscipliniškumas. Valstybės įvaizdžio formavimo procese jo raiška, sąveikaujant skirtingas veiklos sritis atstovaujančioms institucijoms ir žiniasklaidai, ypatingai svarbi.

2. Valstybės įvaizdžio kontūrai neatsiejami nuo jos tapatybės. Ši nuostata yra svarus argumentas aktualizuoti Lietuvos jūrinę prigimtį. Lietuva turi visus pagrindinius klestinčiai jūrinei valstybei būdingus bruožus: jūrų uostą, karinės jūrų pajėgas, jūrinį verslą ir jūrinę kultūrą. Tai prielaida kryptingai sukurta ar atsitiktinai suformuota Lietuvos įvaizdį sieti su jūra.

3. Marinistinių institucijų informacijos srautas žiniasklaidai yra savotiška veiklos, pasiekimų ir planų ataskaita. Jos viešinimas visuomenės informavimo priemonėse gali būti laikomas atskirų institucijų, o kartu ir Lietuvos, jūrinės valstybės, įvaizdžio formavimo proceso etapu. Jo efektyvumas priklauso nuo žiniasklaidos domėjimosi marinistinėmis aktualijomis. Aktyviausiai jūrinį gyvenimą nušviečia leidiniai, turintys specializuotus marinistinius priedus – Klaipėdos apskrities dienraščiai „Vakarų ekspresas“ ir „Klaipėda“ taip pat radijo stotis „Laluna“, transliuojanti kas savaitę atnaujinamą laidą „Uosto banga“.

4. Aktyviausiai informacijos srautą visuomenei per žiniasklaidą apie savo veiklą, o kartu ir šalies jūrines aktualijas, užtikrina su jūrine veikla susijusios institucijos ir organizacijos. Iš jų ypač išsiskiria Klaipėdos valstybinio jūrų uosto direkcija. Ji, formuodama ir įgyvendindama uosto įvaizdžio strategiją, kartu yra ir kryptingo Lietuvos, jūrinės valstybės, įvaizdžio formavimo iniciatorė, nes oficialios, valstybinio lygiu patvirtintos įvaizdžio strategijos šalis neturi.

Literatūra

1. ANHOLT S. (2007). *Competitive Identity, the New Brand Management for Nations, Cities and Regions*. New York.
2. BOULDING K. E. (1956). *The image*. University of Michigan Press.
3. ČEIKAUŠKIENĖ M. 1997. *Reklama ir firmos įvaizdis*. Vilnius: Lietuvos informacijos institutas.
4. DRŪTEIKIENĖ G. 2007. *Organizacijos įvaizdžio valdymas*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
5. Europos Sąjungos statistikos tarnybos EURORSAT duomenų bazė [interaktyvus] [žiūrėta 2017-04-24]. Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/eurostat/cache/infographs/qol/index_en.html.
6. GRAY E. R., SMELTZER L.R. 1995. *SMR forum: corporate image – an integral part of strategy*. Sloan Management Review. Nr. 4.
7. GUDAUSKAS R. (1997). *Valstybės informacijos strategijos Lietuvos įvaizdžio kūrimo srityje metmenys*. Informacijos mokslai [interaktyvus] [žiūrėta 2015-04-24]. Prieiga per internetą: <http://www.leidykla.vu.lt/inetleid/inf-m-6/gudau.html>.
8. *International Tourists to the European Union reach almost half a billion in 2016*. UNWTO [interaktyvus] [žiūrėta 2017-04-02]. Prieiga per internetą: <http://media.unwto.org/press-release/2017-03-29/international-tourists-european-union-reach-almost-half-billion-2016>.
9. KAVARATZIS M. (2004). *From city marketing to city branding. Place branding* [interaktyvus] [žiūrėta 2017-04-23]. Prieiga per internetą: <http://imagian.fi/kuvat/from-city-marketing-to-city-branding-kavaratzis-2004.pdf>.
10. KOTLER P., GERTNER D. (2002). *Country as brand, product, and beyond: A place marketing and brand management perspective*. Journal of Brand Management. Vol. 9.
11. KUNCZIK M. (1997). *Images of Nations and International Public Relation*. Lawrence Erlbaum Associates, Inc., ISBN 0-8058-1714-X.
12. *Valstybinio audito ataskaita 2009*. Lietuvos Respublikos Valstybės kontrolė [interaktyvus] [žiūrėta 2015-04-23]. Prieiga per internetą: [file:///C:/Users/Vartotojas/Downloads/Lietuvos_ivaizdžio_formavimas%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Vartotojas/Downloads/Lietuvos_ivaizdžio_formavimas%20(1).pdf).
13. MOWLANA H. (1996). *Global Communication in Transition: The End of Diversity?* London: Thousand Oaks.
14. PIKČIŪNAS A. (2002). *Organizacijos ryšių sistema: metodinė priemonė*. Kaunas: VDU.
15. PRANULIS V. (2007) *Marketingo tyrimai. Teorija ir praktika*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
16. OLINS W. (2006). *Prekės ženklas*. Vilnius: Mano knyga.

Lithuania - a maritime state: its image in the media

Summary

This article investigates the image building capabilities of Lithuania as a maritime state in the media of Klaipėda. The work firstly presents an overview of the academic literature on image building. Based on the theoretical material, the most efficient image building tools of a maritime state are highlighted: the media and maritime authorities. The analysis of their activities in the study is carried out in two areas. First, the institutional level and its expression in building a maritime state is analysed. The other research area includes the media and its expression in building the image of a maritime state. The paper examines not only the expression of the institutional and the media level, but also their interaction in the image building process of Lithuania as a maritime state. The study was carried out using the literature overview, the quantitative and qualitative research methods, as well as the content and the comparative analyses.

The work **problem** was dictated by the existing image building situation of Lithuania. The state of Lithuania, celebrating its 25th anniversary of independence, encounters shortfalls of experience in various areas. This determines the not-so-seamless country's image building process. Targeted country's image building in global society is a mandatory element of identity preservation. One of the most prominent features of the Lithuanian identity is the sea. This geographical, historical, political and economic context is an important argument to build the image of Lithuania with an emphasis on the sea. The study analyses how it is implemented, as well as the image building capabilities of Lithuania as a maritime country in the media of Klaipėda are identified as the **object** of the work.

The analysis of the characteristics of image building allowed to **conclude** that there is no clear and focused strategy which could be used as a basis for the building of the image of Lithuania as a maritime state. This process is either spontaneous or depends on marine authorities. First of all, they are focused on building their own image. The media is involved in this process as one of the most suggestive image forming means. Which maritime authorities would receive most attention in the media depends on their efforts in ensuring the flow of information about themselves.

Keywords: public image, media, maritime authorities.

KODĖL GIDAI NEDIRBA GIDAIŠ?

*Daiva Statkuvienė, lektorė
Klaipėdos valstybinė kolegija*

Anotacija

Valstybinio turizmo departamento duomenimis, Klaipėdoje ekskursijas vedančių asmenų yra pakankamai. Tačiau kiekvienais metais, prasidedant turistiniam sezonui, yra skelbiama, kad uostamiestyje trūksta gidų. Straipsnyje nagrinėjama, kodėl ne visi asmenys, lankę gidams skirtus mokymus ir baigę gidų kursus, įsitraukia į gido darbą. Atliekamas tyrimas, kurio tikslas – nustatyti priežastis, kodėl gidų kursus/gido specializaciją baigę asmenys neveda ekskursijų. Analizuojama, ar yra ryšys tarp gidų nedarbo gidais ir gidus rengiančios institucijos. Aiškinamasi, ar nedirbantys gidai norėtų vesti ekskursijas bei kas jiems padėtų įsitraukti į gido veiklą; kokių mokymų ar žinių reikėtų, kad gidams skirtus mokymus baigę asmenys pradėtų gidauti.

Pagrindiniai žodžiai: ekskursija, gidas, ekskursantas, turistas.

Įvadas

Valstybinio turizmo departamento prie Ūkio ministerijos (VTD) sistemoje pateikiama informacija, kad Klaipėdos mieste ir rajone ekskursijas veda 409 gidai (Valstybinis turizmo departamentas, 2016). Kiek iš jų realiai gidauja, nėra žinoma. Spauldoje skelbiama, kad Klaipėdoje yra per 200 gidų, galinčių vesti ekskursijas (Rumšienė, 2016). Gidų kursus Vakarų Lietuvoje kasmet baigia apie 20 klausytojų (Selenienė, 2015). Klaipėdos turizmo ir kultūros informacijos centro organizuojamus gidų kursus jau yra baigę 184 asmenys (Klaipėdos turizmo ir kultūros informacijos centras, 2016), Klaipėdos valstybinė kolegija yra parengusi per 150 gido specializacijos studentų. Tačiau kiekvienais metais, prasidedant turistiniam sezonui, yra teigiama, jog Klaipėdoje trūksta gidų. Kaip žinoma, ne visi asmenys, lankę gidams skirtus mokymus ir baigę gidų kursus, įsijungia į gido darbą. Kyla klausimas, kodėl taip nutinka, kokios priežastys lemia tai, kad, įgijus gido pažymėjimą, negidaujama?

2016 m. vasario mėnesį buvo atliekamas tyrimas, kurio **tikslas** – nustatyti priežastis, kodėl gidų kursus/gido specializaciją baigę asmenys neveda ekskursijų.

Tyrimo uždaviniai:

1. atskleisti, kokioje institucijoje nedirbantys gidai baigė gidams skirtus mokymus;
2. nustatyti gidams skirtuose mokymuose dalyvavimo priežastis;
3. įvertinti pasiruošimą vesti ekskursijas, baigus gidų mokymus ir dabar;
4. aptarti priemones, kurios paskatintų nedirbančius gidus užsiimti gido veikla.

Tyrimo objektas: Klaipėdos apskrities nedirbantys gidai.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizė, kiekybinė apklausos duomenų analizė.

Apklausos metu gauti duomenys buvo apdoroti kompiuterinėmis programomis Microsoft Excel 2013 ir Microsoft Word 2013. Apdoroti tyrimo rezultatai pateikiami diagramose.

Tyrimo metodika ir etika. Siekiant nustatyti gidų nedarbo priežastis, buvo atliktas kiekybinis tyrimas. Šis metodas yra patikimas ir populiarus (Kardelis, 2007). Kiekybiniam tyrimui pasirinkta anketinė apklausa dėl galimybės per trumpą laiką gauti daug informacijos bei apklausti didesnę respondentų kiekį. Nėra žinomas eskursijų nevedančių asmenų skaičius. Tokios statistikos VDT neturi. Parengta anketa buvo patalpinta internetiniame puslapyje www.manoapklausa.lt. Atliekant tyrimą, kreiptasi į Klaipėdos apskrities Turizmo informacijos centrus, kurie apklausos anketos nuorodą persiuntė savo miesto/rajono nedirbantiems gidams (dėl gidų duomenų apsaugos TIC neperduoda turimų gidų kontaktų tretiesiems asmenims). Anketa buvo sudaryta iš 22 atvirų ir uždarų klausimų. Atsakant į daugelį anketos klausimų, respondentams buvo leista pasirinkti daugiau nei vieną atsakymą bei išsakyti savo nuomonę.

Tyrimo metu buvo laikomasi šių tyrimo etikos principų:

1. *Savadoriškumo.* Respondentai savarankiškai apsisprendė dėl dalyvavimo tyrime;
2. *Anonimiškumo.* Respondentams nebuvo pateikti klausimai, kurie atskleistų jų tapatybę;
3. *Geradoriškumo ir teisingumo.* Respondentams buvo nurodoma, kokiu tikslu tyrimas yra vykdomas, kur bus naudojami tyrimo rezultatai.

Tyrimo metu sutiko dalyvavo 49 Klaipėdos apskrities asmenys, baigę gidams skirtus mokymus,

bet nesiiimantys gido darbo. Iš jų: 40 moterų ir 9 vyrai. Apklaustos dalyviai pagal amžių pasiskirstė taip: 20-30 metų - 59 proc. respondentų, 31-40 m. - 29 proc., 41-50 m. - 4 proc., 51-60 m. - 4 proc., 60 metų ir daugiau - 4 proc. apklaustųjų.

1. Gido samprata ir kvalifikacija

Ekskursijų rengimo ir vedimo metodikos knygos pateikiami įvairūs gido apibrėžimai. „Gidas – asmuo, kuris teikia specialią informaciją apie lankomus muziejus, meno galerijas, gamtos, kultūros, mokslo, parodų ar kitus objektus arba vietas“ (Prakapienė, Prakapas, 2012, p. 23). Tai „<...> asmuo, profesionaliai aiškinantis ir komentuojantis turistams miesto ir vietovės įžymybes“ (Stonienė, 2008, p. 9). „Gidu vadinamas asmuo, kuris ekskursijų organizatoriaus užsakytu vadovauja ekskursijai ir užtikrina ekskursijų organizatoriaus pateiktos ekskursijos programos įgyvendinimą, taip pat suteikia su konkrečia vieta susijusią praktinę informaciją“ (Schmeer-Sturm, 2012, p. 15).

Tarptautinių žodžių žodyne nurodoma, kad gidas – iš prancūzų kalbos kilęs žodis [pranc. guide], suprantamas kaip turistų palydovas, kuris supažindina ekskursantus su miesto ar vietovės įžymybėmis (Tarptautinių žodžių žodynas, 2016).

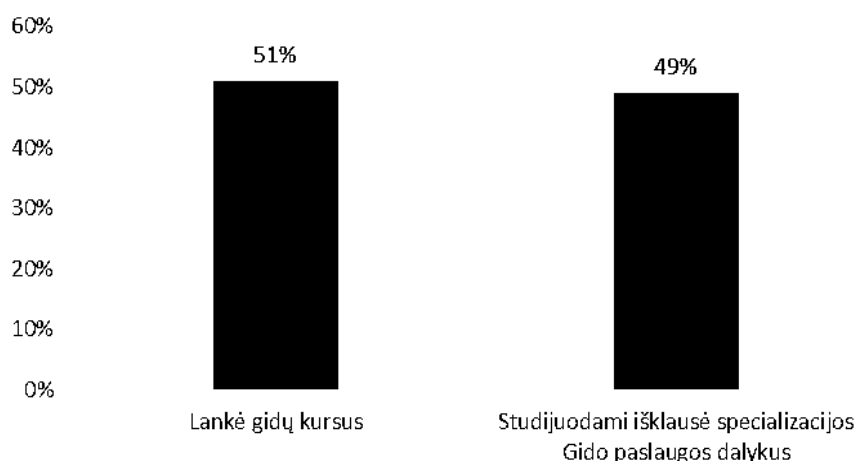
Lietuvos respublikos Turizmo įstatyme pabrėžiama, kad „Gidas – teisės aktų nustatytus kvalifikacinius reikalavimus atitinkantis fizinis asmuo, kuris ekskursijų metu suteikia specialią informaciją apie lankomus muziejus, meno galerijas, gamtos, kultūros, mokslo, parodų ar kitus objektus arba vietas“ (Lietuvos respublikos Turizmo įstatymas, 2015).

Gido kvalifikaciją įgyti gali visi asmenys, turintys aukštojo mokslo išsilavinimą bei išklaušę specialius ne mažiau 250 akademinį valandų gidų mokymus. Mokymų turinį sudaro skirtingi dalykai. Tai ekskursijų rengimo ir vedimo metodika, gido komunikacija ir retorika, psichologijos, Lietuvos kultūros, istorijos, architektūros ir geografijos disciplinos, profesinė etika ir kt. Taip pat reikalaujama išlaikyti praktinį ekskursijų vedimo egzaminą (Valstybinio turizmo departamento prie Ūkio ministerijos direktoriaus įsakymas dėl gidų profesinės kvalifikacijos reikalavimų ir pažymėjimų išdavimo tvarkos aprašo, 2011).

Išklaušę gidams skirtus mokymus, ne visi asmenys įsijungia į gido veiklą. Kyla klausimas, kodėl taip nutinka, ko trūksta? Pasak aukščiausios kategorijos gidės Stonienės (2008), gidams dažniausiai stinga drąsos bei pasitikėjimo savimi. Autorė akcentuoja, kad žinių, reikalingų šioje profesijoje, trūks visada, nes gido profesija – tai mokymasis ir tobulėjimas visą gyvenimą, tai gyvenimo būdas. Stonienė (2008) teigia, jog nei viena gidus ruošianti institucija nesuteiks būsimiems gidams jų darbe reikalingo žinių багаžo, bet kiekvienas, baigęs gidams skirtus mokymus, gaus patarimų, kaip pasirengti gido ekskursijų vedėjo profesijai.

Šiuo metu Lietuvoje gidus rengia 17 institucijų, iš kurių trys yra Klaipėdoje: VšĮ „Klaipėdos turizmo ir kultūros informacijos centras“, VšĮ „Klaipėdos valstybinė kolegija“, VšĮ „Klaipėdos universitetas“ (Valstybinis turizmo departamentas, 2016). Klaipėdos valstybinės kolegijos Turizmo administravimo studijų programos studentai, pasirinkę specializaciją *Gido paslaugos*, išklaušę bei sėkmingai atsiskaitę atitinkamus specializacijos dalykus, įgyja teisę gauti gido pažymėjimą. Klaipėdos universiteto Turizmo ir rekreacijos studijų programos studentai, išklaušę dalyką *Ekskursijų rengimo ir vedimo metodika* bei kitus papildomus studijų dalykus, suderintus su Valstybiniu turizmo departamentu prie Ūkio ministerijos, įgyja teisę po studijų kreiptis į VTD dėl gido pažymėjimo išdavimo. Siekiant atskleisti, ar egzistuoja ryšys tarp gidų nedarbo gidais ir gidų mokymus rengiančios institucijos, respondentų teirautasi, kur jie išklaušę gidams skirtus mokymus (1 pav.).

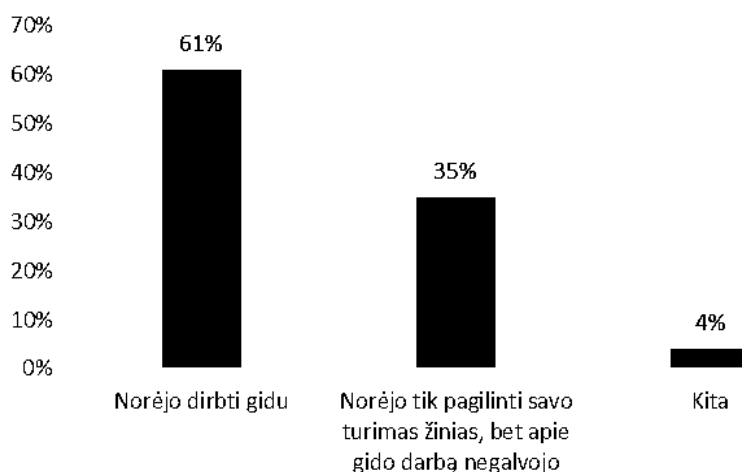
Kaip matyti 1 paveiksle, atsakymai pasiskirstė beveik vienodai: 51 proc. respondentų lankė gidų kursus Klaipėdos turizmo ir kultūros informacijos centre, o 49 proc. apklaustųjų gido profesiją įgijo studijuodami Klaipėdos valstybinėje kolegijoje ir pasirinkę specializaciją *Gido paslaugos*.

1 pav. Gido profesijos įgijimas

Šaltinis: sudaryta autorės pagal tyrimo duomenis, 2016

Nedirbančių gidų klausta, kodėl jie lankė gidų kursus arba rinkosi išklausti specializacijos *Gido paslaugos* dalykus, o šio darbo nesiima. Atsakymai pasiskirstė taip (2 pav.):

2 pav. Gidams skirtuose mokymuose dalyvavimo priežastys

Šaltinis: sudaryta autorės pagal tyrimo duomenis, 2016

2 pav. matyti, kad daugiau nei pusė apklaustųjų (61 proc.) gidų mokymus lankė tiksliai ir norėjo tapti gidu. Trečdalis respondentų (35 proc.) apie gido darbą negalvojo, tik siekė tobulėti ir įgyti naujų žinių. Kiti apklausoje sutikę dalyvauti nedirbantys gidai (4 proc.) atviravo, norėję rinktis kitą kolegijoje siūlomą specializaciją, bet nesusirinkus grupei, nusprendė paklausti specializacijos *Gido paslaugos* dalykų. Apibendrinus gautus rezultatus, daroma išvada, kad gidų mokymus lankantys asmenys, nebūtinai dirbs gidais. Kai kuriems tai savęs tobulinimo būdas, pomėgis, noras daugiau sužinoti dominančiomis temomis, įgyti naujų žinių, neturint tikslo, jas vėliau perteikti kitiems.

Apklausoje dalyviai gidų mokymus baigė skirtingu laiku: 6 proc. - 2004 metais, 2 proc. - 2007 m., 12 proc. - 2009 m., 4 proc. - 2010 m., 14 proc. - 2011 m., 6 proc. - 2012 m., 18 proc. - 2013 m., 20 proc. - 2014 m., 18 proc. - 2015 m. Trečdalis apklaustųjų (33 proc.) yra ragavę gido duonos, o 67 proc. respondentų ekskursijų turistų grupėms niekada nevedė. Kyla klausimas, ar respondentai, baigę gidų mokymus, jautėsi užtikrintai, ar įgijo pakankamai ekskursijų vedimui reikalingų žinių. Nedirbančių gidų teirautasi, kaip jie vertino savo pasiruošimą vesti ekskursijas tik pabaigus gidams skirtus mokymus. Skalėje nuo 1 iki 5, kur 1 – silpnai, o 5 - puikiai, atsakymai pasiskirstė gana nevienodai: vieni gidai teigė, kad ekskursijas vesti buvo pasiruošę puikiai ar gerai, kiti - blogai. Išvedus atsakymų vidurkį, respondentų pasiruošimas vesti ekskursijas iškart po gidų mokymų vertinamas 3,49 balo iš 5 (3 pav.).

3.49 / 5

3 pav. Pasiruošimo vesti ekskursijas, baigus gidams skirtus mokymus, vertinimas*Šaltinis:* sudaryta autorės pagal tyrimo duomenis, 2016

Tyrimo rezultatai atskleidė, kad ekskursijų nevedantys asmenys, praėjus tam tikram laikui po gidų mokymų, savo pasiruošimą vesti ekskursijas vertina balu, dviem ar net trimis prasčiau. Tik 8 proc. apklaustųjų mano, kad jie vesti ekskursijas dabar yra pasiruošę geriau nei baigus gidų kursus/gido specializaciją. Gali būti, kad šie respondentai tobulinasi ir ruošiasi pradėti gidauti. 33 proc. apklaustųjų (daugiausia tai prieš du, tris metus gidų mokymus baigę asmenys) mano, jog jų pasiruošimas vesti ekskursijas nepakito, išliko toks pat (4 pav.).

2.67 / 5

4 pav. Nedirbančių gidų pasiruošimo vesti ekskursijas šiuo metu vertinimas*Šaltinis:* sudaryta autorės pagal tyrimo duomenis, 2016

Apibendrinus nedirbančių gidų atsakymus, galima teigti, kad respondentų gebėjimas vesti ekskursijas kinta, bėgant laikui, jis menksta. Gidas turėtų nuolat kelti savo kvalifikaciją, skaityti istorines knygas, vartyti spaudos puslapius, sekti naujienas, dalyvauti knygų, albumų pristatymuose, lankytis mokslinėse konferencijose, seminaruose, gidams skirtuose mokymuose ir pan. Pasiruošimas gido darbui – tai nesibaigiantis procesas.

2. Ekskursijų nevedimo priežastys

Daugiau nei pusė respondentų (61 proc., 2 pav.) teigia, norėję dirbti gidu, tačiau negidauja. Tyrimo metu siekta nustatyti priežastis, dėl kurių nevedama ekskursijų (5 pav.).

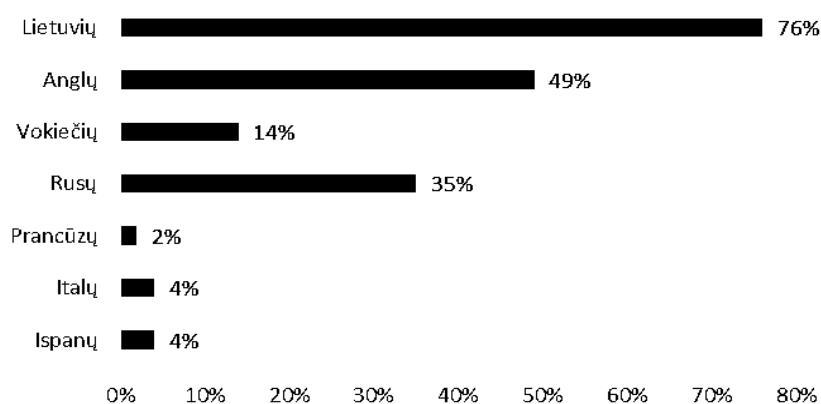
5 pav. Priežastys, dėl kurių gidai neveda ekskursijų*Šaltinis:* sudaryta autorės pagal tyrimo duomenis, 2016

Iš 5 pav. pateiktų duomenų matyti, kad dvi pagrindinės priežastys, kodėl gidai neveda ekskursijų, yra tai, kad gidas nesireklamuoja, yra nežinomas turistams/ekskursantams bei ekskursijų organizatoriams (39 proc.) arba gido darbo negali suderinti su savo pagrindiniu darbu (37 proc.). Kaip žinia, Lietuvoje gido darbas yra sezoninis darbas ir dažniausiai neužtikrina pragyvenimo. Daugelis gidų ne sezono metu dirba mokytojais, dėstytojais ir, turėdami ilgesnes vasaros atostogas ar laisvesnį darbo grafiką prasidėjus turistiniam sezonui, gali nevaržomai gidauti, esant ekskursijų paklausai. Kiek sunkiau šį darbą suderinti kitų profesijų atstovams (vadybininkams, administratoriams, pardavėjams ir kitų profesijų atstovams, kurias nurodė respondentai). 31 proc. apklaustųjų mano, jog nėra tinkamai pasiruošę vesti ekskursijas. 18 proc. gidų negauna pasiūlymų gidauti. 14 proc. respondentų trūksta pasitikėjimo savo jėgomis. 4 proc. apklausos dalyvių baiminasi kalbėti prieš auditoriją. 27 proc. gidų išskyrė kitas nedarbo gidais priežastis: didelė konkurencija tarp gidų, trūksta psichologinio nusiteikimo, nesinori imtis šios

veiklos, gyvenimas užsienyje, pagrindinio darbo pajamos bei sąlygos geresnės.

Gidai Lietuvoje gali dirbti tik turėdami gido pažymėjimą, kurį išduoda VTD Profesinės kvalifikacijos vertinimo komisijos teikimu. 6 proc. respondentų atviravo, jog dar neturi gido pažymėjimo ir yra įsitikinę, kad jo išdavimas yra sudėtinga procedūra. Baigus gidų mokymus, klausytojas turi teikti nustatytos formos prašymą VTD dėl gido pažymėjimo išdavimo, pristatyti aukštojo mokslo diplomo ir gidų kursų baigimo pažymėjimo kopiją bei sumokėti valstybės rinkliavą už gido pažymėjimo išdavimą (Valstybinis turizmo departamentas, 2016). Gidų rengimo kursus baigęs asmuo, įgyja antrą kategoriją.

Pasak 20 proc. respondentų, viena iš priežasčių, kodėl jie neveda ekskursijų – skurdus užsienio kalbų mokėjimas. Norint baigti gidų kursus Lietuvoje, reikia mokėti valstybinę kalbą. Daroma prielaida, kad lietuviškai kalba visi respondentai, tačiau, kaip matyti 6 pav., tik 76 proc. apklaustųjų vestų ekskursijas lietuvių kalba. Beveik pusė respondentų (49 proc.) ekskursijas vestų anglų kalba. 35 proc. apklausos dalyvių kalba rusiškai, 14 proc. – vokiškai. Italų ir ispanų kalba ekskursijas galėtų vesti 4 proc. šiuo metu nedirbančių gidų, o 2 proc. respondentų kalba prancūziškai (6 pav.).

6 pav. **Kalbos, kuriomis respondentai vestų ekskursijas**

Šaltinis: sudaryta autorės pagal tyrimo duomenis, 2016

Kaip atskleidė tyrimo rezultatai, beveik trečdalis apklaustųjų (31 proc., 5 pav.) jaučiasi esą nepasiruošę vesti ekskursijas. Siekta išsiaiškinti, kokių žinių ar gebėjimų trūksta gidų mokymus baigusiems asmenims (7 pav.).

Trečdalis apklausos dalyvių (33 proc.) nurodė, jog jiems reikėtų patobulinti užsienio kalbos žinias, kad galėtų dirbti su atvykstančiais turistais. 27 proc. respondentų pasigenda praktinių ekskursijos vedimo mokymų konkrečiose vietovėse. Įstaigos, rengiančios gidus, į savo programą yra įtraukusios teorinius gidų mokymo dalykus ir praktinį mokymą.

7 pav. **Gido profesinei veiklai pradėti reikalingų žinių trūkumas**

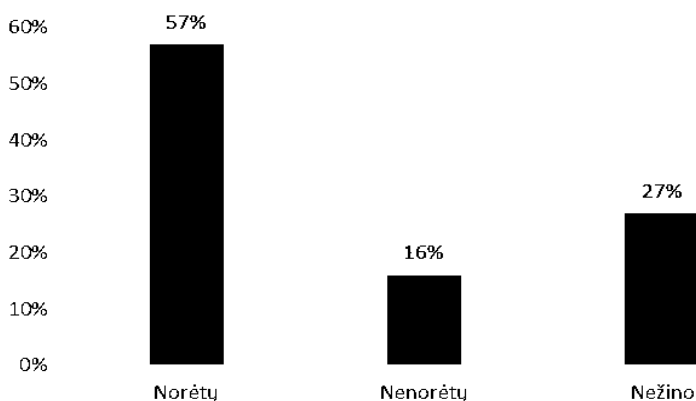
Šaltinis: sudaryta autorės pagal tyrimo duomenis, 2016

Daroma išvada, jog reikėtų padidinti praktiniams užsiėmimams skirtų valandų skaičių, kad

būsimieji gidai daugiau pamatytų, stebėtų ir mokytųsi vesti ekskursijas. 22 proc. apklaustųjų teigia, kad jiems šiuo metu trūksta istorinių žinių bei informacijos, kurią jie galėtų perteikti turistams. Retorikos (viešojo kalbėjimo) įgūdžių neturi ir juos lavinti pageidautų 14 proc. nedirbančių gidų. 10 proc. respondentų pakartotą dalyką *Ekskursijos rengimo ir vedimo metodika*, nes nėra tikri, ar gerai žino, kaip rengti ir vesti ekskursiją. Kiti nurodė, jog labai trūksta drąsos bei pasitikėjimo savimi, taip pat ekskursijos teksto išmokimo – ekskursijos vedimui reikalingo žinių bagažo.

3. Kaip įsitraukti į gido darbą?

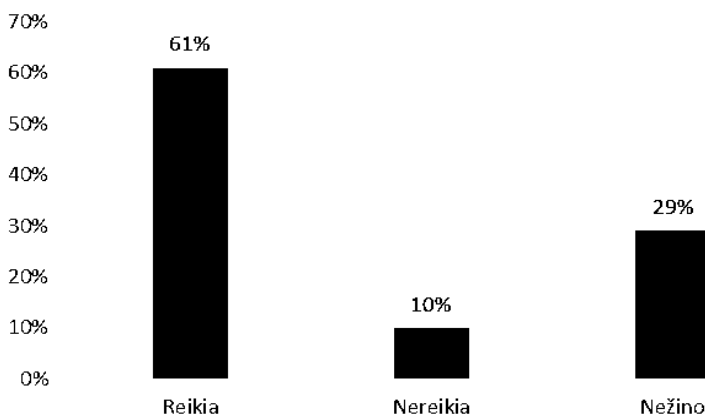
Apklausoje dalyvavusių Klaipėdos apskrities gidų klausta, ar jie norėtų dirbti gidu ir vesti ekskursijas. Tyrimo rezultatai atskleidė, jog 16 proc. respondentų gido veiklos nenori imtis, 27 proc. dėl to nėra tikri ir dvejoja (8 pav.).

8 pav. **Nedirbančių gidų noras vesti ekskursijas**

Šaltinis: sudaryta autorės pagal tyrimo duomenis, 2016

8 pav. matyti, kad daugiau nei pusė apklaustųjų (57 proc.) norėtų gidauti ir yra įsitikinę, kad pradėti gido veiklą juos padrąsintų papildomi nedirbantiems gidams skirti gidų mokymai (9 pav.).

9 pav. **Papildomų mokymų nedirbantiems gidams būtinumas**

Šaltinis: sudaryta autorės pagal tyrimo duomenis, 2016

9 pav. matyti, kad 61 proc. respondentų pageidautų nedirbantiems gidams skirtų gidų mokymų, kad pamažu galėtų įsilieti į ekskursijų vedėjo profesiją. Vadovaujantis 9 pav. pateiktais duomenimis, institucijoms, rengiančioms gidus, praėjus metams po gidų kursų baigimo, patartina susisiekti su buvusiais gidų kursų dalyviais ir atlikti apklausą, pasidomėti, ar naujieji gidai sėkmingai įsiliejo į gido profesinę veiklą ir, esant poreikiui, reikėtų pagalvoti apie specialius gidų žinių atnaujinimo kursus ar mokymus nedirbantiems gidams.

Gido veiklą nedirbantiems gidams pradėti padėtų mokymai, kurių turinį, pasak respondentų, sudarytų įvairūs dalykai (10 pav.):

10 pav. Dalykai, kurie padėtų nedirbantiems gidams pradėti gido veiklą

Šaltinis: sudaryta autorės pagal tyrimo duomenis, 2016

Tyrimo rezultatai atskleidė (10 pav.), kad dauguma gidų, norinčių pradėti vesti ekskursijas, pageidautų praktinių ekskursijų vedimo mokymų konkrečiose vietovėse (47 proc.), papildomų istorijos/geografijos paskaitų (27 proc.), viešojo kalbėjimo mokymų (20 proc.). Keletas respondentų (10 proc.) mano, kad reikėtų pakartoti ekskursijų rengimo ir vedimo metodikos paskaitas, o kai kuriems reikalingi būtų gido komunikacijos mokymai (8 proc.). Kai kurie gidai nurodė, jog jų pagrindinio darbo grafikas yra nelankstus ir tai neleidžia užsiimti gido veikla. Buvo teigta, kad gido darbui reikia nusiteikti, t.y. psichologiškai pasiruošti stovėti prieš minią ekskursantų. O kiti ekskursijas vestų, jei tik gautų pasiūlymų tai daryti. Ndirbantieji (41 proc.) taip pat pasigenda dirbančiųjų gidų patarimų, kuravimo. Tyrimo rezultatai parodė, kad 24 proc. apklausoje dalyvavusių nedirbančių gidų nėra girdėję apie Klaipėdos apskrities gidų gildiją (KAGG), kuri vienija Klaipėdos apskrities gidus, padeda KAGG nariams ginant jų teises profesinėje, ekonominėje bei socialinėje srityje, vykdo informacinę, metodinę-konsultacinę, kultūrinę ir organizacinę veiklą ir t.t. Daroma išvada, kad organizacijos, ruošiančios būsimus gidus, turėtų ne vieną kartą užsiminti apie galimybę gidams tapti šios asociacijos nariais ir paskatinti naujokus įsilieti į patyrusių gidų draugiją.

Išvados

1. Klaipėdos apskrityje gidus rengia trys institucijos. Sąsajų tarp gidų rengimo institucijų ir gido nedarbo gidais tyrimas nepatvirtino. Reikia suvokti, kad kiekvienas, baigęs gidams skirtus mokymus, gaus patarimų, kaip pasirengti gido profesijai, tačiau kaupti ir įsiminti ekskursijų vedimui reikalingą žinių bagažą, bus pačio gido reikalas ir atsakomybė.

2. Daugiau nei pusė nedirbančių gidų gidams skirtus mokymus lankė tikslingai ir norėjo tapti gidu, tačiau negali suderinti savo pagrindinio darbo su sezoniniu gido darbu. Nedarbo gidais priežastys būna ir psichologinės: baimė kalbėti prieš auditoriją, pasitikėjimo savimi trūkumas. Trečdalis respondentų apie gido darbą negalvojo, tik siekė tobulėti ir įgyti naujų žinių. Kolegijoje studentai kartais pasirenka specializaciją *Gido paslaugos*, jau žinodami, kad gidu nedirbs, tačiau kitos studijų programos siūlomos specializacijos studentams nepatinka, tad jie renkasi artimesnę jų pomėgiams.

3. Baigus gidų mokymus, būsimi gidai savo pasiruošimą vesti ekskursijas vertina gerai, tačiau, praėjus tam tikram laikui po gidų mokymų, savo pasiruošimą vesti ekskursijas nedirbantys gidai vertina balu, dviem ar net trimis prasčiau. Tai reiškia, kad ekskursijų vedimui reikalingų žinių nedirbantys gidai nekaupia, nesitobulina ir nesiruošia gidauti.

4. Ndirbančius gidus sugrįžti į gido darbą paskatintų papildomi praktiniai ekskursijų vedimo mokymai konkrečiose vietovėse, papildomos istorijos, geografijos paskaitos, viešojo kalbėjimo ir gido komunikacijos mokymai, dirbančiųjų gidų patarimai ir kuravimas. Reikia suvokti, kad nepaisant to, jog kasmet skelbiama, kad trūksta gidų, ekskursijų organizatoriai į savo komandą kviečia patikimus, rekomendacijas turinčius gidus. Norint būti žinomam ir

paklausiu gidu, pirmiausia, rekomenduotina tinkamai pasiruošti vesti ekskursijas, tobulinti savo užsienio kalbos žinias, kelti savo kaip gido kvalifikaciją, dalyvauti gidams skirtuose mokymuose, įsitraukti į Klaipėdos apskrities gidų gildijos veiklą ir reklamuotis. Pradedantiesiems gidams patartina vesti nemokamas ekskursijas, tokiu būdu didinti savo kaip gido žinomumą, taip pat išsiųsti savo gyvenimo aprašymą ekskursijų organizatoriams ar nueiti į pokalbį dėl gido darbo.

Literatūra

1. KARDELIS, K. (2007). Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai. Šiauliai: Lucijus.
2. PRAKAPIENĖ, D., PRAKAPAS, R. (2012). Ekskursijų rengimas ir vedimas. Metodologinis aspektas. Vilnius: standartų spaustuvė.
3. RUMŠIENĖ, R. (2016). Ruošiamasi pasitikti turistus. Dienraštis „Klaipėda“, nr.76 (20 578). 2016-04-05. P. 2.
4. SCHMEER-STURM, M.-L., (2012). Reiseleitung und Gästeführung. Professionelle Organisation und Führung. Oldenbourg Verlag München.
5. SELENIENĖ, L. (2015). Kruizinio turizmo sezonas jau prasidėjo, o Klaipėda karštingai tebeieško gidų [interaktyvus] [žiūrėta 2016-05-26]. Prieiga per internetą: <http://www.15min.lt/pasaulis-kiseneje/naujiena/per-lietuva/kruizinio-turizmo-sezonas-jau-prasidedo-o-klaipeda-karstligiskai-tebiesko-gidu>
6. STONIENĖ, I. (2008). Ekskursijų rengimo ir vedimo pagrindai. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
7. Klaipėdos turizmo ir kultūros informacijos centras (2016-10-18). Gidas - populiarėjanti profesija [interaktyvus] [žiūrėta 2016-11-10]. Prieiga per internetą: <http://www.klaipedainfo.lt/naujienos/gidas-populiarejanti-profesija/>.
8. Lietuvos respublikos Turizmo įstatymas [interaktyvus] [žiūrėta 2016-02-15]. Prieiga per internetą: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.F0E2E67B1F2F/LOBmFTNYTh>.
9. Tarptautinių žodžių žodynas [interaktyvus] [žiūrėta 2016-02-15]. Prieiga per internetą: <http://www.zodynas.lt/tarptautinis-zodziu-zodynas/G/gidas>.
10. Valstybinis turizmo departamentas prie Ūkio ministerijos. Bendroji informacija gidams [interaktyvus] [žiūrėta 2016-12-02]. Prieiga per internetą: <http://tourism.lt/lt/paslaugos/administracines-paslaugos/gido-atmintine>.
11. Valstybinis turizmo departamentas prie Ūkio ministerijos. Gidų kursų programų rengėjų institucijos [interaktyvus] [žiūrėta 2016-09-23]. Prieiga per internetą: <http://www.tourism.lt/lt/paslaugos/administracines-paslaugos/gidu-kursu-programu-renceju-institucijos>.
12. Valstybinio turizmo departamento prie Ūkio ministerijos direktoriaus įsakymas dėl gidų profesinės kvalifikacijos reikalavimų ir pažymėjimų išdavimo tvarkos aprašo patvirtinimo ir Valstybinio Turizmo Departamento prie Ūkio ministerijos direktoriaus 2008 m. gruodžio 15 d. įsakymo Nr. V-90 „Dėl kvalifikacinių reikalavimų gido kategorijai bei gido ir kelionių vadovo pažymėjimams gauti ir pažymėjimo išdavimo (panaikinimo) tvarkos aprašo patvirtinimo“ panaikinimo 2011 m. lapkričio 17 d. Nr. V-135 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-12-02]. Prieiga per internetą: http://www.tourism.lt/uploads/documents/teisine_informacija/teises_aktai/Gidu-profesines-kvalifikacijos-reikalavimai-ir-pazymejimu-isdavimo-tvarkos-aprasas.pdf

Warum die reiseführer nicht als reiseführer arbeiten?

Zusammenfassung

Nach Angaben des Staatlichen Tourismusdepartments gibt es in der Stadt Klaipėda und im Kreis Klaipėda 409 Reiseleiter. In Westlitauen üben etwa 20 Reiseleiter jedes Jahr den Beruf als Reiseleiter aus. Trotz der 409 diplomierten Reiseführer wird zu Beginn der Tourismussaison jährlich berichtet, dass es in der Region Klaipėda an Reiseführern mangelt. Der vorliegende Artikel beschäftigt sich mit der Frage, warum nicht alle Personen, die die Ausbildung zum diplomierten Reiseführer durchlaufen und ihren Abschluss erworben haben, nicht als Reiseführer arbeiten. Ziel der vorliegenden Forschungsarbeit ist die Ermittlung der Gründe, warum Personen, die den Kursus für Reiseführer oder die Spezialisierung zum Reiseführer an einer Hochschule absolviert haben, sich trotz Abschluss letztendlich nicht für die Ausübung des Berufes als Reiseführer entschieden haben. Hintergrund ist die Frage, durch wen oder durch welche Maßnahmen diese Personengruppe motiviert werden könnte, zukünftig Exkursionen durchzuführen. Wäre für die derzeit nicht arbeitenden Reiseführer eine besondere Schulung angezeigt und die Vermittlung zusätzlicher Kenntnisse erforderlich, damit sie ihre Reiseführertätigkeit aufnehmen?

Aus den Forschungsergebnissen werden folgende Schlussfolgerungen gezogen: Es besteht kein Zusammenhang zwischen der Nichtausübung des Reiseführerberufes und den diversen Umschulungsinstituten. Mehr als die Hälfte der Befragten hat die Ausbildung zum Reiseführer gezielt besucht und wollte Führungen halten – dies aber nur als Nebentätigkeit, wobei die Hauptarbeit letztendlich nicht mit der Saisonarbeit eines Reiseführers vereinbar war. Andere haben Redeanst, berichten von fehlender Selbstsicherheit und anderen individuellen Gründen. Ein Drittel der Befragten bestätigte allerdings auch, nie wirklich konkret an die Arbeit eines Reiseführers gedacht zu haben. Diese Gruppe wollte sich nur vervollkommen und neue Kenntnisse erwerben – stand trotz Ausbildung also nie wirklich dem Reisemarkt als Führer zur Verfügung. Um tatsächlich als Reiseführer zu arbeiten, wünschen sich die Befragten spezielle, auf ihre Bedürfnisse ausgelegte Kurse mit folgenden Inhalten: Themenspezifische

Rundfahrten und Rundgänge, Vertiefung der Themen Geschichte und Geographie, Sprech- und Kommunikationstraining. Ferner wünschen sie sich Tipps und Nachhilfe bereits tätiger, erfahrenen Reiseleiter (insbesondere im Bereich Gästeführung oder Reiseleitung). Tatsache ist, und dies muss ausdrücklich herausgehoben werden, dass ungeachtet des aktuellen Reiseführermangels in Klaipėda die Reiseveranstalter zuverlässige und perfekte Reiseführer mit Referenzen benötigen und zu Recht erwarten. Um als Reiseführer bekannt zu werden, in der Branche einen Namen zu bekommen und von Veranstaltern angefragt zu werden, ist es notwendig, ständig seine Fremdsprachenkenntnisse aufzufrischen und zu verbessern. Ferner ist die Lektüre und die Nutzung verschiedener Medien zur Erweiterung des Wissens und die Teilnahme an verschiedenen Schulungen zur stetigen Verbesserung der Qualifikation unablässig.

Schlagnorte: Führung, Reiseführer, Exkursionsteilnehmer, Tourist.

LITHUANIAN PUBLIC TOURISM INFRASTRUCTURE: CHALLENGES OF DEVELOPMENT

Rasa Rukuižienė Mg. lektorė
Aleksandro Stulginskio universitetas

Anotation

Scientific discussion is focused on a current problem concerning public infrastructure development for tourism sector of Lithuania during the period 2014–2020. Author presents the problem, which covers the elements of public tourism infrastructure, describes the financing mechanism as a result of up-grade tourism of Lithuania. The process of development of tourism infrastructure is based upon the implications of public and private services. Diversification of tourism sector is forced on investigation the conditions, under which the Lithuanian tourism products could become more competitive among the tour-operators of EU countries, and creation new possibilities to affect the convenience with higher sensitivity to regional tourism products of Lithuania. Tourism infrastructure is the base of tourism development and is fitted on creation tight relationship between entrepreneurs, local authorities, community and tourists in using the destination resources. Besides, the gain from changes of public tourism infrastructure builds the preconditions to change content and propose tourists new quality of services, which could be focused on growth of their loyalty. The considerations about the development of public tourism infrastructure are based on investment to innovation and modernization of evidential environmental issues and cultural objects as heritage and treasure of Lithuania.

Keywords: tourism sector, public infrastructure, tourism development.

Introduction

The survey is focused on public tourism infrastructure and fitted on different elements and implication in tourism sector.

The tourism sector is divided to subsectors according the NACE Classification of tourism activities – accommodation (hotels – activity code 55.1; camp-grounds and catering another temporary stay – activity code 55.2); wellness (wellness centers – activity code 93.04.30 activity) and travel agencies and excursion organizations (travel agencies – activity code 63.30.10; excursion organizations – activity code 63.30.20; tourist guiding – activity code 63.30.30) (Turizmo sektoriaus studija, 2008). Tourism sector activities depend on several important factors: 1) global factors – global crises impact, new tourism tendencies (services, branches and destinations), increase of leisure time importance for society, demographics; and 2) regional factors – higher attention to wellness tourism, tourism impact on environment issues, technologies and innovation, staff skills, service system (public and private/service), SMEs development in tourism sector (Guide on EU..., 2013).

More than 94 percent of tourism enterprises are very small or small (with less than 49 employees) in Lithuania. The main resources for tourism development are concentrated around big cities – Vilnius, Kaunas, Klaipeda. Local impact on the public tourism infrastructure relates through the economic, social and environmental development programs – income generation and investment into sectoral areas (eg., transport, service, information and communication), increase of employment and skilling, spatial development under protective technologies.

Research problem. Tourism sector is opened for service, and the relationship between public infrastructure and tourism development can sensitively be built accordingly to modernization and innovation. Investments into tourism infrastructure and income generation encourages the utilization of local resources, attracts communities to be more active and increase the tourism destinations (Jovanovic, Ilic, 2016). Collier (1987) presented the broad-brush attitude concerning the service content and service quality. The service quality is more difficult to evaluate in tourism sector. It depends upon tourists' knowledge and expectations with actual service performance and service delivery process. The main advantage of tourism service is interoperability with public tourism infrastructure – city or rural. Besides, essential service is dependently exists in different social environment, and there is a big need to identify the general structure of service applicable for all regional industries.

Task of a research – identify the conceptual issues concerning public tourism infrastructure development in Lithuania.

Objectives of a research:

- 1) to define the conceptual items of public tourism infrastructure;
- 2) to identify the impacting factors of public tourism infrastructure development;
- 3) to highlight the new trends to start review public tourism infrastructure.

Object of a research: public tourism infrastructure.

Methodology of a research: the research is focused on identification of structural changes of public tourism infrastructure in Lithuania. The analysis of Lithuanian tourism sector presents the conceptual overview to improvement facilities of public tourism infrastructure.

Theoretical overview to public tourism infrastructure

The public infrastructure serves for any sectors of a Country (for 10 in Lithuania: energetics, water, waste, management, culture, education, social and health security, transport, information and communication, national security), and the structural changes have a great impact on it. Public and communal infrastructure of a region use social, cultural, natural resources (Viešosios infrastruktūros finansinių..., 2015). The structural improvements let to compose the right strategic decisions and programming posts for economic gain. The infrastructural changes relate to economic development. Evident results of economic performance are more debated under public infrastructure development. Such consensus reveals how different basic components of public infrastructure make different impact on different categories of it. Critical aspects to consider about public infrastructure when financial-based and physical-based measures are used (Torrise, 2009). Some theoretical approaches are viable concerning public infrastructure overview: 1) relationship between economic or regional development and public infrastructure development relates on endogenous growth of European (regional) economy; and 2) relationship between economic performance and productive public infrastructure relates on the production, which is based on technological constraints and costs (Torrise, 2009).

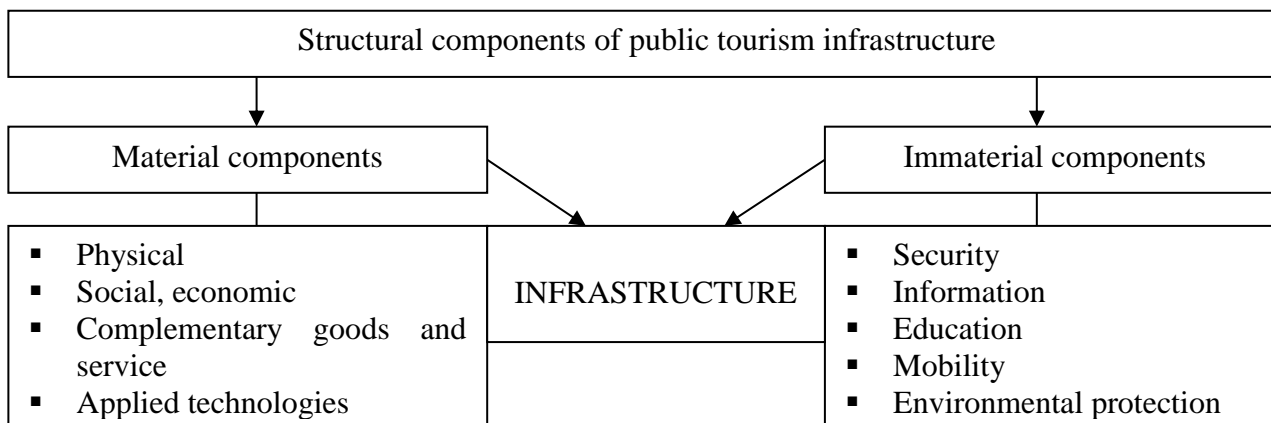
According to long academic debates about conceptual definitions of public infrastructure the conceptual formulation is not finished, theoretical approaches are not concentrated (such as public goods) and provision of infrastructure reality is not based (Torrise, 2009 cit. op List, 1841; Malinowski, 1944; Tinbergen, 1962). Some proposals about conceptual infrastructure definitions, which are based on “material, institutional, personal facilities and data ... , which contribute the remuneration of comparable inputs in the case of a suitable allocation of resources, that is complete integration and maximum level of economic activities (Torrise, 2009 cit. op Jochimsen, 1966). Concretely, public infrastructure consists of structural elements – goods and services (capital, public), effects (external), features (technical, economic, institutional), functions (create social product, development of activities for society benefits). These elements could be grouped into attributes and functions.

Types of public infrastructure by the functional peculiarities: 1) material-economic-network (social, economic); 2) personal (human capital with skills, knowledge, competencies and qualification); 3) institutional and 4) (im)material (eg., innovation, education); and by the impacts on economic growth: 1) (not)core (physical, social, financial or public expenditure); 2) basic and complementary; 3) network, nucleus (punctual) and territory.

The effectiveness of common (private and public) tourism infrastructure could be defined by OECD definition: “tourism competitiveness for a destination is about the ability of the place to optimise its attractiveness for residents and non-residents, to deliver quality, innovative, and attractive (e.g. providing good value for money) tourism services to consumers and to gain market shares on the domestic and global market places, while ensuring that the available resources supporting tourism are used efficiently and in a sustainable way (Indicators of measuring, 2013). The key idea is fixed in this definition like a tourism sector of any country addresses challenges of global competition. Indeed, the attractive tourism destinations are based on their public and private infrastructure. Tourism sector includes the specific products and services, which are comprised in different socio-economic systems, or has the focus on

complementary/basic elements of public infrastructure. Tourism products and service are friendly to the entrepreneurial, technical, intellectual or artificial environmental systems: experience, competence, product novelty or quality, managerial methods, modern technical issues for measurement consumers' loyalty, and etc. (Collier, 1990). There are three generic views for evaluation public tourism infrastructure: 1) tourism products and service delivery system with performance on concerning advertising, consumers expectations and culture; 2) tourism products and service focus on structural changes of public infrastructure; 3) information about tourism products and service in global networks.

Many scientific discussions are focused on measurement problems of public tourism infrastructure. Public tourism infrastructure fills material and immaterial components, which are impressively acting tourists and local residents and can impact the understanding about quality of regional infrastructure (1 fig.).

1 fig. **Structural components of public tourism infrastructure**
(author based on Torrasi, 2009)

There is originated a new understanding about the public tourism infrastructure and standards for monitoring, control and assessment of it quality. The positive impacts on public tourism infrastructure identifies in four ways: 1) main network public service (energy and transport) serve as input to regional business and influence production cost, competitiveness as national and international; 2) infrastructural investment boosts capital accumulation and development; 3) investment stimulates expenditure increase in construction and maintenance operations; and 4) investment influence new demand of investment to key sectors of a region (Infrastructure of the EU 2014 : 19). Generally economic, social (macro-area) and territorial infrastructure is the most important for public affairs (Infrastructure of the EU, 2014; Torrasi, 2009). Public tourism infrastructure is a part of territorial infrastructure and serves for tourists' receptiveness.

Development of Lithuanian public tourism infrastructure during the period 2014-2020

There is the necessity to determine the quality of public tourism infrastructure as the impacting interdependent factor. For identification the facilities to improve the public tourism infrastructure quality, the tourism service package by structure (content), timing, price and applied service delivery technologies (reference, admission, attendance, reservation and information search technologies) in the frame of public infrastructure has to evaluated (Gargasas et al., 2007). Tourism infrastructure quality problem is connected with significant public service package according to long-run public infrastructure outputs.

According the horizontal priorities of National Program the 7th Priority “Regional development” is oriented on National investment to strengthen the socio-economic cohesion among regional units, and assessment of the special indicators – Living Environment Index (consists of public infrastructure, service, and residents activities) (Viešosios infrastruktūros finansinių... 2015). Public infrastructure is an objective for strategic improvements and regional development of Lithuania.

Public tourism infrastructure consists of several items – tourism routes and destinations, information network and access-points, goods and service, transport infrastructure, cultural infrastructure, health and security. The main areas of structural investment in Lithuania during the period 2007-2013 was 109,3 mln. Eur: 1) renovation of public places and buildings; 2) underground engineering systems (canalization, rain water collection); 3) installation of recreation, and sport infrastructure (public zones); 4) improvement of cultural infrastructure (regional museums, cultural centers, libraries); 5) protection of natural resources and regional heritage (local urbanistic); 6) improvement of community infrastructure (social service, lighting, parking areas, bicycle routes).

The further National investment period 2014-2020 is oriented on requirements for Lithuania's regions in the frame of the National Program Priorities:

1) 5th Priority “Environmental protection, sustainable use of natural resources ...” for improvement of tourism infrastructure of routes, information and destinations;

2) 8th Priority “Regional Development”, and needs 129,2 mln. Eur for improvements of public and community infrastructure.

By the Guidelines of Sustainable Tourism for Lithuania (Document was confirmed on 10th March, 2017), Lithuanian Tourism Development Program 2014-2020 (Document confirmed on 12th March, 2014), several strategic tools are focused on tourism development in Lithuania: 1) tourism development in regions (till 2025 increase of tourists 30 percent); 2) public tourism infrastructure development; 3) tourism service certification; 4) tourism value export increase (till 2020 increase GNP 3 percent) (Darniojo turizmo plėtros gairės, 2017).

The main recommendations are related with such tourism activities: 1) development of green (eco) tourism, public and private water tourism infrastructure, new water and bicycle routes; 2) incorporation into regional and interregional network of tourism routes, infrastructure of information; 3) strengthen the institutional cooperation among tourism information centers (TIC) and tourism operators and promote tourism service; 4) increase entrepreneurship in tourism sector, competitiveness and entertainment activities; 5) produce process of certification of tourism services in the system of “Green lock”, “Blue flag” and of tourism firms (hotels), operators and places in the system of Global Sustainable Tourism Council.

The 7th Priority of Guidelines of Sustainable Tourism for Lithuania is oriented on promotion public and private tourism infrastructure development in the frame of sustainability and social oriented.

The importance to indicate service quality of Lithuanian public tourism infrastructure

During the 20th century the service quality theory was explicated as a key concept to marketplace success by service, clients, new quality, demand and marketing strategy portfolio.

Tourism goods and service quality, as an important measurable dimension, has the same significant power for up-grade competition in the tourism market (Collie, 1990). Notable, that quality as the dimension of tourism service value is in progress, but depends on business validity, staff competences with experience to manage the consumer preferences (Sturm, 1988). The service delivery process can create continuing economic result – higher income, more clients.

The impact of information and communication technologies and innovation in tourism service sector is more important parameter for measurement and management the quality of services (Collier, 1990). The survey includes the idea about the information technologies for tourism companies and operators, which serve the consumers with special needs and preferences to construct special configuration for obtaining the necessary information. This factor in many cases does not include the service quality management, because it depends on public tourism infrastructure, not private.

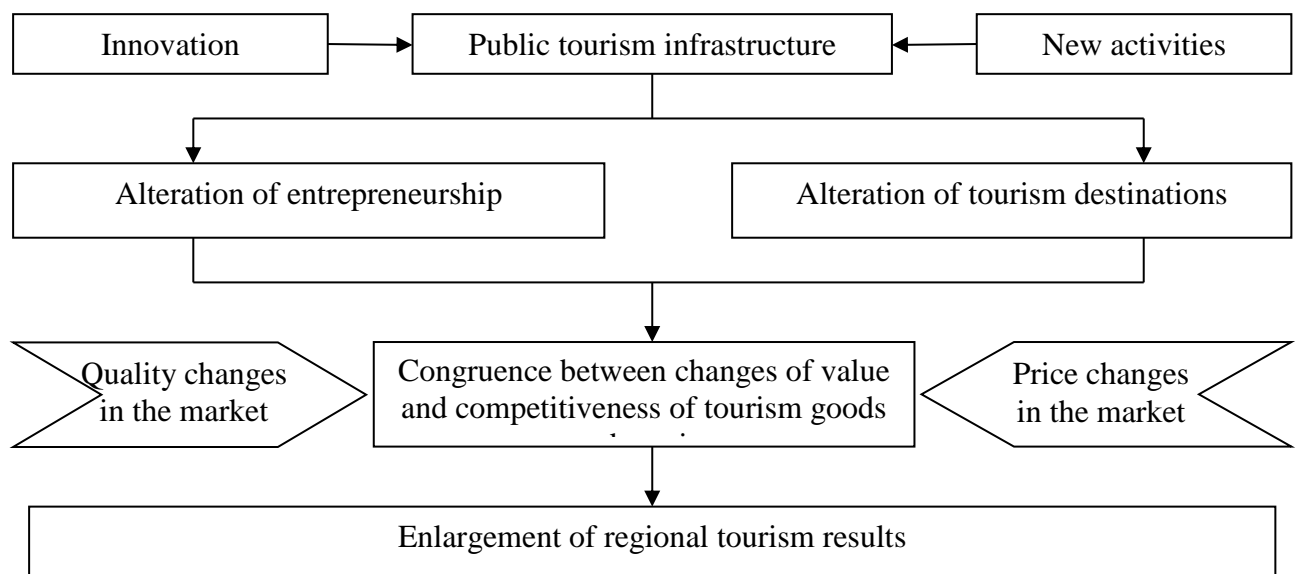
The impact of information technologies on tourism sector is high and can be identified as information quality, speed, timing, place, quality, cost and etc. Information system of rural tourism is connected with worldwide tourism information system, and information delivery has to be rapid, explicit, and low-priced. For instance, the information technology has to be

convenient for tourists and local residents in searching appropriate records, in reservation of (additional) services, in looking for special recreation products or cultural events. Notable examples of profitable activities in a region are focused in regional tourism sector, because of application of IT in firms and regional tourism information center, which create popular belief about welfare rise in this sector.

Internal direct and indirect indicators of service delivery are defined by A. H. Rubenstein and E. Geisler (1990). These authors emphasize the importance of integrated information technologies into service management process (Rubenstein, Geisler, 1990).

Tourism sector is so sensitive to various changes of consumer preferences and resolves. The appliance of tourism service is limited because of size and specialization of firms of tourism sector. Service quality is fitted to the measurement results of service quality. D. A. Collier (1987) suggests improving the process of service quality management by the help of service quality performance standards, because they are the key parameters for finding facility layout. He presents the idea, that accordance to monitoring and control of tourism goods and service quality, there is a possibility to find general approaches of service quality management through some key points: 1) a service is a facility, process, equipment and job; 2) improvement of staff competences; 3) structure of service systems and procedures; 4) external communication (Collier, 1990). Technical quality of a service performance is not easy to evaluate for the tourists.

The current elements of tourism service quality in case of reliance to a product can be complementary, peripheral or supporting a product, when the consumers can evaluate a quality of service, but not a quality of a product. This fact lets to construct an idea that the regional tourism has to be presented strictly by firms' activities, place (content) and price. Afterwards, tourism products can be evaluated as complementary regional products and service (Gargasas et al., 2007). New quality appears when the alterations of tourism goods and service quality or price are provided (fig. 2).

2 fig. **The conceptual model of tourism infrastructure development**

(author based on COSME, 2017)

The place, time and staff behavior, as the peculiarities of regional tourism sector, directly impact the private and public service quality, and can be defined as the constructive mean of competitiveness of tourism.

Tourism sector covers the specific concepts for public tourism infrastructure, regarding common delivery system – physical service, physical environment, technical issues, staff stock, experience and qualification of staff, destination period and time span, travel type and duration, efficiency and competitiveness of tourism operators, and etc. The elements of public and private tourism infrastructure have the great influence to quality and price (supply) changes.

Tourism service is oriented to target groups concerning their attitudes to quality and price. When appears the possibility to integrate into service package the new local products, then the new quality in the frame of regional cultural influences – traditional environment, landscape, staff behaviour, experience, and etc., involves the consumers to evaluation process according to marketing and promotional information. In such case, the behaviour of tourists and local residents becomes adequate to the service quality and gets the expression of high perception. Such a consequence is important in the interpretations of service of public tourism infrastructure. The dimensions of public and private tourism services are built on the understanding, that the beneficial service have to be performed with supporting facilitating goods (Sasser et al., 1978, p. 10-11).

Notably, that alteration of service quality can be more rapid, when the profitability in tourism sector is growing, and the competing tourism companies can extremely change the content, price or staff experience. It means that tourists immediately accept new service quality, and only 15 percent of consumers are irrelevant to service quality perception (Thompson et al., 1988, p. 20-25). Such a conclusion provides an idea that changes of service quality play a great for (inter)regional tourism.

The indicators of public tourism infrastructure development for Lithuania

The triple set of OECD indicators of public tourism infrastructure development is built on core indicators (10), supplementary indicators (5) and future development indicators (4) (Indicators of measuring..., 2013). These indicators serve for evaluation of tourism performance and activities, quality of tourism goods and service, attractiveness of destinations, economic opportunities for development (innovation and technologies), positive policy issues.

OECD Centre for Entrepreneurship, SMEs and Local Development (CFE) presents the annual reports about tourism sector of the world cases with monitoring results of tourism promoting policy, innovation and liberalization issues of tourism.

The core indicators of common tourism infrastructure development are:

- 1) Tourism direct gross domestic product;
- 2) Inbound tourism revenues per visitor by source market;
- 3) Overnights in all types of accommodation;
- 4) Export of tourism services;
- 5) Labour productivity in tourism activities;
- 6) Purchasing Power Parity;
- 7) Country entry visa requirements;
- 8) Natural resources and biodiversity;
- 9) Cultural and creative resource;
- 10) Visitor satisfaction.

It's a great problem for EU countries, including Lithuania, to apply common measuring system of tourism sector development into practice. OECD has created a robust indicative system for assessment challenges in tourism sector of EU countries. Mostly all OECD countries applied key elements of identification of competitiveness in tourism sector concerning product development, quality of tourism services, connectivity, natural and cultural resources, and etc. The list of core, supplementary and future development indicators is a great tool to get a real view about strategic tourism development problems (Indicators of measuring..., 2013). Tourism revenue, quantities of visitors, travel costs, accommodation period, range of attractions, currency, taxation, restrictions – challenges to start change into better by reviewing necessary information and presenting it to national tourism administration, tourism organizations of Lithuania, international organizations UNWTO, IMF, OECD, Eurostat.

Conclusions

Tourism sector is useful to get the new position among outline proposals to develop ways to growth revenues from delivery of high quality goods and services.

1. The conceptual items of public tourism infrastructure are defined as issues, which are helpful to understand development of entrepreneurial experience, competence, product novelty or quality, managerial methods, modern technical issues.

2. Public tourism infrastructure fills material and immaterial components, which are impressively acting visitors to get knowledge about tourism goods and services – complementary and regional. The cultural influences describe the dimensions of service quality.

3. Tourism service quality has a focus on following solution of problems: involvement of regional tourism destinations and products for better reveal the attractiveness of tourism activities in Lithuania; differentiation of tourism services concerning dislocation, specialization and size of tourism companies, service price, visitors' status; development of information system with regarding technology for visitors to learn about new tourism objects in Lithuania (eg., interactive boards, TIC).

4. The impacting factors of public tourism infrastructure development in Lithuania could be concentrated in two areas – private and structural investments to new tourism activities, innovations, natural and cultural heritage, strategic policy issues according National Tourism Programme 2014–2020.

5. The new trends to start review public tourism infrastructure is connected with increase of competitiveness of tourism sector of Lithuania. The special indicators are needful to apply for measuring the challenges of recent period.

Literature

1. COLLIER, D. A. (1987). *Service Management: Operating Decisions*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall.
2. COLLIER, D. A. (1990). *Service Management Effectiveness: Balancing Strategy, Organization and Human Resources, Operations, and Marketing*. Oxford: Jossey-Bass Publishers. P. 235–265.
3. DAPKUS, R., GAIŽAUSKIENĖ, E. (2009). Turizmo plėtros perspektyvos vietos savivaldos lygmeniu. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*, Nr. 3 (16). P. 60–72.
4. Darniojo turizmo plėtros gairės – 2017. LR Ūkio ministerijos Projektas, patvirtintas 2017-03-10.
5. DUPEYRAS, A., MACCALLUM, N. (2013). Indicators for Measuring Competitiveness in Tourism. A Guidance Document of OECD Tourism Papers, No. 2.
6. COSME (2014-2020) – Europos komisijos programa Smulkių ir vidutinių įmonių konkurencingumo skatinimo programa. (2017). <https://www.kpepis.lt/media/1078/europos-komisijos-programa-cosme.pdf>
7. Infrastructure in the EU: Developments and Impacts on Growth. *European Economy, Occasional papers*, No. 203. 112 p.
8. JOVANOVIĆ, S., ILIĆ, I. (2016). Infrastructure as important determinant of tourism development in the countries of Southeast Europe. *Ecoforum*, Vol. 5, Issue 1 (8). P. 288–294.
9. GARGARSAS, A., RAMANAUSKIENĖ, J., RUKUIŽIENĖ, R. (2007). The Possibilities for Development of Rural Tourism and the Means to Enhance Competitive Rural Tourism in Lithuania. *Rural Development - 2007: Proceedings of International Scientific Conference, Volume 3, Book 1*. – Akademija: LŽŪU leidybos centras. P. 266–274.
10. Guide on EU Funding for the Tourism Sector 2014-2020. European Union, Directorate-General Internal Market, Industry, Entrepreneurship and SMEs of European Commission, 2016. 60 p.
11. LUCHS, R. (1986). Successful business competes on quality – not costs. *Long range planning*, No. 19 (1), P. 12-17.
12. PANASIUK, A. (2007). Tourism infrastructure as a determinant of regional development. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*, Nr. 1 (8). P. 212–215.
13. RUBENSTEIN, A. H., GEISLER, H. (1990). *Service Management Effectiveness: Balancing Strategy, Organization and Human Resources, Operations, and Marketing*. Oxford: Jossey-Bass Publishers. P. 267–272.
14. SASSER, W. F., OLSEN, R. P., WYCKOFF, D. D. (1978). *Management of Service Operations: Text, Cases and Readings*. Boston: Allyn and Bacon.
15. STURM, A.C. (1988). Hospitals must learn to keep customers. *Modern Healthcare*, Feb., No. 26. P. 68.
16. THOMPSON, P., DESOUZA, G., GALE, B. T. (1985). The strategic management of service quality. *Quality Progress*, June. P. 20–25.
17. TORRISI, G. (2009). Public infrastructure: definition, classification and measurement issues. University of Catania, Faculty of Economics, DEMQ. 35 p.
18. Turizmo sektoriaus studija. (2008). Profesinio mokymo centras, 60 p.
19. WILLIAMS, R. H., ZIGLI, R. M. (1987). Ambiguity impedes quality in the service industries. *Quality Progress*, July, P. 14.
20. VASKAITIS, E., ARMAITIENĖ, A. (2013). Turizmo inovacijų taikymo Lietuvos turizmo versle prielaidos. *Tiltai*, Nr. 4. P. 9–19.
21. Viešosios infrastruktūros ex-ante pristatymas. Pranešimas 2016-09-02.

Lietuvos viešoji turizmo infrastruktūra: plėtros iššūkiai

Santrauka

Mokslinėse diskusijose daug dėmesio skiriama 2014-2020 metų laikotarpio Lietuvos turizmo sektoriaus viešosios infrastruktūros plėtros problemoms nagrinėti. Autorė pateikia viešosios turizmo infrastruktūros elementus, aprašo jų finansavimo mechanizmą, įvardija Lietuvos viešosios turizmo infrastruktūros pokyčius. Straipsnyje akcentuojama, kad Lietuvos turizmo infrastruktūros gerinimas glaudžiai siejamas su viešųjų ir privačių paslaugų teikimo kokybės gerinimu. Turizmo sektoriaus diversifikavimo sąlygų įvardijimas leidžia numatyti strategines Lietuvos turizmo konkurencingumo didinimo gaires kitų ES šalių turizmo operatorių atžvilgiu, ir sukurti naujas galimybes turistams pažinti Lietuvos regionų grožį. Viešoji turizmo infrastruktūra yra turizmo sektoriaus vystymo pagrindas, pritaikyta kurti glaudžius verslininkų, vietos valdžios institucijų, bendruomenės ir turistų santykius naudojant regiono išteklius. Be to, iš viešojo turizmo infrastruktūros pokyčių atsiranda galimybės keisti turinį ir pasiūlyti turistams naują paslaugų, gerinti jų kokybę. Svarstymai apie viešosios turizmo infrastruktūros plėtrą grindžiami investicijomis į inovacijas ir aplinkosaugos reiklavimais vystyti darnų turizmo sektorių, vykdyti kultūros objektų modernizavimą, atspindėti Lietuvos regionų paveldą ir vertybes.

Reikšminiai žodžiai: *turizmo sektorius, viešoji infrastruktūra, turizmo plėtra.*

KLAIPĖDOS APSKRITIES GIDŲ VEIKLA: NUO TEORIJOS IKI PRAKTIKOS

*Daiva Statkuvienė, lektorė
Klaipėdos valstybinė kolegija*

Anotacija

Klaipėdoje ir jos apskrityje gausu lankomų objektų, kurie traukia vietinius ir užsienio turistus bei labai domina vienadienius lankytojus, t.y. kruizinių laivų keleivius. Didelė dalis atvykstančių svečių pažinti Klaipėdos apskritį renkasi lydimi profesionalaus gido. Ekskursijų vedėjo profesija neretai pristatoma ir daugelio įsivaizduojama kaip svajonių darbas – keliauji kartu su kitais ir dar už tai gauni atlygį. Tačiau realybė yra kitokia.

Atliekamas tyrimas, kurio tikslas – išanalizuoti Klaipėdos apskrities gidų veiklą. Straipsnyje pristatomos Klaipėdos apskrities gidų vedamos ekskursijos, nagrinėjama, kaip Klaipėdos apskrities gidai kelia savo kvalifikaciją, koks gidų požiūris į kvalifikacijos kėlimą ir gido darbą, identifikuojamos problemos ir iššūkiai, su kuriais susiduriama gido darbe, analizuojamas Klaipėdos apskrities gidų pasitenkinimas gido veikla.

Pagrindiniai žodžiai: gidas, ekskursija, turistas.

ĮVADAS

Klaipėdos apskritį sudaro 7 savivaldybės: Klaipėdos, Neringos, Palangos miestai ir Klaipėdos, Kretingos, Skuodo, Šilutės rajonai (Regioninės plėtros departamentas, 2017). Kiekvienas Klaipėdos apskrities miestas bei rajonas turi gamtinių ir kultūrinių išteklių, kurie vilioja turistus. Susipažinti su lankomomis vietovėmis ir jose esančiais objektais turistai vyksta individualiai arba lydimi profesionalaus gido. Valstybinio turizmo departamento prie Ūkio ministerijos (VTD) Turizmo veiklos priežiūros skyriaus vyr. specialistės pateiktais duomenimis, Klaipėdos apskrityje yra užregistruota 513 gidų (Valstybinis turizmo departamentas, 2017). Pabrėžiama, kad šis skaičius nėra tikslus ir nereiškia, jog visi gidai veda ekskursijas Klaipėdos apskrityje - tai gali būti gido pažymėjimą įgiję asmenys, savo gyvenamąją vietą nurodę Klaipėdos apskrityje, bet gidu dirbantys kitur. Taip pat nežinoma, kiek iš jų yra išklausę gidų kursus savišvietos tikslais ir ekskursijų neveda.

Gido profesija dažnai pristatoma kaip svajonių darbas. Keliauji po pasaulį ir dar už tai gauni pinigų (Dallapiazza ir kt., 2000). Tačiau realybė dažnai būna kitokia: tenka dirbti esant blogam orui, spręsti įvairias turistų problemas, atsižvelgti į ekskursantų poreikius, nuolat kaupti bei atnaujinti žinias, gebėti organizuoti, improvizuoti ir t.t. Gido veikla apima ekskursijos rengimą, jos organizavimą bei teikimą (Stulpinaitė, Vveinhardt, 2006).

Tyrimo tikslas – išanalizuoti Klaipėdos apskrities gidų veiklą.

Tyrimo uždaviniai:

1. pristatyti Klaipėdos apskrities gidų vedamas ekskursijas;
2. išnagrinėti gidų požiūrį į kvalifikacijos kėlimą ir gido profesiją;
3. atlikti Klaipėdos apskrities gidų pasitenkinimo darbu analizę.

Tyrimo objektas – Klaipėdos apskrities gidų veikla.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizė, kiekybinė apklausos duomenų analizė. Apklausos metu gauti duomenys buvo apdoroti kompiuterinėmis programomis Microsoft Excel 2013 ir Microsoft Word 2013. Tyrimo rezultatai pateikiami diagramose.

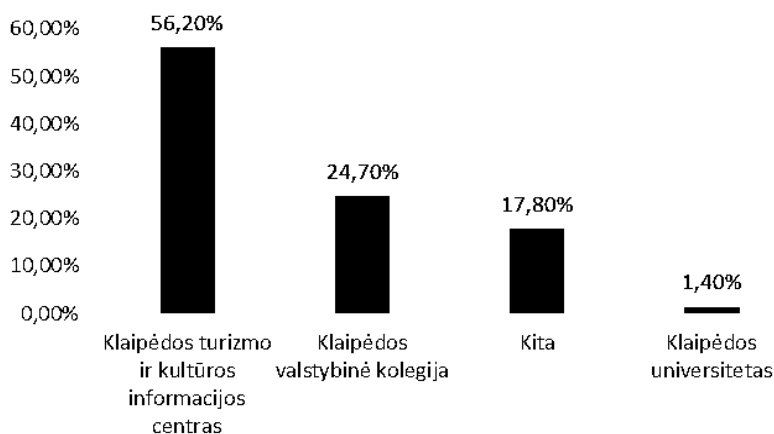
Tyrimo metodika ir etika. Siekiant išanalizuoti Klaipėdos apskrities gidų veiklą, 2016 m. vasario mėnesį buvo atliktas kiekybinis tyrimas. Anketinė apklausa raštu pasirinkta dėl metodo patikimumo ir galimybės per trumpą laiką apklausti didesnę respondentų kiekį (Kardelis, 2007). Apklausos anketos nuoroda buvo išsiųsta Klaipėdos apskrities gidų gildijos (KAGG) nariams, taip pat į Klaipėdos apskrities Turizmo informacijos centrus (TIC), prašant TIC darbuotojų, apklausos anketos nuorodą persiųsti savo miesto/rajono gidams, nes dėl duomenų apsaugos TIC neperduoda turimų gidų kontaktų tretiesiems asmenims. Turimų Klaipėdos apskrities gidų kontaktų tretiesiems asmenims neperduoda ir VTD, tad nebuvo galimybės išsiųsti anketos nuorodą tiesiogiai visiems VTD sistemoje registruotiems Klaipėdos apskrities gidams. VTD svetainėje pateikiamas sąrašas asmenų, turinčių teisę vesti ekskursijas Lietuvoje. Sąrašas nurodytas gido vardas, pavardė, turima kategorija, pažymėjimo išdavimo data ir numeris, kalbos,

kuriomis gidas veda ekskursijas. Tačiau nepateikta duomenų, kokioje savivaldybėje gidas gyvena, kaip su gidu būtų galima susisiekti.

Respondentams buvo pateikti su gido veikla susiję klausimai. Tyrimo dalyviai galėjo pasirinkti tinkantį ar tinkančius atsakymo variantus. Apklaustos anketą sudarė uždari ir atviri klausimai, tad respondentai turėjo galimybę išsakyti savo nuomonę, komentuoti. Tyrimo metu buvo laikomasi tyrimo etikos principų. Apklaustos anketoje nebuvo asmeniškų klausimų, kurie būtų galėję pažeisti asmens privatumą ar atskleisti respondentų tapatybę. Apklaustos dalyviai buvo supažindinti su tyrimo tikslu. Tyrimo dalyviai galėjo savanoriškai apsispręsti, ar nori dalyvauti tyrime. Apklausoje dalyvauti apsisprendė ir anketas užpildė 73 Klaipėdos apskrities gidai. Iš jų: 66 moterys ir 7 vyrai. Respondentų amžius: 20-30 metų - 26 proc., 31-40 m. - 21,9 proc., 41-50 m. - 20,5 proc., 51-60 m. - 30,1 proc., 60 metų ir daugiau - 1,4 proc. Daugiau nei pusė apklaustųjų (69,9 proc.) gyvena Klaipėdoje, 9 proc. – Šilutėje, kiti Gargžduose, Kretingoje, Palangoje. Nesulaukta nei vieno atsakymo iš gidų, gyvenančių Neringoje, Skuode. Susisiekus su Skuodo rajono savivaldybės administracijos kultūros ir turizmo skyriaus vyr. specialiste turizmui, sužinota, kad Skuode atestuotų gidų nėra. 54,8 proc. respondentų yra Klaipėdos apskrities gidų gildijos (KAGG) nariai, 45,2 proc. minėtai organizacijai nepriklauso. 26 proc. apklaustųjų gidauja 1-5 metus, 24,7 proc. – 6-10 metų, 8,2 proc. - 11-15 m., 1,4 proc. - 16-20 m., 9,6 proc. - 21-30 m., 6,8 proc. - 31 m. ir daugiau.

1. Klaipėdos apskrities gidų kvalifikacija ir vedamos ekskursijos

Gidas – kvalifikacinius reikalavimus atitinkantis asmuo, lydintis turistus ir suteikiantis jiems specialią informaciją apie lankomus objektus, vietas, muziejus, meno galerijas ar parodas (Aiškinamasis turizmo terminų žodynas, 2009). Skirtingose šalyse gidui keliami skirtingi kvalifikaciniai reikalavimai. Lietuvoje, norint tapti gidu, būtina turėti aukštojo mokslo išsilavinimą patvirtinantį dokumentą, išklausti gidams skirtus mokymus, kurie Lietuvoje šiuo metu rengiami 18-oje institucijų (Valstybinis turizmo departamentas, 2017). Respondentų teirautasi, kur jie išklausė gidams skirtus mokymus (1 pav.).

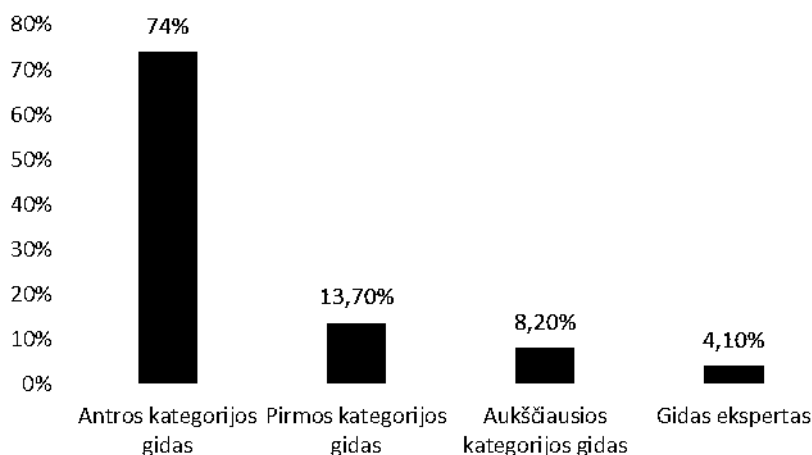
1 pav. **Institucija, kurioje respondantai baigė gidų mokymus**

Šaltinis: sudaryta autorės pagal tyrimo duomenis, 2016

Kaip matyti 1 pav., daugiau nei pusė apklaustųjų (56,2 proc.) gidams skirtus mokymus išklausė Klaipėdos turizmo ir kultūros informacijos centre. 26,1 proc. apklaustųjų gido profesiją įgijo studijuodami aukštojoje mokykloje Klaipėdoje. Kiti respondantai (17,8 proc.) gidų kursų baigė anksčiau veikusiųose Klaipėdos kelionių ir ekskursijų biuruose, Palangos ekskursijų biure, Vilniaus turizmo centre, Šilutės turizmo ir informacijos centre, Vilniaus universitete. Du respondantai nurodė neišklausę gidams skirtų mokymų, bet dirbantys muziejuose ir ten vedantys ekskursijas. Vienas respondentas atviravo, kad gidų kursų taip pat nebaigė, bet dirbo tarptautinėje turizmo kompanijoje kelionių organizatoriaus atstovu bei gidu, tad VTD pateikus aukštojo mokslo išsilavinimą ir gido darbą patvirtinančius dokumentus, jam buvo išduotas II kategorijos gido pažymėjimas.

Asmeniui, turinčiam aukštojo mokslo išsilavinimą ir išklaususiam ne trumpesnę kaip 250 akademinį valandų specialų gidų rengimo kursą bei išlaikiusiam praktinį ekskursijų vedimo egzaminą, VTD išduoda antros kategorijos gido pažymėjimą. Pirmos kategorijos gido pažymėjimas išduodamas gidui, kuris turi ne mažiau kaip dvejų metų antros kategorijos gido darbo patirtį ir yra pasiruošęs vesti ekskursijas ne mažiau kaip 3 maršrutais. Aukščiausios kategorijos gidas privalo turėti ne mažiau kaip trijų metų pirmos kategorijos gido darbo patirtį ir būti pasiruošęs vesti ekskursijas ne mažiau kaip 5 maršrutais, taip pat mokėti užsienio kalbą (Valstybinis turizmo departamentas, 2016).

Tyrimo rezultatai atskleidė, jog didžioji dalis apklaustųjų (74 proc.) turi antrą gido kategoriją. 13,7 proc. gidų yra pirmos kategorijos gidai, 8,2 proc. respondentų – aukščiausios kategorijos gidai, o 4,1 proc. respondentų nurodė esantys gidai ekspertai (2 pav.).

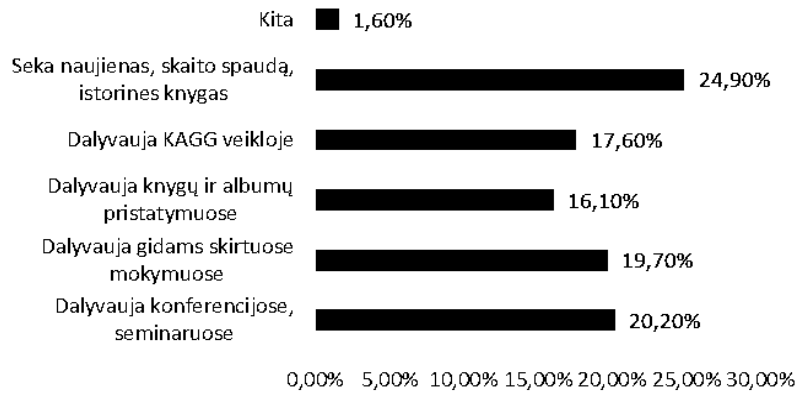
2 pav. **Klaipėdos apskrities gidų turima kategorija**

Šaltinis: sudaryta autorės pagal tyrimo duomenis, 2016

Klaipėdos apskrities gidų klausta, ar artimiausiu metu planuoja kelti gido kategoriją. Respondentų atsakymai atskleidė, kad 74,5 proc. gidų artimiausiu metu neketina kelti gido kategorijos arba dar dėl to dvejoja ir tik 25,5 proc. atsakiusių apie tai galvoja. Tikėtina, kad gidų abejingas požiūris į aukštesnę gido kategoriją susijęs su tuo, kad nuo turimos gido kategorijos gido darbo užmokestis nepriklauso. Taip teigia 62 proc. tyrimo dalyvių, o 32,5 proc. gidų, tikėtina antros kategorijos gidai, dar nežino, ar gido kategorija garantuoja didesnę užmokestį už gido paslaugas. 5,5 proc. apklaustųjų įsitikinę, kad nuo gido kategorijos darbo užmokestis priklauso tik dirbant gidu užsienio šalyse.

Respondentų teirautasi, ką jiems suteikia turima kategorija gido darbe. Daugiau nei pusė Klaipėdos apskrities gidų (56 proc.) nurodė, kad gido kategorija gido darbe nieko negarantuoja bei mano, kad ekskursijų organizatoriams gido kategorija nėra svarbi. 22 proc. apklaustųjų nuomone, aukštesnė gido kategorija suteikia daugiau pasitikėjimo savimi. 18,6 proc. gidų įsitikinę, kad gido kategorija parodo įgytą patirtį, gido turimas žinias ir kvalifikaciją. 5 proc. respondentų teigia, jog aukštesnė gido kategorija garantuoja daugiau užsakymų, darbo galimybių. 3,3 proc. apklaustųjų teigia, kad aukštesnė gido kategorija suteikia galimybę gauti didesnes pajamas. Daugelis respondentų pabrėžia, kad svarbiau patirtis, rekomendacijos, gido asmenybė, ekskursijos profesionalumas nei turima gido kategorija.

Barauskaitės (2012) teigimu, gido veikla reikalauja tam tikrų žinių ir įgūdžių, kurie turi būti nuolat lavinami ir tobulinami. Tad baigus gidų kursus, mokymasis nesustoja, o tik prasideda. Respondentų klausta, kaip jie kelia savo kaip gido kvalifikaciją. Atsakymai atskleidė, kad 24,9 proc. gidų skaito istorines knygas, o apie nūdieną bei ateities planus sužino vartydami spaudos puslapius bei sekdami naujienas. 40 proc. respondentų dalyvauja įvairiose mokslinėse konferencijose, seminaruose bei gidams skirtuose mokymuose. 16,1 proc. apklaustųjų dalyvauja knygų, albumų pristatymuose (3 pav.).

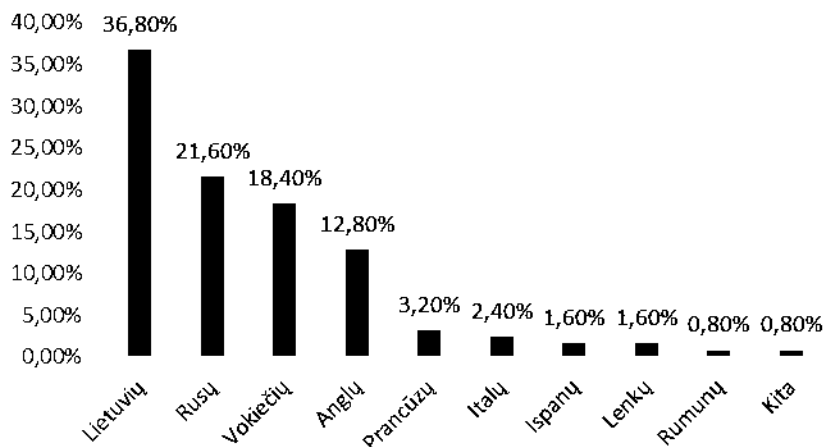

3 pav. Gidų kvalifikacijos kėlimo būdai

Šaltinis: sudaryta autorės pagal tyrimo duomenis, 2016

1,6 proc. respondentų teigia, jog informacijos, reikalingos gido veiklai, gauna savo tiesioginiame darbe ir pabrėžia, kad rengdamiesi ekskursijoms, gidai važiuoja į vietas, kur bus vedamos ekskursijos, savarankiškai apeina maršrutą, apsilanko muziejuose. 17,6 proc. gidų nurodė dalyvaujantys Klaipėdos apskrities gidų gildijos (KAGG) veikloje, kur drauge susibūre gidai kviečiasi profesorius ir klauso jų paskaitų, vyksta į mokomasias ekskursijas ir pan.

Tyrimo dalyvavę Klaipėdos apskrities gidai ekskursijas veda įvairiomis kalbomis (4 pav.).

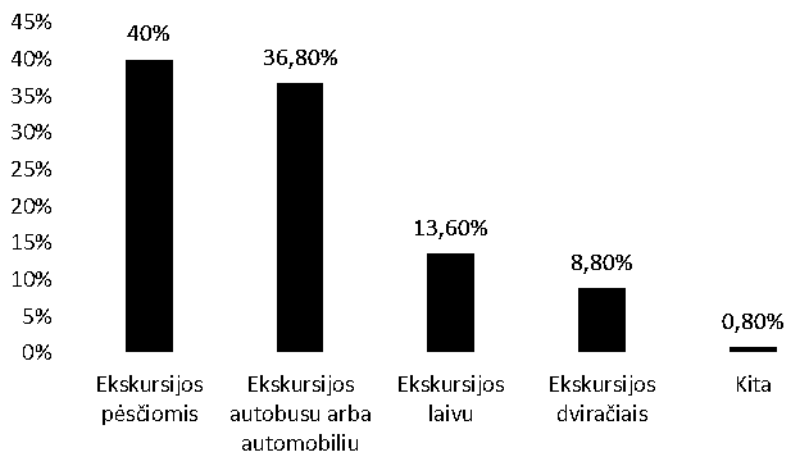
4 pav. Kalbos, kuriomis ekskursijas veda Klaipėdos apskrities gidai

Šaltinis: sudaryta autorės pagal tyrimo duomenis, 2016

Gidų profesinės kvalifikacijos reikalavimų ir pažymėjimų išdavimo tvarkos apraše nurodoma, kad norint baigti gidų kursus Lietuvoje, reikia mokėti valstybinę kalbą (Valstybinis turizmo departamentas, 2016). Daroma prielaida, kad lietuviškai kalba visi respondentai, tačiau, kaip matyti 4 pav., tik 36,8 proc. iš jų veda ekskursijas lietuvių kalba. Antroji kalba, kurią savo darbe vartoja dauguma apklaustųjų (21,6 proc.), yra rusų kalba. Vadovaujantis Klaipėdos turizmo ir kultūros informacijos centro duomenimis (2017), į šalių, aplankančių uostamiestį, dešimtuką patenka ir jau daugelį metų iš eilės pirmąją vietą užima turistai iš Vokietijos. Tad nenuostabu, kad Klaipėdos apskrityje yra nemažai vokiškai kalbančių gidų (18,4 proc. apklaustųjų). 12,8 proc. respondentų gidauja anglų kalba. Nedidelė dalis gidų veda ekskursijas prancūzų (3,2 proc.), italų (2,4 proc.), ispanų (1,6 proc.), lenkų (1,6 proc.), rumunų (0,8 proc.) kalbomis.

Ekskursijos klasifikuojamos pagal įvairius požymius: turinį, tematiką, vedimo vietą, vedimo formą, judėjimo pobūdį, dalyvių sudėtį ir kt. (Prakapienė, Prakapas, 2012). Ekskursijos pagal turinį yra skirstomos į apžvalgines ir temines. Didžioji dalis respondentų (50,9 proc.) veda apžvalgines ir temines ekskursijas. 49,1 proc. gidų nurodė vedantys tik apžvalgines (daugiatemes, daugiaplanes) ekskursijas. Daugiaplanės ekskursijos yra labiau populiarios tarp

atvykstančių turistų, kai pageidaujama per trumpą laiką pristatyti bendrą vaizdą apie vietovę ir joje esančius objektus (Stonienė, 2008). Kaip parodė tyrimo rezultatai, nėra populiaru vesti tik temines ekskursijas. Dažniausiai gidai savo karjerą pradeda vesdami apžvalgines ekskursijas, mat tokių ekskursijų paklausa yra didesnė, o vėliau parengia ir taip pat veda temines ekskursijas, kurių metu yra nagrinėjama tam tikra tema (literatūrinė, istorinė, architektūrinė, gamtinė, menotyrinė, technologinė ir t.t.). Apžvalginės ir teminės ekskursijos pagal judėjimo pobūdį būna skirtingos. Jas respondentai dažniausiai veda pėsčiomis (40 proc.), autobusu arba automobiliu (36,8 proc.), laivu (3,6 proc.), baidarėmis (0,8 proc.), dviračiais (8,8 proc.) (5 pav.).

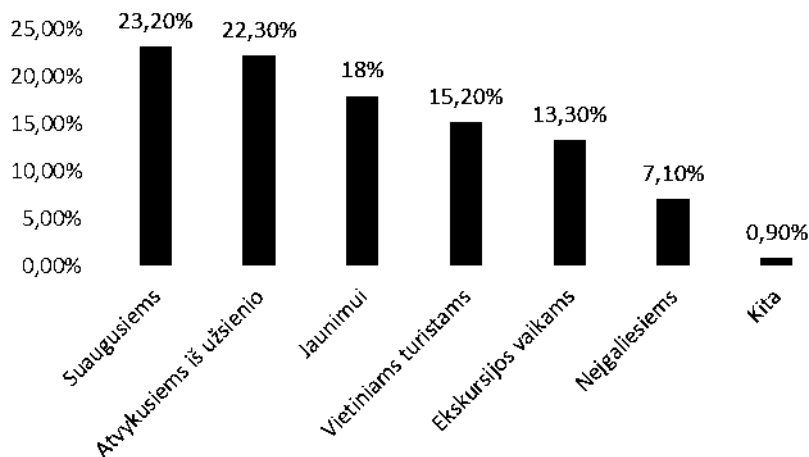

5 pav. Klaipėdos apskrities gidų vedamos ekskursijos pagal judėjimo pobūdį

Šaltinis: sudaryta autorės pagal tyrimo duomenis, 2016

Pagal vedimo vietą ekskursijos skirstomos į miesto, užmiesčio, muziejines, gamyklines ir mišrias (Prakapienė, Prakapas, 2012). Klaipėdos apskrities gidai dažniausiai ekskursijas veda mieste (37,7 proc.), užmiestyje (32,7 proc.), muziejuose (25,5 proc.), gamyklose (4,1 proc.).

Tyrimo rezultatai atskleidė, kad didžioji dauguma gidų (23,2 proc.) dirba su suaugusiais ekskursantais ir atvykusiais iš užsienio turistais (22,3 proc.) (6 pav.).

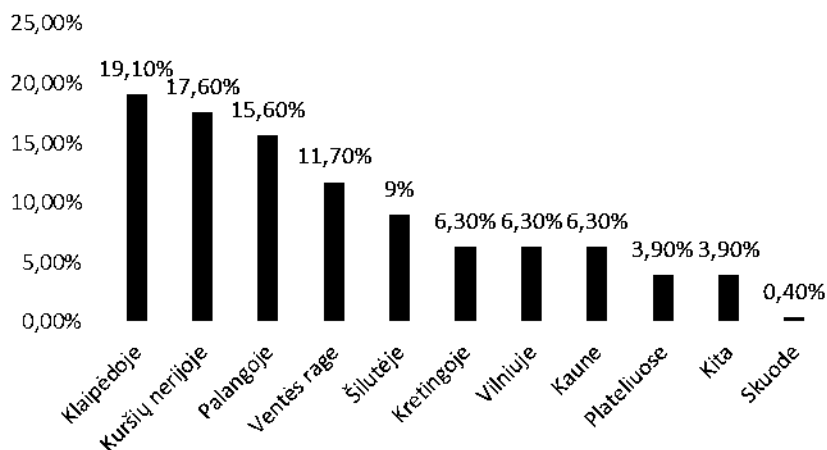
6 pav. Klaipėdos apskrities gidų vedamos ekskursijos pagal dalyvių sudėtį

Šaltinis: sudaryta autorės pagal tyrimo duomenis, 2016

Kaip rodo tyrimo rezultatai, mažesnioji dalis gidų dirba su vaikais (13,3 proc.) ir neįgaliaisiais (7,1 proc.). Norint tinkamai pasiruošti ekskursijai, reikia atsižvelgti į ekskursijų klasifikavimą pagal ekskursantų sudėtį, atitinkamai parinkti ekskursinius objektus, rodymo ir pasakojimo metodus, apskaičiuoti ekskursijos laiką. Ta pati ekskursija negali būti vedama skirtingoms ekskursantų grupėms - būtina atsižvelgti į ekskursantų amžių, specialiuosius poreikius ir pan. (Stonienė, 2008). Ekskursijas jaunimui nurodė vedantys 18 proc. gidų. Jaunimas yra ta amžiaus grupė, kurią reikia sudominti, kad jie ateitų į ekskursiją ir klausytųsi gido pasakojimo. Psichologai akcentuoja ekskursantų klausymosi ypatumus, kurie yra susiję su

amžiumi. Pastebima, kad žemiausiu dėmesio išlaikymo lygiu pasižymi 18-21 metų jaunimas. Vyresnių nei 25 metų ekskursantų dėmesio išlaikymo lygis auga (Prakapienė, Prakapas, 2012).

Klaipėdos apskrities gidai dirba ne tik savo gyvenamoje vietovėje, bet veda ekskursijas ir užsienyje. Gidai dirba Baltijos (18,9 proc. respondentų) ir kitose (10,8 proc.) šalyse. 70,3 proc. apklausos dalyvių gidauja Lietuvoje. Respondentų klausta, kokiose Lietuvos vietovėse jie veda ekskursijas (7 pav.).

7 pav. Klaipėdos apskrities gidų vedamos ekskursijos Lietuvoje

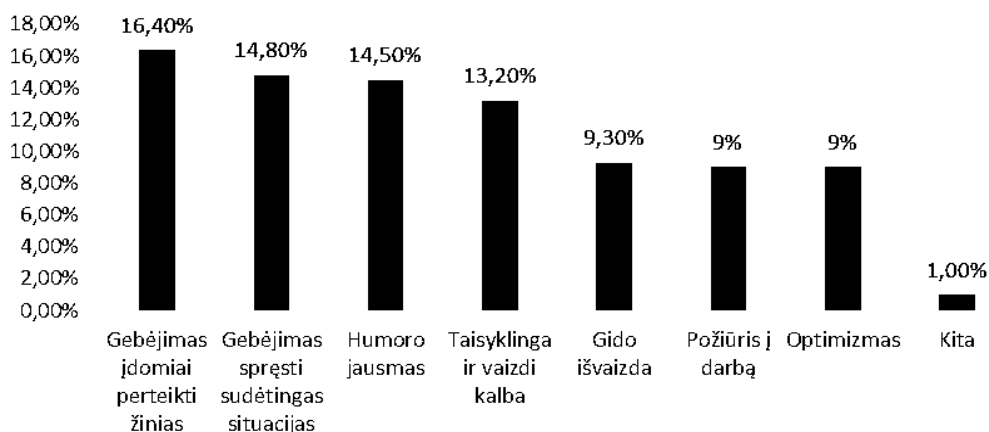
Šaltinis: sudaryta autorės pagal tyrimo duomenis, 2016

Tyrimo rezultatai atskleidė, kad Klaipėdos apskrities gidai ekskursijas taip pat veda Panemunėje, Rusnėje, Rambyne, Kintuose, Suvalkijoje, Aukštaitijoje, Šilutės rajone, Trakuose ir kt. Lietuvos vietovėse pagal turistų pageidavimus.

Apibendrinant tyrimo rezultatus, galima teigti, kad Klaipėdos apskrityje daugiausia dirba II kategorijos gidų, kurie kelia savo kvalifikaciją įvairiais būdais, tačiau abejingai žiūri į aukštesnę gido kategoriją, įsitikinę, kad ji gido darbe nieko nesuteikia, kad daug svarbiau rekomendacijos bei turima patirtis. Dauguma gidų kalba rusiškai, angliškai, vokiškai ir veda apžvalgines, temines ekskursijas vietiniams bei atvykusiems turistams pėsčiomis, autobusu, laivu, dviračiais. Gidai ekskursijas veda ne tik savo gyvenamojoje vietovėje, bet ir kitose Lietuvos miestuose ir užsienio šalyse.

2. Klaipėdos apskrities gidų požiūris į gido darbą

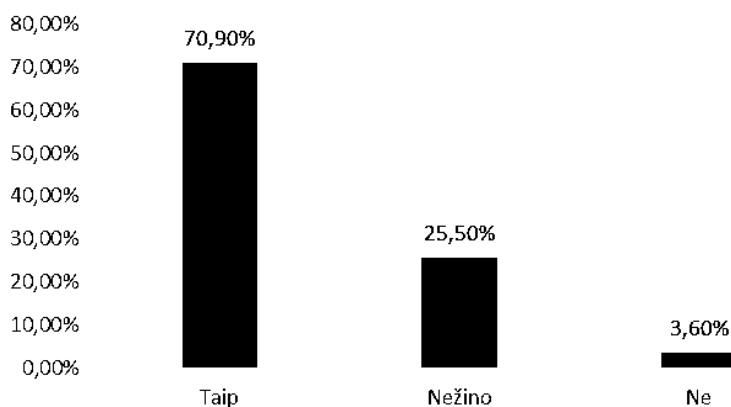
„Gidas – tai asmenybė, pasižyminti aukšta kultūra, profesine etika ir kompetencija“ (Stonienė, 2008, p. 19). Autorės įsitikinimu, gido darbas skirtas aktyviems, žingeidiems, komunikabiliems, žmonėms, o amatiškumas su gido profesija yra nesuderinamas. Gidas turi būti profesionalas, nes jis formuoja turistų nuomonę apie šalį. Norint kokybiškai atlikti darbą, gidui reikalingos ne tik ekskursijų rengimo ir vedimo metodikos žinios. Pasak tyrimo dalyvių, gido darbe labai svarbu gebėti įdomiai perteikti žinias (16,4 proc.), gebėti spręsti sudėtingas situacijas (14,8 proc.), turėti humoro jausmą (14,5 proc.), taisyklingai ir vaizdžiai kalbėti (13,2 proc.), kultūringai elgtis (12,9 proc.) (8 pav.).

8 pav. Dalykai, svarbūs gido darbe

Šaltinis: sudaryta autorės pagal tyrimo duomenis, 2016

Pasak respondentų, pirmiausia, reikia mylėti žmones, norėti su jais bendrauti bei dalintis žiniomis, būti atsakingam, kantriam, sumaniam ir nestokoti kūrybiškumo. Tyrimo rezultatai parodė, kad didžioji dalis apklaustųjų (70,9 proc.) laiko save kūrybingomis asmenybėmis (9 pav.).

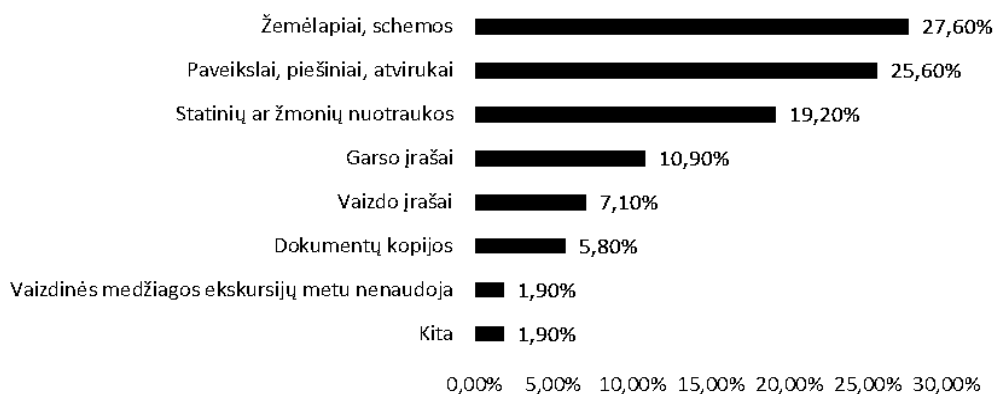

9 pav. Respondentų nuomonė, ar jie yra kūrybingi gidai

Šaltinis: sudaryta autorės pagal tyrimo duomenis, 2016

9 pav. matyti, kad 25,5 proc. respondentų neturi nuomonės, ar yra kūrybingi, o 3,6 proc. gidų prisipažįsta nesantys kūrybingi. Kūrybingas gidas pasirūpins, kad ekskursija nebūtų nuobodi, monotoniška ir stengsis, kad ekskursantas būtų aktyvus jos dalyvis. Daugiau nei pusė apklaustųjų (52,7 proc.) tik kartais ekskursantus įtraukia į aktyvią veiklą ekskursijos metu, o tai reiškia, kad dažnai ekskursantai lieka pasyviais ekskursijos dalyviais. 5,5 proc. respondentų teigia, kad suaktyvinti ekskursantų nebando, o visada tai padaryti stengiasi 41,8 proc. Klaipėdos apskrities gidų.

Nesvarbu, kur, kokia tema ar kokiai amžiaus grupei būtų vedama ekskursija, ją papildo vaizdinės priemonės. Reta ekskursija įsivaizduojama be jų. Gidas, siekdamas atkleisti savo temą, naudojami vaizdinėmis priemonėmis, kurios padeda turistą „nukelti“ į praeitį arba į ateitį, kai rodomi numatomi projektai, tam tikros teritorijos pertvarkymo darbai ar pan. Vaizdinės priemonės būna įvairios ir jos klasifikuojamos į gamtines, vaizduojamąsias ir technines (Prakapienė, Prakapas, 2012). Gidų klausta, kokią vaizdinę medžiagą jie naudoja savo vedamose ekskursijose (10 pav.).

10 pav. Klaipėdos apskrities gidų ekskursijose naudojamos vaizdinės priemonės

Šaltinis: sudaryta autorės pagal tyrimo duomenis, 2016

Kaip matyti 10 pav., didžioji dalis gidų (27,6 proc.) ekskursijų metu naudoja žemėlapius ir schemas. Ekskursijų metu populiariu ekskursantams rodyti paveikslus, piešinius ar atvirukus (25,6 proc.). 19,2 proc. apklaustųjų turistams demonstruoja statinių ar žmonių nuotraukas. Tyrimo dalyviai ekskursijų metu naudoja garso (10,9 proc.) bei vaizdo (7,1 proc.) įrašus, dokumentų kopijas (5,8 proc.). 1,9 proc. respondentų savo vedamose ekskursijose nenaudoja vaizdinių priemonių. Kyla klausimas, kodėl. Sunkiai įsivaizduojama ekskursija, kurioje nebūtų įmanoma naudoti vaizdinių priemonių, ar kurioje vaizdinės priemonės neatliktų jokios funkcijos. Profesionalus gidas ekskursijos metu stengsis, kad ekskursantai kuo geriau suprastų ekskursinę medžiagą ir savo pasakojimą papildys vaizdine medžiaga, kuri ekskursiją padarys įdomesne bei suprantamesne.

Apklausoje dalyvavę respondentai, vertino save kaip gidą, pasirašydami sau balą nuo 1 iki 10. Vidutinis vertinimas yra 8.02 (gerai) (11 pav.).

11 pav. Gidų savęs vertinimas

Šaltinis: sudaryta autorės pagal tyrimo duomenis, 2016

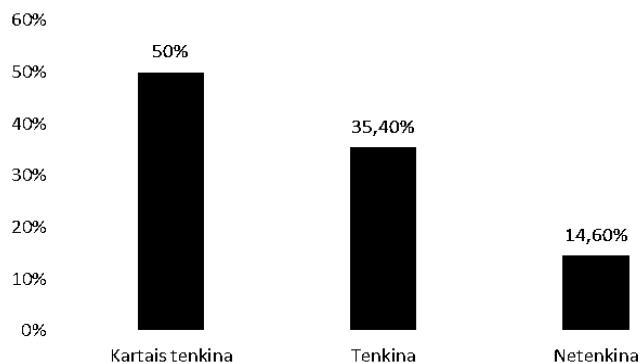
Respondentai atviravo, kad vertindami save kaip gidą, jie atsižvelgė į sukauptas žinias ir turimą patirtį (45,7 proc.), gido asmenybę (25,7 proc.), požiūrį į gido darbą (24,8 proc.). Savęs kaip gido vertinimui įtakos turėjo ir ekskursantų atsiliepimai.

Apibendrinant Klaipėdos apskrities gidų požiūrį į gido veiklą, galima teigti, kad respondentai suvokia, jog gido profesija yra labai atsakinga ir suprantama, kad nuo gido elgesio kultūros ir požiūrio į darbą bei ekskursantą priklausys, kokią nuomonę apie šalį susidarys turistai. Respondentai suvokia, kad abejingumas, pasyvumas ar amatiškumas visiškai nesuderinama su gido darbu. Reikia būti atsakingam, kūrybingam, turėti humoro jausmą. Gido profesijos imasi drąsūs, komunikabilūs asmenys, nebijantys iššūkių ir suvokiantys, kad norint būti geru gidu, netiks paviršutiniškos žinios, kad turimą žinių bagažą ekskursantams reikia perteikti įdomiai, jog būtina daug skaityti, sekti naujienas, dalyvauti gidams skirtuose kvalifikacijos kėlimo renginiuose, naujienų pristatymuose – nesustoti mokytis ir tobulėti visą gyvenimą.

3. Klaipėdos apskrities gidų pasitenkinimas gido veikla

Pasitenkinimas ar nepasitenkinimas darbu suprantamas kaip individo nuostata į savo darbą. Po pasitenkinimo darbu sąvoka slepiasi daug kas. Tai gali būti darbo turinys bei pobūdis, darbo užmokestis, darbo sąlygos, karjeros galimybės, bendradarbiai, vadovas ir pan. (išoriniai pasitenkinimo darbu veiksniai). Pasitenkinimą darbu įtakoja ir vidiniai veiksniai, susiję su asmeninėmis individo savybėmis (lytis, amžius, išsilavinimas/kvalifikacija, darbo stažas ir pan.) (Pasitenkinimo darbu veiksniai, 2012).

Gido profesija yra spalvinga, ne monotoniška, kaskart keičiasi ekskursijos dalyviai, nuolat susitinkama su naujais žmonėmis, kinta ir darbo aplinka – vieta, kur vedama ekskursija. Respondentų prašyta įvertinti, ar gido darbas yra sunkus. 7,3 proc. apklausos dalyvių į šį klausimą atsakė neigiamai. Tačiau 92,7 proc. respondentų laikosi nuomonės, kad gido darbas yra nelengvas. Kyla klausimas, kas tuomet skatina gidus imtis šios veiklos? Vadovaujantis tyrimo rezultatais, daroma prielaida, kad tai, jog gido darbas yra įdomi veikla (taip teigia 98,2 proc. respondentų), gidus ir vilioja rengti bei vesti ekskursijas. Išsiaiškinus, kad darbo specifika ir turinys gidams patinka, tyrimo dalyvių klausta, ar juos tenkina užmokestis už gido darbą (12 pav.).

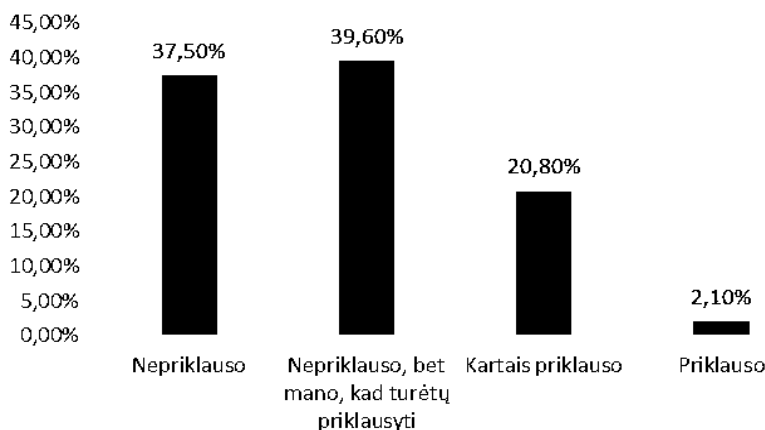

12 pav. Klaipėdos apskrities gidų pasitenkinimas darbo užmokesčiu

Šaltinis: sudaryta autorės pagal tyrimo duomenis, 2016

Kaip matyti iš respondentų atsakymų, 50 proc. gidų jų darbo užmokestis tenkina tik kartais, o 14,6 proc. apklaustųjų nėra patenkinti gido atlyginimu. Šiek tiek daugiau nei trečdalis respondentų (35,4 proc.) yra patenkinti gido darbo užmokesčiu. Beveik pusė apklaustųjų (41,7 proc.) pabrėžia, kad gido darbas yra pelningas tik tokiu atveju, jei turistai palieka arbatpinigių.

Daroma išvada, kad kiekvienas gidas turi skirtingus lūkesčius, skirtingą suvokimą, kiek yra vertos gido paslaugos. Taip pat pastebima, kad pradedantieji gidai džiaugiasi ekskursijų organizatorių kvietimu dirbti kartu, juos tenkina ir mažesnis atlygis. Kyla klausimas, kas nustato gido darbo atlygį? Atlikus tyrimą, paaiškėjo, kad daugumai gidų (50 proc.) ekskursijos kainą nustato ekskursijų organizatorius, kviečiantis gidus dirbti. 18,8 proc. gidų priduria, jog gido atlyginimą nustato kelionių agentūros, ir tik tuo atveju, jei užsakymas gautas ne per agentūrą, kainą nustato pats gidas. Tik 12,5 proc. gidų teigia, kad jų gaunamas atlyginimas yra derybų su darbdaviu klausimas. Gido atlyginimas, pasak 75 proc. respondentų, nepriklauso nuo ekskursijoje dalyvaujančių asmenų skaičiaus. 20,8 proc. apklaustųjų teigia, jei užsakovas į gidą kreipiasi tiesiogiai, jei dirbama be agentūrų, tuomet ekskursantų skaičius turi įtakos atlyginimo dydžiui (13 pav.).

13 pav. Gido atlyginimo ir ekskursijoje dalyvaujančių asmenų skaičiaus sąsajos

Šaltinis: sudaryta autorės pagal tyrimo duomenis, 2016

Kaip matyti 13 pav., dauguma apklaustųjų (39,6 proc.) įsitikinę, kad gido atlygis turėtų priklausyti nuo ekskursijoje dalyvaujančių asmenų skaičiaus, tačiau, kaip atskleidė tyrimo rezultatai, gidams trūksta aktyvumo bei drąsos kalbėti su darbdaviu apie savo pageidaujama atlygį. Baiminamasi, kad darbdavys apskritai neatsisakytų gido paslaugų, tad, kad ir tyliai piktinantis, daugelis gidų sutinka su darbdavio sąlygomis ir siūlomu atlygiu.

Domėtasi, ar įmanoma pragyventi vien tik iš gido uždarbio. 14,6 proc. respondentų teigimu, galima pragyventi vien tik gidaujant ir neturint kito darbo. Su tuo nesutinka 62,5 proc. apklausoje dalyvavusių gidų. Kiti (22,9 proc.) priduria, kad tai priklauso nuo to, kiek ekskursijų užsakymų turi gidas, kokia jo darbo patirtis, ar dirbama tik sezono metu, ar gidaujama užsienyje.

Kadangi Lietuvoje gido darbas yra sezoninis, daugeliui gidų jis nėra pagrindinė veikla. Tyrimo rezultatai atskleidė, kad tik 16,4 proc. respondentų gido darbas yra pagrindinis užsiėmimas, o 83,6 proc. apklaustųjų ekskursijų vedimas yra papildoma veikla turistinio sezono metu. 40 proc. apklaustųjų įprastai dirba pedagoginį darbą, 24 proc. dirba turizmo srityje, 8 proc. yra muziejaus darbuotojai, 4 proc. – bedarbiai, kiti teisininkai, pardavėjai, vaikų darželio auklėtojai, vadybininkai, vertėjai.

Ekskursijų rengimo ir vedimo metodikos knygoje (Barauskaitė, 2012; Prakapienė, Prakapas, 2012; Schmerr-Sturm, 2012; Stonienė, 2008) aprašoma gido asmenybė. Literatūroje minima, kad gidas turi būti tvarkingai ir dalykiškai apsirengęs. Respondentų klausta, ar gido darbe jie privalo laikytis tam tikro aprangos kodo. Daugiau nei pusė apklaustųjų (52,1 proc.) į šį klausimą atsakė teigiamai. 12,5 proc. gidų, tikėtina, nedirbančių su kruizinių laivų turistais, atsakė neigiamai, o daugiau nei trečdalis respondentų (35,4 proc.) teigia, kad jų darbe aprangos kodas kartais yra privalomas. Apklausos rezultatai atskleidė, kad aprangos kodą gido darbe nustato ekskursijų organizatoriai ir jis privalomas aptarnaujant kruziniais laivais atvykstančius turistus. Gidai pabrėžė, kad nustatyto aprangos kodo laikymasis kartais sukelia nepatogumų, pvz., karštą vasaros dieną nėra itin patogų vilkėti juodas kelnes, avėti juodus batelius, kurių pageidauja ekskursijų organizatoriai.

Gidai pabrėžė, kad dirbant su privačiais klientais, galima rengtis kaip nori, tačiau apranga turi būti tinkama, tvarkinga, patogiai ir neiššaukianti. Gido apranga priklauso nuo to, kur vyksta ekskursija, su kokia transporto priemone keliaujama ir pan.

Apibendrinant galima teigti, kad gidai, vesdami ekskursijas, rengiasi dalykiškai, tvarkingai, renkasi judesių nevaržančią aprangą, atsižvelgia į oro sąlygas bei ekskursijos pobūdį, į tai, kur ekskursija vyksta, su kokia transporto priemone judama link objektų ir t.t. Nustatytos spalvos rūbus gidai renkasi tik dirbdami su kruizinių laivų turistais, kai ekskursijas jiems organizuoja tam tikri ekskursijų pardavėjai, nurodydami, kaip puoštis pasitinkant svečius.

Priklausomai nuo to, su kokiais ekskursijų organizatoriais dirba gidai, pasitinkdami svečius iš kruizinio laivo, gidai puošiasi baltais marškinėliais, balta palaidine, balta striuke bei juodomis kelnėmis ar juodu sijonu, avi juodus batelius. Kitas ekskursijų organizatorius primena gidams, kad jų darbe pageidautina tvarkinga, elegantiška apranga ir gintariniai papuošalai, prašoma neavėti basučių. Trečias kruizinių laivų ekskursijų organizatorius prašo gidų pasitikti ekskursantus apsirengus baltos spalvos rūbais.

Gidų klausta, ar aprangą, jei jos reikalaujama, suteikia ekskursijų organizatorius. Apklausos rezultatai atskleidė, kad nei vienas respondentas aprangos arba jai įsigyti reikalingų lėšų negauna iš ekskursijų organizatorių, kurie ir reikalauja nustatytos aprangos. 26,2 proc. gidų pabrėžė, kad ekskursijos vedimui gauna ekskursijų organizatorių reklamuojančią skarelę, kurią privaloma ryšėti ekskursijos metu. Esant šaltam orui, viena agentūra aprūpina gidus vienodomis striukėmis. Minėtos detalės ar striukės gidams yra paskolinamos laikinai, ekskursijos vedimui.

Apibendrinant Klaipėdos apskrities gidų pasitenkinimą gido profesija, galima teigti, kad gido darbo turinys ir specifika tenkina gidus. Respondentai gido profesiją įvardija kaip įdomią. Nepasitenkinimas jaučiamas, kai gidas dirba su ekskursijų organizatoriais, kurie jį samdo aptarnaujant turistus. Tuomet ekskursijos kainą nustato ekskursijų organizatorius, neatsižvelgdamas į gido kategoriją, patirtį, ekskursinės grupės dydį, sudėtį ar kalbą, kuria vedama ekskursija. Ekskursijų organizatoriaus nustatyta ir gidui mokama kaina netenkina

daugelio apklaustųjų, bet juos dirbti motyvuoja gaunami arbatpinigiai ir geri turistų atsiliepimai. Apklausoje dalyvavę gidai, kalbėdami apie gido darbo piniginių įvertinimą, pabrėžė, jog tai yra veikla, reikalaujanti labai daug investicijų kalbant apie žinias, savišvietą, kvalifikacijos kėlimą, aprangą.

IŠVADOS

1. Klaipėdos apskrities gidai ekskursijas veda įvairiomis kalbomis: lietuvių, rusų, anglų, vokiečių, prancūzų, italų, ispanų, lenkų, rumunų. Klaipėdos apskrities gidai dirba ne tik savo gyvenamojoje vietovėje, bet veda ekskursijas ir kitose Lietuvos vietovėse bei užsienyje. Didžioji dalis gidų veda apžvalginės ir teminės ekskursijas. Respondentai dažniausiai ekskursijas veda po miestą arba užmiestyje, taip pat muziejuose, gamyklose. Didžioji dauguma gidų dirba su suaugusiais ekskursantais ir atvykusiais iš užsienio turistais.

2. Daugeliui Klaipėdos apskrities gidų gido profesija yra ne pagrindinė veikla. Ne sezono metu didelė dalis gidų dirba švietimo srityje. Tyrimo rezultatai atskleidė, kad dauguma gidų abejingai žiūri į aukštesnę gido kategoriją, įsitikinę, kad ji gido darbe nieko nesuteikia ir ekskursijų organizatoriams nėra svarbi. Respondentai pabrėžia, kad už gido turimą kategoriją svarbiau patirtis, rekomendacijos, gido asmenybė, ekskursijos profesionalumas. Gidai, siekdami būti savo srities profesionalais, noriai kelia savo kvalifikaciją įvairiais būdais: skaito istorines knygas, varto spaudos puslapius, seka naujienas, dalyvauja įvairiose mokslinėse konferencijose, seminaruose, gidams skirtuose mokymuose, knygų, albumų pristatymuose, važiuoja į mokomąsias ekskursijas, savarankiškai ruošiasi ir prieš naują ekskursiją apeina/apvažiuoja maršrutą, apsilanko muziejuose. Gidų požiūris į savo darbą yra atsakingas, atsakingumą respondentai akcentuoja kaip vieną svarbiausių gido savybių.

3. Pasitenkinimas darbu susijęs su kiekvieno asmens vidine nuostata ir yra skirtingas. Gido darbo turinys ir specifika tenkina gidus. Tačiau kiekvienas gidas turi skirtingus lūkesčius ir suvokimą, kiek yra vertos gido paslaugos. Tyrimo rezultatai atskleidė, kad daugelį gidų netenkina gaunamas atlyginimas už gido paslaugas, nes ekskursijos kainą dažniausiai nustato ne gidas, o ekskursijų organizatorius, kviečiantis gidus dirbti kartu. Daugiau nei pusės apklaustųjų teigimu, gido darbas yra pelningas tik tokiu atveju, jei turistai palieka arbatpinigių. Tyrimas parodė, kad gidams trūksta aktyvumo bei drąsos kalbėti su darbdaviu apie savo pageidaujama atlygį. Atsižvelgiant į tai, kad gido darbas yra sezoninė veikla, neįmanoma pragyventi vien tik gidaujant ir neturint kito darbo. Tačiau uždarbis – ne pagrindinė gido motyvacija vesti ekskursijas. Gido darbas yra sunkus, tačiau labai įdomus, spalvingas ir ne monotoniškas, viliojantis gidus tobulėti, rengti bei vesti ekskursijas.

Literatūra

1. ARMAITIENĖ, A., LUKŠAITIENĖ, A., GRECEVIČIUS, P., KALĖDAITĖ, V., LIGEIKIENĖ, R., MARCINKEVIČIENĖ, R. (2009). Aiškinamasis turizmo terminų žodynas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
2. BARAUSKAITĖ, J. (2012). Ekskursijos rengimo ir vedimo metodika. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
3. DALLAPIAZZA, R.-M., JAN, E., BLÜGGEL, B., SCHÜMANN, A. (2000). Deutsch als Fremdsprache. Kursbuch 2. Max Hueber Verlag.
4. KARDELIS, K. (2007). Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai. Šiauliai: Lucijus.
5. Klaipėdos turizmo ir kultūros informacijos centras. Statistika. Turistų srutai [interaktyvus] [žiūrėta 2017-06-17]. Prieiga per internetą: <<http://www.klaipedainfo.lt/statistika/>>.
6. Pasitenkinimo darbu veiksniai (2012) [interaktyvus] [žiūrėta 2016-06-30]. Prieiga per internetą: <<http://www.gestuvertejai.lt/index.php/component/content/article/142-pasitenkinimo-darbu-veiksniai>>.
7. PRAKAPIENĖ, D., PRAKAPAS, R. (2012). Ekskursijų rengimas ir vedimas. Metodologinis aspektas. Vilnius: standartų spaustuvė.
8. Regioninės plėtros departamentas prie Vidaus reikalų ministerijos. Klaipėdos apskritis (2017) [interaktyvus] [žiūrėta 2017-07-25]. Prieiga per internetą: <<http://lietuvosregionai.lt/lt/8/klaipedos-apskritis-179;64.html>>.
9. SCHMEER-STURM, M.-L. (2012). Reiseleitung und Gästeführung. Professionelle Organisation und Führung. Oldenbourg Verlag München.
10. STONIENĖ, I. (2008). Ekskursijų rengimo ir vedimo pagrindai. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.

11. STULPINAITĖ, J., VVEINHARDT, J. (2006). The problems of a guide's profession [interaktyvus] [žiūrėta 2016-06-28]. Prieiga per internetą: <<http://www.google.lt/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0ahUKEwjphKat9OrUAhXCrxoKHdCeDIsQFgggMAA&url=http%3A%2F%2Fetalpykla.lituanistikadb.lt%2Ffedora%2Fobjects%2FLT-LDB-0001%3AJ.04~2006~1367183749463%2Fdatastreams%2FDS.002.1.01.ARTIC%2Fcontent&usq=AFQjCNEmf1yI6XHkVcw5OEUw2kYMQSOTrg>>.
12. Valstybinis turizmo departamentas. Bendroji informacija gidams [interaktyvus] [žiūrėta 2016-12-02]. Prieiga per internetą: <<http://tourism.lt/lt/paslaugos/administracines-paslaugos/gido-atmintine>>.
13. Valstybinis Turizmo Departamentas. Gidų kursų programų rengimo institucijos [interaktyvus] [žiūrėta 2017-06-18]. Prieiga per internetą: <<http://www.tourism.lt/lt/paslaugos/administracines-paslaugos/gidu-kursu-programu-rengemu-institucijos>>.
14. Valstybinio Turizmo Departamento prie Ūkio ministerijos direktoriaus įsakymas dėl gidų profesinės kvalifikacijos reikalavimų ir pažymėjimų išdavimo tvarkos aprašo patvirtinimo ir Valstybinio Turizmo Departamento prie Ūkio ministerijos direktoriaus 2008 m. gruodžio 15 d. įsakymo Nr. V-90 „Dėl kvalifikacinių reikalavimų gido kategorijai bei gido ir kelionių vadovo pažymėjimams gauti ir pažymėjimo išdavimo (panaikinimo) tvarkos aprašo patvirtinimo“ panaikinimo 2011 m. lapkričio 17 d. Nr. V-135 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-06-30]. Prieiga per internetą: <http://www.tourism.lt/uploads/documents/teisine_informacija/teises_aktai/Gidu-profesines-kvalifikacijos-reikalavimai-ir-pazymejimu-isdavimo-tvarkos-aprasas.pdf>.

Tätigkeit der Reiseführer im Kreis Klaipėda: Unterschiede zwischen Theorie zur Praxis. Zusammenfassung

Der Kreis Klaipėda besteht aus den 7 Selbstverwaltungen der Städte Klaipėda, Palanga und Neringa sowie der Bezirke Klaipėda, Kretinga, Skuodas und Šilutė. Jede Stadt und jeder Bezirk verfügt über Kultur- und Naturressourcen, die sowohl für die einheimischen als auch für auswärtige Touristen von Interesse sind und entweder selbständig oder unter Leitung eines Reiseführers besichtigt werden können. Nach Angaben des Staatlichen Tourismusdepartaments sind im Kreis Klaipėda 513 Reiseführer registriert. Wieviele hiervon jedoch beruflich tätig sind und Führungen im Kreis Klaipėda durchführen, ist allerdings unklar. Generell scheint der Beruf eines Reiseführers für viele ein Traumberuf zu sein: Man reist in der Welt herum und bekommt dafür sogar noch Geld. Die Realität ist aber ganz anders. Ziel der vorliegenden Forschungsarbeit ist es, die Tätigkeit der Reiseführer, die im Kreis Klaipėda arbeiten, zu analysieren. Im vorliegenden Artikel werden die Tätigkeiten von Reiseführern des Kreises Klaipėda vorgestellt. Erörtert wird, wie die Reiseführer ihre Qualifikation erhöhen, und ob dieser Beruf wirklich ein gut bezahlter Traumberuf ist.

Aus den Forschungsergebnissen werden folgende Schlussfolgerungen gezogen: Die Mehrheit der im Kreis Klaipėda tätigen Reiseführer verfügt über die Qualifikation/Kategorie II und die Führungen erfolgen mehrheitlich in folgenden Sprachen: Russisch, Deutsch, Englisch, Französisch, Italienisch und Spanisch. Sie organisieren sowohl Besichtigungstouren als auch Themaführungen zu Fuß, im Bus oder per Schiff und sogar per Fahrrad im gesamten litauischen Staatsgebiet, aber auch im Ausland. Die Befragten geben an, dass der Beruf eines Reiseführers verantwortungsvoll ist, weil neben unbeeinflussbaren Umständen im wesentlichen der Reiseführer durch die übermittelten Inhalte dafür verantwortlich ist, welches Bild die Touristen von dem besuchten Land bekommen. Entsprechend sind Eigenschaften wie Passivität und Gleichmut mit dem Beruf eines Reiseführers nicht in Einklang zu bringen. Um die mit Führungen verbundenen Tätigkeiten optimal zu erfüllen, sollen Reiseführer sich permanent fortbilden, um die Inhalte und persönlichen Faktoren den wechselnden Bedingungen anzupassen - denn gerade in dieser Branche gilt: Nichts ist statisch. Entsprechend müssen die Reiseführer bildungsmäßig und hinsichtlich ihrer Persönlichkeit in der Lage sein, sich gegebenenfalls auch spontan auf wechselnde Bedingungen einzustellen. In diesem Zusammenhang berichten alle Befragten, dass sie mit dem Inhalt der Reiseführertätigkeit zufrieden sind und geben an, dass dieser Beruf nicht leicht, aber sehr interessant und schon gar nicht monoton ist. Was aber den Verdienst betrifft, ist die Enttäuschung vieler Befragten festzustellen. Dies liegt nach Meinung der Reiseführer daran, dass die Reiseagenturen bzw Reiseveranstalter als Organisatoren der Exkursionen den Preis für die Führung pauschal bestimmen - ohne Berücksichtigung zentraler Kriterien wie: Kategorie der Reiseführer, Berufserfahrung, Fremdspracheneinsatz oder die Größe und Art der Touristengruppe. Viele Befragte offenbarten, dass insbesondere Lob der Exkursionsteilnehmer oder Trinkgelder als "gezeigte Zufriedenheit mit der erbrachten Reiseführerleistung" sie am meisten motivieren. Anders sieht es jedoch aus, wenn die Reiseführer selbständig, d.h. ohne Reiseveranstalter als Dienstleistungsvertreter, arbeiten. Generell betonen jedoch viele Reiseführer, dass der Beruf eines Reiseführers viele Investitionen für die Weiterbildung und die Erhöhung der Qualifikation, aber auch für sekundäre Aspekte wie Bekleidung, Auftreten etc. erfordert - welche durch die Entgeltstrukturen letztendlich jedoch nicht ausreichend berücksichtigt sind.

Schlagnworte: Reiseführer, Führung, Tourist.

PENKERIŲ – ŠEŠERIŲ METŲ VAIKŲ EMPATIJOS IR GERUMO UGDYMAS ŠEIMOJE

*Rūta Tamašauskienė
Klaipėdos valstybinė kolegija*

Anotacija

Empatija – tai gebėjimas pajusti ir suprasti kitų emocijas, įsijausti į kito būseną, pamatyti situaciją kito žmogaus akimis ir jautriai į tai sureaguoti. Tai vienas svarbiausių įgūdžių, skatinančių mus elgtis moraliai, teisingai, užjausti ir rūpintis kitais. Asmens ugdymo procesas, paremtas gėrio idėja, suteikia ugdytiniui visuminį realybės vaizdą ir plečia jo socialinio buvimo bei veikimo ribas. Taigi kyla klausimas kaip ugdyti penkerių – šešerių metų vaikų empatiją ir gerumą šeimoje?

Siekiant išanalizuoti penkerių – šešerių metų vaikų empatijos ir gerumo ugdymą šeimoje, naudotasi šiais tyrimo metodais: mokslinė literatūros analizė, nebaigtų apsakymų metodas, apklausa žodžiu (pusiau standartizuotas interviu) ir turinio kokybinė analizė. Straipsnyje pristatoma penkerių – šešerių metų vaikų psichosocialinė charakteristika, empatijos ir gerumo ugdymo ypatumai teoriniu aspektu. Taip pat penkerių – šešerių metų vaikų empatijos ir gerumo ir ugdymo šeimoje tyrimo rezultatų empirinė analizė. Ugdant vaikų empatiją ir gerumą svarbus tėvų asmeninis pavyzdys, bendra tėvų ir vaikų veikla, taisyklės ir vaiko pareigos šeimoje, mokymas atpažinti nežodinius ženklus, empatijos ir gerumo ugdymosi situacijos ir vaiko skatinimas.

Reikšminiai žodžiai: empatija, gerumas, ugdymas, šeima.

Išvadas

Šiuolaikinėje visuomenėje gausu smurto apraiškų. Filmai, kompiuteriniai žaidimai alsuoja kova. Vis dažniau girdime apie pyktį, abejingumą, patyčias.

Lietuvoje patyčių paplitimas tarp paauglių didžiausias, lyginant su kitomis Europos ir Šiaurės Amerikos šalimis. Tai parodė Briuselyje pristatytos Tarptautinės mokyklinio amžiaus vaikų gyvenimo ir sveikatos studijos 2013/2014 (Health Behaviour in School-aged Children), vykdytos 42 pasaulio šalyse, rezultatai (Paauglių patyčių ir savižudybių gali būti mažiau, 2016).

Žiūrint į tyrimo rezultatus, norisi atkreipti dėmesį, kad atskirų visuomenės grupių pastangos stabdyti patyčias nebus vaisingos, jei patyčių problemos sprendimui nebus skiriamas pakankamas dėmesys ugdant ikimokyklinio amžiaus vaikus. Daug kalbama ką reikia daryti patyčių situacijose, tačiau tikslinga ugdyti ikimokyklinio amžiaus vaikų empatiją ir gerumą, kurie yra geriausia prevencinė priemonė visuomenėje įsivyravusiai smurto kultūrai.

Stavrinides, Georgiou, Theofanous (2010) tyrimo metu nustatė, jog tarp vaikų empatijos ir patyčių egzistuoja ryšys: didėjant vaikų empatijai mažėja patyčių pasireiškimo situacijų. Taigi kuo labiau išlavėjęs vaiko empatijos jausmas, tuo mažiau vaikas yra agresyvus.

Empatija – tai gebėjimas pajusti ir suprasti kitų emocijas, įsijausti į kito būseną, pamatyti situaciją kito žmogaus akimis ir jautriai į tai sureaguoti. Tai vienas svarbiausių įgūdžių, skatinančių mus elgtis moraliai, teisingai, užjausti ir rūpintis kitais (Kuraitė, 2012). Empatija nėra įgimta, ją reikia išugdyti (Suslavičius, 2000). Kaip ir kitų įgūdžių empatijos reikia mokytis nuolat.

Gerumas – žmogaus charakterio savybė. Ją lemia dorovinės pažiūros, įsitikinimai, jausmai, gera valia. Gerumas pasireiškia pagarba ir meile kitam žmogui, palankumu, dėmesingumu jam, mandagumu ir taktiškumu, pakanta ir atlaidumu, geradaryste (Žemaitis, 1983).

Anot Lenartavičienės (2011) gerumas bei rūpestingumas yra kiekvieno žmogaus genetinio kodo dalis. Paprastai vaikai stengiasi elgtis tinkamai, o kuo skiriasi „geras“ elgesys nuo „blogo“ supranta tik per asmeninę patirtį. Vis dėlto, jeigu socialiai priimtinių elgesio normų (gerumo, rūpestingumo, empatijos) suaugusieji vaikams neskaitina ar jų ugdymui skiria per mažai dėmesio, laiko ir pastangų, šios normos gali pradėti nykti.

Analizuojant mokslinę literatūrą paaiškėjo, jog yra atlikti tyrimai užsienyje apie empatijos ir patyčių sąsajas (Stavrinides, Georgiou, Theofanous, 2010), naminių gyvūnų įtaką žmogaus empatijai (Tailor, Signal 2005), empatiją ir emocinį intelektą (Ioannidou, Konstantikaki, 2008). Lietuvoje atliktas tyrimas parodantis penkerių – šešerių metų vaikų empatijos ryšį su dėmesiu ir tėvų taikomu auklėjimo stiliumi (Movsesjan, Puzaitė, Lazdauskas, 2014). Stančienė (2008) aptaria gėrį, kaip ugdymo vertybę

Psichologai bei pedagogai pateikia patarimus kaip ugdyti gerumą (Ponischil, 2014), Price-Mitchell M. (2013), Lenartavičienė(2011), bei empatiją Dewar G., (2017), Kuraitė (2012). Tačiau trūksta tėvų, auginančių empatiškus ir gerus vaikus, patirties analizės, kaip jie ugdo savo vaikus.

Tyrimo problema: kaip ugdyti penkerių – šešerių metų vaikų empatiją ir gerumą šeimoje?

Tyrimo objektas – empatijos ir gerumo ugdymas.

Tikslas – išanalizuoti penkerių – šešerių metų vaikų empatijos ir gerumo ugdymą šeimoje.

Uždaviniai:

1. Atskleisti empatijos ir gerumo ugdymą teoriniu aspektu;
2. Sužinoti tėvų patirtį ugdant vaikų empatiją ir gerumą šeimoje.

1. Penkerių – šešerių metų vaikų empatijos ir gerumo ugdymo šeimoje teorinis aspektas

1.1. Penkerių – šešerių metų vaikų psichosocialinė charakteristika

Penkerių – šešerių metų vaikas bando save suvokti, mokosi save gerbti, todėl svarbi suaugusiojo pagalba. Vaiko savivaizdis optimistinis, t.y. vertina save teigiamai. Būna savivaizdis ir nepastovus, kintantis, jei tėvai vaiką dažnai bara (Monkevičienė, 2004). Vaiko savivoka susidaro iš kelių komponentų. Svarbiausi iš jų – gebėjimas save įvertinti, gebėjimas apibūdinti savo žaidimo partnerius ir žaidimus, gebėjimas suprasti kitų nuotaiką, savijautą bei gebėjimas pasitikėti savo artimaisiais ir kitais suaugusiais (Malinauskienė, 2006).

Ir toliau formuojasi emocinė kompetencija, kuri skirstoma į tam tikrus gebėjimus: gebėjimas suvokti savo būseną; atpažinti kitų emocijas; žodžiu pavadinti nuotaiką, savijautą, jausmus; gebėjimas suprasti, jog išorinė emocijų išraiška ne visada atitinka vidines emocijas; gebėjimas adaptyviai įveikti stresą (Monkevičienė, 2004). Auma (2006) nurodo, jog penkerių – šešerių metų vaikai su stipriais emociniais įgūdžiais susikuria pozityvų savęs vertinimą, būna lengvai bendraujantys ir nepriklausomi. Penkerių – šešerių metų vaikas suvokia draugų reiškiamus jausmus ir geba jautriai reaguoti į aplinkinių emocines reakcijas: pyktį, džiaugsmą ir pan.

Malinauskienė (2006) teigia, jog šiame amžiuje besivystantis socialinis suvokimas svarbus vaiko asmenybės tapsmui, nes padeda išmokti elgesio normas, socialines nuostatas. Vaikas geba bendrauti ir sutarti su bendraamžiais, priimti tam tikras taisykles, tvardyti, reikšti emocijas

Šio amžiaus vaikui ypač svarbus bendravimas su bendraamžiais, nes taip mokomasi svarbių elgesio būdų: susitarimo, kooperavimosi, dominavimo, įtakos, varžymosi, rungtyniavimo, simpatizavimo, intymaus bendravimo (Monkevičienė, 2004)

Penkerių – šešerių metų vaikas stebėdamas suaugusių elgesį ir jį mėgdžiodamas, mokosi savarankiškumo, naujų įgūdžių, sprendžia įvairias problemas. Šio amžiaus vaikai geba apie daiktus bei jų savybes mąstyti žodžiais. Tačiau mąstymui vis dar būdingas centrizmas, egocentiškumas ir magiškumas (Monkevičienė, 2004).

Taip pat vystosi vaikų pasitikėjimas ir bendravimas su suaugusiais. Šis bendravimas svarbus socialiniu požiūriu, nes suaugęs žmogus dažnai būna vaiko elgesio modeliu. Būnantis prie suaugusio žmogaus vaikas jaučiasi saugesnis (Malinauskienė, 2006). Monkevičienė (2004) teigia, jog vaikas šalia suaugusiojo jaučiasi saugesnis, nes jaučia, jog šalia yra mylintis, patikimas žmogus.

Anot N. Eisenberg penktaisiais – šeštaisiais metais keičiasi vaiko prosocialaus moralinio samprotavimo lygiai: iš hedonistinės, pragmatinės orientacijos, kurioje elgesys patenkina paties vaiko poreikius pereinama prie orientavimosi į kitų žmonių poreikius. Pirmoje stadijoje galėdamas padėti ar nepadėti, vaikas žiūri kokia nauda bus iš to jam pačiam. Tuo tarpu antroje vaikas rūpinasi fiziniais, materialiais ir psichologiniais kitų poreikiais, kuriuos išreiškia paprastais terminais (Žukauskienė, 2012).

Taigi aktyvi vaiko raida kelia vis naujus iššūkius, problemas. Stresą keliančios situacijos būna vis kitos, todėl teigiama suaugusiųjų įtaka, jų elgesys su vaiku yra svarbus, nes vaikas gali

natūraliai įveikti sunkumus, ugdomi problemų įveikimo įgūdžius. Jei suaugusieji netinkamai reaguoja į vaiko amžiaus problemas, jos gali virsti sutrikimais (Monkevičienė, 2003).

1.2. Empatija ir gerumas - įgūdžiai, skatinantys vaiką elgtis moraliai

Empatija apima du komponentus – pažinimo (angl. cognitive) ir emocinį (angl. emotional). Pažinimo empatija leidžia suprasti kito žmogaus mintis, jausmus ir veiksmus, o emocinė empatija reiškia daugiau automatinį, neparemtą pažinimu reagavimą į kitą žmogų (Basel, Yuille; Dadds et al., ; Rueckert, Naybar). McDonald ir Messinger tai iliustruoja pavyzdžiu: jeigu vaikas mato, kad jo draugas verkia, pažinimo empatija leidžia suprasti, kad kitas vaikas yra liūdnas ir jį reikia paguosti, o emocinė empatija skatina vaiką verkiančiajam padėti (Movsesjan, Puzaitė, Lazdauskas, 2014).

Empatiškas asmuo patiria arba tą patį jausmą, kurį, jo nuomone, jaučia kitas asmuo, arba labai panašų. Ankstyvojoje vaikystėje empatija turi atvirkštinį ryšį su agresija (Findlay, Girardi ir Clopan; Strayer, Roberts). Empatijos vystymas ankstyvojoje vaikystėje sukuria pamatą vaikystėje ir paauglystėje besiformuojančiai sudėtingesnei emocijai -užuojautai (Boynd, Bee, 2011).

Gerumas tai malonumas, palankumas, dosnumas, tikimas, naudingumas, stiprumas, tvirtumas pajėgumas (Terminų žodynas, 2017). Anot Miškinio (2003) geras vaikas – ir nuoširdus, ir malonus, ir teisingas, ir doras. Gero žmogaus siela atvira kitiems žmonėms, jis niekada nebūna vienišas, turi daug draugų. Gerumo ugdymas – dorovinio auklėjimo šeimoje šerdis.

Tiriant gėrio fenomeną ugdymo procese, susiduriama su skirtinga gėrio prigimties interpretacija.

Integralumo principas ugdymo koncepcijoje suponuoja asmenybės integralumo idėją (Bruzgelevičienė, 2006), kurios vertybinis aspektas remiasi į gėrio paradigmą. Tokiu būdu siekiama ugdyti dvasiškai brandžią asmenybę ir įvesti ją į visuomenę, kurioje būtų implikuojama gėrio sklaida metafiziniu ir etiniu lygmenimis. Šie lygmenys funkcionuoja kaip tam tikra tvarka išsidėsčiusios vertybės (Stančienė, 2008).

Šiandieninėje Lietuvoje remiamasi ugdymu, kaip žmogiškosios veiklos paradigma (Bitinas, 2005), kuri grindžiama gėrio principu. Joje pagrindinis dėmesys skiriamas humanistinei pedagogikai, palankios pedagoginės aplinkos kūrimui, ugdytojo veiklos derinimui su ugdytinių asmenybės savisklaida, saviraida bei savimone. (Stančienė, 2008).

Asmens ugdymo procesas, paremtas gėrio idėja, suteikia vaikui visuminį realybės vaizdą ir plečia jo socialinio buvimo bei veikimo ribas. Gėris, prasiskverbęs pro sąmonės lygmenį, sustiprintas emociniais išgyvenimais, atiduodamas valios apsisprendimui, kuris šį gėrį priima arba atmeta. tokiu būdu gėrio sklaida turėtų tapti pamatiniu principu jam įsitvirtinant ne tik atskiro asmens būtyje, bet ir įvairiose ugdymo institucijose. Asmenybės savastis, kurioje užkoduota gėrio paradigma, leidžia naujai pažvelgti į ugdomąjį procesą (Stančienė, 2008).

Gėris tampa prioritetiniu ugdymo tikslu, kuris suteikia socialiniams santykiams naują vertybinę prasmę (Stančienė, 2008).

Vaiko empatija yra gerumo ugdymo sąlyga ir garantas. Tik jaučiantis kito emocinę būseną vaikas gali jį suprasti ir tinkamai reaguoti, patarti, jam padėti.

1.3. Šeimos vaidmuo ugdant vaikų empatiją ir gerumą

Šeima – svarbiausia vaikų ugdymo institucija, svarbiausia aplinka, kurioje vykdoma vaikų socializacija, svarbiausias veiksnys, apibrėžiantis vaiko asmenybės raidą (Miškinis (2003), Skujienė ir Steponėnienė (2006), Litvinienė (2002), Bajorūnas (1997)). Šeimoje perteikiamos ir ugdomos svarbiausios bendražmogiškosios, universaliosios bei šeimos gyvensenos vertybės (Bajoriūnas, 1997).

Santykiai šeimoje - vienas svarbiausių vaikų raidai ankstyvoje vaikystėje įtaką turinčių veiksnių. Tokie santykiai atspindi ir tęstinumą ir pokyčius (Boynd, Bee, 2011).

Taigi vaiko empatiją ir gerumą pirmiausia ugdo šeima: tėvai, seneliai, broliai, seserys. Sackes, Trundle, Flevares, (2009) nurodo, jog tėvai, kurie palaiko saugią ir teigiamą sąveiką tarp

vaikų ir jų reikšmingų suaugusiųjų bei pabrėžia gerumą, padeda sukurti pasitikėjimo pagrindus. Taip modeliuojamas prosocialus elgesys, kuris reiškiasi dalijimusi, pagalba, paguoda ir rūpinimusi. Tačiau Valeckienė (2004) teigia, jog nors auklėjimas šeimoje – tai asmenybės dorovinio, dvasinio, emocinio ir kitokio pagrindo sukūrimas, tačiau nėra paprastos vaikų auklėjimo formulės, kuri parodytų, ką ir kaip kiekvienoje situacijoje reikia daryti.

Nuo vaiko potyrių šeimoje priklauso vaiko pasirengimas ir visapusiška branda ne tik mokantis mokykloje, bet ir sėkmingai prisitaikant prie kitose raidos stadijose patiriamų pokyčių (Burvytė, 2004; Burvytė ir Ralys, 2011).

Vaikų aukštą dorą galima išugdyti rodant jiems autoritetinių tėvų pavyzdį ir lavinant sąžinės balsą (Šalkauskis, 2000)

Račiūnaitė (2004) nurodo, jog moralės normos vaikams anksčiau buvo diegiamos vaizdingais pavyzdžiais. Vaikai, stebėdami tėvų elgesį ir bendraudami su jais, pamažu įgydavo žinių ir kultūros nuostatų, reikalingų tolesniam gyvenimui. Vertybės šeimos papročiuose egzistavo moralės normų pavidalu. Šiuo metu, anot Miškinio (2003), meilė artimiesiems ugdo pagarbą ir kitiems, skatina už gerą atsilyginti geru, grūdina valią. Vaikas turi suvokti, kad ne tik jam reikia padrąsinančio, gero žodžio, jo reikia ir kitiems žmonėms.

Anot Lenartavičienės (2011) penkerių – šešerių metų vaikus labai svarbu žodžiu, mimika ar dėmesiu paskatinti už kiekvieną gražų poelgį. Tai pats tinkamiausias laikas sustiprinti vaiko suvokimą apie tai, kas yra gera. Apskritai, tokio amžiaus vaikai stengiasi būti panašūs į artimiausius šeimos narius. Šio amžiaus vaikui vystosi socialinis sąmoningumas, tad gerus darbus galima jungti su kiekvieno žmogaus teisėmis – vaikui tai labai svarbu. Vaikas ima suprasti, kad ir kiti turi teises, kad egzistuoja taisyklės, kurių visi turi laikytis.

Siekiant ugdyti empatiškumą reikia reaguoti ir atliepti vaiko poreikius. Mokslininkai pastebi, kad vaikai lengviau gali ugdytis empatiją, kai jų pačių emociniai poreikiai patenkinami. Jei vaikai gali pasitikėti suaugusiais ir tikėtis iš jų fizinės ir emocinės pagalbos, jie bus labiau linkę užjausti ir padėti kitiems. Vaikų rūpestingumas ir empatija labai susiję su tėvų gebėjimu „išgirsti“ vaiko jausmus, priimti juos ir empatiškai sureaguoti (Kuraitė, 2012).

2. Penkerių – šešerių metų vaikų empatijos ir gerumo ugdymo šeimoje empirinė analizė

2.1. Tyrimo metodika

Tyrimo dalyviai: Tiriamieji atrinkti netikimybinio būdu. Suformuota tikslinė grupė – žmonės (tėvai), auginantys penkerių – šešerių metų empatiškus vaikus.

Darbe naudotasi šiais tyrimo metodais: mokslinė literatūros analizė, nebaigtų apsakymų metodas, apklausa žodžiu (pusiau standartizuotas interviu), turinio kokybinė analizė. Parengtas pusiau standartizuotas klausimynas, kuriame numatyti trys būtini klausimai ir galimi klausimai. Tyrimo eigoje, siekiant suprasti žmonių patirtį ir išgyvenimus, vadovautasi interpretacine paradigma.

Duomenų rinkimo procedūra. Ikimokyklinio ugdymo pedagogai nurodė empatiškus ir gerus vaikus. Gavus šių vaikų tėvų sutikimą įvertinta pasirinktų vaikų empatija. Šių vaikų empatijos įvertinimo priemonė sudaryta vadovaujantis R. Chomentauskienės (1982) jaunesnių vaikų empatijai tirti „nebaigtų apsakymų metodika“. Vaikams buvo skaitomos trys istorijos, kuriose yra du veikėjai – vienas iš jų pats vaikas. Kiekvienos istorijos pabaigoje veikėjai patiria diskomfortą ir vaikas turi pabaigti istoriją arba padėdamas kitam personažui arba neatsižvelgdamas į kito poreikius ir jausmus, savo naudai. Didžiausias galimas įvertis buvo trys balai ir jis reiškė didžiausią empatijos lygį. Taigi atrinkti šeši vaikai, kurių empatija vertinama trimis balais (Movseejan, Puzaitė, Lazdauskas, 2014). Vėliau vyko pusiau standartizuotas interviu su šių vaikų tėvais. Pasirinktos pilnos, branduolinės šeimos. Kokybinio tyrimo rezultatai analizuojami taikant kokybinės turinio analizės metodą. Tekstas interpretuojamas vartojant analizės metu nustatytas kategorijas ir subkategorijas, iliustruojančias empatijos ir gerumo ugdymo šeimoje ypatumus. Interviu analizė atliekama apibendrinant ir pateikiant bendrą atsakymų analizę. Ieškoma bendrumų tarp dalyvių pasisakymų, nustatomi skirtumai.

Interpretuojant intervantų išsakytas mintis, paraleliai pateikiama empirinė medžiaga, jos aprašymai bei aiškinimai grindžiami teoriniais teiginiais.

Tyrimo etika. Vykdamas interviu, buvo laikomasi bendrųjų etikos principų. Atsižvelgiant į etikos reikalavimus, tyrimo vykdymas iš anksto derintas, dalyviai informuoti apie tyrimo atlikimo detales, užtikrintas intervantų konfidencialumas. Intervantai buvo įtraukti į tyrimą tik juos supažindinus su tyrimo turiniu, galima rizika, praktinėmis tyrimo aplinkybėmis ir gavus jų sutikimą. Intervantai turėjo galimybę pateikti papildomų klausimų prieš užpildant sutikimą. Informacija apie atliekamo tyrimo tikslą buvo tiksli. Intervantų dalyvavimas tyrime buvo savanoriškas su galimybe atsakyti dalyvauti bet kurioje tyrimo stadijoje. Tiriamieji buvo traktuojami pagarbiai ir sąžiningai. Tolesnei duomenų interpretacijai panaudoti tik su nagrinėjama tema susiję pasisakymai.

2.1. Penkerių – šešerių metų vaikų empatijos ir gerumo ugdymo šeimoje tyrimo rezultatų analizė

Tyrimo metu siekta išsiaiškinti kaip informantai supranta empatijos ir gerumo sąvokas ir koks tarp šių sąvokų ryšys (žr. 1 lentelė).

1 lentelė. Empatijos ir gerumo sąvokos ir jų tarpusavio sąsajos

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Empatijos ir gerumo sąsajos.	Empatija	A „...supratingumas...“
		B „...įsijautimas į kito emocijas...“
		C „...guodimas...“
		D „...rūpestis... pagalba...“
		E „...buvimas kito vietoje... atjauta...“
		F „...situacijos pamatymas kito akimis...“
	Gerumo sąvoka	A „...gailestingumas...“
		B „...dalijimasis... atjauta... guodimas...“
		C „...atleidumas... pagalba...“
		D „...optimizmas... pakantumas...“
		E „...supratingumas...“
		F „...palankumas... rūpestis...“
	Empatijos ir gerumo sąsajos	A „...empatiškas vaikas bus ir geras...“
		D „...geras vaikas kartu yra ir empatiškas...“
		E „...kai aš esu pavargusi, paklausia kuo padėti, iššluosto indus...“
		F „...tarpusavyje susipynę dalykai...“

Informantai empatiją ir gerumą apibūdina tais pačiais keturiais požymiais: supratingumas, atjauta, rūpestis ir guodimas. Tačiau empatija, anot informantų, tai dar ir *...įsijautimas į kito emocijas... buvimas kito vietoje... situacijos pamatymas kito akimis*. Gerumas tai *gailestingumas...pagalba... dalijimasis...atleidumas...pakantumas... palankumas*. Taigi pats sąvokų suvokimas parodo, jog empatija ir gerumas yra glaudžiai tarpusavyje susijusios, nes apibūdinamos tais pačiais žodžiais.

Anot tiriamųjų *...empatiškas vaikas bus ir geras...* tuo pačiu metu nurodoma, jog *...geras vaikas kartu yra ir empatiškas ... tarpusavyje susipynę dalykai*. Šias tarpusavio sąsajas įrodo teiginys *...kai aš esu pavargusi, paklausia kuo padėti, iššluosto indus*. Vadinasi vaikas yra empatiškas, nes sugeba pastebėti mamos emocinę ir fizinę būseną ir tuo pačiu metu geras, nes padeda mamai atlikti darbus, pasiūlo savo pagalbą.

Informantų pateikti empatijos apibūdinimai patvirtina pažintinį ir emocinį empatijos komponentus. Pastebima, jog emocinis empatijos komponentas yra artimas gerumo sąvokai.

Taigi empatijos ir gerumo santykis yra kauzalus. Kauzalus [lot. causalis — priežastinis], priežastinis, priežastingai sąlygotas (Tarptautinių žodžių žodynas, 2003.)

Tyrimo metu domėtasi kaip ugdomas vaiko empatiškumas ir gerumas. Informantai svarbiausiu veiksniu nurodo savo asmeninį pavyzdį (žr. 2 lentelė).

Tėvų asmeninis pavyzdys reiškiasi tėvų asmenybės bruožais: paslaugumu ir dėmesingumu (*...atnešu, kai ko paprašo...*), atsakingumu ir pareigingumu (*...stengiuosi darbą padaryti iki*

galo...), kuklumu (...nemėgstu girtis...).

Informantai nurodo, jog ugdant vaikų empatiją ir gerumą svarbūs tėvų (mamos ar tėvo) santykiai su kitais šeimos nariais (...duodu vaistų kai žmona serga... padedu plauti indus, siurbiau dulkes... dalinuosi viskuo su visais šeimos nariais...). Taip pat svarbu vaikui matyti, jog taip elgiamasi ne tik su artimiausiais žmonėmis, bet ir su nepažįstamais (...pavežu pažįstamus žmones...nekalbu blogai apie kitus...).

2 lentelė. Tėvų asmeninis pavyzdys - empatijos ir gerumo ugdymo veiksnys

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Tėvų asmeninis pavyzdys	Tėvų asmenybės bruožai	A „...atnešu, kai ko paprašo...“
		B „...stengiuosi darbą padaryti iki galo...“
		C „...nemėgstu girtis...“
	Santykiai su šeimos nariais	D „...stengiuosi suprasti vyresnį sūnų, kai jam nesiseka, padedu jam...“
		E „...duodu vaistų kai žmona serga, apkloju...“
		F „...apkabinu ir padėkoju žmonai už pietus...“
		F „...padedu plauti indus, siurbiau dulkes...“
		E „...dalinuosi viskuo su visais šeimos nariais pvz. jei lieka du mandarinai tai juos dalinu į penkias dalis...“
	Santykiai su kitais žmonėmis	D „...pavežu pažįstamus žmones...“
		D „...nekalbu blogai apie kitus...“

Uzdila (1993) pabrėžė, kad vaikams svarbu ne tik tai, kiek tėvas ar motina, yra teisingi, jautrūs, pagarbūs, žmoniški, bet kiek jie yra bendraudami tarpusavyje. Tėvų bendravime vaikai nesunkiai išvelgia abipusę pagarbą ir pagal tai sprendžia apie brangiausių jiems žmonių gerumą.

Anot Kuraitės (2012) padėdami konkretiems žmonėms ar gyvūnams, vaikai labiau susimąsto apie jų problemas ir savijautą. Todėl antras, pagal paminėtą dažnumą, empatijos ir gerumo ugdymo veiksnys yra nurodomas bendra tėvų ir vaikų veikla (žr. 3 lentelė).

3 lentelė. Bendra tėvų ir vaikų veikla - empatijos ir gerumo ugdymo veiksnys

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Bendra tėvų ir vaikų veikla	Veikla, skirta padėti kitiems	A „...kartu lankome sergančią močiutės sesę...“
		B „...abu lesiname paukščiukus... vežėm morkų ir kitų daržovių į mišką žvėreliams...“
		F „...rūpinamės šuniuku...“
	Veikla, kurioje vaikas ugdomas	C „...skaitome pasakas ir aptariame veikėjų poelgius...“
		C „...išmokom važiuoti dviračiu be pagalbinių ratų...“
		D „...einam į parduotuvę, ten padeda surinkti prekes, parnešti namo...“
		D „...kartu tvarkome rudenį medžių lapus, sodinam gėles, ravim...“
	Laisvalaikis	F „...daug žaidžiame kartu stalo žaidimus... su šuniuku...“
		E „...žaidžiam kompiuterinius žaidimus (perkame baldus, dekoruojame namus, prižiūrime vaikus) ...“
		F „...iškylaujam...“

Analizuojant informantų išsakytas mintis galima išskirti veiklą, kuri skirta padėti kitiems (...kartu lankome sergančią močiutės sesę... abu lesiname paukščiukus... vežėm morkų ir kitų daržovių į mišką žvėreliams...). Taigi vaiko ir tėvų pagalba yra skirta ne tik žmonėms, bet ir gyvūnams.

Taylor, Signal (2005) atlikto tyrimo metu nustatyta, jog žmonių auginančių naminius gyvūnus empatijos lygis yra aukštesnis nei tų, kurie gyvūnų neturi. Ankstesni tyrimai parodė, kad vaikystėje naminio gyvūno priežiūra gali sukelti padidėjusį jautrumą kitų jausmams bei palankų požiūrį (Serpell) (Taylor, Signal (2005)).

Informantai nurodo, jog empatija ir gerumas ugdomas kai vaikas ko nors mokomas. Nuoseklus aiškinimas, patarimai, supratingumas, kai nesiseka, padrąsinimas ir atradimo ar išmokymo pojūtis sudaro situacijas reikštingas gerumui ir empatijai. Tikslinga ugdomoji veikla (...skaitome pasakas ir aptariame veikėjų poelgius...) papildoma veikla, kurioje ugdymas vyksta stebint tėvus ir veikiant kartu su tėvais (...kartu tvarkome rudenį medžių lapus, sodinam gėles,

ravim... išmokom važiuoti dviračiu be pagalbinių ratų...). Anot informantų empatijos ir gerumo ugdymui svarbu kartu leidžiamas laisvalaikis (...daug žaidžiame kartu stalo žaidimus... su šuniuku...išskylaujam...).

Analizuojant pateiktus informantų atsakymus paaiškėjo, jog ugdant empatiją ir gerumą svarbios taisyklės ir vaiko pareigos šeimoje (žr. 4 lentelė).

4 lentelė. Taisyklės ir vaiko pareigos šeimoje

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Taisyklės ir vaiko pareigos šeimoje	Pagalba	D „...padeda sėsei nusirengti...“
		A „...netrukdo broliui, kai jis užsiėmęs...“
	Tvarkos palaikymas	C „...namuose po darbo susitvarkome...“
		B „...savo daiktus tvarkome patys...“
	Atsakomybė už gyvūną	F „...maitina savo jūros kiaulytę...“
		B „...padeda maudyti šuniuką, vedžioja...“

Anot tiriamųjų penkerių – šešerių metų vaikų pareigos yra susijusios su pagalba (...padeda sėsei nusirengti.. netrukdo broliui, kai jis užsiėmęs...), tvarkos palaikymu (...namuose po darbo susitvarkome... savo daiktus tvarkome patys) ir atsakomybe už gyvūną (...maitina savo jūros kiaulytę... padeda maudyti šuniuką, vedžioja...).

Anot Miškinio (2003) siekiant, kad vaikas augtų geru žmogumi būtina išmokyti vaiką skirti, kada jis ir aplinkiniai elgiasi gerai, kada netinkamai.

Taigi taisyklės ir pareigos padeda vaikui ugdytis atsakingumą, pareigingumą bei supratimą apie tinkamą elgesį.

Anot Miškinio (2003) įsakyti vaikui būti geram neįmanoma, kad jis augtų geru žmogumi būtina mokyti jautrumo kasdienėse situacijose. Tyrimo metu domėtasi kokiose situacijose tėvai ugdo vaikų empatiją ir gerumą (žr. 5 lentelė).

5 lentelė. Empatijos ir gerumo ugdymo (si) situacijos

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Empatijos ir gerumo ugdymo (si) situacijos	Empatijos ugdymo (si) situacijos	A „...kalbame apie draugus, kaip jie jaučiasi... kaip pasielgtumei draugo vietoje...“
		B „...mokomės atpažinti ką pasakytų mūsų nekalbanti sesė...“
		F „...kaip elgiasi šuniukas kai nori į lauką ar žaisti...“
		A „...kai vyresnis brolis išneša iš kambario, kabame kodėl jis taip pasielgė...“
		B „...aptariame močiutės dovanas, pasakymus...“
		E „...kalbėjome kodėl senelis lėtai vaikšto...“
		A „...jau įvardija mūsų nuotaikas (tėtis piktas, nes Paulius nenupirko bilietai)...“
		C „...savo žaislus atiduodame kaimynės vaikui...“
	Gerumo ugdymo (si) situacijos	B „...darome atvirukus, darbelius močiutėms...“
		E „...turime gerų darbelių taupyklę. Kai atliekame gerą darbą ir įmetame vieną karoliuką...“
		F „...nešasi iš namų žaislus, kad papuoštų grupę...“

Ugdant vaikų empatiją svarbu mokyti vaikus atpažinti nežodinius ženklus (...mokomės atpažinti ką pasakytų mūsų nekalbanti sesė... įvardija mūsų nuotaikas (tėtis piktas, nes Paulius nenupirko bilietai ... kaip elgiasi šuniukas kai nori į lauką ar žaisti...)). Informantai nurodo, jog skatina vaikus išbandyti įvairius vaidmenis (...kaip pasielgtumei draugo vietoje...“kalbame apie draugus, kaip jie jaučiasi...) bei skatina įsijausti ir suprasti kito žmogaus būseną (...aptariame močiutės pasakymus... kodėl senelis lėtai vaikšto...).

Ugdant gerumą informantai užsiima socialine veikla kartu su vaiku (...darome atvirukus, darbelius močiutėms...), vaikai patys atlieka gerus darbus (...savo žaislus atiduodame kaimynės vaikui...nešasi iš namų žaislus, kad papuoštų grupę...). Tiriamieji pastebi gerus vaikų darbelius, skatindami simboliškai juos kaupti (...turime gerų darbelių taupyklę. Kai atliekame gerą darbą ir įmetame vieną karoliuką...).

Anot Miškinio (2003) tėvai turi skatinti vaikus pagalvoti ir įsijausti į nelaimės ištikto vietą,

suprasti kaip labai reikalinga pagalba. Retkarčiais tėvai turi pabūti ir aktorais: raiškiai parodyti liūdesį, džiaugsmą, skausmą, tam, kad vaikas regėtų, įsimintų, pajustų ir išgyventų.

Dewar (2017), Žukauskienė (2012), Kuraitė (2012) nurodo, jog ugdant vaikų empatiją svarbu tėvams pagirti kiekvieną pageidaujamą vaiko poelgį. Tiriamieji nurodė, jog jie vaikus skatina įvairiais būdais (...*giriame... akimis sumirksim... sumušam rankomis... apkabinu... einam į čiuožyklą...*). Nei vienas tiriamasis nenurodė, jog vaiką skatina materialiais daiktais (pvz. žaislais).

Taigi girdami vaiką suaugusieji parodo, jog jo poelgis vertingas bei svarbus.

Taip pat informantai nurodė, jog vaikai *...susiveria gerų darbelių apyranke...* Taip sudaroma galimybė vaikui pačiam vertinti savo poelgį. Kad vaikui būtų lengviau vertinti savo elgesį, vaikas mokomas save pagirti, pastebėti savo gerą elgesį (Žukauskienė, 2012).

Išvados

1. Empatija – tai gebėjimas įsijausti į kito padėtį, emocinę būseną, suprasti kito jausmus. Gerumas - žmogaus charakterio savybė, kurią nulemia jo dorovinės pažiūros ir jausmai. Vaiko empatija yra gerumo ugdymo sąlyga. Penktaisiais - šeštaisiais metais keičiasi vaiko prosocialaus moralinio samprotavimo lygiai: iš hedonistinės, pragmatinės orientacijos, kurioje elgesys patenkina paties vaiko poreikius pereinama prie orientavimosi į kitų žmonių poreikius. Šio amžiaus vaikai stengiasi būti panašūs į šeimos narius, todėl šeima yra vaikų ugdymo institucija, aplinka ir veiksnys, lemiantis penkerių – šešerių metų vaiko empatiją ir gerumą.

2. Tyrimo metu nustatyta, jog empatijos ir gerumo santykis yra kauzalus. Siekdami išugdyti vaikų empatiją ir gerumą, tėvai rodo asmeninį pavyzdį, kuris reiškiasi tėvų asmenybės bruožais, santykiais su kitais šeimos nariais ir santykiais su kitais žmonėmis. Anot informantų empatiją ir gerumą ugdo bendra tėvų ir vaikų veikla. Tai veikla, skirta padėti kitiems, veikla, kurioje vaikas ugdomas bei kartu praleistas laisvalaikis. Tiriamieji nurodė, jog empatija ugdoma mokant vaikus atpažinti nežodinius ženklus, skatinant vaikus išbandyti įvairius vaidmenis bei skatinant įsijausti ir suprasti kito žmogaus būseną. Ugdant gerumą užsiimama socialine veikla kartu su vaikais, pastebimi geri vaikų poelgiai, kurie sąmoningai skatinami.

Literatūra

1. AUMA, T. (2006). Laimingo vaiko knyga. Vilnius: Šviesos pasaulis.
2. BAJORIŪNAS, Z. (1997). Šeimos edukologija Vilnius: Jošara.
3. BITINAS, B. (2005). Edukologijos mokslas ugdymo paradigmu sankirtoje. Pedagogika, t 79 . P 5-10.
4. BRUZGELEVIČIENĖ, R. (2006). Darnaus vystymosi švietimo ir Lietuvos švietimo reformos idėjų sąsajos. Pedagogika, t. 84. P. 7-14.
5. BURVYTĖ, S. (2004). Adaptacija ir jos raiška pradinėje mokykloje. Pedagogika, t. 73. P. 83–88.
6. BURVYTĖ, S., RALYS, K. (2011). Pirmaklasių ankstyvoji gyvenimo patirtis kaip adaptacijos mokykloje emocinis veiksnys. Socialinis ugdymas, nr. 16 (27). P. 32–44.
7. CHOMENTAUSKIENĖ, R. Šeimos santykių įtaka vaikų empatiškumui. Psichologija, nr. 3. P. 117-129 [interaktyvus] [žiūrėta 2017-05-17]. Prieiga per internetą: <http://www.zurnalai.vu.lt/psichologija/article/view/9152>
8. DEWAR, G. Ph. D. (2017). Teaching empathy: Evidence-based tips for fostering empathy in children [interaktyvus] [žiūrėta 2017-05-17]. Prieiga per internetą: <http://www.parentingscience.com/teaching-empathy-tips.html>
9. IOANNIDOU, F., KONSTANTIKAKI, V. (2008). Empathy and emotional intelligence: What is it really about? International Journal of Caring Sciences, nr.1(3). P. 118-123.
10. KURAITĖ, E. (2012) Apie vaikų empatiją – gebėjimą suprasti kitų emocijas [interaktyvus] [žiūrėta 2016-09-11]. Prieiga per internetą: <http://www.ikimokyklinis.lt/index.php/straipsniai/tevams/apie-vaiku-empatija-gebejima-suprasti-kitu-emocijas/13255>
11. LENARTAVIČIENĖ, L. (2011). Gerų darbų kultūros ugdymas [interaktyvus] [žiūrėta 2014-08-11]. Prieiga per internetą: <http://www.ikimokyklinis.lt/index.php/straipsniai/bendri-straipsniai/geru-darbu-kulturos-ugdymas/10800>
12. LITVINIENĖ, J. (2002). Šeima – vaiko ugdymo institucija. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
13. MALINAUSKIENĖ, D. (2006) Priešmokyklinio ugdymo pakopos svarba vaikų socialinės kompetencijos ugdymui. Socialinis darbas. nr. 5 (1).
14. MIŠKINIS, K. (2003). Šeima žmogaus gyvenime. Kaunas: Aušra.
15. MONKEVIČIENĖ, O. (2003). Mano vaikai. Priešmokyklinis vaiko ugdymas. Kaunas: Šviesa.

16. MONKEVIČIENĖ, O. (2004). Priešmokyklinio amžiaus vaikas. Priešmokyklinio ugdymo turinio įgyvendinimas. Metodinės rekomendacijos. Vilnius: Švietimo aprūpinimo centras.
17. MOVSESJAN, A., PUZAITĖ, D., LAZDAUSKAS, T. (2014). 5–6 metų vaikų empatija ir jos ryšys su dėmesiu bei tėvų taikomu auklėjimo stiliumi. Ugdymo psichologija, t. 25. P. 5–17.
18. Paauglių patyčių ir savizudybių gali būti mažiau (2015) [interaktyvus] [žiūrėta 2016-09-11]. Prieiga per internetą: <http://www.vaikulinija.lt/naudinga-informacija/musu-naujienos/2015/01/20/paaugli-patyci-ir-savizudybi-gali-buti-maziau/#sidebar>
19. PONISCHIL, K. (2014) Cultivating Kindness and Compassion in Children [interaktyvus] [žiūrėta 2017-02-11]. Prieiga per internetą: <https://depts.washington.edu/ccfwb/content/cultivating-kindness-and-compassion-children-0>
20. PRICE-MITCHELL, M. (2013). *Kindness: How You Can Teach Children to Care for Others* [interaktyvus] [žiūrėta 2016-09-11]. Prieiga per internetą: <https://www.rootsofaction.com/art-kindness-teaching-children-care/>
21. RACIŪNAITĖ, R. (2004). Krikščioniškos vertybės lietuvių šeimos papročiuose. Soter, nr. 13 (44).
22. SACKES, M., TRUNDLE, K. B., FLEVARES, L. M. (2009). Using Current Literature Selections to Nurture the Development of Kindness in Young Children. *Early Childhood Education Journal*, Volume 36, Issue 5, PP 447–452. [žiūrėta 2017-03-11]. Prieiga per internetą: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10643-009-0304-5>
23. SKUJENĖ, G., STEPONĖNIENĖ, A. (2006). Šeimos etika. Vilnius: ROSMA.
24. STANČIENĖ, M. D. (2008). Gėris kaip vertybė ugdymo realybėje. Pedagogika, t 90 . P 44-48.
25. SUSLAVIČIUS, A. (2000). Paremiamoji psichologija: kaip įtvirtinti savąjį ego ir išlikti savimi. Kaunas: Šviesa.
26. ŠALKAUSKIS, S. (2000). Ugdymo mokslas ir praktika. Vilnius: Agora.
27. TAYLOR, N., SIGNAL, T. D. (2005) Empathy and attitudes to animals [interaktyvus] [žiūrėta 2017-01-12]. Prieiga per internetą: https://www.researchgate.net/profile/Tania_Signal/publication/233493939_Empathy_and_attitudes_to_animals/links/54083d3d0cf2c48563b9579e/Empathy-and-attitudes-to-animals.pdf
28. STAVRINIDES, P. GEORGIU, S. THEOFANOUS, V. (2010). Bullying and empathy: a short-term longitudinal investigation [interaktyvus] [žiūrėta 2016-09-11]. Prieiga per internetą: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/01443410.2010.506004>
29. Tarptautinių žodžių žodynas (2003). Vilnius: Alma littera.
30. Terminų žodynas (2017) [interaktyvus] [žiūrėta 2016-09-11]. Prieiga per internetą: <http://www.zodynas.lt/terminu-zodynas/g/gerumas>
31. UZDILA, J. (1993). Dorinis asmenybės ugdymas šeimoje. Vilnius: Academia.
32. VALECKIENĖ, D. (2004). Šeimos įtaka vaiko mokykliniam brandumui. Mokslo taikomieji tyrimai Lietuvos kolegijose, nr. 1. P. 76-85.
33. ŽEMAITIS, V. (1983). Dorovės sąvokos. Vilnius: Mintis.
34. ŽUKAUSKIENĖ, R. (2012). Raidos psichologija: integruotas požiūris. Vilnius: Margi raštai.

Peculiarities of 5-6-year-old children empathy and kindness development Summary

Contemporary society is full of violence manifestations. Films, computer games – they run on fight. More and more frequently we hear about children’s anger, indifference and bullying. A lot is talked about what to do in bullying situations; however, it is advisable to foster empathy and kindness in pre-school children what is the best prevention against violence culture which is becoming predominant in society.

Empathy is one of key skills encouraging us to behave morally, sympathize with and care for others. Kindness is determined by moral views, beliefs, moods and feelings. Although kindness is a part of every human’s genetic code, if adults do not pay enough attention, time and efforts to children’s education, it can start disappearing.

Therefore, children’s empathy and kindness need to be fostered.

Research problem: How to foster five-six year old children’s empathy and kindness in a family?

Research object: Fostering empathy and kindness.

Aim: To analyze of fostering empathy and kindness in five-six year old children in a family.

Goals:

1. Theoretical aspect of revealing of fostering empathy and kindness in families;
2. Establishing of fostering empathy and kindness in a family.

Participants of the research. The formed target group included people (parents) raising five-six year old emphatic children. Non-probability sampling was used to choose the participants.

The following research methods were used in the work: scientific literature analysis, oral questionnaire (partly standardized interview), content analysis. During the research, in order to understand people’s experience and empathy, interpretational paradigm was used.

Data collection procedure. Qualitative research results were analyzed applying a method of qualitative content analysis. The text was interpreted using categories and subcategories established during the research which illustrate peculiarities of fostering empathy and kindness in families. Interview analysis was carried out by summarizing and

presenting a general analysis of responses.

Conclusions:

1. Empathy is an ability to get into another person's situation, emotions and to understand their feelings. Kindness is a quality of human's character determined by their moral attitudes and feelings. Child's empathy is a condition for fostering kindness. When a child is five-six years old their levels of pro-social moral reasoning change: from hedonistic, pragmatic orientation, when behavior satisfies child's needs, it is moved to orientation towards other people's needs. Children of this age try to be similar to their family members, and thus a family is children's education institution, environment and factor determining five-six year old child's empathy and kindness.

2. The study revealed that ratio of empathy and kindness is causal. Aiming to foster children's empathy and kindness parents show individual example expressed in parents' personal characteristics, relationship with other family members and other people. According to informants, empathy and kindness are fostered by joint activity of parents and children. It is an activity meant to help others, activity when a child is educated and free time is spent together. The participants of the study stated that empathy is fostered by teaching children to read non-verbal signs, encouraging children to try various roles and get into and understand another person's situation. Fostering kindness social activity with children is practiced, good behavior of children is noticed and they are deliberately encouraged.

Key words: empathy, kindness, fostering, family.

GROŽIO SALONO VERSLO VALDYMO SISTEMOS PROJEKTAVIMAS

Dr. Jurij Tekutov^{1, 2, 3, 4}, Kristina Rasa Tamolė³, Dr. Ilona Rupšienė^{1, 3}, Gintaras Kučinskas²

¹Klaipėdos universitetas, Jūros technologijų ir gamtos mokslų fakultetas, Informatikos ir statistikos katedra;

²Klaipėdos valstybinė kolegija, Technologijų fakultetas, Informacinių technologijų katedra;

³Lietuvos verslo kolegija, Informatikos katedra;

⁴Socialinių mokslų kolegija, Informacinių technologijų katedra.

Anotacija

Straipsnyje pateiktas grožio salono verslo valdymo informacinės sistemos projektavimas, kuris įgyvendintas, pasitelkus vieną moderniausių judriųjų praktikų (Agile) – ICONIX procesą ir modeliavimo UML kalbą (modeliai sudaryti veiklos procesų priemonės Enterprise Architect™ aplinkoje). Sistemos analizės ir projektavimo metu nustatyti reikalavimai kuriamai sistemai remiantis panaudojimo atvejų diagramomis (Use Case), gautomis iš jau įmonės veiklos analizės etape vizualizuotų duomenų šrautų diagramomis procesų atskyrus išimtinai tik kompiuterizuotinas probleminės srities funkcijas, kaip galimus panaudojimo atvejus modeliavimui. Klasių diagramomis realizuotų duomenų struktūrų pagrindu statinės panaudojimo atvejų diagramos transformuotos į dinamines veiklų diagramas, atitinkančias objektinio programavimo kontekste žinomas funkcijas arba metodus. Suprojektuota svarbiausių klasių ir sąsajų struktūra. Iš visų šių komponentų suformuotas susietumo modelis (Traceability View), kuriame atspindinčių skirtingose diagramose elementų sąryšiais įgyvendintas projekto vientisumas ir išbaigtumas.

Pagrindiniai žodžiai: informacinės sistemos projektavimas, reikalavimų specifkavimas, sistemos architektūra.

Įvadas

Pastaruoju metu bet kurios organizacijos sėkmės galimybės tiesiogiai susijusios su veiklai naudojamos informacijos apimtimis, informacinių technologijų kokybe ir sugebėjimu naudoti informaciją lygmeniu (Ginevičius ir Silickas, 2008). Šiandien sunku įsivaizduoti organizaciją, kuri neturėtų jos veiklą palaikančių kompiuterinių informacinių sistemų (toliau – IS), nes tai organizacijų egzistavimo pagrindas. IS paskirtis – padėti žmonėms ir jų kolektyvams vykdyti veiklą, kad jie galėtų pasiekti išsikeltus veiklos tikslus (Gudas, Lopata, 2011). Per pastaruosius dešimt metų kuriant IS pasaulyje įvyko svarbių pokyčių. Šiandien ir Lietuvoje pripažįstama, kad kiekviena IS turi būti suprojektuota ir dokumentuota, tik tada kuriamas ją įgyvendinantis programinis kodas (Kendall, 2011).

Šiuolaikinės IS pasiekė tokį sudėtingumo lygį, kad joms įgyvendinti reikia viso informacinių technologijų komplekso, kurį sunku aprėpti ir valdyti be automatizuotų priemonių. Didelę programinės įrangos dalį sudaro schemas, specifikacijos ir standartinis kodas, kuriuos galima sugeneruoti automatiškai; reikalavimai taikomosioms programoms nuolat kinta, ir programinio produkto kūrimas nesibaigia iki pat jo gyvavimo pabaigos. Todėl modeliais grindžiamas kūrimas (angl. Model Driven Development) yra vienintelė priemonė, leidžianti įveikti informacinių technologijų gausą ir dažnus programinės įrangos pokyčius.

Ankstesniame autorių darbe (Tamolė, et al., 2016) pateikta atlikta įmonės veiklos apžvalga, vizualizuojant pagrindinius dalykinės srities konceptus ir jų hierarchiją „minčių žemėlapiu“ forma, nustatyti pradiniai informacijos šrautai, tų šrautų sąveikos bei įtakos ribos struktūriniu-funkciniu ir objekciniu metodais. Atlikus įmonės veiklos analizę struktūriniu-funkciniu ir objekciniu metodais, identifikuota kompiuterizuotina probleminė sritis – rinkodaros valdymas. Atsižvelgiant į įmonės viziją bei tikslus, įvertintas kompiuterizacijos tikslingumas, remiantis tikslinių grupių poreikių analize (Tamolė, et al., 2016).

Tyrimo objektas – grožio salono (UAB „Lux“) veikla.

Tyrimo tikslas – suprojektuoti informacinę UAB „Lux“ verslo valdymo sistemą pagal nustatytus reikalavimus.

Tyrimo metodai: sisteminė procesų analizė, objektinė analizė, procesų inžinerija, projektavimas.

Teoriniams tyrimams atlikti buvo taikoma Enterprise Architect™ priemonė.

Šis straipsnis prisideda prie Klaipėdos valstybinėje kolegijoje vykdomo taikomojo mokslinio tyrimo „Veiklos valdymo modelių taikymas žiniomis grindžiamoje informacinių

sistemų inžinerijoje“ (veiklos sritis: darnios aplinkos vystymas; kryptis: inovatyvios technologijos; tematika (šaka): išmaniosios komunikacijų technologijos, TMV IF-027).

1. Grožio salono „lux“ verslo valdymo sistemos projektas

Atlikus įmonės veiklos analizę ir nustačius kompiuterizuotiną probleminę sritį (Tamolė, et al., 2016), sekantis žingsnis yra sudaryti kompiuterizuojamos verslo valdymo sistemos modelį, kurio paskirtis – nustatyti dalykinės srities konceptus, naudojamus aprašyti kompiuterizuojamą veiklos sritį, jų tarpusavio sąveikas ir priklausomybes, sistemos elgseną bei duomenų transformacijas sistemoje.

Šioje dalyje pateikta kuriamos grožio salono „Lux“ verslo valdymo sistemos objektinė analizė, kurios pagrindu nustatyti funkciniai ir nefunkciniai reikalavimai valdymo sistemai (parodytas informacinių poreikių specifikuojimo procesas), remiantis analizės rezultatais, atliktas verslo valdymo sistemos projektavimas.

1.1. Sistemos kūrimo metodikos pasirinkimas

Ekspertai rekomenduoja nedideliems projektams taikyti Agile arba judriąsias metodikas, kurių pagrindiniai kriterijai, nustatyti Agile Manifesto (Rosenberg, Collins-Cope, Stephens, 2005) yra šie: asmenybės ir bendravimas svarbiau nei procesai ir įrankiai, veikianti programinė įranga yra svarbiau negu išsami dokumentacija, bendradarbiavimas su klientu svarbiau negu kontrakto sąlygų derinimas (Martin, 2003). Agile turi keletą metodikų, tarp kurių populiariausios Scrum, ekstremalusis programavimas (XP), Crystal šeima, tačiau tai nėra tik praktikų rinkinys. Nors Agile paprastai interpretuojama kaip „greita“ arba „lanksti“ metodika, tačiau Cockburn nuomone, greitis ir lankstumas – tai Agile metodo rezultatai, bet ne jo esmė. Pagrindinės kiekvieno Agile Manifesto principo taisyklės – savistovumas ir grįžtamasis ryšys (Huttermann, 2012).

Ši metodika pasirinkta, įvertinant reikalavimų nepastovumo faktorių, iteracinį sistemos kūrimo pobūdį, greitį. Agile praktikų arba metodų nuolat daugėja, nes kiekviena programų kūrimo komanda nori atrasti patį tinkamiausią sprendimą į projekto sėkmę. Kartais apjungiami keletas metodų ir gaunama hibridinė metodika. Grožio salono „Lux“ verslo valdymo sistemos projektavimui pasirinktas pastaruoju metu itin populiarėjantis Agile metodikos ICONIX procesas dėl savo paprastumo ir praktiškumo (Sommerville, 2010). Tai objektinė metodika, kuri paprastai asocijuojasi su objektinio programavimo kalbomis, tokiomis kaip Java, C++ ar kitomis (Judd, 2008).

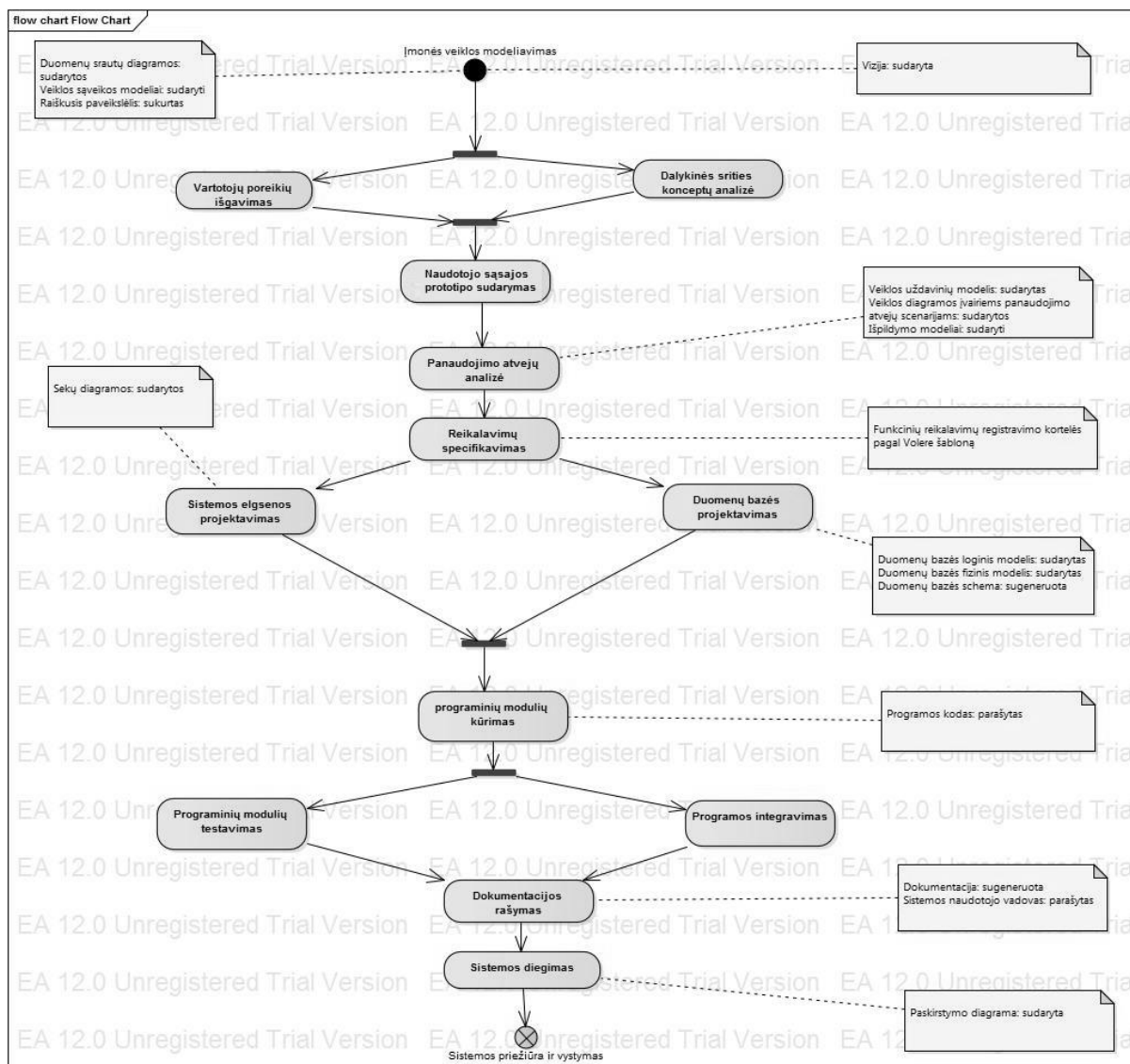
Modeliavimo ir specifikacijų kūrimo kalba arba unifikuota modeliavimo kalba (angl. Unified Modeling Language, toliau tekste naudojama UML) palaiko įvairios programinės modeliavimo priemonės (OMG konsorciumas, 2016), tačiau ICONIX procesą patogiausiai realizuoti Enterprise Architect™ (Sparx Systems kompanija, 2016a), į kurį įdiegtas ICONIX įskiepis, projektavimo aplinkoje. Enterprise Architect™ – rinkoje gana plačiai naudojama sistema, padengianti visą informacinių sistemų (toliau – IS) kūrimo procesą – nuo reikalavimų iki realizacijos. Turi patogią ir paprastą naudotojo sąsają, labai plačias dokumentavimo, įvairių ataskaitų kūrimo galimybes. Platus kodo inžinerijos generuojamų programinių platformų pasirinkimas – nuo įprastųjų C++ ir Java, iki PHP ir ActionScript. Be to, puikiai realizuoja projektavimo sąsajomis metodiką, kuri yra ICONIX proceso pagrindas (Sparx Systems kompanija, 2016b).

ICONIX metodas pagrįstas minimaliu UML diagramų kiekiu ir efektyvia metodika, kurios dėka kūrimo procesas „nuo panaudojimo atvejų iki kodo“ yra greitas ir efektyvus (Maier, 2007; Rosenberg, Collins-Cope, Stephens, 2005). Panaudojimo atvejai ICONIX procese yra tarsi ašis, apie kurią sukasi visas projektas: jos pagrindu ne tik kuriami, derinami ir specifikuojami reikalavimai, bet ir generuojamos išpildymo, veiklų diagramos ir vienetų testavimo planai. Kadangi praktikoje neretai naudojamos hibridinės metodikos, tai ir grožio salono verslo valdymo sistemos analizės ir reikalavimų specifikuojimo etape papildomai kiekvienam panaudojimo atvejui panaudotos veiklų (angl. Activity) diagramos. ICONIX procesą sudaro šie etapai:

reikalavimų specifikuojimas;

analizė arba preliminarus projektavimas;
 detalusis projektavimas;
 realizavimas.

Visi sistemos kūrimo procesai ir jų rezultatai – diagramos, modeliai, dokumentacija – nurodyti 1 paveiksle.

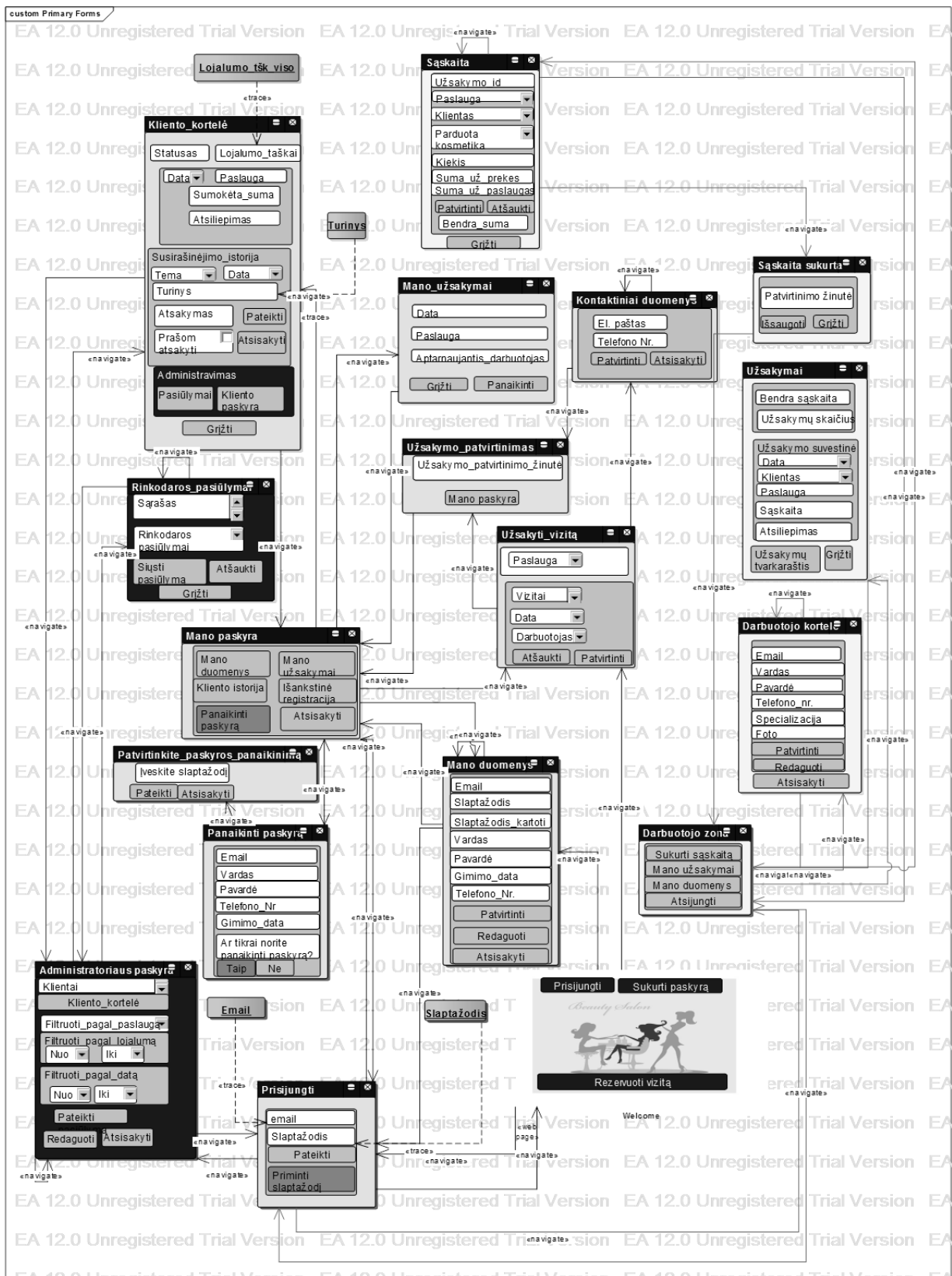

1 pav. Grožio salono „Lux“ verslo valdymo informacinės sistemos kūrimo etapai

1.2. Probleminės srities modeliavimas

Reikalavimų specifikavimas pagal ICONIX proceso rekomendacijas pradedamas nuo dalykinės srities modeliavimo. Srities modelis – tai projekto terminų, apibrėžtų dalykinės srities konceptais, žodynas. Kaip teigia ICONIX proceso sumanytojas Rosenberg (2005), srities modelis – daug geriau negu terminų žodynas, kadangi jis atvaizduoja grafiškai visus šiuos skirtingus terminus ir jų tarpusavio ryšius.

Dalykinės srities terminus atitinkantys konceptai – esybės ir naudotojo sąsajos komponentai – pagrindas panaudojimo atvejų rašymui. Todėl pirmiausia būtina apibrėžti koncepcinio dalykinės srities modelio esybes (Beconytė, 2010), kurios yra pagrindas tiek projekto terminų žodynui, tiek naudotojo sąsajos ir panaudojimo atvejų, dar kitaip vadinamų veiklos arba taikomaisiais uždaviniais, modeliams sudaryti (Rosenberg, Stephens, 2007). Be to, probleminės srities modelis leidžia visiems projekto dalyviams suprasti analizuojamą sritį ir vartoti vienodai suprantamą žodyną. Pirminis srities modelis pateiktas 2 paveiksle.

3 pav. Siužetinė naudotojo sąsajos prototipų linija

Atsižvelgiant į užsakovo būsimos sistemos elgsenos viziją ir koncepcinį dalykinės srities modelį, nustatyti naudotojo sąveikos su aplinka komponentai (1 lentelė).

1 lentelė. Naudotojo sąveikos su sistema komponentai

Eil. nr.	Prototipo pavadinimas	Forma	Sąsaja su kitais UI	Prisijungimo teisės
1.	Welcome (titulinis puslapis) (UI_1)	UI	UI_2, UI_3	Visi sistemos naudotojai
2.	Prisijungti (UI_2)	UI	UI_3, UI_12, UI_17	Registruoti sistemos naudotojai
3.	Mano_paskyra (UI_3)	UI	UI_6, UI_7, UI_8, UI_11	Klientas
4.	Panaikinti_paskyrą(UI_4)	UI	UI_3, UI_5	Klientas
5.	Sąskaita_panaikinta(UI_5)	UI	UI_4, UI_3	Klientas
6.	Mano duomenys (UI_6)	UI	UI_3, UI_2, UI_1	Klientas
7.	Kliento_kortelė (UI_7)	UI	UI_3, UI_17	Klientas, Administratorius
8.	Užsakyti_vizitą (UI_8)	UI	UI_1, UI_3, UI_9, UI_10	Klientas, Neregistruotas naudotojas
9.	Kontaktiniai_duomenys (UI_9)	UI	UI_8	Neregistruotas naudotojas
10.	Užsakymo patvirtinimo žinutė (UI_10)	UI	UI_8, UI_9	Klientas, Neregistruotas naudotojas
11.	Mano užsakymai (UI_11)	UI	UI_3	Klientas
12.	Darbuotojo_zona (UI_12)	UI	UI_2, UI_13, UI_14, UI_15	Darbuotojas
13.	Darbuotojo kortelė (UI_13)	UI	UI_12	Darbuotojas
14.	Užsakymai (UI_14)	UI	UI_12	Darbuotojas
15.	Sąskaita (UI_15)	UI	UI_12, UI_16	Darbuotojas
16.	Sąskaita_sukurta (UI_16)	UI	UI_15	Darbuotojas
17.	Administratoriaus_paskyra (UI_17)	UI	UI_2, UI_7, UI_18	Administratorius
18.	Rinkodaros_pasiūlymai (UI_18)	UI	UI_17	Administratorius

Iš pateiktų lentelėje naudotojo sąsajos (UI) objektų sąrašo matyti, kad visi naudotojai naudojami sistema internete, atskiri dialogo langai prieinami atitinkamas prieigos teises turintiems sistemos naudotojams. Siužetinėje komponentų linijoje kliento, administratoriaus ir darbuotojo langai pažymėti skirtingomis spalvomis, tačiau šia spalvine gama ar mygtukų išdėstymu languose jokių būdu nesiekama perteikti grožio salono web puslapių dizaino, šis naudotojo sąsajos komponentų modelis vizualizuoja tik loginę langų peržiūros seką ir funkcionalumą.

1.4. Verslo taisyklių nustatymas

Atsižvelgiant į užsakovo pageidaujamą projektuojamos sistemos funkcionalumą, dalykinės srities aprašymas papildytas verslo taisyklių, įtakančių sistemos elgseną, modeliu (4 pav.).

Kaip matyti 4 paveiksle verslo taisyklės sugrupuotos į paketus pagal jomis ribojamą funkcionalumą.

Sąskaitos paketą sudarančios verslo taisyklės pateiktos 5 paveiksle.

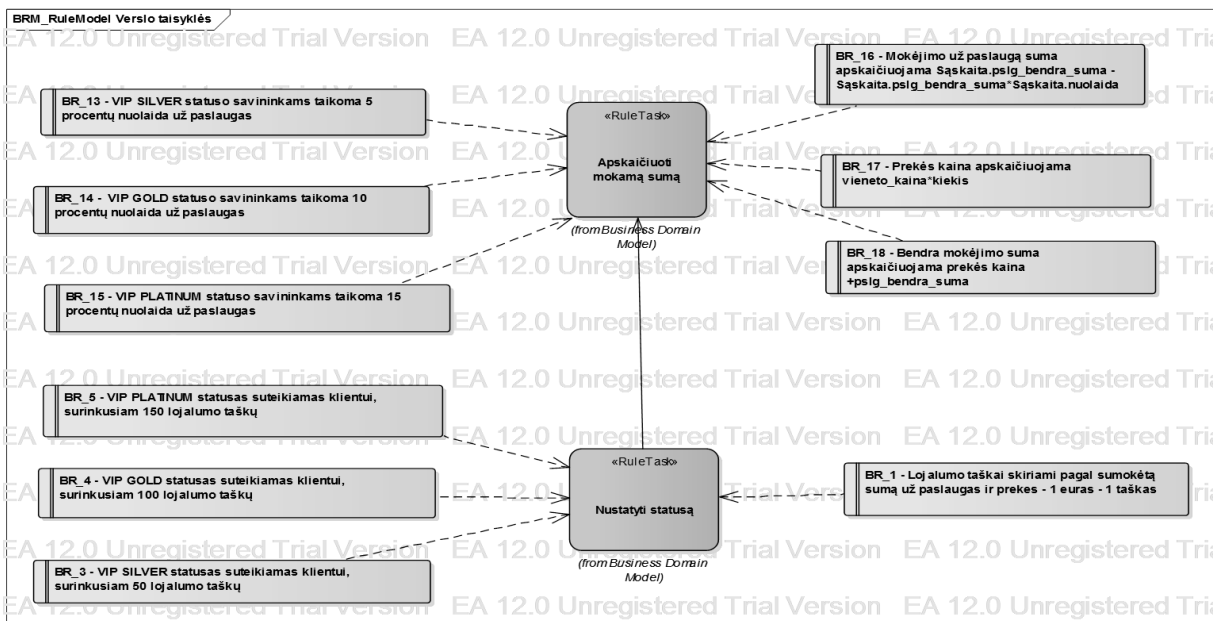

4 pav. Verslo taisyklių diagrama

5 pav. Sąskaitos paketą sudarančios verslo taisyklės

Verslo taisyklių pagrindu sumodeliuota dviejų tarpusavyje susijusių, lojalumo programos taikymą realizuojančių taisyklių užduočių diagrama (angl. Rule tasks) (6 pav.).

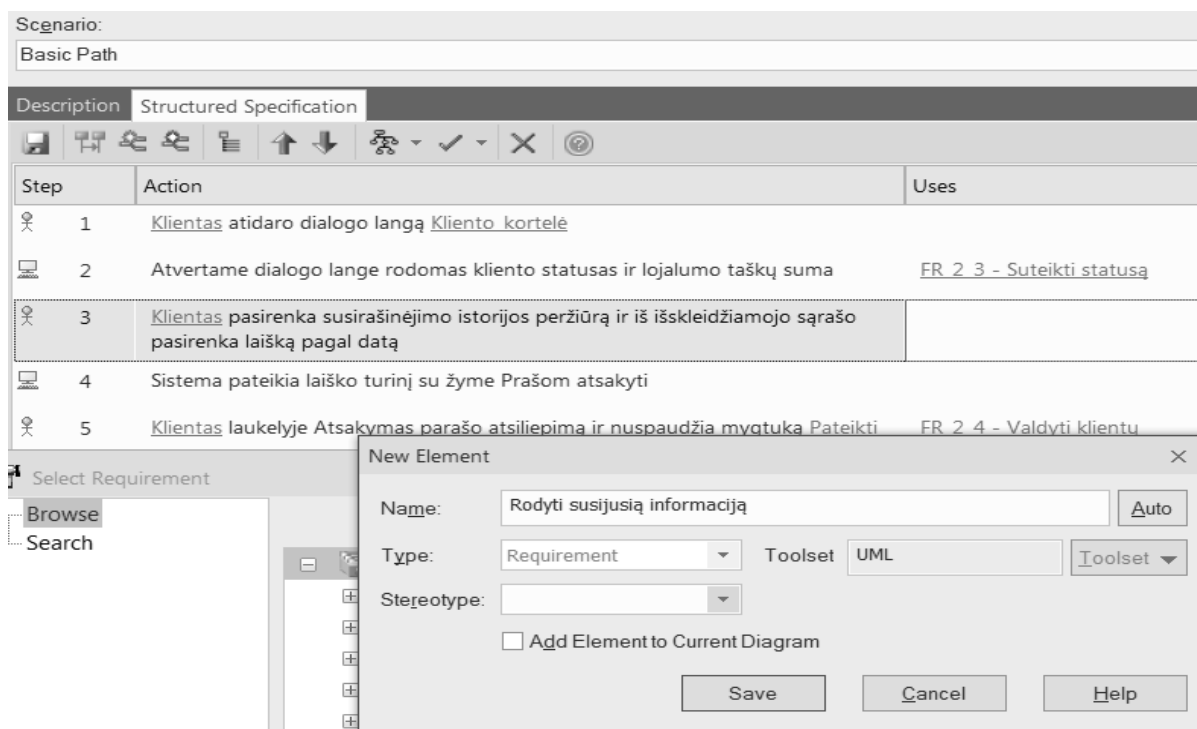
6 pav. Taisyklių užduočių „Apskaičiuoti mokamą sumą“ ir „Nustatyti statusą“ diagrama

Verslo taisyklės arba užsakovo nustatyti verslo apribojimai sistemos elgsenai, susietos ir su srities modelio esybių atributais, ir su panaudojimo atvejais, apie kuriuos sukasi visas reikalavimų specifikuojantis procesas.

Kaip matyti 7 paveiksle, ne tik sistemos naudotojai susiję su panaudojimo atvejais asociacijos ryšiais, patys atvejai gali būti susiję tarpusavyje įtraukimo (stereotipas „<<include>>“), išplėtimo (stereotipas „<<extend>>“) arba abu minėtuosius stereotipus apjungiančiu pasirinkimo (stereotipas „<<invoke>>“) sąryšiais. Įtraukimo sąryšio atveju panaudos atvejis kaip savo veiklos proceso srauto dalį „įtraukia“ funkcionalumą, aprašytą kitame panaudos atvejyje. Išplėtimo sąryšio atveju žemesnysis panaudos atvejis prijungiamas prie jau esamo viršesniojo funkcionalumo ir charakteristikų.

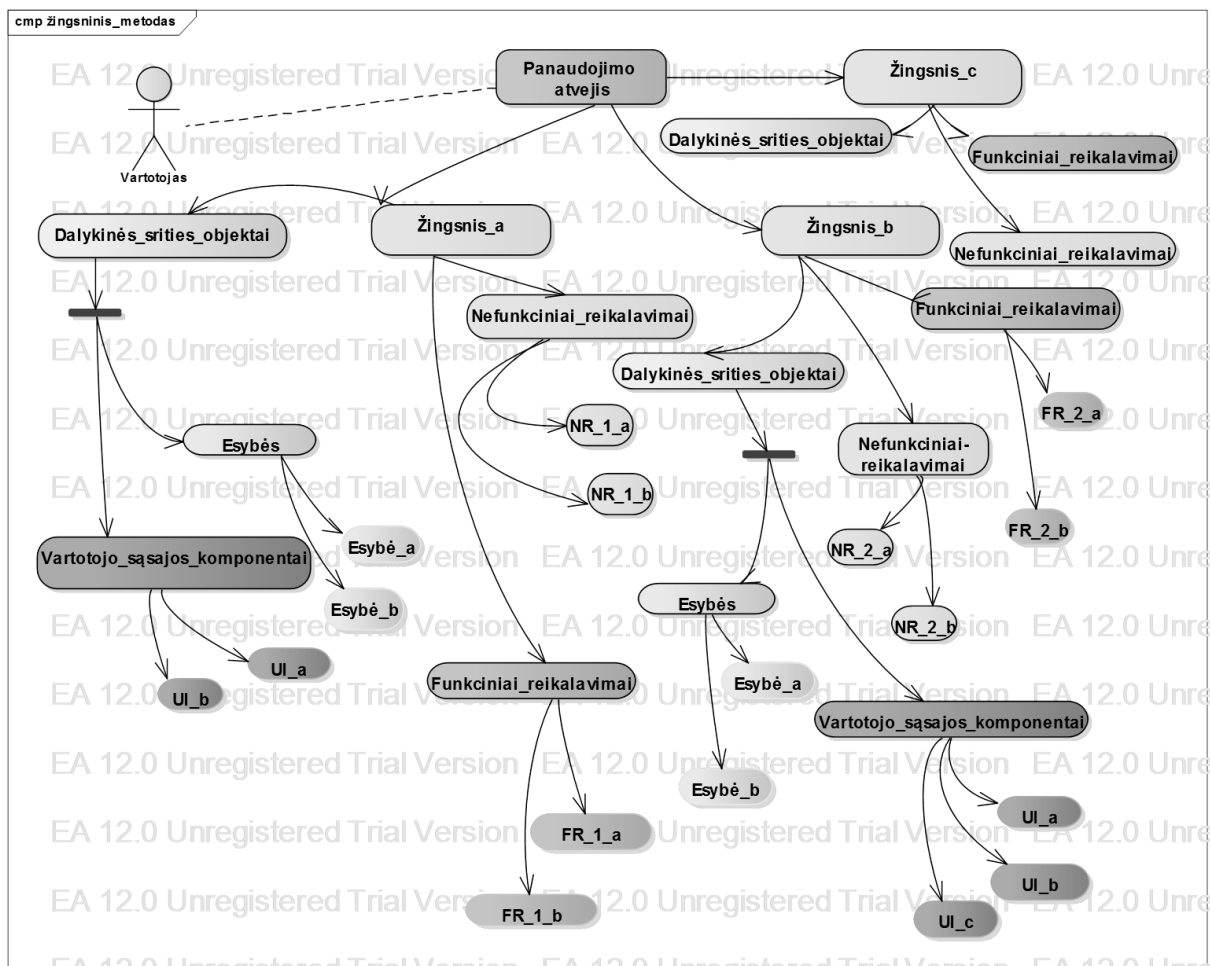
Kaip jau minėta, panaudojimo atvejų diagrama – pagrindas funkcinį reikalavimų specifikavimui. Funkciniai programų sistemos ar kokio nors kito produkto (verslo sistemos, informacinės sistemos, technologinių procesų valdymo sistemos ar pan.) reikalavimai nusako, kokias funkcijas turi turėti tas produktas, kad būtų patenkinti užsakovo (naudotojų) poreikiai ir kokios yra tų funkcijų pageidaujamos savybės (Nemuraitė, 2008).

Funkcinių sistemos reikalavimų formavimo metodika panaudojimo atvejų modelio pagrindu. Funkciniai reikalavimai nusako sistemos funkcionalumą, apibrėžia, ką sistema turi daryti, kokios naudotojui svarbios funkcijos turi būti atliekamos ir kokiais duomenimis manipuluoti, kad atlikti numatytas funkcijas. Žingsninis metodas – tai analizės būdas, dažnai naudojamas funkciniam reikalavimams apibrėžti. Panaudojimo atvejų žingsninį metodą labai patogiu realizuoti Enterprise Architect™ priemonės aplinkoje struktūrizuotų scenarijų pagrindu: tokiu būdu panaudojimo atvejis padalijamas į žingsnius, susiejant scenarijaus tekste aprašomus objektus su dalykinės srities modelio objektais ir suformuojant reikalavimus, realizuojančius atskirus panaudojimo atvejo žingsnius (8 pav.).

8 pav. Reikalavimų formavimo panaudojimo atvejų modelio pagrindu dialogo langas Enterprise Architect™ aplinkoje

Panaudojimo atvejų padalinimas į žingsnius funkciniam reikalavimams apibrėžti atliktas pagal 9 paveiksle pateiktą schemą.

9 pav. Panaudojimo atvejų padalinimo į žingsnius schema

Padalijimo į žingsnius metodas realizuotas Enterprise Architect™ aplinkoje struktūrizuotų scenarijų forma, tokiu būdu parašyti pagrindiniai (angl. sunny-day), alternatyvieji ir išimčių (angl. rainy-day) scenarijai (10 pav.).

Step	Action	Uses	Results	State
1	Klientas užpildo laukus: email ir slaptažodis			
2	Sistema autentifikuoja ir autorizuoja klientą pagal kredencialus esančius esybėje Paskyra	FR 1.5 - Autentifikuoti ir autorizuoti sistemas.		
	new step...			

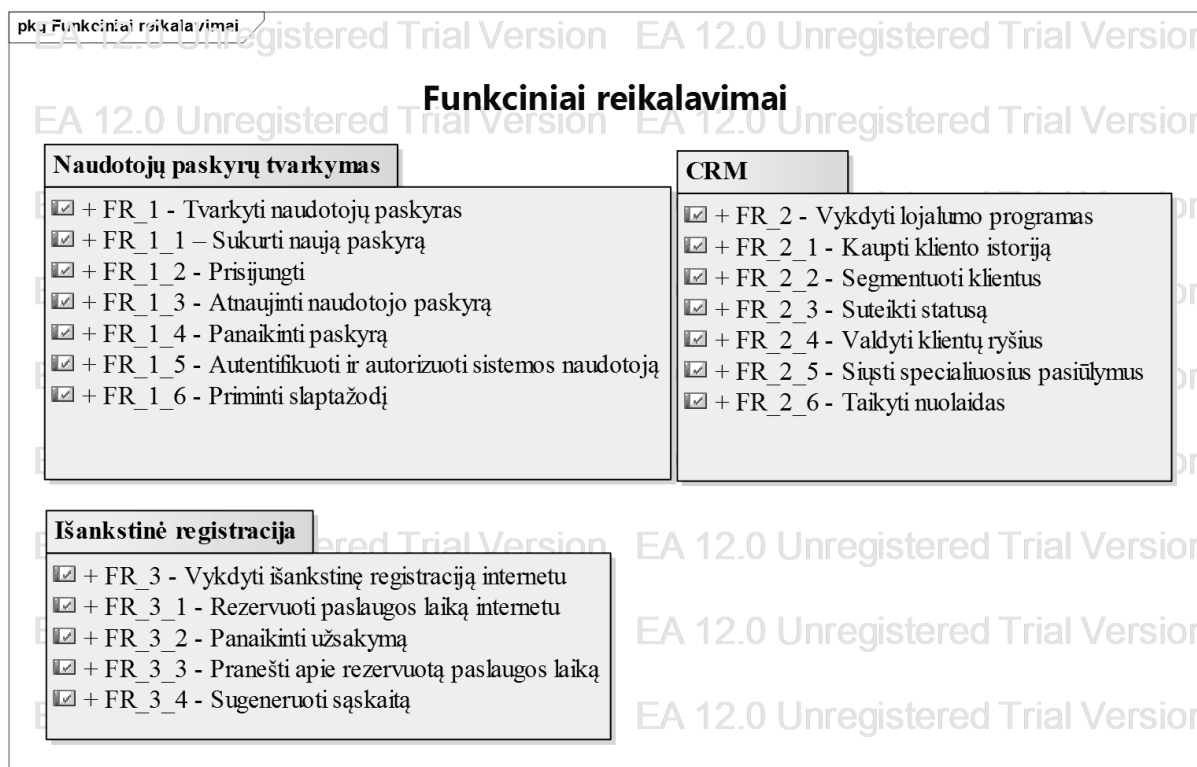
Step	Path Name	Type	Join
0	Basic Path	Basic Path	-
1a	Neteisingas prisijungimo vardas	Exception	End
1b	Neteisingas prisijungimo slaptažodis	Exception	End
1c	Klientas išvalo neteisingus ir įveda teisingus duomenis	Alternate	1
1d	Klientas pamiršta slaptažodį	Alternate	End

10 pav. Pagrindinis panaudojimo atvejo „Prisijungti“ scenarijai (Enterprise Architect™ aplinkoje)

Kaip matyti iš paveikslėlių, struktūrizuotų scenarijų metodu susiejami dalykinės srities modelių elementai su funkciniais ir nefunkciniais reikalavimais, tokiu būdu užtikrinant sistemos vientisumą ir pagrįstumą. Tačiau Enterprise Architect™ siūlo dar patogesnę būdą panaudojimo

atvejų žingsniams vizualizuoti, panaudojimų atvejus transformuojant į veiklos diagramas.

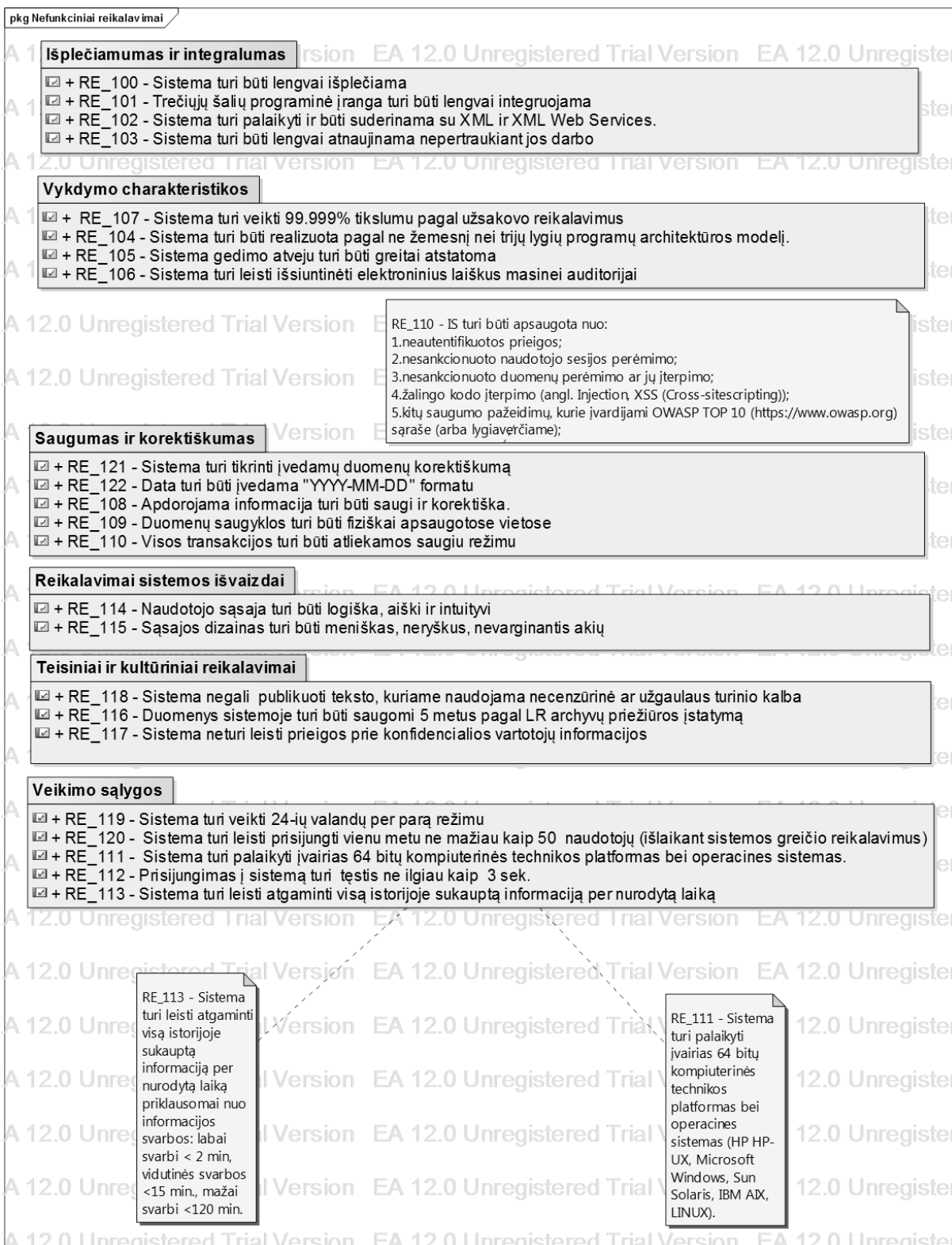
Funkcinių reikalavimų specifikavimas. Suformavus reikalavimus panaudojimo atvejų modelio pagrindu, sudarytas reikalavimų modelis, susidedantis iš funkcinių ir nefunkcinių reikalavimų diagramų. Funkcinių reikalavimų modelį sudaro 3 diagramos: paskyrų tvarkymas, CRM ir išankstinė registracija (11 pav.).

11 pav. Funkcinių reikalavimų modelis Enterprise Architect™ priemonės aplinkoje

Funkciniai reikalavimai suskirstyti į paketus pagal atliekamų uždavinių specifiką.

Nefunkcinių sistemos reikalavimų nustatymas. Nefunkciniai reikalavimai nusako sistemos savybes, kuriomis ji turi pasižymėti realizuodama savo funkcionalumą. Tai kokybinės funkciniuose reikalavimuose numatytų funkcijų vykdymo charakteristikos. Jos dažnai atspindi naudotojo patirtį atliekant tam tikrą veiklą. Nefunkciniais produkto reikalavimais vadinami ribojimai, kurie, nusakydami nefunkcines produkto savybes (patikimumą, panaudojamumą ir kt.), vienaip ar kitaip ribojantys kuriamo produkto įgyvendinimo būdą. Kadangi nefunkciniai reikalavimai apibūdina visas nefunkcines produkto savybes, jie dar yra vadinami produkto kokybės reikalavimais (Sommerville, 2010). Nefunkciniai reikalavimai nustatyti siejant juos su funkciniais reikalavimais ir aprašant, kokiomis savybėmis ar kokybinėmis charakteristikomis atitinkamas funkcionalumo aspektas turi pasižymėti (Pressman and Maxim, 2014). Papildant panaudojimo atvejų modelio struktūrizuotų scenarijų aprašą bei remiantis suformuotais funkciniais reikalavimais, sudarytas su panaudojimo atvejais susietų nefunkcinių reikalavimų modelis (12 pav.).

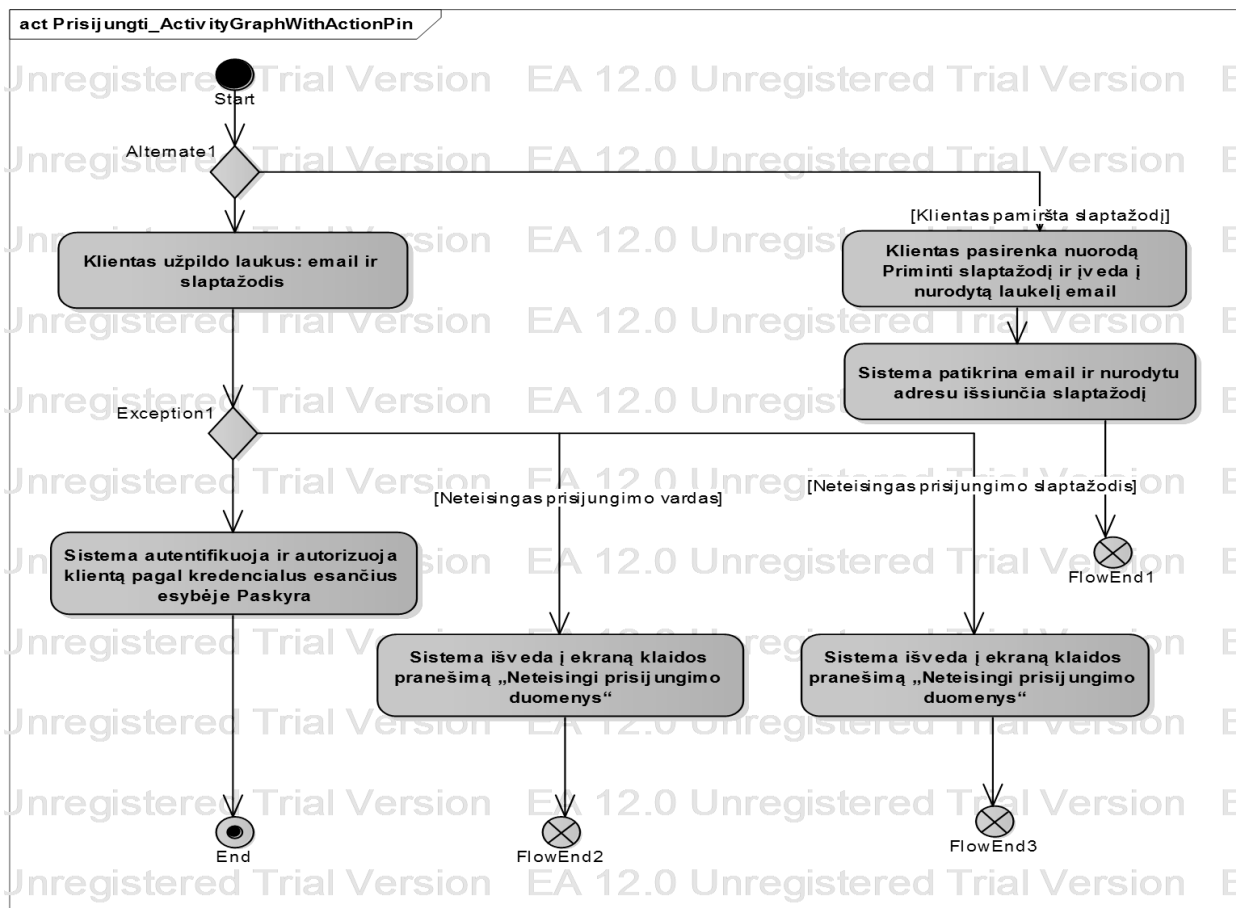

12 pav. Nefunkcinių reikalavimų, suskirstytų į paketus pagal aukščiau išvardintus kriterijus, modelis

Nefunkcinių reikalavimų modelį sudaro į paketus pagal atitinkamus kriterijus sugrupuotų reikalavimų diagramos: išplečiamumas ir integralumas, vykdymo charakteristikos, saugumas ir korektiškumas, veikimo sąlygos, teisiniai ir kultūriniai reikalavimai ir reikalavimai sistemos išvaizdai.

Dinaminės elgsenos modeliavimas panaudojant veiklos diagramas. Veiklos diagrama dažniausiai atvaizduoja sistemos funkcinį vaizdą, nes paprastai specifikuoja loginius procesus ar veiklos funkcijas. Kiekvienas procesas aprašomas kaip veiksmų ar sprendimų seka, su aiškiu

apibrėžimu kada ir kokiomis sąlygomis jie bus atlikti (Štuikys and Damaševičius, 2013). Veiklos diagramos leidžia parinkti seką, pagal kurią bus vykdomi veiksmai, kitaip sakant, modelis nustato veiklos taisykles, kuriomis reikia vadovautis atliekant veiksmus. Tai yra itin svarbu verslo procesų modeliavime, kadangi procesai labai dažnai vyksta lygiagrečiai (Babau, et al., 2010). Taigi veiklos diagramos didžiausia nauda ir pranašumas – sistemos elgsenos modeliavimas. Veiklos diagramos dažnai padeda skaitytojui ar naudotojui geriau suvokti konkrečius panaudojimo atvejus ar veiklas versle. Šio modelio pagrindu patogu identifikuoti sritis, kurios veiklos procesai gali būti patobulinti ar pakeisti efektyvesniam panaudojimui. Panaudojimo atvejo „Prisijungti“ veiklos diagrama pateikta 13 paveiksle.

13 pav. Panaudojimo atvejo „Prisijungti“ veiklos diagrama

Diagramoje atvaizduota sistemos elgsena pagal pagrindinį, alternatyvųjį („Klientas pamiršta slaptažodį“) ir du išimčių („Neteisingas prisijungimo vardas“ ir „Neteisingas prisijungimo slaptažodis“) scenarijus. Nors veiklų diagramos neprivalomos ICONIX procese, tačiau jos įtrauktos į grožio salono analizės etapą dėl struktūrizuoto panaudojimo atvejų vizualizavimo, vienoje diagramoje talpinant įvykių sekas pagal visus įmanomus scenarijus.

Atlikus panaudojimo atvejų analizę struktūrizuotų scenarijų būdu ir juos vizualiai pateikus veiklos diagramų forma bei juos susiejus su funkciniais ir nefunkciniais reikalavimais, užpildytos panaudojimo atvejų kortelės pagal Volere šabloną. Tokiu būdu suformuoti reikalavimai (11 pav.) yra susieti su panaudojimo atvejais, o šie – su dalykinės srities objektais, todėl tikėtina, kad reikalavimai atitinka kuriamos sistemos panaudojamumo kriterijus.

Elgsenos reikalavimų ir dalykinės srities objektų susietumo modelis. Kaip jau minėta, ICONIX procese naudojamas projektavimo sąsajomis (angl. Traceability) grindžiamas metodas. Sąsajos leidžia lengviau palaikyti ir plėsti sistemas, todėl naudojant sąsajas IS kūrimo ciklas tampa lengviau pritaikomu nuolat besikeičiantiems verslo procesams ir poreikiams (Larman, 2004). ICONIX procesas neapsiriboja tik reikalavimų ir panaudojimo atvejų sąsajomis, čia visi objektai susiję, nemaža dalis diagramų transformuotos iš panaudojimo atvejų modelio. Enterprise Architect™ modeliavimo priemonės aplinkoje galima sugeneruoti visų tarpusavyje

Panaudojimo atvejų struktūrizuoti scenarijai transformuoti į veiklos diagramas, aprašančias informacinės sistemos procesus, objektinio programavimo kontekste žinomus kaip funkcijos arba metodai.

3. Suprojektuota svarbiausių klasių ir sąsajų struktūra, sudarytas fizinis duomenų bazės modelis, kuris transformuotas į MYSQL DBVS duomenų bazės schemą.

4. Remiantis panaudojimo atvejų, reikalavimų ir dalykinės srities objektų susietumo modeliais patvirtintas suprojektuotos sistemos susietumas ir vientisumas.

Literatūra

1. BABAU, J. P.; BLAY-FORNARINO M.; CHAMPEAU, J.; ROBERT, S.; and SABETTA, A. (2010). Model-Driven Engineering for Distributed Real-Time Systems. London: ISTE Ltd. ISBN 978-1-84821-115-5.
2. BECONYTĖ, G. (2010). Duomenų bazių projektavimo pagrindai. Vilnius: Vilniaus universitetas, Kartografijos centras. Antrasis papildytas ir pataisytas leidimas, 99 p. ISBN 9986-19-683-3.
3. ERIKSSON, H.-E.; PENKER, M., LYONS, B.; and FADO, D. (2004). UML 2 Toolkit. Indianapolis: Wiley Publishing, 511 p. ISBN 978-0-471-46361-0.
4. GINEVIČIUS, R.; ir SILICKAS, J. (2008). Sisteminio įmonių valdymo pagrindai. Vilnius: „Technika“, 276 p. ISBN 978-9955-25-355-3.
5. GUDAS, S.; ir LOPATA, A. (2011). Žiniomis grindžiama sistemų inžinerija. Vilnius: TEV, 230 p. ISBN 978-609-433-060-5.
6. HUTTERMANN, M. (2012). Agile ALM: Lightweight tools and Agile strategies. New York: Manning Publications, 360 p. ISBN 978-1935182634.
7. JUDD, C. M. (2008). Beginning Groovy and Grails: From Novice to Professional. New York: Apress, 440 p. ISBN 978-1430210450.
8. KENDALL, K. E.; and KENDALL, J. E. (2011). Systems Analysis and Design. New York: Pearson, 8th edition, 572 p. ISBN 978-0-13-608916-2.
9. LARMAN, C. (2004). Applying UML and Patterns: An Introduction to Object-Oriented Analysis and Design And Iterative Development. Addison Wesley Professional, Third Edition, 736 p. ISBN 0-13-148906-2.
10. MAIER, R. (2007). Knowledge Management Systems: Information and Communication Technologies for Knowledge Management. 3rd Edition, Berlin: Springer, 720 p. ISBN 978-3-540-71407-1.
11. MARTIN, R. C. (2003). Agile Software Development: Principles, Patterns, and Practices. Boston: Prentice Hall, 529 p. ISBN 978-0135974445.
12. NEMURAITĖ, L. (2008). Informacinių sistemų programinės įrangos projektavimas. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 381 p. ISBN 978-9955-18-347-1.
13. OMG KONSORCIUMAS (2016). Unified Modeling Language™ (UML®) Version 2.5 [interaktyvus]. [Žiūrėta 2016 m. lapkričio 14 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.omg.org/spec/UML/2.5/>>.
14. PRESSMAN, R. S.; and MAXIM, B. R. (2014). Software Engineering: A Practitioner's Approach. Boston, Mass: McGraw-Hill, 8th edition, 976 p. ISBN 978-0078022128.
15. ROSENBERG, D.; COLLINS-COPE, M.; and STEPHENS, M. (2005). Agile Development with ICONIX Process. Berkeley: Apress, 261 p. ISBN 978-1590594643.
16. ROSENBERG, D.; and STEPHENS, M. (2007). Use Case Driven Object Modeling with UML: Theory and Practice. Berkeley: Apress, 471 p. ISBN 978-1-59059-774-3.
17. SOMMERVILLE, I. (2010). Software Engineering. Harlow: Pearson Education, 9th edition, 2010, 792 p. ISBN 978-0137035151.
18. SPARX SYSTEMS KOMPANIJA (2016a). Enterprise Architect priemonė [interaktyvus]. [Žiūrėta 2016 m. lapkričio 7 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.sparxsystems.com/products/ea/>>.
19. SPARX SYSTEMS KOMPANIJA (2016b). Enterprise Architect priemonės naudotojo vadovas [interaktyvus]. [Žiūrėta 2016 m. lapkričio 8 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.sparxsystems.com/downloads/whitepapers/EAReviewersGuide.pdf>>.
20. ŠTUIKYS, V.; and DAMAŠEVIČIUS, R. (2013). Meta-Programming and Model-Driven Meta-Program. Development Principles, Processes and Techniques. London: Springer-Verlag. ISBN 978-1-4471-4126-6.
21. TAMOLĖ, K. R.; TEKUTOV, J.; RUPŠIENĖ, I.; ir KUČINSKAS, G. (2016). Grožio salono veiklos analizė informacinių sistemų inžinerijos modeliavimo metodais. Studijos – verslas – visuomenė: dabartis ir ateities įžvalgos/ Studies – Business – Society: Present and Future Insights I: tarptautinės konferencijos mokslinių straipsnių rinkinys / International Conference proceedings. Klaipėda: Klaipėdos valstybinė kolegija, p. 55–69. ISBN 978-609-454-228-2 (on-line) / ISBN 978-609-454-229-9 (print).

Beauty Salon Bussiness Management Design

Summary

The process of information system (IS) development is presented. System modeling involved Agile software development approach (Iconix) and visual modeling tools (UML and Enterprise Architect) on the basis of which Use Case, Activity, Sequence and Traceability diagrams were drawn. Use Case diagram describing the boundaries between beauty salon "Lux" business process management system and the user was designed in specification of information needs. Functional and non-functional requirements of the beauty salon business process management system determination process is carried out on the basis of knowledge of the domain area, analysis of the user needs and context of an object, which will be computerized. Enterprise Architect also was employed as a tool to convert those diagrams into preliminary code.

Key words: development of information system, requirement specification and analysis, software design, database design.

CROSS-CULTURAL COMMUNICATION: PREREQUISITE FOR EFFICIENT PARTICIPATION IN THE CONTEMPORARY SOCIETY

*Vaida Žegunienė, Dalia Parišauskienė, Lecturers,
Klaipėda State University of Applied Sciences*

Abstract

Future trends in contemporary society are quite clear – the labor market is expanding globally, people are migrating across the world, almost in every organization it is possible to meet workers from different cultures, internationalization of studies is implemented constantly, etc. Successful and efficient daily life depends on ordinary people of any age category and their preparation to be “open” for global changes and innovations. Thus, existence of globalization is obvious; it covers academic, business and daily life. Everybody participates in the process of globalization and creates factors, which influence different daily activities more intensively. Intensive pace requires adapting to existing circumstances and using internationally accepted measures. This article reveals significance of cross-cultural communication in different context of contemporary society. Such method of communication influence quality of global life and enhances positive attitude towards immigrants and foreigners. It could be used for communication and promotion of our culture to others. The analysis of various sources and the survey of the students’ attitude provide valuable evidence that cross-cultural communication has a great positive impact. It is beneficial for studies abroad, professional career, and integration of immigrants/migrants in the local community.

Key words: cross-cultural communication, context, migration, education, professional career.

Introduction

Currently globalization impacts both the contemporary professional and academic societies. Importance of cross-cultural cooperation and ability to operate effectively in the intercultural environment is growing in the context of global integration. Effective communication is one of the presumptions for successful cooperation and activity. Thus, an ability to communicate effectively in the intercultural context becomes a vital factor of any modern citizen’s existence in the entire world. Nowadays that problem is relevant for Lithuania, which is efficiently participating in the international educational, cognitive and business projects. Consequently, development of communication and cross-cultural communication is important objective for the education, business and other processes of modern society, such as migration. According to Mažeikis (2008), cross-cultural communication is a method of communication between representatives of different cultures. This is an interchange of information among people from other cultures, where the different nations’ attitudes towards education, duties, etiquette and behavior can be transferred to other nations and countries.

Relevance and topicality of the problem. Importance of communication in business contexts is analyzed by Cesevičiūtė(2004). Buinevičiūtė and Lepaitė(2003) focus on the competences of a future specialist, where cross-cultural communication competence is an integral factor of successful business. Bridges (2004), Straub (2008) and Šucha (2008) note importance of “openness” in the 21st century. It is stressed that countries have to exchange identities and announce information through cross-cultural communication channels in order to operate efficiently in the global context. Gudykunst and Mody (2002), Gudykunst (2003), Mažeikis (2008), Karaliūtė (2009), Žegunienė(2009), Baraldsnes (2012), Pruskus (2012) emphasize significance of cross-cultural communication in the process of migration. Analysis of the cross-cultural communication aspects, e.g. attitudes of different scientists towards cross-cultural communication, reveals significance of this method of communication for the education and business contexts.

Study problem can be formulated by asking a question “What is significance of cross-cultural communication in different contexts (education, migration and professional field) of contemporary society? Is this method of communication beneficial for the individuals operating in these contexts?”

Study object. Cross-cultural communication as a prerequisite for efficient participation in different contexts.

Aim of the study – to detect necessity and importance of cross-cultural communication in the selected contexts of the contemporary society.

Goals:

1. To review the sources providing evidence of significance of cross-cultural communication in education, professional field and migration contexts.
2. To analyze the students' attitude towards cross-cultural communication as a prerequisite for efficient participation in the selected contexts.

Methods. Analysis of the scientific literature sources, analysis of the survey conducted, analysis of good experiences application, where the main emphasis is detection of significance of cross-cultural communication in different contexts as education, migration and professional career.

1. Significance of cross-cultural communication in the contemporary society

The study of communication is a very continuous process. Due to globalization and current trends occurring in the contemporary society the process of communication changes. Individuals invent modern methods of communication applying information technology, the Internet and various computer programs. Beside these facts, referred to as evidence of the changes in the communication process, it is necessary to discuss communication process in different aspects. Firstly, the process of communication may be perceived as “a process where at least two individuals have to exchange information using sounds, words, posture, body language and gestures”(Lunenburg, 2010). It seems rather clear and simple, but some issues and obstacles may be detected when different cultural backgrounds appear and interact. Nowadays transmitting of information is not and cannot be limited with some boundaries due to the mixture of cultural aspects and openness of the world. The global arena expands and provides citizens of various countries with unlimited number of opportunities to communicate and use different channels of communication. According to Mažeikis (2008), cross-cultural communication is a method of communication between representatives of different cultures. This is referred to an interchange of information among individuals representing other countries. Ability to communicate appropriately and acquire the knowledge of the different nations' attitudes towards various life spheres, duties, etiquette and behavior is a very important phenomenon. As Straub (2008) emphasizes, openness has to be a basic feature of globalization in the 21st century. Openness is important in education, because students are able to participate in different international projects, to continue studies in the international universities, and to investigate future employment possibilities. The modern business world comprising business people has to interchange information with foreign business partners and to expand own activities. It is advisable to acknowledge importance and benefit of cross-cultural communication. Openness is related with migration process. Where values, such as tolerance, personal freedom, life-long learning, participation in different activities, empowerment and cooperation, are intensively promoted and stimulated in the entire global arena.

The open world is the world of huge opportunities and challenges, which require changes in our individual behavior and approaches. Cross-cultural communication with own peculiarities and benefits may facilitate solution of the current topical issues of the contexts as international education, successful migration and employment.

1.1. Cross-cultural communication in the context of higher education

Many Lithuanian and foreign scholars as, Bukantaitė (2004), Ulrich (1998), Merkys (2004) Tutlys and Butkienė (2010), Kalninytė (2011), Žegunienė, et.al (2012) accentuated the necessity to learn foreign languages what can lead to successful cross-cultural communication. It is mentioned that international specialists with a wide range of competences are preferred in the global business. Consequently, education has to be open for new competences acquiring and development. Is that our future, to have more international students or professionals? Our students may deal with that issue studying abroad, i.e. entering international universities or colleges, continuing studies abroad, or participating in Erasmus Students' Exchange Programme. Mentioned alternatives may expand possibilities of our students to study internationally. Regardless to unlimited educational

possibilities it is preferred to have communication skills developed. Confidence in the area of cross-cultural awareness and cross-cultural communication ensures higher achievements, which may lead to better employment opportunities. Now, more than ever, our world is interconnected. In order to be successful — personally, intellectually, and professionally — you must become a "global citizen," skilled at communication and cross-cultural communication between multiple cultures, and capable of analyzing issues on a global level.

Firstly, education institutions should know that students may face with some difficulties starting studies abroad; and secondly, they have to be smart institutions investing, looking forward and educating own students. Students have to be interested in the international arena and know opportunities provided by the international context. The key to a successful student education and future recruitment strategy is thinking about "what you communicate, to whom, and how". Messages of cross-cultural communication must be consistent, clear and authentic. What works and what doesn't? For many European students, the Erasmus Programme is their first time living and studying abroad, where cross-cultural communication plays a vital role. Each student has to transmit own cultural phenomenon and mentality, and that might be done through efficient method of communication. Cross-cultural communication fosters not only learning and understanding of the host country, but also a sense of community among students from different countries.

As many scientific sources promote cross-cultural communication and its benefits, it is possible to conclude stating that positive aspects covers very wide and diverse context. The most beneficial aspects for educational context are elucidated in the Table 1.

Table 1. Cross-cultural communication as a prerequisite for effective education

Aspects	Beneficial display of cross-cultural communication
New perspective on the world	Cross-cultural communication process takes students through a cross-cultural exchange of cultural and academic experience. Students communicate to each other issues related to globalization, development, poverty, and social inequity from many different perspectives.
Experience and personal growth	Cross-cultural communication process is a challenging adventure, academically and personally. Students who have communicated with the representatives of different culture consistently report that they developed a greater sense of independence and confidence in their capabilities
Increasing of language skills	Cross-cultural communication improves oral and written competences. By using language skills in foreign country or meeting overseas students, young people understand that they are able to survive and flourish in an unexplored country
Familiarization with other culture first-hand	Cultural differences are more than just differences in language, food, appearances, and personal habits. A person's culture reflects very deep perceptions, beliefs, and values that influence his or her way of life and the way that she/he views the world. Students who experience and communicate cultural differences personally can understand origins of other cultures.
Improvement, learning, and refining of decision-making and problem-solving skills	Students communicating with foreigners find themselves in new situations all the time. When students maneuver through uncharted territory and convey their needs and thoughts using new language and intercultural skills, they gain confidence. These skills are transferable to other aspects of life, both personal and professional.
New contacts and lasting connections	Efficient cross-cultural communication between academic directors, lecturers, and program staff, other students, and hosting families, students form a large network of people.
Development of valuable career skills	Through cross-cultural communication the skills valued by the employers, such as critical thinking and problem solving, independence and self confidence, teamwork and communication, motivation and leadership, flexibility and adaptability, creativity, an expanded world view and multicultural perspective.
Enhancement of employment opportunities	Through an employer's eyes, a student who has studied abroad and actively communicated in cross-cultural environment is self-motivated, independent, willing to embrace challenges, and able to cope with diverse problems and situations. Cross-cultural communication experience in a foreign country or with foreigners, negotiating another culture, and acquiring another language will exclude a future specialist from the majority of others.

(source: made by the author)

1.2. Cross-cultural communication in the professional field

It is stated, that intercultural competence is relevant for the future businesspeople, and that development of competence should be started at the secondary school and this process should be continued further studying at the higher education institution. “Effective communication is one of the presumptions for successful cooperation and activity, so ability to communicate effectively in the intercultural context is integral part of a modern specialist profile” (Cesevičiūtė, 2004). That problem is relevant for Lithuania, which currently integrates into the European and global business societies. General communication competence and communication competence in the aspect of foreign language are one of the most essential competences of the modern specialist (Buinevičiūtė, Lepaitė, 2003).

The background of cross-cultural competence is acquired in the secondary school and consequently the process continues at higher education institution. Each student, especially future businessperson, has to perceive growing importance of intercultural competency in the future business activity, and moreover, its influence on the results of the future business. Business is being expanded across the world and the most important thing in this expansion process is communication channels, which are used by people, institutions and organizations for information transfer. People shouldn't forget that all information is transferred using modern information technology and preferable foreign language. As it was mentioned above, the English language is referred to the international language, so each organization which is confronted with needs of intercultural competence, tries to deal with factors influencing that competence. Future businesspeople should perceive that due to growing globalization many organizations become more flexible, operate in the global context, differ in decision-making, and information is overspread across the world. Society becomes more productive and efficient. As Desmond W. Evans (1990) and Rosenbaum (2005) presume, the business teams comprising of the individuals who are confident in cross-cultural communication promote greater creativity, flexibility, responsiveness and continuous improvement in business organizations. Cross-cultural communication is not only important to any organization but to its clients as well. Due to cross-cultural communication people are provided with relevant information and in appropriate way considering all cultural peculiarities.

Cross-cultural communication promotes the work of an organization at an international level. Despite the benefits of cross-cultural communication, people of different cultural backgrounds are likely to have different attitudes towards hierarchy, etc. However, it has been proved by the European research ELAN: *Effects on the European Economy of Shortages of Foreign Language Skills in Enterprises* that the advantages of cross-cultural communication far outweigh the setbacks. This is the best evidence that cross-cultural communication is important in any business organization.

1.3. Cross-cultural communication in the context of migration

Communication is a rather complicated process consisted of many components. Firstly, it comprises participants/communicators and any language. Consequently, the communication process may be divided into specific categories, as body language, oral, written communication, or communication through symbols. Considering the peculiarities and boundaries of migration process, the focus will be on usage of oral communication, where the representatives of a local community and migrants will interact. Cross-cultural communication and its interaction with migrants' integration are analyzed by various authors. Gudykunst, Mody (2002), Gudykunst (2003), Mažeikis (2008), Karaliūtė (2009), Žegunienė (2009), Baraldsnes (2012), Pruskus (2012) provide valuable evidence of cross-cultural communication impact on the social barriers between representatives of different countries. Usage of any language may not be identical with traditional and ethno-cultural context of that country. According to Grigaitienė (2005), “...speaking skills and ability to reflect and communicate own culture to others have to be developed constantly. It is possible to define cross-cultural communication in the same way; furthermore, it couldn't be dissociated from studies of foreign language.” Besides that, we may

follow Piliponis (2005) opinion, that "... languages cannot be closed in. Cultural links are being expanded by mass communication tools. Common language, referred to as a communication tool, is necessary for individual, science-technical, economical, cultural or political exchange". Bridges (2004) states that, importance of cross-cultural communication and ability to act effectively in the intercultural environment as well as in the intercultural professional and academic societies is increasing. If effective communication is one of the presumptions for successful cooperation and integration, then ability to communicate effectively in the intercultural context becomes integral part of migration process.

After review and analysis of scientific sources and ideas provided by the authors mentioned above, it is possible to highlight the importance of cross-cultural communication for the successful migration process, and consequently, this tool may help to integrate migrants into any foreign society. (see Table 2).

Table 2. Manifestation of cross-cultural communication in the context of migration

Spheres of migration process	Impact of cross-cultural communication
Representation	Represent interests and expectations of societies, communicate own culture to other countries.
Communication skills	Express own culture using modern means of communication, gestures and symbols; the process of cross-cultural communication ensures social integration, and efficient collaboration.
Problem solving	Deal with political problems, inter-social and intercultural disagreements. It is necessary to have autonomic perception of the world because it is like presumption for cross-cultural dialogue.
Cultural awareness	Understand dynamic, dialect and changes of the cross-cultural dialogue. Societies and especially sub-cultural ones change very fast. Due to this reason it is important to understand, that cross-cultural communication and intercultural public spirit are not "permanent" items and they should be renewed constantly.
Empathy	Empathy requires emphasis on the symbol and emotional world of different societies. It allows us to assimilate language of that society, logic of reasoning, local moral imperatives and customs.

(source: made by the author)

All mentioned spheres of cross-cultural communication process are related with the ability to develop communication among cultures and representatives of cultures, i.e. migrants and a local community. Cross-cultural communication makes it possible to minimize violence, segregation and oppression and invisible negative obstacles.

According to Straub (2008), unreserved cross-cultural communication is a feature of successful globalization in the 21st century. Openness and willingness to participate actively in integration process are characteristics of the modern global world and it's advisable to understand importance and benefit of that feature. Openness is related with values such as tolerance, personal freedom, life-long learning, participation in different activities, empowerment and cooperation, which are opposite to values of closed world. The open world is the world of huge opportunities and challenges, which requires changes in our individual behaviour and approaches. Citizens of the global society have to demonstrate positive approach towards immigrants and migration process. Furthermore, unrestricted and open cross-cultural communication facilitates perception of migration process and social boundaries. Migrants have to be characterized as people who aim to be integrated into local community on the ground that their culture and cultural peculiarities will be communicated to locals.

2. The students' attitude towards cross-cultural communication as a prerequisite for efficient participation in the contemporary society

The analysis of the scientific sources provided information that cross-cultural communication plays significant role in various contexts of the modern society. Nowadays individuals confront with new issues initiated by globalization. The target audience, basically affected by the global issues may be referred to the youth. They study at higher education

institutions, actively prepare for the professional future and some of them relate it to the migration process. It was important to highlight the students' perception of cross-cultural communication significance and to define the most relevant contexts of cross-cultural communication usage, and how beneficial it could be. The research was initiated and performed with the students representing two higher education institutions in Lithuania – Klaipeda University and Klaipeda University of Applied Sciences. The research was completed in March – April 2017. The target group comprised 256 respondents, the instrument of research – a questionnaire form comprised questions revealing the usage of cross-cultural communication and perceived importance of this method of communication. The questions were formulated aiming to detect and investigate usage and significance of cross-cultural communication in different contexts.

The list of possible fields and cases where cross-cultural communication can be practiced had been created after review of the scientific sources and surveys. The respondents had to select and rate the spheres of cross-cultural communication usage. The most frequently indicated areas are elucidated in the figure below (see Figure 1).

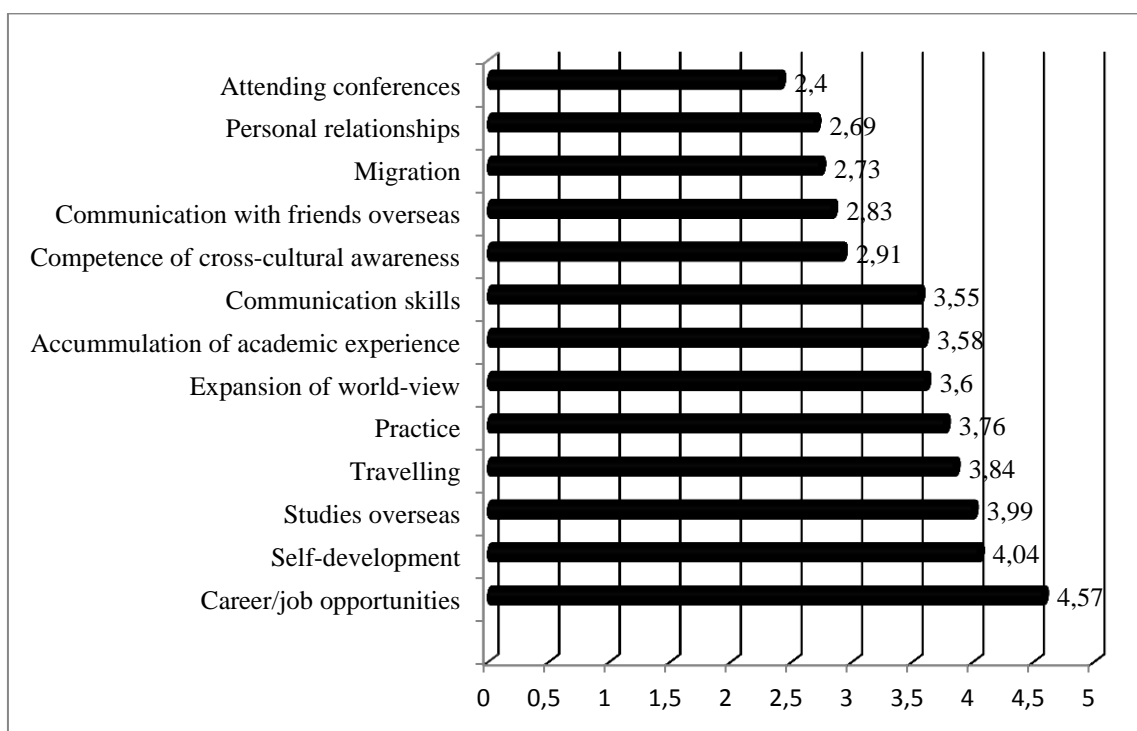

Fig. 1 Cross-cultural communication in the contexts of the contemporary society

Having analyzed the students' answers the following might be concluded. Majority of the respondents (average 4.57) relate usage of the cross-cultural communication with career and job opportunities. They understand significance of such communication in the global business and possible competitive advantage considering tough competition in the Lithuanian labour market and abroad. Furthermore, the next selected areas can be related to educational context, where self-development and studies abroad, travelling due to educational reasons, practising, expansion of world-view, accumulation of academic experience and communication skills have been chosen by slightly smaller portion of the respondents (average 3.55 – 4.04). That provides the evidence that students support the necessity of cross-cultural communication in the educational context. They are willing to demonstrate wider academic knowledge comprising cross-cultural awareness and experience. Further, the following group of the selected areas could be closely related to migration, i.e. communication with friends, personal relationships and attending conferences for educational reasons. This category was chosen by the smallest amount of the interviewed respondents (average 2.4 – 2.91). The positive aspect is the students' acknowledgement of the importance of cross-cultural communication. Migration process is not highly preferred by any country, but despite that, this process is unavoidable. It could be believed

that our culture will be communicated in the entire world because cross-cultural communication is integral part of migration process.

The research data illustrates necessity to practice the method of cross-cultural communication in order to achieve positive goals in different context relevant for young people. They demonstrate deep and precise perception of cross-cultural communication and contexts where it is possible to practice cross-cultural communication. External factors, such as globalization, labour market and education influence and stimulate communication in international level. Each individual is responsible for acquiring new skills and their application into practice.

Conclusions

1. Due to internationalization of studies the students' life is changing. Young people have to know their opportunities and possible ways to do successful career. Any education institution has to be interested in appropriate preparation of the confident and intelligent specialists. These institutions have to be smart and to be involved in lifelong learning. In other words, graduates have to be self-confident and feel confident in their professional fields, they have to be able to undergo any difficulties and "open all doors". This method of communication leads to healthy competitiveness in labour market and ensures success in professional career. Cross-cultural communication may improve self-realization in the multicultural European labour market and create better recruitment opportunities. Nowadays, employers prefer candidates with more general competencies such as foreign languages, cultural awareness, flexibility in the global arena and interpersonal relationships. Cross-cultural communication might be considered as an integral factor of migration process. Importance of this method of communication is related with ability to develop communication among cultures and representatives of cultures, i.e. immigrants and a local community in order to eliminate obstacles occurring in foreign country. Cross-cultural communication makes it possible to minimize violence, segregation and oppression and invisible negative obstacles.

2. As the results of survey reveal the students are aware and demonstrate clear understanding of opportunities that are provided by using particular method of communication – cross-cultural communication. It allows exchanging of information without any obstacles in the international educational context. Usage of cross-cultural communication enables students to be better prepared for the professional future career or continue studies abroad. The importance of cross-cultural communication in the professional field is reflected in the survey section. According to the survey outcomes, the students as the future businesspeople acknowledge that they need to improve, develop and use cross-cultural communication if they want to perform in more professional manner and be employed as culturally educated multilingual specialists. Unrestricted and open cross-cultural communication facilitates perception of migration process and social boundaries, which migrants may face with trying to integrate in the local community and local cultural, social, economical, and professional environment. Nearly half of the students mentioned the possibility to migrate and continue professional activities overseas. Thus, cross-cultural communication is obviously necessary for successful future plans.

References

1. BARALDSNES, D. (2012). Tarpkultūrinė ir tarptautinė komunikacija. Vadovėlis. [interaktyvus]. [žiūrėta 2017-01-12]. Prieiga per internetą: http://www.esparama.lt/es_parama_pletra/failai/ESFproduktai/2012_Tarptautine_ir_tarpkulturine_komunikacija.pdf
2. BRIDGES, W. (2004) Bridges' Transition Model. Guiding People Through Change. [interaktyvus]. [žiūrėta 2017-04-23]. Prieiga per internetą: <https://www.mindtools.com/pages/article/bridges-transition-model.htm>
3. BUINEVIČIŪTĖ, A., LEPAITĖ, D. (2003). Europos šalių mokyklų komandų bendradarbiavimo europiniuose švietimo projektuose ypatumai ir jų priežastys. Socialiniai mokslai. Kauno technologijos universitetas. Nr. 2 (39). P. 56.
4. BUKANTAITĖ, D. (2004). Lietuvos darbo birža – tinklinė organizacija: pagrindiniai bruožai. Profesinis rengimas: tyrimai ir realijos. (Nr. 8. P. 25-31). Kaunas: VDU leidykla.

5. CESEVIČIŪTĖ, I. (2004). Tikslinės edukacinės aplinkos komunikacinės kompetencijos ugdymui universitete ypatumai: konteksto ir patirties dimensijų raiška.[interaktyvus]. [žiūrėta 2017-05-20]. Prieiga per internetą: <http://www.education.ktu.lt/zurnalas/lt/2004>
6. DESMOND W. EVANS (1990) People, Communication & Organizations. Pitman.
7. ELAN. (2005). Effects on the European Economy of Shortages of Foreign Language Skills in Enterprise [interaktyvus]. [žiūrėta 2017-04-30]. Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/education/languages/pdf/doc421_en.pdf
8. GUDYKUNST, W. B.(2003). Cross-cultural and intercultural communication.[interaktyvus] Sage publications. P. 149-191. [žiūrėta 2017-01-20]. Prieiga per internetą:
9. https://books.google.lt/books?hl=lt&lr=&id=-5sjpr1ypmcC&oi=fnd&pg=PR7&dq=cross+cultural+communication&ots=GEing5MFYY&sig=oaT4D6NY7LzrNw7kkgToAO0qrvA&redir_esc=y#v=onepage&q=cross%20cultural%20communication&f=false.
10. GUDYKUNST W. B., MODY, B.(2002). Handbook of international and intercultural communication. Second edition.[interaktyvus] Sage publications. P. 291-295; P. 415-419. [žiūrėta 2017-02-22]. Prieiga per internetą:
11. https://books.google.lt/books?hl=lt&lr=&id=0FYtvfvpPHIC&oi=fnd&pg=PP11&dq=cross+cultural+communication&ots=WEUId9OPHF&sig=rU_OP-5NM7c5ht2RA4FtMgnK1zE&redir_esc=y#v=onepage&q=cross%20cultural%20communication&f=false
12. KALNINYTĖ, A. (2011). Ar Lietuvos įmonėms reikia daugiakalbių darbuotojų? Kalbotyra.Nr.3. P.63. Kaunas: VDU leidykla.
13. KARALIŪTĖ, E.(2009). Tarpkultūrinio bendravimo/bendradarbiavimo aktualumas ir raiška. [interaktyvus]. [žiūrėta 2017-02-12]. Prieiga per intrnetą:
14. http://www.kvalifikacija.lt/index.php?option=com_content&view=article&id=128:tarpkultūrinis-bendravimas&catid=42:straipsniai&Itemid=66.
15. LUNENBURG F.C (2010) Communication: The Process, Barriers, And Improving Effectiveness [interaktyvus]. [žiūrėta 2017-05 28]. SCHOOLING Vol. 1. Nr. 1.Prieiga per internetą: <http://www.nationalforum.com/Electronic%20Journal%20Volumes/Lunenburg,%20Fred%20C,%20Communication%20Schooling%20V1%20N1%202010.pdf>
16. MAŽEIKIS, G. (2008). Tarpkultūriškumas, globalizacija ir integracija. [interaktyvus]. [žiūrėta 2017-03-01] Prieiga per internetą: [http://info.smf.ktu.lt/Edukin/zurnalas/lt/2008-2_\(60\)/summary.html](http://info.smf.ktu.lt/Edukin/zurnalas/lt/2008-2_(60)/summary.html)
17. MERKYS, G., URBONAITĖ - ŠLYŽIUVIENĖ, D., VAITKEVIČIUS, S. (2004). Užsakomųjų tyrimų ataskaitos rengimas: švietimo ir mokslo ministerijos rekomendacijos tyrėjams. Kaunas: KTU Socialinių tyrimų laboratorija.
18. PILIPONIS, A.(2005). Socialiniai kalbiniai šiuolaikinės komunikacijos vadybos aspektai. Pašto veiklos specialybės student požiūrių lyginamoji analizė.*Pedagogika*. Mokslo darbas, No. 76. Vilnius. p. 76.
- PRUSKUS, V. (2013).Kultūros samprata ir inkultūrizacijos procesas tarpkultūrinės komunikacijos kontekste [interaktyvus].*So c i o l o g i j a*. Vol. 24.Nr. 3. P. 121–130.[žiūrėta 2017-04-12]. Prieiga per internetą: <http://www.lmaleidykla.lt/publ/0235-7186/2013/3/121-130.pdf>. [Accessed 12 March 2017].
20. ROSENBAUM, T.(2005) The Guide to Employee Communication. Cornell Local Roads Program.[interaktyvus]. [žiūrėta 2017-05-10]. Prieiga per internetą: <https://recordsandarchives.wordpress.com/2011/07/14/benefits-of-cross-cultural-communication/>
21. STRAUB, R. (2008). Ar pasaulis yra atviras? [interaktyvus]. [žiūrėta 2017-03-04]. Prieiga per internetą: http://www.elearningpapers.eu/index.php?page=doc&doc_id=11653&doclng=11
22. ŠUCHA, V. (2008).Ar kultūrą galima išversti?[interaktyvus]. [žiūrėta 2017-03-04]. Prieiga per internetą: <http://www.balsas.lt/naujiena/194299/ar-kultura-galima-isversti/rubrika:naujienos-kultura>
23. Švietimo mainų paramos fondas (2010). Darbdavių požiūris į Lietuvoje ir Europoje vykstančius aukštojo mokslo pokyčius [interaktyvus]. [žiūrėta 2017-04-25] Vilnius. Prieiga per internetą:<http://smf.lt/uploads/Statistika/Bolonijos%20ataskaita%20pilnas.pdf>
24. TUTLYS, V., BUTKIENĖ, J. (2010) Studijų ir verslo sąveika Lietuvoje – problemos ir perspektyvos. Švietimo mainų paramos fondas. Darbdavių požiūris į Lietuvoje ir Europoje vykstančius aukštojo mokslo pokyčius. Vilnius.
25. ULRICH, D.O. (1998) Human resource management. Vol. 37.Nr. 2. P. 99
26. ŽEGUNIENĖ, V.(2009).*Future businesspeople intercultural competency and its relation with English language*. [interaktyvus]. Global Academic Journal: Social Science Insight.,Vol. 2., Nr. 8. P. 24-39. [žiūrėta 2017-04-01]. Prieiga per internetą:<http://scholararticles.net/>
27. ŽEGUNIENĖ, V., PARIŠAUSKIENĖ, D., JANKAUSKIENĖ, B.(2012)Daugiakalbiai specialistai – verslo sėkmė? // Šiuolaikinio specialist kompetencijos: teorijos ir praktikos dermė : VI tarptautinė smokslinės – praktinės konferencijos straipsnių rinkinys = Competence of Contemporary Specialists: the Unity of Theory and Practice : 6th international conference selected papers / Kauno kolegija. Kaunas : Kauno kolegijos leidybos centras. ISSN 2029-4557. 2012, 6(1), p. 48-55.

Santrauka

Šiuolaikinė visuomenė gali būti apibūdinama kaip sudėtingas reiškinys, apimantis skirtingas egzistencijos sritis. Kiekviena sritis pasižymi savais ypatumais, bet galima įžvelgti vienovę, kas laikoma svarbia sąlyga, norint sėkmingai veikti moderniaame pasaulyje. Šiame sraipsnyje išskiriamas tarpkultūrinis bendravimas, kaip būtina sąlyga, reikalinga sėkmingam egzistavimui ir nuolatiniam tobulėjimui. Šis bendravimo metodas būtinas jaunimui, kuris nepaliaujamai siekia išsilavinimo, profesinės karjeros ir planuoja sėkmingą ateitį. Manoma, kad jauniems žmonėms svarbiausia išnaudoti visas švietimo sistemos suteikiamas galimybes, bei labai svarbu atitikti būsimų darbdavių lūkesčius. Profesinės galimybės siejamos ne tik su šalies darbo rinka, bet neatmetamos migracijos alternatyvos. Atliktas tyrimas ir gauti rezultatai parodo, kad tarpkultūrinis bendravimas suvokiamas kaip vienas iš būtinų įgūdžių, kurie leidžia praplėsti švietimo ribas, pasirenkant ir tęsiant studijas užsienio švietimo institucijose, bei tenkinant darbdavių reikalavimus, kurie pasipildo naujomis šiuolaikinėmis kompetencijomis. Dauguma respondentų suvokia, kad tarpkultūrinis bendravimas suteikia naujas galimybes ir padeda spręsti problemas, kylančias dėl naujos aplinkos, naujų reikalavimų ir vis besiplečiančių galimybių.

Raktiniai žodžiai: tarpkultūrinė komunikacija, kontekstas, migracija, švietimas, profesinė karjera.

REVIEW OF GENERIC REFERENCE CURRICULUM ON CYBERSECURITY. THEORY MEETS PRACTICE AT CUIAVIAN UNIVERSITY IN WLOCLAWEK

Assoc Prof. Piotr Gawliczek
Cuiavian University in Wloclawek

The main goal of the review is to share the knowledge and recommendations stemming from the unique document, entitled *Cybersecurity. A Generic Reference Curriculum* endorsed by the NATO Supreme Allied Commander Transformation on 27 September 2016 as the result of the work of a multinational team of volunteer academics and researchers drawn from 14 nations associated with the Partnership for Peace Consortium (PfPC) Emerging Security Challenges Working Group (ESCWG). The author of the review was a member of this team. This document aims to address cybersecurity broadly but in sufficient depth that non-technical experts will develop a more complete picture of the technological issues and technology experts will more completely appreciate national and international security policy and defense policy implications. The document offers a logical breakdown of the topic by specific categories, suggesting the level of knowledge to be obtained by various audiences and indicating useful key references so that each adopting state can adapt this framework to its needs and the specifics of the target audience. As the follow up, as the case study, the activities under DEEP Ukraine aegis are described, aiming at the development of the ADL capacity, cybersecurity included. The events organized at the Cuiavian University in Wloclawek are described.

News headlines are replete with references to commercial hacks, data breaches, electronic fraud, the disruption of government service or critical infrastructure, intellectual property theft, exfiltration of national security secrets, and the potential of cyber destruction. The domains once simply considered as electronic warfare, or information warfare once dominated by network security experts, is today transforming into a much broader domain, referred to as “cybersecurity”.

In paragraph number one it is said, that the rapid and unrelenting pace of changes and challenges in cybersecurity was the driving force that prompted the Emerging Security Threats Working Group (ESCWG) to request this curriculum effort, in accordance with North Atlantic Treaty Organization (NATO) increased emphasis on improving cybersecurity awareness, preparedness and resilience. In an effort to satisfy specific partner education and training needs, the Partnership for Peace Consortium (PfPC) ESCWG has developed a *Cybersecurity. A Generic Reference Curriculum*. The document is found compatible with NATO Education and Training on Cyber Defence and can serve as the reference for partner countries in the design and development of course models and programs for cybersecurity education. As it is an emergent issue, one in which still remains disagreement over basic terms, the ESCWG has sought to bring some clarity and commonality to this issue through creation of this reference curriculum. Team has adopted the agreed spelling “cybersecurity” as one word throughout and employ the term “cyber” as a modifier or to clarify the focus. The largest gap team observed was the lack of sufficient understanding of cybersecurity technology and of threat and risk mitigation practices among national security and defense policy leaders.

Paragraph number two is focusing on “Cybersecurity and risks”, and it is underlined that security measures are most often informed by measures of threats and risks. Both concepts are explored at some length. However, in simple terms, cyberspace is full of threats, but measures to mitigate threats need to be informed by measures of risk. The International Organization for Standardization (ISO) defines risk as “the effect of uncertainty on objectives” (the effect may be positive or negative deviation from what is expected). Since measures taken to secure something must be proportionate to the value of what is being secured, there are various levels of security depending on measures of value and risk. Securing cyberspace, therefore, entails a number of considerations to mitigate risks and threats while encouraging accessibility and openness across

various types of interconnected networks and devices. Establishing the necessary balance between access, usability and security is the core challenge.

Next paragraph is on “Structure of this curriculum”. It is of importance to note that, as previous reference curriculum documents have stated, a curriculum is a specific learning program, or perhaps a range of courses, that collectively describes the teaching, learning and assessment materials and methods appropriate for a given program of study. The resulting curriculum therefore is a road map of what learners may be exposed to. Like any map, it is crafted at a level of abstraction and may not show all routes or details; however, it outlines what the learner should see. Typically, a generic curriculum results in a nested structure, with many subtopics and issues nested within a broad framework. These many nested parts are connected to broader objectives of a program of study. Given the interconnectedness of subjects and issues contained within our cybersecurity reference curriculum, we have not recommended that the curriculum would be broken into three officer development phases. More will be said on this point below, when we address how to use this curriculum. In keeping with the structures adopted in other Partnership for Peace Consortium reference curricula, this document is presented through four themes, each of which is separated into blocks that naturally could be further subdivided. These divisions are designated Themes (T) and Blocks (B), as reflected in the Table of Contents.

The four themes of this curriculum are as follows: (1) cyberspace and the fundamentals of cybersecurity, (2) risk vectors, (3) International Cybersecurity Organizations, Policies and Standards, (4) Cybersecurity Management in the National Context. Each theme is described in detail elsewhere in this document, but each has broad specific areas and issues to address. Subsumed under each theme are several distinct subjects. Each subject is explored in a basic block, which itself may be broken down into distinct learning modules, such as lectures, presentations, demonstrations, tours, scenario exercises or similar activities. For the most part, because this reference curriculum will require local adaptation, we have not suggested distinct modules and lectures because that level of detail is dependent on individual need. The various blocks collectively inform each theme. They suggest learning objectives and outcomes to be achieved; these are in turn connected to the wider objectives of the theme. Blocks could be delivered as a whole, combined, or subdivided into separate modules. This outline does not suggest which blocks to treat which way, but in either blocks or modules, delivery of the subjects may take the form of lectures, presentations, participatory assignments, tours, demonstrations or participation in scenario exercises.

As far as next paragraph – “Using this Curriculum” is concerned, the document makes a number of implicit assumptions. First, all of the material identified in this document is non-classified. Second, it is assumed that institutions adopting this reference curriculum will devote appropriate time and resources with an expert team to identify national policies and procedures at the level of detail required for the target audience. Third, there is no block on cyber war, cyber conflict or social media as a conduit for propaganda or disinformation. The design committee elected to leave those focused issues for subsequent development. The three elements of greatest concern when deriving any single course from this outline will be the aim or purpose of the course; the proposed students, particularly their level of technical knowledge and the nature of their employment; and the time available. Those three elements should guide the level of technical detail discussed and the nature of the learning exercises (lectures, examples, field trips, demonstrations, war games, etc.).

In paragraph number three it is said, that the document is divided into four themes and 17 blocks. As already mentioned, theme 1 is focused on cyberspace and the fundamentals of cybersecurity. It comprises following blocks: (1) Cybersecurity and Cyberspace – An Introduction, (2) Information Security and Risk, (3) The Structures of Cyberspace: The Internet Backbone and National Infrastructures, (4) Protocols and Platforms, (5) Security Architecture and Security Management. Main object of this theme is to lay the knowledge foundations for all of the instruction that follows by identifying the structural components of cyberspace its basic

architecture and the rudiments of cybersecurity. Identification and management of risk is the major shared challenge linking the disparate themes and subjects addressed in this curriculum.

The challenges of cyberspace and cybersecurity require more than a simple rechristening of government organizations responsible for information technology security (IT security) or communications security (COMSEC). The ubiquity of modern computer systems and the ability to communicate or interact through a variety of means, from mobile devices to wearable computers, present a number of inherent vulnerabilities and possible attack vectors for both state and non-state actors. Exploitation of the vulnerabilities may have broad national security implications through deliberate acts of espionage, degradation of command and control facilities, theft of intellectual property and sensitive personal information, disruption of critical services and infrastructure, or economic and industrial damage.

Through the five blocks of this theme, participants will be exposed to the basic structure of cyberspace and to a risk-based approach to cybersecurity. T1-B1, Cybersecurity and Cyberspace – An Introduction, explores the origins and general shape of cyberspace and introduces the concept of cybersecurity. T1-B2, Information Security and Risk, addresses the basics of information security risk analysis methodology and explores a threat-based approach to assessment. T1-B3, The Structures of Cyberspace: The Internet Backbone and National Infrastructures, explores the operation and architecture of the global Internet and its governance. T1-B4, Protocols and Platforms, introduces network technology and information technology standards in order to explore the basics of network design and operations. Finally, T1-B5, Security Architecture and Security Management, introduces the basics of security architecture based on threat, risk and vulnerability analysis. Risk analysis must guide and inform the development of cyber architectures and strategy to limit known and unknown vulnerabilities and threats at the organizational and national levels. Accordingly, students are introduced to basic cyber risk analysis methodology and management used to develop systems architecture and strategies aimed at mitigating such risks. Regarding learning outcomes, students will be able to: (1) describe what is meant by cyberspace and cybersecurity; (2) outline some basic vulnerabilities of developed states to cyber threats, such as economic intelligence gathering for national gain, individual and enterprise profiling, data theft, database corruption or the hijacking of industrial control systems or process control systems (e.g., SCADA); (3) describe the basic topology of cyberspace, including its physical structures and how it is governed by protocols and procedures; (4) outline the basic considerations for appropriate security architecture. The final part are suggested references – total eight.

Theme 2 is focused on risk vectors. It comprises following blocks: (1) Supply Chain/Vendors, (2) Remote and Proximity-access Attacks, (3) Insider Access (Local-access Attacks), (4) Mobility Risks, BYOD and Emerging Trends. This theme area offers an introductory survey of the vulnerabilities inherent to cyberspace and the ways and means to exploit those vulnerabilities through various attack chains or vectors. Understanding these vulnerabilities is an essential component of risk assessment and mitigation policy, as will also be explored. Regarding learning objectives, students will be able to: (1) understand the significance and possible impact of exploited supply chain, remote, proximity and insider access to target cyberspace vulnerabilities and those associated with facilitating enhanced mobility, (2) identify the types of security trade-offs associated with enhanced mobility and the other risk vectors identified in this theme area. The final part are suggested references – total eight, i.e. ISO standards on Risk Assessment/ Risk Management.

Theme 3 is focused on international cybersecurity organizations, policies and standards. It comprises the blocks: (1) International Cybersecurity Organizations, (2) International Standards and Requirements - A Survey of Bodies and Practices, (3) National Cybersecurity Frameworks, (4) Cybersecurity in National and International Law. The broad objective of this theme is to expose students to international standards and organizations, such as the U.S. NIST and the British BSI (and possibly others), and the ways in which these relate to national contexts. Students will come to identify the role of international standards bodies and identify the major

international organizations with cybersecurity roles or functions. Further, they should examine their national cybersecurity policies in light of international standards and recommended best practices and do so by comparing them to several example national policies. Finally, this theme area will address evolving international legal regimes for cybersecurity.

Each nation will have to tailor this section to its needs, identifying its national bodies responsible for cybersecurity policy and practices and how these affect their respective cybersecurity policies and organizations. While particulars will vary for each nation, the approach taken to present this theme may follow these lines: T3-B1, International Cybersecurity Organizations, as relevant to the national context; T3-B2, International Standards and Requirements—A Survey of Bodies and Practices; T3-B3, National Cybersecurity Frameworks, which is aimed at analyzing national frameworks in comparison to those of other nations; and T3-B4, Cybersecurity in National and International Law.

As it is an emerging security issue, various national and international responses to cybersecurity are taking shape in existing organizations and in new organizations. As a national crosscutting issue, cybersecurity requires high-level policy and coordination, but national responses have been quite varied. Through exploring the emerging practice of states developing national policies for governmental, commercial and individual cybersecurity and supporting non-state actors in developing regimes to manage the risks and threats, the student will: (1) develop an awareness that the national and international responses require some form of multi-stakeholder approach; (2) identify the chief national organizations responsible for cybersecurity; (3) identify and understand the roles and requirements of national and international standards agencies; (4) understand the significance of the relationship between cybersecurity, intelligence and military institutions; (5) be able to analyze national practices and policies in light of international standards and good practice; (6) understand the roles of key international organizations that play a leading role in cybersecurity; (7) be familiar with the evolving international legal framework and the national government's official policy positions within this emerging regime. The final part are suggested references – total seven.

Theme 4 is focused on Cybersecurity Management in the National Context. There are flowing blocks: (1) National Practices, Policies and Organizations for Cyber Resilience, (2) National Cybersecurity Frameworks, (3) Cyber Forensics, (4) National-level Security Audit and Assessment.

The broad objective of this theme is to explore the practice of managing cybersecurity in the national context. It is underlined, that approaches to managing national cybersecurity issues will differ significantly among countries. While challenges and responses may differ in detail, the general problems will be similar among nations. National frameworks for cybersecurity may differ in specifics, but in general a comprehensive regime often includes the following issues, which require active management and coordination: (1) physical IT-related asset management; (2) controls management; (3) systems configuration and configuration change management; (4) vulnerability identification and management; (5) incident management; (6) service continuity management; (7) threat identification and handling management; (8) external dependences and linkages management; (9) training and awareness; and (10) maintaining situational awareness.

This theme explores national cybersecurity management practices in depth and contextualizes national security readiness in a risk framework. In particular, T4-B1, National Practices, Policies and Organizations for Cyber Resilience, delves into contingency planning and recovery from cyber incidents so as to minimize disruption. T4-B2, National Cybersecurity Frameworks, introduces national cybersecurity management practices, which include operations, incident response and risk mitigation. T4-B3, Cyber Forensics, teaches students forensic tools, practices and procedures to collect, analyze and interpret data for attribution and intelligence. T4-B4, National-level Security Audit and Assessment, introduces students to best practices in assessing national cybersecurity readiness.

On learning objectives - students will: (1) understand the systems approach to planning for resilience to threats, attacks and similar events; (2) be able to situate the practice of employing

resilient systems within the national context; (3) be able to analyze the utility of frameworks and matrices for planning and delegation; (4) demonstrate a knowledge of the common types of national response organizations and be familiar with the role, mandate and structure of their current national systems and organizational incident and crisis management organizations. The final part are suggested references – total seven. At the end of the document there are three additional sections: (1) abbreviations, (2) glossary - not all terms below appear in the text of the curriculum, but many may prove useful in crafting specific learning exercises, etc., (3) curriculum team members and advisers – total 40 persons.

Considering the possibilities of the implementation of the document into educational and training realm, it is of importance to mention about the activities organised under the NATO Defence Education Enhancement Programme Ukraine (DEEP UKR) flag. Actually, the defence education is a key agent of transformation and NATO is using it to support institutional reform in partner countries. Through its DEEPs, the Alliance advises partners on how to build, develop and reform educational institutions in the defence and military domain in the form of peer-to-peer conversations. E-learning is becoming a global trend in defence and military domains and DEEP is using it to improve efficient military education in some partner countries. Cuiavian University in Wloclawek, Poland agreed on 7 June 2017 to support NATO's work with partners on defence education through advanced distance learning (ADL) (http://nato.int/cps/en/natohq/news_144877.htm?selectedLocale=en [accessed 2017-09-18]). Thus, the Cuiavian University is supporting Ukraine's DEEP programme in building e-learning capacity for the National Defence University in Kyiv. It is also an active institution within the European Higher Education Area under the Bologna Process – which sets the basic framework for the three cycles of higher-education qualifications, bachelor's, master's and doctoral degrees – and in the European Union student exchange programme Erasmus. Being active in both the European Union (EU) and NATO, the university is keen to bolster joint NATO-EU future cooperation in the ADL area by developing common e-learning modules together with the DEEP Programme and the European Security and Defence College.

During the event within DEEP Ukraine, 28 July – 01 August, 2017 the workshop on “Advanced E-Learning Cybersecurity Course, inspired by Generic Reference Curriculum – NATO Standards” was launched. It took place at the Cuiavian University in Wloclawek (CUW), and group representing Defence University of Ukraine named after Ivan Chernyakhovsky (DUU), Kiev had participated. The workshop was the first of the series of the activities focused on the development to generate the tangible product: “Advanced E-Learning Cybersecurity Course, inspired by Generic Reference Curriculum – NATO Standards (E-RC)”. The title of the course was accepted by both sides. The main aim of the event was to discuss the possible options/ways as far as the preliminary phase of the transformation of the book: “Cybersecurity. A Generic Reference Curriculum (RC)” into e-learning course is concerned (E-RC). The aim was also to start with the core/backbone of the course, in English and Ukrainian languages in parallel – SCORM Editor as the tool. During the sessions, the sides agreed on the general set up/structure of the course:

- Introduction/Foreword (idea, tasks, parties involved etc.);
- Pre-course survey (about 20 questions/ scientific dimension as added value);
- Theme 1: Cyberspace and the fundamentals of Cybersecurity;
- Five blocks. After each block – test of three questions;
- Final test of the theme (10 questions);
- Summary of the theme;
- Theme 2: Risk Vectors;
- Four blocks. After each block – test of three questions;
- Final test of the theme (10 questions);
- Summary of the theme;
- Theme 3: International Cybersecurity Organization, Policies and Standards;
- Four blocks. After each block – test of three questions;

- Final test of the theme (10 questions);
- Summary of the theme;
- Theme 4: Cybersecurity Management in the National Context;
- Four blocks. After each block – test of three questions;
- Final test of the theme (10 questions);
- Summary of the theme;
- Final test of the course. Twenty questions out of the pool of 100 questions;
- After-course survey (about 20 questions/scientific dimension as added value);
- Feedback;
- Certificate of completion generated by the LMS ILIAS (QR coded);
- Glossary of the terms;
- Abbreviations.

During three intensive days, the participants were able to transform the whole English text of RC into the SCORM Editor version. Following points were also raised, to be touched upon during the future events within the project: (1) to identify SME/SMEs to cover 17 blocks – as the first priority, due to the fact that each block should be enhanced by additional case study, lecture, example prepared by the respective SME, (2) to consider the signatures on the certificates of completion and the foreword by the VIP, (3) the timeframes were set, as the draft matrix, and also the division of labour was determined.

The objectives of the event were fully reached and the E-learning teams of CUW and DUU were able to meet the expectations, as far as the e-learning course development is concerned. The involvement of both sides facilitated to establish the basics for the future developments.

While trying to draw conclusions it is possible assess that this curriculum explores approaches to threat and risk assessment, identification and mitigation, at the technical level and at an agency and a government policy level, through exploration of recommended best practices and in comparison to the published policies of particular states or organizations. This reference curriculum provides a coherent launching point from which to develop or enhance the teaching of cybersecurity issues. Like the other reference curricula developed by the PfPC, the aim of this document is conservative. It does not present a single master course outline for all to follow. It could be said that those with little technical background will find an introduction at a manageable level of complexity and gain a better appreciation of where and why technical depth is required. Those with technical backgrounds may find the material a useful overview of areas they are familiar with and an introduction to broader issues of international, national and legal policies and practices. On the other hand, course designers are encouraged to generate their own list of key sources; nevertheless, we have included a wide range of sources reflecting many different national and international perspectives relevant to the themes articulated for this reference curriculum.

BOOK REVIEW ADULT EDUCATION AND LIFELONG LEARNING IN EUROPE AND BEYOND

Salomėja Šatienė

Klaipėda University of Applied Sciences

The book *Adult Education and Lifelong Learning in Europe and Beyond. Comparative Perspectives from the 2015 Würzburg Winter School* (Edited by Regina Egetenmeyer. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2016, 280pp. E-ISBN 978-3-653-05973-1 (E-Book)) comprises a collection of comparative studies of specific adult education structures in a number of countries. The studies are the result of Winter School at Julius Maximilian University of Würzburg in January and February 2015 on 'Comparative Studies in Adult and Lifelong Learning', dedicated to analysing and comparing international and European strategies in lifelong learning. The book as a united whole presents a comprehensive in-depth study of European policies and practices in adult education and lifelong learning and adopts a transcontinental approach by extending the study outside Europe. As it has been emphasized by Regina Egetenmeyer, the editor of the volume, the relevance of the research represented in the book is substantiated by the fact, that in the field of adult education there are few studies carried out by teams of researchers from different national backgrounds.

The book consists of six chapters focusing on selected topics of adult education and lifelong learning. The first chapter (*Comparing Policies in Lifelong Learning*) starts with a contribution by Lima, Guimarães, and Touma outlining the theoretical and analytical categories developed for more uniform comparative studies. It introduces a typology of analytical models of adult learning and education including the democratic-emancipatory model, the modernisation and state control model, and the human resources management model, which serves as a basis for comparison of developments in the selected countries. The authors also present an analysis of adult learning and education policies in three countries – Germany, Portugal and Sweden – based on the national reports presented to CONFINTEA VI. The study shows that the elements of the characteristics of the three models were manifested with differing degrees in the national policies of the countries studied in terms of political-administrative guidelines, political priorities, organizational and administrative dimensions and conceptual elements of public policies. The authors point out a clear interaction between the modernization and social control policy model and the human resources management model, namely in Portugal and Germany, whereas in Sweden they find interaction between the elements of the modernization and social control policy model and the democratic emancipatory model more evident. However, the authors also note the evidence of some characteristics of the human resources management model in Sweden. The authors point out that the differences among countries derive mainly from state intervention, the market and civil society, whereas the similarities are mostly related to the policies and actions of supranational actors like the EU. The second contribution by Singai, Gioli, Riemer, Regmi, Mastrokourou and Singh focuses on the developments of knowledge economy and demographic change presenting a research within the methodological framework of a comparative case study of Europe (representing Germany and Greece) and South Asia (representing Nepal and India). This chapter, written by authors from different national backgrounds, shows different approaches to lifelong learning and adult education in the two regions, the countries of the global South having a specific emphasis on literacy and numeracy, and the European countries having a focus on the issues of employability, adaptability, and skills for life.

Professionalization in adult and continuing education is the focus of the second chapter (*Comparing Professionalisation in Adult and Continuing Education*). In the first article Liszt, Toko and Yan provide a comparison of the key actors in academic professionalization between China, India and the European Union. The multi-level analysis carried out by the authors at the macro, meso, and micro levels shows that although the structure of the levels and the key actors (institutions) are similar in the countries under study, the country specific development

determines the differences in the opportunities and the power of the institutions. In India the policy and institutions governing professionalization of adult education are decentralised, whereas China has a more centralized structure with governmental regulations being even stronger than those in the EU. The authors note that whereas the autonomy of European universities may lie behind the decentralized organization of academic professionalization, the Bologna process may be seen as a centralizing factor. The other three articles present comparative studies of selected aspects of adult educator training in three European countries - Italy, Germany and Portugal. The research on the curricula of study programmes for adult educators conducted by Boffo, Kaleja, Sharif-Ali and Fernandes shows similar perspectives on the competences of adult educators in the three countries. The study of the regulations and working conditions for trainers in adult education carried out by Boffo, Kaleja, and Fernandes indicates that although there are some differences at the legislative level, the working conditions of adult trainers are generally underestimated. In the fourth article Semrau, Vieira and Guida focus on the academic professionalization in adult education and reveal the different situations evolving in the three countries following the Bologna process as a shared common framework. The authors indicate that the differences between the countries lie in the characteristics and pathways within the actual organizations.

The paper of the third chapter (*Comparing Participation in Adult Education*) written by Ricardo, Bora, Camilloni, Lizon, Cavaca, Sinha, Kandra and Egetenmeyer is a comparative study of participation in adult education in Portugal, Italy, Hungary and India. Relating the analysis of participation with the issue of matching the educational needs of adults, the different contexts of the countries are investigated in terms of the reasons for participation and non-participation. Pointing out to the individual (Europe) versus collective (India) approaches, the authors identify participant orientation as the leading principle in the European context, whereas in India they find the emphasis being placed on community and social development. The issue of transferability across the European and Asian contexts is considered for enriching the discussion of adult education.

The articles of the fourth chapter (*Comparing Quality management*) present analysis of quality management systems, procedures and models comparing Germany and Italy, and Germany and the USA. Hilbig, Thom and Tursi provide analysis of the quality management system procedures in different sectors in education of the two countries examined: vocational education and training and higher education sectors in Italy and liberal adult education and vocational continuing education in Germany. The authors come to the conclusion that in both countries quality management systems in adult education are implemented as a top-down process. However, due to some historical reasons, Germany has a variety of national organizations and quality instruments developed at the local level, whereas Italy experiences a stronger impact from the European Union. The study also shows some similarities and differences between the two countries in terms of the different approaches to quality from the stakeholders' perspectives. Everett and Muller compare two quality management models – Regional accreditation in US and Learner-oriented quality certification in Germany. Their comparative study established the similarities and differences between the two models with reference to the development, procedures, institutions, and costs. The authors conclude that the seals of quality of the two models are similar in terms of procedures and costs. However, there are notable differences in the German and American models in terms of quality development as well as use of accreditation, particularly in degree-granting institutions. Accreditation in higher education in the USA is of paramount importance, whereas in Germany it is less significant in this sector, and is mostly used in vocational training and adult education centres.

The fifth chapter (*Comparing Guidance and Counselling in Lifelong Learning*) reflects research in the area of career guidance carried out by two transnational teams. The first article written by Tomei, Carp and Kroner presents a comparative study of guidance and counselling services in higher education in Italy and Germany highlighting shared challenges related to enhancement of students' employability. By presenting, comparing and contrasting a number of

dimensions of career services in the two countries, the authors identify many similarities and differences. The similarities refer to the temporal dimension of implementation and the concept of employability. The differences are related to the presence of frameworks and guidelines on quality standards and monitoring the processes, and show that German universities have implemented more solid strategies of career services. In the second article written by Grasso, Tomei, Balazs, Goswami and da Silva Ribas we can see the authors' attempt to promote a common understanding of the concepts of guidance and counselling in order to present, compare and contrast processes, methods and activities across four countries including Hungary, India, Italy and Portugal. Having completed a comparative analysis, the authors state that there are some indications of "an overall and common understanding of both guidance and counselling concepts", which "links them to the globalisation processes and to the need to cope with their impact on local, national and super-national communities" (p.213).

In the last chapter of the volume (*Country reports*) there are three national reports. In *A regional perspective on tutorship as a potential lifelong and adult guidance tool*, Tomei presents the model of tutoring guidance developed in Tuscany in the sector of initial vocational education and training. Described within the Italian system of guidance, the model represents a regional perspective - the "Tuscan approach to professional guidance". It is argued that the model which has been applied to working with early school leavers may become a lifelong and adult guidance tool and can be extended to provide guiding services to the adult population. Singh's contribution *India towards a knowledge economy: Alternatives for the global demographic challenge and inclusive development in India* is an "overview of lifelong learning and adult education in India and India's drive towards creating a niche in the emerging global knowledge economy" (p.237). The author highlights a close link between adult education and economic development of the country in terms of global economy trends. The author also points out that India's transition towards knowledge economy poses some challenges – although the country's resources present some opportunities to find solutions to the global demographic challenge, a sustainable knowledge economy may only be achieved through inclusive development and a system supported by value-based knowledge. Regmi's article *The status of adult literacy and lifelong learning in Nepal* explores how the terms *adult literacy* and *lifelong learning* are interpreted in the Nepalese educational policy, pointing out that Nepal makes a special case due to its dependence on external donors for financing educational programmes. The key contribution of the national reports is that they broaden the comparative dimensions of adult education and lifelong learning by exploring the peculiarities of particular countries in a global perspective.

True to the purposes stated by the editor, the book demonstrates the complexity of comparative research into adult learning and education in the transnational and transcontinental contexts. An attempt to find a common ground for comparative research is a challenge itself determined by the diversity of political, social, economic, and cultural contexts of the countries whose adult education systems and lifelong learning strategies have been studied. The task of achieving the unity and coherence among the comparative perspectives has been approached by the authors using transnationally applicable comparative categories. The multinational background of the authors contributes to adoption of a wide range of perspectives to approach the phenomenon of adult education. It also contributes to construction of a broad global picture of the factors influencing the phenomenon and deeper interpretation of the comparative data. As pointed out by the editor, the juxtapositions and interpretative comparisons of the adult education and lifelong learning issues included in the papers "allow for a deeper interpretation of similarities and differences among countries" (p.16). Identification of similarities and differences in particular aspects of adult education among the countries studied and looking into the political, social, economic and cultural contexts in which they have developed may inform further research on regularities and relationships between specific adult education structures and particular political, social and economic factors.

The book is a valuable contribution to comparative research on adult learning and

education at transnational level particularly in terms of policies, adult educator profile and training, participation and quality management. The findings of the studies provide some new interesting perspectives for discussion of adult education and lifelong learning in Europe with consideration of particular global dimensions. With respect to transferability of theories and practices across contexts, it may be useful for adult education practitioners and policy makers interested in the transnational dimensions of adult learning and education development.

STUDIJS – VERSLAS – VISUOMENĖ: DABARTIS IR ATEITIES IŽVALGOS II
Tarptautinių konferencijų mokslinių straipsnių rinkinys

STUDIES – BUSINESS – SOCIETY: PRESENT AND FUTURE INSIGHTS II
International Conference Proceedings

Tiražas 50 egz. Užsakymo Nr. 10018424

Spausdino UAB „Vitae Litera“
Savanorių pr. 137, LT-44146 Kaunas
Puslapis internete www.tuka.lt
El.paštas info@tuka.lt